
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00776492 1

SCRIPTORUM CLASSICORUM

BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII

E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

LONDINI ET NOVI EBORACI

APUD GALFRIDUM CUMBERLEGE

M. TVLLI CICERONIS

ORATIONES

PRO P. QVINCTIO PRO Q. ROSCIO COMOEDO
PRO A. CAECINA DE LEGE AGRARIA CONTRA RVLLVM
PRO C. RABIRIO PERDVELLIONIS REO
PRO L. FLACCO IN L. PISONEM
PRO C. RABIRIO POSTVMO

RECOGNOVIT
BREVIQVE ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXIT

ALBERTVS CVRTIS CLARK
COLLEGII REGINAE SOCIVS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

OXONII
Excudebat Ioannes Johnson
Architypographus academicus

PRINTED IN GREAT BRITAIN

PRAEFATIO

ORATIONES quae hoc volumine continentur id commune habent quod Italis saeculo xv ineunte innotuerunt. Defensiones P. Quinctii et L. Flacci quis invenerit non traditur: ceteras ex legatione Helvetica reportavit Poggius. E Poggianis tres, quae sunt pro Q. Roscio Comoedo, pro C. Rabirio perduellionis reo, pro C. Rabirio Postumo habitae—ut Palimpsesti particulam quandam omittam—nullo postea in codice inventae sunt: ceteris accesserunt subsidia nova aetate ipsius Poggii. Anno enim fere 1425[1] luci redditus est nobilis ille codex Vaticanus (*V*), in quo pars Pisonianae aliis cum orationibus continetur, anno 1426 alterum Pisonianae et orationum contra Rullum exemplar Coloniae invenit Nicolaus Treverensis, sive Cusanus.[2] Alios hodie habemus libros postea repertos (*TEe*), de quibus mox dicendum.

De his Italorum inventis quam brevissime dicam: multa, quae angustum Praefationis spatium non capit, libello quem typothetis prope diem traditurus sum reservabo.[3]

Vt ab orationibus pro Quinctio et pro Flacco incipiam, utramque tractat Antonius Luschus in Commentariis, quos ante annum 1405 scriptos esse docet R. Sabbadini.[4] Nullam

[1] Hoc libro usus est Poggius Romae anno 1428 (*Epistulae, ed. Tonelli*, I. p. 216): nuper inventum esse dicit Aurispa anno 1430 (*Sabbadini, Scoperte*, p. 87). De oratione nuper reperta loquitur Guarinus anno 1425 (*Sabbadini, Museo ital.* ii. p. 289), quam Fonteianam esse arbitror, quae in *V* solo servata est. Alia saltem quae fuerit non video.

[2] 'Nicolaus ille Treverensis . . . dicit se habere (volumina) multorum operum Ciceronis, in quibus sunt orationes de lege agraria, in Pisonem, de Legibus, de Fato, et plura alia ex fragmentatis,' *Tonelli*, p. 266. Cf. *Sabbadini*, *Scoperte*, p. 110.

[3] *Anecdota Oxoniensia*, *Classical Series*, *Part* XI.

[4] *Bricciole Umanistiche*, p. 5.

earum mentionem inveni in Coluccii epistulis, qui anno 1406 mortuus est, quem virum, si Flacci defensionem legisset, de locis ubi de Graecorum mendaciis, de Iudaeorum religione agitur, tacere potuisse vix veri simile est. Anno igitur fere 1405 has orationes Italis innotuisse credo. Vna inventas esse arbitror cum eodem tempore emerserint, et in omnibus quos novi codicibus altera alteram sequatur,[1] eodem modo quo Roscianae Mureniana coniungitur, vel quo orationes pro Roscio Comoedo, pro Rabirio perduellionis reo, pro Rabirio Postumo conectuntur. E Gallia advectas esse significat, opinor, numerus satis magnus codicum manu Gallica saeculo xv ineunte scriptorum, quos quidem ab uno archetypo fluxisse manifestum est. Familiam Gallicam ducit codex Parisinus 14749, olim S. Victoris 91 (Σ), cuius praestantia aliis in orationibus nota est.[2] Cum hoc, ut ex Italicis unum sumam, codex olim S. Marci 255 (*b*) fere conspirat.

Alter codex alia stirpe ortus postea inventus est, quo loco nescio. Ex hoc novo fonte emanarunt cum varietas lectionis fere perpetua in eiusdem codicis *b* margine posita, tum supplementa aliquot quae non librarii ingenio deberi, sed e bono codice orta esse aliquando confirmat Rufiniani et Palimpsesti (*P*) auctoritas.[3] Addiderim lectiones multas esse mendosas, multas in rebus minimis velut in verborum collocatione versari. E familia Gallica (Σ) et his correctionibus (*B*) nata est contaminata Italorum recensio, quae in altero codice S. Marci, num. 254 (χ), et in recentioribus invenitur.[4]

[1] Ita in editionibus priscis usque ad Aldinam anno 1519 a Naugerio curatam.

[2] *Anecdota Oxoniensia*, *Classical Series*, *Part* X.

[3] *Quinct.* §§ 53, 92. Vnum supplementum (§ 25) ex hoc fonte ortum esse non credo, sed ex ea quam *b* exhibet corruptione (*nisi* pro *ubi*) natum.

[4] E Parisinis quibus usus est F. L. Keller octo manu Gallica scripti

Venio ad syllogen Poggianam, de qua ipse Poggius in litteris ad F. Barbarum anno 1417 Constantiae datis ita loquitur.

Orationum volo hic exemplar remanere, post modum vel ipse deferam, vel per alium ad te mittam, idque quam primum.[1]

Thesaurum misit non ad Barbarum sed ad Nicolaum Niccolum, qui postea librum Barbaro permisit, quod, credo, non fecisset nisi transcribendum in usum suum iam ante curasset. Anno 1423 Poggius a Britannia redux binis litteris ad Barbarum missis codicem suum flagitabat, sed frustra: nam, ut ait, '*ille neque respondet neque librum mittit*', id quod aegre tulit Poggius, qui dicit '*amo enim hunc libellum tum propter multa, tum in primis quia egomet scripsi*'. Nicolai etiam et Guarini auxilium in hac re poscebat.[2] Anno 1424 Ambrosius Camaldunensis in epistula ad Nicolaum data dicit de Barbaro '*orationes illas a Poggio in Germania repertas ad te prope diem missurum pollicetur*'. Anno denique 1436, si annus recte traditur, orationes sospitatori suo reddidit Barbarus cum his litteris.[3]

Orationes illas Ciceronis quas a Germania in Italiam longo, ut aiunt, postliminio reduxisti ab illis mensariis de quibus fecisti mentionem recipies. Quae etsi tardius ad te reverterentur quam voluisses, sibi facile ignosces; nam cum mecum peregrinari non crederent, sic in aede Camenarum, ut aiunt, apud me se receperant, quasi haec sua hospitalitas tuae Germanicae legationis monumentum quoddam in perpetuum esse debuisset. Vale. Venetiis 1436.[4]

Alia profecto ratio est orationum de quibus nunc agitur atque earum quas in Cluniacensi Poggius invenerat. Clu-

sunt, e quibus tres (*hin*) ex ipso Σ transcriptos esse, quinque (*bcdfg*) codicis Σ simillimos esse cognovi; quattuor (*aelm*) in Italia exarati eandem fere quam χ recensionem exhibent. Restat unus *k*, de quo mox dicendum.

[1] *Classical Review*, xiii. p. 125

[2] *Tonelli*, i. pp. 93, 95, 96, 100.

[3] *Sabbadini*, Centotrenta lettere inedite di Fr. Barbaro, p. 84.

[4] *Sabbadini* 1436 errore positum pro 1424 suspicatur.

niacensi enim codicis Σ scriptor ante Poggii adventum usus est, ipsum codicem in Italiam misit Poggius, plures et Florentiae et Romae contulerunt, inter quos ipse Poggius. Contra in his orationibus numquam de codicibus a se reportatis loquitur Poggius, sed identidem de suo exemplari sua manu scripto. Ad hoc igitur redire constat in orationibus pro Roscio Comoedo, pro Rabirio perduellionis reo, pro Rabirio Postumo codices omnes, in ceteris quotquot libri in familiam Poggianam cadunt. Quod si ipsius Poggii exemplar praesto esset, ceteris libris qui ab eo derivati sunt, quorum ingens est numerus, supersederi potuit: hoc vero deperdito necesse est ut omissis rivulis ad fontem, si potest fieri, quam proxime accedamus.

Illud, opinor, veri simile est ab apographo Poggiano proxime abesse eos codices, si qui eius modi sint, qui nihil nisi has octo orationes praebeant. Atqui tales exstare iam diu notum est. Hi sunt

1. Codex olim S. Mariae, sive Abbatiae Florentinae, qua in bibliotheca numero CL. 11. 39 signabatur, nunc Laurentianus, Conv. Soppr. 13 (*M*). Hunc descripsit Mehus in vita Ambrosii Camaldunensis,[1] Bandinius in catalogo,[2] contulit H. Lagomarsinius, qui codicem Lag. 39 appellavit, plures postea inspexerunt.

2. Codex alter olim S. Mariae, num. CL. 11. 38 designatus, nunc Oxoniensis, Dorvill. 78 (*o*). Hunc Ambrosii manu exaratum esse dixit Mehus,[3] sed in tali re vir doctus saepe fallitur. A Lagomarsinio collatus est Florentiae et Lag. 38 appellatus. Quo modo in Dorvillii manus venerit nescio.

3. Codex Senensis H. VI. 12 (*s*): quem nuper indicavit N. Terzaghi.[4]

4. Codex Laur. XLVIII. 26 (ω) a Lagomarsinio collatus

[1] p. xxxv. [2] *Catal. Lat. Bibl. Laur.* ii. p. 231.
[3] p. ccclxxxvii.
[4] *Bullettino Senese di storia patria*, x (1903).

et Lag. 26 designatus. Praeter has octo orationes continet Roscianam et Murenianam, sed manu nova scriptas et praecedentibus postea additas.

5. His nescio an addendus sit codex Ambrosianus C. 96 supr. (*m*), qui decem orationes a Poggio repertas continet.[1] Restant duo libri hodie deperditi, qui sunt

6. Codex olim S. Michaelis Venetiis (*v*), quem in catalogo huius monasterii descripsit Mittarelli.[2] Bibliotheca anno 1812 divendita multos codices emerunt Capellari, postea Papa Gregorius XVI, et Zurla, postea Cardinalis, qui tum in eo monasterio monachi erant: libros postea Romam translatos monasterio S. Gregorii donaverunt.[3] In hoc numero hunc librum fuisse colligo, quoniam eius modi codicem in bibliotheca S. Gregorii vidit anno 1822 F. Blume,[4] etiam postea A. Reifferscheid.[5] Magnam mihi exspectationem moverat hic codex cum alias ob causas,[6] tum quod in S. Michaelis bibliotheca aliquot F. Barbari codices servatos esse Mittarelli testatur. Frustra tamen in Victoris Emmanuelis bibliotheca inter codices S. Gregorii requisivi. Anno 1870 fures in hac bibliotheca incredibilem in modum grassatos esse constat.[7]

7. Codex Glorieri (*g*), quo usus est Muretus, olim in Collegio Romano asservatus. Hunc quoque in Victoris Emmanuelis bibliotheca inter Collegii Romani libros non inveni.

[1] Liber fuit olim Iac. Corbinelli, dein I. V. Pinelli: in prima pagina est *Iste liber est* || || || || || *entiae.*

[2] *Bibliotheca S. Michaelis*, p. 255.

[3] *Cicogna, Bibliografia Veneziana*, 1847, p. 580.

[4] *Bibliotheca librorum MSS. Italica* (Göttingen, 1834), p. 186.

[5] *Rhein. Mus.* xxiii (1868), p. 146.

[6] Orationes pro Rabirio Postumo, pro Rabirio perduellionis reo, pro Roscio Comoedo ante Pisonianam, sicut *M* nondum mutilatus, solus e meis habet, solus etiam, si vera tradit Reifferscheid, eandem quam *M* in fine Caecinianae subscriptionem.

[7] Cf. *Les malversations à la Bibliothèque Vittorio Emanuele à Rome*, *Bibl. de l'École des Chartes*, xlii (1881), p. 605.

Codices *mosω* ex *M*, vel potius ex apographo eius non nullis in locis suppleto et correcto, derivatos esse manifestum est, neque minus apertum a cod. *M* proxime abesse Laur. XLVIII. 26 (ω). Codicem *M* ceteris antiquiorem esse ostendunt loci satis multi in quibus eandem quam codd. *TEe*, alio fonte orti, lectionem manus prima exhibet,[1] tum menda quaedam orthographica, verba perperam divisa, compendia ex archetypo repetita, quae a scriptore mox correcta sunt. Correctiones habent ceteri.

De codice primario *M* nunc plenius dicendum est. Liber hodie est mutilus: tres enim orationes, in quibus huius codicis ope maxime egemus, desiderantur. Amissae orationes post Caecinianam intercidisse non possunt, ante Pisonianam possunt: cum nulla scissura appareat, eas ante quam liber compactus est avulsas esse arbitror. Codicem exaraverunt duo librarii, alter orationes pro Caecina et contra Rullum confecit, alter Pisonianam: ille manu rudi, fere senili utebatur, non indoctum hominem diceres sed scribendi insuetum, hic manu veloci, utpote vir doctus, sibi bene fidens. Vterque chartis ex eodem genere usus est: locos aliquot in priore libri parte omissos addidit Pisonianae scriptor.

Primi librarii manus Poggii esse non potest, in secundi scripturam Poggii non agnosco.

In calce Caecinianae est subscriptio a Bandinio ex hoc libro iamdudum prolata:[2]

Hanc orationem antea culpa temporum deperditam Poggius Latinis viris restituit et in Italiam reduxit cum eam diligentia sua in Gallia reclusam in silvis Lingonum[3] adinvenisset conscripsissetque ad Tullii memoriam et doctorum hominum utilitatem.

In fine Pisonianae est alia:[4]

[1] Cf. *Caec.* 92, 95, 100, 101, 103.
[2] Hanc in cod. *v* exstare dicit Reifferscheid, de qua re silet Mittarelli.
[3] Prope urbem quae hodie *Langres* vocatur.
[4] Ita codd. *gsv.*

Has septem M. Tullii orationes, quae antea culpa temporum apud Italos deperditae erant, Poggius Florentinus, perquisitis plurimis Galliae Germaniaeque summo cum studio ac diligentia bibliothecis, cum latentes comperisset in squalore et sordibus, in lucem solus extulit ac in pristinam dignitatem restituens Latinis Musis dicavit.

Ipsius Poggii de se gloriantis, nisi fallor, verba sunt.

Ad orationem primam contra Rullum in margine adnotatum est:[1]

In quodam antiquo volumine deficiunt due charte in principio, quare hoc non est principium orationis.

Ad secundam in margine adnotatum:[2]

IN exemplari uetustissimo hoc erat in margine.
Emendaui ad tyronem et lẹ laeccanianum acta ipso cicerone et antonio cossi. oratio XXIIII.
In exemplo sic fuit.
Statilius maximus rursũ emendaui ad tironem et lẹ.
laeccanianum et dom̃. et alios ueteres III.
Oratio eximia.

In hac subscriptione testatur Statilius Maximus, grammaticus saeculi secundi, cuius *Singularia* de Catonis, Sallustii, Ciceronis sermone laudat Charisius,[3] se hanc orationem emendasse ope sex codicum, e quibus unum Tironiana cura correctum, alterum Laecanii, tertium domini sui fuisse dicit, alios tres 'veteres' tantum appellat. Erraret profecto si quis putaret singularem quandam necessitudinem inter exemplar Statilianum et codicem a Poggio repertum intercedere: omnes enim codices ex eodem archetypo, id est e libro Statilii cura emendato, fluxisse communes lacunae probant. Subscriptiones duas, eiusdem laboris testes, in codice quem invenit Poggius exstitisse manifestum est.

De his quidem orationibus hactenus. Venio ad eas quae in *M* desiderantur, in quibus quasi ἔφεδρος fit Laur. XLVIII. 26, quem in his littera maiore dignatus Ω appello. Codi-

[1] Ita multi codices.
[2] Ita codd. *msω*, sed *v.* 2 laet- *s*; *v.* 3 cons. *ω*, coss. *s*, cos. *m*; *v.* 5 tyronem *msω*; *v.* 6 laeccan- *mω*, lactan. *s*: verba *oratio eximia* prioribus continuant *msω*.
[3] *Inst. Gram.* ii. 14.

cem, quem alio loco[1] plenius descripsi, librarii plures raptim exaraverunt. Quod ad orthographiam attinet multa ubique occurrunt a norma Poggiana prorsus aliena,[2] velut *michi*, *nichil*, *ytalia*, *ymago*, ut alia nunc omittam. In fine orationis pro Q. Roscio prima manus adnotavit *deficit residuum*, secunda addidit *quia non erat plus in exemplari quod ex Gallia seu Germania habuimus.* In media parte orationis pro Rabirio perduellionis reo (§ 19) scripsit *m.* 2 in margine *in exemplari vetustissimo deficit una pagina*, in lacuna quam textus exhibet eadem *m.* 2 addidit *nobis dabit*[3]: in fine orationis monitum est *in exemplari deficiunt due carte que sunt abscise et sic finis precedentis orationis est et sequentis initium.*[4] Ad Pisonianae initium *m.* 1 in margine adnotavit *ex Asconio apparet hoc non esse principium orationis sed aliquantum deesse*[5]: in media orationis parte (§ 61) scripsit *m.* 1 in margine *oechetę* (= οἴχεται), quam correctionem e Vaticano (*V*) fluxisse manifestum est, unde codicem non ante annum 1425 scriptum esse colligo. Librum ceteris antiquiorem esse non dico, integriorem esse testantur non solum lectiones aliquot optimae, sed magnus mendorum apertissimorum numerus, quae Italorum ingenio sensim emendata sunt. Vt brevissime dicam, nihil fere inveni in ceteris, quos plurimos contuli, quod ex Ω derivatum non sit, nisi quod verba quaedam habent ab Ω omissa et propriis quibusdam mendis carent. Non igitur ex ipso Ω sed ex apographo eius, hic illic suppleto et correcto, eos codices qui eius simillimi sunt emanasse iudico.

Redeo ad orationes contra Rullum habitas, in quibus nodus offenditur. In his undecim codices Florentinos

[1] *Anecdota Oxoniensia, Classical Series, Part* X, p. lix.

[2] *Epistulae Coluccii* (*ed. Novati*), iv. 163, quod *nichil* atque *michi* non inscitia sed nefas et sacrilegium arbitrere (*ad Poggium*).

[3] Ita codd. μs. [4] Eiusmodi adnotationes habent plures codices.

[5] In cod. Veneto, Bessar. CCCXXVII, haec adnotatio a Gasparino scripta esse dicitur.

Lagomarsinius contulit, lectiones ex eius schedis exscriptas A. W. Zumpt iuris publici fecit. Atque hos in duas familias sponte sua discedere manifestum est. Vna est Poggiana, quae e codd. 9, 20, 26 (ω), 38 (*o*), 39 (*M*) constat[1]: altera in codd. 1, 7, 8, 13, 24 invenitur. Vnius codicis Lag. 3 singularis ratio est, quod prima manus cum Poggianis, secunda cum altero grege conspirat. Duae igitur sunt familiae Italicae, non una. Alteram vero non e Poggiana derivatam esse monstrant cum diversitas lectionis fere perpetua, tum scripturae plurimae a codicibus postea repertis (*Ee*) confirmatae. Vnde igitur venit haec nova familia?

Mihi statim in mentem venit illius codicis a Nicolao Cusano Coloniae anno 1426 reperti.[1] Quia tamen hic liber non solum has orationes sed etiam Pisonianam continebat, in Pisoniana quoque, si coniectura veritate niteretur, duas familias exsistere necesse erat. Coniecturam firmavit ipsorum codicum inspectio,[2] in quibus eosdem codd. 1, 7, 8, 13, 24 et secundam manum in cod. 3 contra Poggianos semper conspirare cognovi. Alteram igitur hanc familiam ad exemplar Cusanum redire mihi persuasum est. Hoc quasi filum nactus pedes meos per hunc labyrinthum regere potui. Inveni Italos codicem Cusanum, quem non solum valde corruptum sed lectu difficilem[3] fuisse indicia multa demonstrant, non totum transcripsisse, sed more suo codices e Poggiano fonte ductos lectionibus e Cusano exscriptis adornasse. Ipsum quidem codicem plures librarios con-

[1] Cod. 9 ex hoc fonte ductus est sed docte emendatus. His correctionibus deceptus A. W. Zumpt miram de Lag. 9 fabulam commentatus est, cum huius codicis scriptorem solum ad ipsum caput, id est exemplar Poggianum, rediisse crederet: quo errore ductus menda apertissima in textum recepit. Sed hoc est, ut ait Tullius, 'lapidem e sepulcro venerari pro deo.'

[2] Collationes a Lagomarsinio factas, quae in Collegio Romano olim asservabantur, in bibliotheca Victoris Emmanuelis frustra requisivi.

[3] Velut *Pis.* § 1 *paruulum* pro *periculum*, § 2 *trivium* pro *te vivum* hi libri habent.

tulisse manifestum est. Collationis primae fructum exhibet Lag. 3 (χ), qui in orationibus contra Rullum lectiones aliquot ex hoc codice exscriptas, in Pisoniana complures in contextu habet; collationem secundam testantur variae in margine eiusdem codicis positae lectiones,[1] tertiam codd. 1, 7, 8, 13 qui multas in contextu habent ubi χ cum Poggianis consentit, e quibus plures codd. *Ee* consensu confirmantur.[2] Quartae denique collationis vestigia ostendit cod. 24 in Pisoniana, qui ex Lagg. solus cum *E* saepe consentit.[3] Huius quidem codicis originem operae pretium est cognoscere. Scilicet in orationibus contra Rullum ex ipso *M* derivatus est,[4] in Pisoniana ex cod. 13, qui tamen huius quartae collationis fructu caret.[5] Illud denique addiderim non solum codicum quos Lagomarsinius contulit sed omnium quos novi fere dimidiam partem ex exemplari Cusano esse derivatam.

Restant duo codices quos in omnibus his orationibus contuli. Hi sunt

Codex Oxon. Canonici 226 (*c*).

Codex Parisinus 7779, anno 1459 Paviae scriptus (*k*).

In codicem *c* cum abhinc triennium incidissem, valde miratus sum, cum invenirem magnum correctionum numerum quae editionibus Venetae et Romanae, quae Angelio, Naugerio, aliisque ad haec tempora[6] editoribus acceptae referantur, hoc codice contineri. Mox intellexi inter hunc librum et Parisinum 7779 (*k*), quo in Quinctiana et Caeciniana usus est F. L. Keller, summam necessitudinem intercedere, Parisinum autem etiam Oxoniensi esse correctiorem.

[1] Cf. *Rull.* ii. 103.
[2] Cf. *Rull.* ii. 3.
[3] Cf. *Pis.* 89, 90, 92.
[4] *Rull.* ii. 86 omittit *altera . . . vestram* quae verba uno codicis *M* versu continentur.
[5] *Pis.* 1 omittit *m.* 1. *mentis . . . ignotus*, quae verba uno codicis 13 versu continentur.
[6] Velut *Cael.* 60 *tonantem* pro *conantem*, quod ipse conieceram, in *c* inveni.

Cum autem cod. *k* anno 1459 exaratus sit, patet hanc ingentem coniecturarum farraginem—omnes enim emendationi deberi perspicuum est—ante hoc tempus concinnatam esse. Tanta erat Italis industria, tam felix audacia, quae intra hos paucos annos tantum profecit. Nam post editiones Venetam et Romanam typis impressas paucissimae emendationes factae sunt usque ad Angelium et Naugerium, qui ex hoc ipso fonte hortulos suos irrigabant. Priores quidem qui codices MSS. tantum tractabant, cum mendorum causas bene intellegerent, audacius res agebant: posteris religionis aliquid iniecit littera typis impressa. Ex eodem quo *ck* fonte deducti sunt alii libri, velut ille 'vetus codex' Lauredani in orationibus contra Rullum, 'vetus liber' Turnebi in oratione pro Rabirio Postumo, quem eundem esse suspicor atque codicem S. Dionysii[1] quem laùdat Lambinus, codex denique Francianus, quo usus est Graevius.

His quaestionibus absolutis inter codices quos habemus contentio quaedam dignitatis fiat. In Quinctiana particulam habemus Palimpsesti (*P*), in oratione pro Flacco—ut de fragmentis Mediolanensi et Peutingeriano sileam—cod. Vaticanum (*V*), qui partem tantum orationis continet, Scholiastam denique Bobiensem. De codicum *P* et *V* principatu, ubi exstant, dicere non necesse est. Praeter hos nihil habemus nisi duos fontes Σ*B*. Ex his quidem Σ mendis refertissimum esse non nego; manum interpolatricem non agnosco: correctiones aliquot insignes praebet *B*, sed has ab homine Italo exscriptas esse non obliviscendum est. Illud etiam cavendum est ne librarii qui has lectiones exscripsit silentio credamus: multa enim eum fefellisse veri simile est. Ex Σ igitur fere pendemus, quamvis inviti.

[1] Lectiones, quas se e suo vetere libro traxisse in Adversariis asseverat, in libro typis impresso quem in bibliotheca Paris. inveni (X. 17, 180) siglo *D* designat.

In Caeciniana sine dubio praestantissimus est Tegernseensis (*T*), quocum fere consentiunt Erfurtensis (*E*) et Palatinus secundus (*e*), quem non ex ipso *E* sed ex gemello quodam derivatum esse iudicavit C. Halm,[1] cui ego assentior. Codicem Lingonensem a Poggio repertum neque antiquum esse iudico neque, quod doleo, valde bonum: saeculo fere xii litteris minusculis scriptum esse ostendunt compendia multa in cod. *M* servata. In orationibus contra Rullum habitis eadem codicum ratio est, nisi quod Tegernseensi caremus. Exemplar a Poggio repertum saeculo xii scriptum esse iudico. Non multum boni praeter lectiones ex *E* diu notas praebet fons Cusanus. Optimi igitur duces sunt *Ee*, qui quam claudicent et caecutiant ut demonstrem non necesse est. Illud sane constat orationis secundae finem miserrime esse corruptum. Hucine reciderunt illi omnes Statilii Maximi atque ipsius Tironis labores!

In Pisoniana optimi sunt Palimpsestus (*P*) et Vaticanus (*V*), quibus accedit testis locuples Asconius. Vbi eius modi subsidiis fruimur, firmo fundamento res nititur, ubi deficiunt, lubrico. Ita enim *Ee* cum *PV* aliquando conspirant ut interpolationibus non nullis foedati sint quibus Poggiani carent. Excerpta quaedam ex hac oratione, partim nova, suppeditat codex Cusanus (*Cus.*), olim Nicolai Cusani, saeculo xii neglegentissime scriptus.[2]

[1] *Jahn, Jahrb. Suppl.* xv. (1849) p. 169. Codex erat olim Heidelbergae, qua in urbe codices aliquot e monasterio Laurisheimensi adlatos saeculo xv transcriptos esse constat (Gurlitt, *Jahrb. Suppl.* xxii. (1896) p. 517). Potest igitur ex eo codice qui in vetere huius monasterii (*Manitius*, p. 18) catalogo descriptus est, in quo Pisoniana fuisse traditur, emanasse. Codicis *e* simillimi sunt Erlangensis, anno 1466 Heidelbergae scriptus, et Frisingensis, quos contulit C. Halm.

[2] *Über eine HS. des Nicolaus von Cues. I. Klein*, 1866. Liber habet locos cum ex aliis auctoribus excerptos, tum ex Tullii Paradoxis et libro qui de Inventione appellatur, ex orationibus in Pisonem, pro Flacco, pro Fonteio, Philippicis. Nihil habet ex orationibus contra Rullum, vel ex libris de Legibus, de Fato. Non potest igitur is esse liber a Nicolao repertus de quo iam dixi: potest is esse quem 'plura alia ex fragmentatis' habere dicit Poggius.

Orationis pro Rabirio perduellionis reo particulam Palimpsestus Taurinensis (*P*) continebat: alter Palimpsestus Vaticanus (*V*) fragmentum novum praebet. Reliqua pars et duae quae restant defensiones ex apographo Poggiano pendent. Decurtatum fuisse archetypum ostendunt mancae pro Rabirio perduellionis reo et pro Q. Roscio orationes, squalore et sordibus deformatum foedae quae in defensione Postumi occurrunt corruptiones. Quod ad codices attinet, omnium fere instar Ω esse arbitror: huic proximi sunt cod. Matritensis (μ), et Parisinus *Nouv. Acq.* 1564 (*p*), qui quidem orationem pro Q. Roscio non habent. Ceteris integriores sunt *mos*, reliqui coniecturis refertissimi.[1]

Editiones pristinas fere omnes perscrutatus sum et id egi, quantum in me fuit, ut suum cuique redderem, velut Manutio aliqua restitui quae Lauredano[2] et Faerno, qui eius editione secunda usi sunt, vulgo accepta referuntur. Orationis pro Postumo editio aureola a Patricio curata emendationes aliquot bonas habet hactenus neglectas. Castigationes Puteani eius manu scriptas inveni in libro Parisino typis impresso (Rés. x. 371–2), sed, nisi fallor, fere omnes iam notae sunt.

De viris doctis qui me auxilio suo adiuverunt nominandi sunt G. Biagi, Bibliothecae Laurentianae Praefectus, cuius beneficio plures codices quos Florentiae inspexeram Oxonii in Bibliotheca Bodleiana consulere mihi licuit; Ed. Ströbel Monacensis, qui mihi non solum codicum *V* et *P* novam collationem a se factam commodavit, sed etiam ingentem lectionum variarum copiam ex quinquaginta fere codicibus

[1] Cod. Ambros. C. 121 inf., quem in defensione Postumi optimum esse arbitratus est C. F. W. Müller, contuli, sed sine fructu.

[2] Quaestionem, quae exorta est, utrum haec editio Lauredani fuerit an Sigonii, tractare nolui. Saepe auctor ad Sigonium provocat et eum laudibus cumulat. Quod si Sigonii opus sit, iure plectitur, qui sese pulcherrimarum emendationum laude fraudavit

qui orationes pro Flacco et in Pisonem continent incredibili diligentia comparatam permisit. Restat Iacobus S. Reid Cantabrigiensis, vir in hoc genere apud nostrates doctissimus, otii sui prodigus, quem et per litteras et coram multis de locis consulere mihi contigit.

A. C. C.

Scribebam Oxonii
Mense Ianuario MDCCCCIX.

Palimpsesti (*P*) in Pisoniana, codicis Vaticani (*V*) in orationibus pro Flacco et in Pisonem multas lectiones a prioribus neglectas vel perperam traditas confirmavit Ed. Ströbel, quem ubique sequor. *Cf. Blätter f. d. bay. Gymn.* xxv. (1889), *pp.* 381-386; *Philologus* lii. (1893), *pp.* 490-495.

Codicem Erfurtensem (*E*) aliquot locis meo rogatu inspexit C. Brinckman, Berolinensis, olim mei Collegii alumnus. Eius testimonio fretus has lectiones in hoc codice inveniri confirmo. Rull. ii. 34 *accedit*, 74 om. *possint*, 87 *eripere*, Pis. 12 *consilia* inest, 86 *apolliniate*.

Codicis Harleiani (*H*) lectiones aliquot vel in Anecdotis vel in editionibus meis aut mea aut typothetarum incuria mendose traditas hanc occasionem nactus corrigo. In Pompeiana § 13 codex habet *quod id tandem*, § 18 *partim eorum qui*, § 56 *nos . . . videmini*, in Miloniana § 74 *terminabat*, § 75 *cessissent*. In Rosciana siglorum quadam confusione deceptus de codicis ω scriptura quater erravi. Re vera habet § 16 *atque ex omni*, § 76 *homo ut* (sine *qui*), § 80 *ergo est quo*, § 113 *recte*: quae menda in nova eius voluminis impressione quae e prelo iam iam exitura est correxi.

M. TVLLI CICERONIS

PRO P. QVINCTIO ORATIO

SIGLA

P = Palimpsestus Taurinensis (*continebat* §§ 50–53 sed bonorum . . . tute collegis- : §§ 66–70 -sentem sine causa . . . commemorando renova- : §§ 92–93 minas quas . . . ait officium)

Σ = cod. Paris. 14749

b = cod. S. Marci 255 (Flor. Bibl. Nat. I. iv. 4)

B = m. 2 in cod. S. Marci 255

χ = cod. S. Marci 254 (Flor. Bibl. Nat. I. iv. 5)

c = cod. Oxon. Canonici 226

k = cod. Paris. 7779, A.D. 1459 scriptus

ς = codd. *ck*

Omnes codices praeter P saeculo XV° scripti sunt

M. TVLLI CICERONIS

PRO P. QVINCTIO ORATIO

QVAE res in civitate duae plurimum possunt, eae contra **1**
nos ambae faciunt in hoc tempore, summa gratia et elo- 1
quentia ; quarum alteram, C. Aquili, vereor, alteram metuo.
Eloquentia Q. Hortensi ne me in dicendo impediat, non
nihil commoveor, gratia Sex. Naevi ne P. Quinctio noceat,
id vero non mediocriter pertimesco. Neque hoc tanto 2
opere querendum videretur, haec summa in illis esse, si
in nobis essent saltem mediocria ; verum ita se res habet,
ut ego, qui neque usu satis et ingenio parum possum, cum
patrono disertissimo comparer, P. Quinctius, cui tenues
opes, nullae facultates, exiguae amicorum copiae sunt, cum
adversario gratiosissimo contendat. Illud quoque nobis 3
accedit incommodum, quod M. Iunius, qui hanc *causam*
aliquotiens apud te egit, homo et in aliis causis exercitatus
et in hac multum ac saepe versatus, hoc tempore abest
nova legatione impeditus, et ad me ventum est qui, ut
summa haberem cetera, temporis quidem certe vix satis
habui ut rem tantam, tot controversiis implicatam, possem
cognoscere. Ita quod mihi consuevit in ceteris causis esse 4
adiumento, id quoque in hac causa deficit. Nam, quod

1 duae res in civitate b^1ς hae ς 4 in *om.* Σb^1 5 ne P. χς : nepotis (*add.* ne *B*) *cett.* Quintio *mei* (*ita semper*, Quinctium *in* §§ 53, 67, 68, 93 *hab. P*) 6 nec Σ tanto opere *B*χc^1 : tanto tempore Σ : tempore b^1c^2k 9 neque hoc usu *k* 13 causam *suppl. Angelius* : causam C. Aquili *suppl. Klotz* 14 egit] causam Aquili *add. k* 15 ac] et χ 16 est *om.* Σ 18 habeo ς possim *codd.* : *corr. ed. R* 20 quod ingenio minus *Quintil.* xi. 1. 19 : quo minus ingenio *codd.*

ingenio minus possum, subsidium mihi diligentia comparavi; quae quanta sit, nisi tempus et spatium datum sit, intellegi non potest. Quae quo plura sunt, C. Aquili, eo te et hos qui tibi in consilio sunt meliore mente nostra verba audire oportebit, ut multis incommodis veritas debili-
5 tata tandem aequitate talium virorum recreetur. Quod si tu iudex nullo praesidio fuisse videbere contra vim et gratiam solitudini atque inopiae, si apud hoc consilium ex opibus, non ex veritate causa pendetur, profecto nihil est iam sanctum atque sincerum in civitate, nihil est quod humilitatem cuiusquam gravitas et virtus iudicis consoletur. Certe aut apud te et hos qui tibi adsunt veritas valebit, aut ex hoc loco repulsa vi et gratia locum ubi consistat reperire non poterit.

2 Non eo dico, C. Aquili, quo mihi veniat in dubium tua fides et constantia, aut quo non *in* his quos tibi advocavisti viris lectissimis civitatis spem summam habere P. Quinctius
6 debeat. Quid ergo est? Primum magnitudo periculi summo timore hominem adficit, quod uno iudicio de fortunis omnibus decernit, idque dum cogitat, non minus saepe ei venit in mentem potestatis quam aequitatis tuae, propterea quod omnes quorum in alterius manu vita posita est saepius illud cogitant, quid possit is cuius in dicione
7 ac potestate sunt, quam quid debeat facere. Deinde habet adversarium P. Quinctius verbo Sex. Naevium, re vera huiusce aetatis homines disertissimos, fortissimos, florentissimos nostrae civitatis, qui communi studio summis opibus Sex. Naevium defendunt, si id est defendere, cupiditati

1 subsidium . . . diligentia *Quintil.*: subsidio . . . diligentiam *codd.* 3 eos Σb^1 4 sunt] adsunt ς 7 nulli *Lambinus* 10 atque Σb^1: neque *cett.* nihil est quod *mei*: nihil quod *ed. Hervag.* 13 locum *om.* *k* ubi Σ: ubi res *cett.* 15 dico] loquor Σ quo] quod *b* 16 in *k*: *om.* *cett.* advocasti *b* 17 electissimis *codd.*: *corr.* *Lambinus* 20 dum] cum Σb^1 21 mentem] mentem vis ς 26 florentissimos *Hotoman*: horrentissimos Σ: honestissimos *b*: ornatissimos χς

alterius obtemperare quo is facilius quem velit iniquo iudicio opprimere possit. Nam quid hoc iniquius aut 8
indignius, C. Aquili, dici aut commemorari potest, quam me qui caput alterius, famam fortunasque defendam priore loco causam dicere? cum praesertim Q. Hortensius qui *in* hoc iudicio partis accusatoris obtinet contra me sit dicturus, cui summam copiam facultatemque dicendi natura largita est. Ita fit ut ego qui tela depellere et volneribus mederi debeam tum id facere cogar cum etiam telum adversarius nullum iecerit, illis autem id tempus impugnandi detur cum et vitandi illorum impetus potestas adempta nobis erit et, si qua in re, id quod parati sunt facere, falsum crimen quasi venenatum aliquod telum iecerint, medicinae faciendae locus non erit. Id accidit 9
praetoris iniquitate et iniuria, primum quod contra omnium consuetudinem iudicium prius de probro quam de re maluit fieri, deinde quod ita constituit id ipsum iudicium ut reus, ante quam verbum accusatoris audisset, causam dicere cogeretur. Quod eorum gratia et potentia factum est qui, quasi sua res aut honos agatur, ita diligenter Sex. Naevi studio et cupiditati morem gerunt et in eius modi rebus opes suas experiuntur, in quibus, quo plus propter virtutem nobilitatemque possunt, eo minus quantum possint debent ostendere.

Cum tot tantisque difficultatibus adfectus atque adflictus 10
in tuam, C. Aquili, fidem, veritatem, misericordiam P. Quinctius confugerit, cum adhuc ei propter vim adversariorum non ius par, non agendi potestas eadem, non magistratus aequus reperiri potuerit, cum ei summam per iniuriam omnia inimica atque infesta fuerint, te,

6 in *suppl. Baiter* 10 iecerit *B. Ruhnken* : legerit $\Sigma\chi$: egerit ς 10 12 illis . . . et si qua *om.* b^1 14 iecerint *B*: legerint egerint *k* *cett.* 15 omnem b^1ς 21 in *om.* Σb^1 23 quantum *k* : quod Σ : quam *cett.*

C. Aquili, vosque qui in consilio adestis, orat atque obsecrat
ut multis iniuriis iactatam atque agitatam aequitatem in
3 11 hoc tandem loco consistere et confirmari patiamini. Id
quo facilius facere possitis, dabo operam ut a principio
res quem ad modum gesta et contracta sit cognoscatis.

C. Quinctius fuit P. Quincti huius frater, sane ceterarum rerum pater familias et prudens et attentus, una in re paulo minus consideratus, qui societatem cum Sex. Naevio fecerit, viro bono, verum tamen non ita instituto ut iura societatis et officia certi patris familias nosse posset; non quo ei deesset ingenium; nam neque parum facetus scurra Sex. Naevius neque inhumanus praeco umquam est existimatus. Quid ergo est? Cum ei natura nihil melius quam vocem dedisset, pater nihil praeter libertatem reliquisset, vocem in quaestum contulit, libertate usus est quo im-
12 punius dicax esset. Qua re quidem socium tibi eum velles adiungere nihil erat nisi ut in tua pecunia condisceret qui pecuniae fructus esset; tamen inductus consuetudine ac familiaritate Quinctius fecit, ut dixi, societatem earum rerum quae in Gallia comparabantur. Erat ei pecuaria res ampla et rustica sane bene culta et fructuosa. Tollitur ab atriis Liciniis atque a praeconum consessu in Galliam Naevius et trans Alpis usque transfertur. Fit magna mutatio loci, non ingeni. Nam qui ab adulescentulo quaestum sibi instituisset sine impendio, postea quam nescio quid impendit et in commune contulit, mediocri
13 quaestu contentus esse non poterat. Nec mirum, si is qui vocem venalem habuerat ea quae voce quaesiverat magno sibi quaestui fore putabat. Itaque hercule haud mediocriter de communi quodcumque poterat ad se in privatam

1 atque . . . iactatam *om.* Σb^1 11 ei] eidem Σ : idem b^1 12 est umquam χk 16 quidem] quod *ed. R* 20 pecuniaria $b\chi^2\varsigma$ 22 Licinius Σ ad praeconium consensu Σb^1 30 quodcumque *Baiter*: quod quidque (quisque *b*) *codd.*: quidquid *Naugerius* (1)

domum sevocabat; qua in re ita diligens erat quasi ei qui magna fide societatem gererent arbitrium pro socio condemnari solerent. Verum his de rebus non necesse habeo dicere ea quae me P. Quinctius cupit commemorare; tametsi causa postulat, tamen quia postulat, non flagitat, praeteribo.

Cum annos iam compluris societas esset, et cum saepe 4 14
suspectus Quinctio Naevius fuisset neque ita commode posset rationem reddere earum rerum quas libidine, non ratione gesserat, moritur in Gallia Quinctius, cum adesset Naevius, et moritur repentino. Heredem testamento reliquit hunc P. Quinctium ut, ad quem summus maeror morte sua veniebat, ad eundem summus honos quoque perveniret. Quo mortuo, nec ita multo post, in Galliam proficiscitur 15
Quinctius, ibi cum isto Naevio familiariter vivit. Annum fere una sunt, cum et de societate multa inter se communicarent et de tota illa ratione atque re Gallicana; neque interea verbum ullum interposuit Naevius aut societatem sibi quippiam debere aut privatim Quinctium debuisse. Cum aeris alieni aliquantum esset relictum, quibus nominibus pecuniam Romae curari oporteret, auctionem in Gallia P. hic Quinctius Narbone se facturum esse proscribit earum rerum quae ipsius erant privatae. Ibi tum vir optimus Sex. 16
Naevius hominem multis verbis deterret ne auctionetur; eum non ita commode posse eo tempore quo proscripsisset vendere; Romae sibi nummorum facultatem esse, quam, si saperet, communem existimaret pro fraterna illa necessitudine et pro ipsius adfinitate; nam P. Quincti consobrinam habet in matrimonio Naevius et ex ea liberos. Quia, quod

1 ei] hi Σ*b* 2 arbitrium] arbitrio *Hotoman* : ad arbitrum *Ranconnetus* 3 solerent b^1c^1k : solent *cett.* 5 tametsi] nam etsi *Hotoman* 7 quamplures b^1 : plures *c* 15 Naevio *del. Manutius* 16 inter se multa χ 19 deberet Σ C. Quinctium *coni. Müller* 20 aliquantulum *b* 21 curare oportuerit b^1 23 tum] tamen b^1 25 eum] cum $b\chi^2$ posset $b\chi$ quo] quae χ, *ed. R*

virum bonum facere oportebat, id loquebatur Naevius, credidit Quinctius eum qui orationem bonorum imitaretur facta quoque imitaturum; auctionem velle facere desistit, Romam proficiscitur; decedit ex Gallia Romam simul
17 Naevius. Cum pecuniam C. Quinctius P. Scapulae debuisset, per te, C. Aquili, decidit P. Quinctius quid liberis eius dissolveret. Hoc eo per te agebatur quod propter aerariam rationem non satis erat in tabulis inspexisse quantum deberetur, nisi ad Castoris quaesisses quantum solveretur. Decidis statuisque tu propter necessitudinem quae tibi cum Scapulis est quid eis ad denarium solveretur.

5
18 Haec omnia Quinctius agebat auctore et consuasore Naevio. Nec mirum, si eius utebatur consilio cuius auxilium sibi paratum putabat; non modo enim pollicitus erat in Gallia sed Romae cotidie, simul atque sibi hic adnuisset, numeraturum se dicebat. Quinctius porro istum posse facere videbat, debere intellegebat, mentiri, quia causa cur mentiretur non erat, non putabat; quasi domi nummos haberet, ita constituit Scapulis se daturum; Naevium cer-
19 tiorem facit, rogat ut curet quod dixisset. Tum iste vir optimus—vereor ne se derideri putet quod iterum iam dico 'optimus'—qui hunc in summas angustias adductum putaret, ut eum suis condicionibus in ipso articulo temporis adstringeret, assem sese negat daturum, nisi prius de rebus rationibusque societatis omnibus decidisset et scisset sibi cum Quinctio controversiae nihil futurum. 'Posterius,' inquit, 'ista videbimus,' Quinctius; 'nunc hoc velim cures, si tibi videtur, quod dixisti.' Negat se alia ratione facturum; quod promisisset, non plus sua referre quam si, cum auctio-

2 credebat *b* 3 destitit b^1ς 6 deciditur Σ *mg.* quid *Baiter*: quod *codd.* 7 agebatur] cogebatur Σb^1 9 ad Castoris Σ: a quaestoribus *b*χ: ad quaestores ς quaesisses *Arusian.* K. vii. 454: quaesisset *codd.* 11 his Σχ 15 sibi *om.* ς adnuisset Σ: annuisset *cett.* 18 domi nummos] dominum Σb^1 20 tum] cum $Σ^1χ^2$ 22 putet *B*$χ^2$ 29 auctione ς, *Hotoman*

nem venderet, domini iussu quippiam promisisset. Desti- 20
tutione illa perculsus Quinctius a Scapulis paucos dies
aufert, in Galliam mittit ut ea quae proscripserat venirent,
deteriore tempore absens auctionatur, Scapulis difficiliore
condicione dissolvit. Tum appellat ultro Naevium ut,
quoniam suspicaretur aliqua de re fore controversiam,
videret ut quam primum et quam minima cum molestia
tota res transigeretur. Dat iste amicum M. Trebellium, nos 21
communem necessarium, qui istius domi erat eductus et
quo utebatur iste plurimum, propinquum nostrum, Sex.
Alfenum. Res convenire nullo modo poterat, propterea
quod hic mediocrem iacturam facere cupiebat, iste mediocri
praeda contentus non erat. Itaque ex eo tempore res esse 22
in vadimonium coepit. Cum vadimonia saepe dilata essent
et cum aliquantum temporis in ea re esset consumptum
neque quicquam profectum esset, venit ad vadimonium
Naevius.

Obsecro, C. Aquili vosque qui adestis in consilio, ut dili- **6**
genter attendatis, ut singulare genus fraudis et novam ratio-
nem insidiarum cognoscere possitis. Ait se auctionatum 23
esse in Gallia : quod sibi videretur se vendidisse ; curasse
ne quid sibi societas deberet ; se iam neque vadari amplius
neque vadimonium promittere ; si quid agere secum velit
Quinctius, non recusare. Hic cum rem Gallicanam cuperet
revisere, hominem in praesentia non vadatur ; ita sine vadi-
monio disceditur. Deinde Romae dies XXX fere Quinctius
commoratur ; cum ceteris quae habebat vadimonia differt
ut expeditus in Galliam proficisci posset ; proficiscitur.
Roma egreditur ante diem II Kalend. Februarias Quinctius 24
Scipione et Norbano coss. Quaeso ut cum diem memoriae

5 tunc ς 8 res transigeretur tota *b*[1] nos] nostrum Σ 9 eductus *B*χ : educatus *cett.* *cf.* § 69 14 in vadimonio *B* 16 perfectum *Par.* 16, 226, *Hotoman* 20 se auct. esse Σχ : auct. se esse *b* : esse se auct. ς 28 posset *B*χ : possit *cett.* 29 II *Hotoman* (*cf.* § 57) : IV *codd.* 30 Scipione *B* : spricione (spic. Σ) *cett.*

mandetis. L. Albius Sex. filius Quirina, vir bonus et cum primis honestus, una profectus est. Cum venissent ad Vada Volaterrana quae nominantur, vident perfamiliarem Naevi, qui ex Gallia pueros venalis isti adducebat, L. Publicium; qui, ut Romam venit, narrat Naevio quo in loco viderit
25 Quinctium. Quod ubi ex Publicio *audivit*, pueros circum amicos dimittit, ipse suos necessarios ab atriis Liciniis et a faucibus macelli corrogat ut ad tabulam Sextiam sibi adsint hora secunda postridie. Veniunt frequentes. Testificatur iste P. QVINCTIVM NON STETISSE ET STETISSE SE; tabulae maxime signis hominum nobilium consignantur, disceditur. Postulat a Burrieno praetore Naevius ut ex edicto bona possidere liceat; iussit bona proscribi eius quicum familiaritas fuerat, societas erat, adfinitas liberis
26 istius vivis divelli nullo modo poterat. Qua ex re intellegi facile potuit nullum esse officium tam sanctum atque sollemne quod non avaritia comminuere ac violare soleat. Etenim si veritate amicitia, fide societas, pietate propinquitas colitur, necesse est iste qui amicum, socium, adfinem fama ac fortunis spoliare conatus est vanum se et perfidiosum et
27 impium esse fateatur. Libellos Sex. Alfenus, procurator P. Quincti, familiaris et propinquus Sex. Naevi, deicit, servolum unum quem iste prenderat abducit, denuntiat sese procuratorem esse, istum aequum esse famae fortunisque P. Quincti consulere et adventum eius exspectare; quod si facere nolit atque imbiberit eius modi rationibus illum ad

1 Albinus χ^2ς Quirinas *codd.*: *corr. Naugerius* (2) et inprimis b^1ς 2 ad vadabo laterrana Σb^1 3 nominatur Σb^1 videntur b^1ς 4 adducebant Σb^1 6 ubi] nisi *b* audivit *Rau*: *om.* $\Sigma b^1 \chi^1$ *in lac.* (1½ *versuum* Σ): agnovit ς: narratum Naevio esset non tam cito res in contentionem venisset. Tum Naevius ipse $B\chi$ 8 marcelli *k* 9 testificatur iste Σ: testificantur isti (isti test. ς) 10 stetisse se Σ: se stetisse *cett.* (non stitisse et se stitisse *Hotoman, sed cf. Roby ad Iustinian.* p. ccxxvii) 11 maxime Σb: maximae χς 17 ac Σb: atque χς 20 atque *b* 23 prehenderat χ adducit $b\chi$ 26 imbiberit $\Sigma\chi$: inhibuerit *b*ς: instituerit *Hotoman*

suas condiciones perducere, sese nihil precari et, si quid agere
velit, iudicio defendere. Haec dum Romae geruntur, Quin- 28
ctius interea contra ius, consuetudinem, edicta praetorum de
saltu agroque communi a servis communibus vi detruditur.
Existima, C. Aquili, modo et ratione omnia Romae Nae- **7**
vium fecisse, si hoc quod per litteras istius in Gallia gestum
est recte atque ordine factum videtur. Expulsus atque
eiectus e praedio Quinctius accepta insigni iniuria confugit
ad C. Flaccum imperatorem, qui tunc erat in provincia,
quem, ut ipsius dignitas poscit, honoris gratia nomino. Is
eam rem quam vehementer vindicandam putarit ex decretis
eius poteritis cognoscere. Alfenus interea Romae cum isto 29
gladiatore vetulo cotidie pugnabat; utebatur populo sane
suo, propterea quod iste caput petere non desinebat. Iste
postulabat ut procurator iudicatum solvi satis daret; negat
Alfenus aequum esse procuratorem satis dare, quod reus satis
dare non deberet, si ipse adesset. Appellantur tribuni; a
quibus cum esset certum auxilium petitum, ita tum disce-
ditur ut Idibus Septembribus P. Quinctium sisti Sex.
Alfenus promitteret.

Venit Romam Quinctius, vadimonium sistit. Iste, homo **8**
acerrimus, bonorum possessor, expulsor, ereptor, annum et 30
sex mensis nihil petit, quiescit, condicionibus hunc quoad
potest producit, a Cn. Dolabella denique praetore postulat
ut sibi Quinctius iudicatum solvi satis det ex formula:
QVOD AB EO PETAT QVOIVS EX EDICTO PRAETORIS BONA DIES
XXX POSSESSA SINT. Non recusabat Quinctius quin ita satis
dare iuberetur, si bona possessa essent ex edicto. Decernit—

3 edicto Σ*b* 5 modo *Angelius*: id modo *codd.* 7 recte] ratione *Bc* videtur] esse videatur χ, *ed R*: esse videtur *Müller* (*cf. Zielinski, p.* 190) 9 tunc Σ*b*: tum χϛ 12 poteris b^1 15 postulat *codd.*: *corr. ed. R* daret] det *Lambinus* 18 tum] tamen *b*, *Ernesti* 22 possessorum Σ 26 quoius *Klotz* (cuius *Manutius*): quoniam eius *codd.* praetoris Σb^1: praetoris ro. *cett.* 27 sint Σ*B*: sunt *cett.* 28 iuberetur ϛ, *Hotoman*: iuberet *cett.* decrevit b^1

quam aequum, nihil dico, unum hoc dico, novum; et hoc ipsum tacuisse mallem, quoniam utrumque quivis intellegere potuit—sed iubet P. Quinctium sponsionem cum Sex. Naevio facere: SI BONA SVA EX EDICTO P. BVRRIENI PRAETORIS DIES XXX POSSESSA NON ESSENT. Recusabant qui aderant tum Quinctio, demonstrabant de re iudicium fieri oportere ut aut uterque inter se aut neuter satis daret; non necesse esse
31 famam alterius in iudicium venire. Clamabat porro ipse Quinctius sese idcirco nolle satis dare ne videretur iudicasse bona sua ex edicto possessa esse; sponsionem porro si istius modi faceret, se, id quod nunc evenit, de capite suo priore loco causam esse dicturum. Dolabella—quem ad modum solent homines nobiles; seu recte seu perperam facere coeperunt, ita in utroque excellunt ut nemo nostro loco natus adsequi possit—iniuriam facere fortissime perseverat; aut satis dare aut sponsionem iubet facere, et interea recusantis nostros advocatos acerrime submoveri.

9 Conturbatus sane discedit Quinctius; neque mirum, cui
32 haec optio tam misera tamque iniqua daretur ut aut ipse se capitis damnaret, si satis dedisset, aut causam capitis, si sponsionem fecisset, priore loco diceret. Cum in altera re causae nihil esset quin secus iudicaret ipse de se, quod iudicium gravissimum est, in altera spes esset ad talem tamen virum iudicem veniendi, unde eo plus opis auferret quo minus attulisset gratiae, sponsionem facere maluit; fecit; te iudicem, C. Aquili, sumpsit, ex sponso egit. In hoc summa iudici causaque tota consistit.

33 Iudicium esse, C. Aquili, non de re pecuniaria, sed de fama fortunisque P. Quincti vides. Cum maiores ita con-

2 tacuissem *Halm* 3 potuit sed *Müller*: potuisset *codd.* cum *om.* *b*ς 4 P.] publico ς Burreni Σ 5 non *om.* ς (*cf.* § 84) tum *ed. V*: cum *codd.* 14 excellunt] excedunt *b*¹ς 15 possit *Lag.* 13. *Manutius*: posset *cett.* 16 satis dare *B*χ: satis daret *cett.* 22 se] re Σ*b*¹ 23 tamen Σχ: tum *b*ς 26 sponsu *Hotoman* (*cf. Gell.* iv. 4)

stituerint ut, qui pro capite diceret, is posteriore loco diceret, nos inaudita criminatione accusatorum priore loco causam dicere intellegis. Eos porro qui defendere consuerunt vides accusare, et ea ingenia converti ad perniciem quae antea versabantur in salute atque auxilio ferendo. Illud etiam restiterat quod hesterno die fecerunt, ut te in ius educerent, ut nobis tempus quam diu diceremus praestitueres; quam rem facile a praetore impetrassent, nisi tu quod esset tuum ius et officium potestasque docuisses. Neque nobis adhuc 34
praeter te quisquam fuit, ubi nostrum ius contra illos obtineremus, neque illis umquam satis fuit illud obtinere quod probari omnibus posset; ita sine iniuria potentiam levem atque inopem esse arbitrantur.

Verum quoniam tibi instat Hortensius ut eas in con- **10**
silium, a me postulat ne dicendo tempus absumam, queritur priore patrono causam defendente numquam perorari potuisse, non patiar istam manere suspicionem nos rem iudicari nolle; neque illud mihi adrogabo, me posse causam commodius demonstrare quam antea demonstrata sit, neque tamen tam multa verba faciam, propterea quod et ab illo qui tum dixit iam informata causa est et a me, qui neque excogitare neque pronuntiare multa possum, brevitas postulatur, quae mihimet ipsi amicissima est; faciam quod te saepe animadverti facere, Hortensi; 35
totam causae meae dictionem certas in partis dividam. Tu id semper facis, quia semper potes, ego in hac causa faciam, propterea quod in hac videor posse facere; quod tibi natura dat ut semper possis, id mihi causa concedit ut

1 is . . . diceret *om.* Σb^1 3 intelligis ς : intelligitis (Σ[2] *in lac.*) *cett.* consueverunt χς 6 educerent *B*χ : adducerent *cett.* (*cf. Gell.* xi. 17) 8 impetrassent *Naugerius* (1) : impetrari (*sup. l.* -assent) spero *B in lac. inexpleta*: *om.* (*in lac.* 8 *litt.* Σ) *cett.* 9 potestasque *B*, *Naugerius* (1) : testesque *cett.* 12 possit *B*χ 17 patiaris Σb^1 18 neque Σ : nec *cett.* 20 sit] est *Klotz* 21 tum] ante *B*γ informata iam *B*χ 23 ipsa Σ (*m.* 2 *in ras.*) b^1 26 quia id *b*

hodie possim. Certos mihi finis terminosque constituam, extra quos egredi non possim, si maxime velim, ut et mihi sit propositum de quo dicam, et Hortensius habeat exposita ad quae respondeat, et tu, C. Aquili, iam ante animo prospicere possis quibus de rebus auditurus sis.

36 Negamus te bona P. Quincti, Sex. Naevi, possedisse ex edicto praetoris. In eo sponsio facta est. Ostendam primum causam non fuisse cur a praetore postulares ut bona P. Quincti possideres, deinde ex edicto te possidere non potuisse, postremo non possedisse. Quaeso, C. Aquili vosque qui estis in consilio, ut quid pollicitus sim diligenter memoriae mandetis; etenim rem facilius totam accipietis, si haec memineritis, et me facile vestra existimatione revocabitis, si extra hos cancellos egredi conabor quos mihi ipse circumdedi. Nego fuisse causam cur postularet, nego ex edicto possidere potuisse, nego possedisse. Haec tria cum docuero, peroraro.

II Non fuit causa cur postularet. Qui hoc intellegi potest?
37 Quia Sex. Naevio neque ex societatis ratione neque privatim quicquam debuit Quinctius. Quis huic rei testis est? Idem qui acerrimus adversarius; in hanc rem te, te inquam, testem, Naevi, citabo. Annum et eo diutius post mortem C. Quincti fuit in Gallia tecum simul Quinctius. Doce te petisse ab eo istam nescio quam innumerabilem pecuniam, doce aliquando mentionem fecisse, dixisse
38 deberi; debuisse concedam. Moritur C. Quinctius qui tibi, ut ais, certis nominibus grandem pecuniam debuit. Heres eius P. Quinctius in Galliam ad te ipsum venit in agrum communem, eo denique ubi non modo res erat sed ratio quoque omnis et omnes litterae. Quis tam dissolutus

2 ut et] ut *b*ς 7 responsio ς 15 ipsi *b*χ 17 peroraro *k*, *ed. V*: peroravero b^1c^1: perorabo *cett.* *Mart. Cap.* § 556) 18 postularet c^1k, *Hotoman*: postulares *cett.* 20 privatum b^1χ 21 in hanc rem ς: in hac re *cett.* (*cf. Verr.* iii. 146) 22 teste Σ citato Σ

in re familiari fuisset, quis tam neglegens, quis tam tui, Sexte, dissimilis qui, cum res ab eo quicum contraxisset recessisset et ad heredem pervenisset, non heredem, cum primum vidisset, certiorem faceret, appellaret, rationem adferret, si quid in controversiam veniret, aut intra parietes aut summo iure experiretur? Itane est? quod viri optimi faciunt, si qui suos propinquos ac necessarios caros et honestos esse atque haberi volunt, id Sex. Naevius non faceret, qui usque eo fervet ferturque avaritia ut de suis commodis aliquam partem velit committere ne quam partem huic propinquo suo ullius ornamenti relinquat? et is pecuniam, si qua deberetur, non peteret qui, quia, 39
quod debitum numquam est, id datum non est, non pecuniam modo verum etiam hominis propinqui sanguinem vitamque eripere conatur? Huic tum molestus esse videlicet noluisti quem nunc respirare libere non sinis; quem nunc interficere nefarie cupis, eum tum pudenter appellare nolebas. Ita credo; hominem propinquum, tui observantem, virum bonum, pudentem, maiorem natu nolebas aut non audebas appellare; saepe, ut fit, cum ipse te confirmasses, cum statuisses mentionem de pecunia facere, cum paratus meditatusque venisses, homo timidus virginali verecundia subito ipse te retinebas; excidebat repente oratio; cum cuperes appellare, non audebas, ne invitus audiret. Id erat profecto. Credamus hoc, Sex. Naevium, 12
cuius caput oppugnet, eius auribus pepercisse. Si debuisset, 40
Sexte, petisses, et petisses statim; si non statim, paulo quidem post; si non paulo, at aliquanto; sex quidem illis mensibus profecto; anno vertente sine controversia. Anno

7 claros *Hotoman* 9 fervet Σb^1 : ferbuit *cett.* 10 velit $\Sigma\chi$: nolit *cett.* committere Σ : obmittere *b* : amittere $c\chi$: omittere *k* 17 tum *Naugerius* (1) : tamen Σ : tu *cett.* impudenter *b mg.*, $\chi\varsigma$ 19 prudentem $b^1\varsigma$ 21 de pecunia mentionem χ 27 et petisses *B*, *Klotz* : si petisses Σb^1 : *om. cett.* 28 aliquanto *codd. Lambini* : aliquando (alñ Σ) *mei*

et sex mensibus vero, cum tibi cotidie potestas hominis fuisset admonendi, verbum nullum facis; biennio iam confecto fere appellas. Quis tam perditus ac profusus nepos non adesa iam sed abundanti etiam pecunia sic dissolutus fuisset ut fuit Sex. Naevius? Cum hominem
41 nomino, satis mihi videor dicere. Debuit tibi C. Quinctius, numquam petisti; mortuus est ille, res ad heredem venit; cum eum cotidie videres, post biennium denique appellas. Dubitabitur utrum sit probabilius, Sex. Naevium statim si quid deberetur petiturum fuisse, an ne appellaturum quidem biennio? Appellandi tempus non erat? At tecum plus annum vixit. In Gallia agi non potuit? At et in provincia ius dicebatur et Romae iudicia fiebant. Restat ut aut summa neglegentia tibi obstiterit aut unica liberalitas. Si neglegentiam dices, mirabimur, si bonitatem, ridebimus; neque praeterea quid possis dicere invenio. Satis est argumenti nihil esse debitum Naevio, quod tam diu nihil petivit.

13
42 Quid si hoc ipsum quod nunc facit ostendo testimonio esse nihil deberi? Quid enim nunc agit Sex. Naevius? qua de re controversia est? quod est hoc iudicium in quo iam biennium versamur? quid negoti geritur in quo ille tot et talis viros defatigat? Pecuniam petit. Nunc denique?
43 verum tamen petat; audiamus. De rationibus et controversiis societatis volt diiudicari. Sero, verum aliquando tamen; concedamus. 'Non,' inquit, 'id ago, C. Aquili, neque in eo nunc laboro. Pecunia mea tot annos utitur P. Quinctius. Vtatur sane; non peto.' Quid igitur pugnas? an, quod saepe multis in locis dixisti, ne in

4 iam Σ: iam pecunia *cett.* 9 dubitabitur Σb^1: dubitatur *cett.* 12 anno $B\chi^1$ vixit. In Gallia agi Σχ: vixit in Gallia. Agi *b*ς 15 negligentiam *k*, *ed. V*: negligentia *cett.* mirabimur b^1ς: mirabuntur *cett.* 19 testimonio ostendo *b* 20 Sex. *om. k* 25 deiudicari Σ: iudicari *b* 28 P. *Naugerius* D: C. *codd.* igitur *om.* Σb^1

civitate sit, ne locum suum quem adhuc honestissime defendit obtineat, ne numeretur inter vivos, *ut* decernat de vita et ornamentis suis omnibus, apud iudicem causam priore loco dicat et, eam cum orarit, tum denique vocem accusatoris audiat? Quid? hoc quo pertinet? ut ocius ad tuum pervenias? At si id velles, iam pridem actum esse poterat. Vt honestiore iudicio conflictere? At sine 44
summo scelere P. Quinctium, propinquum tuum, iugulare non potes. Vt facilius iudicium sit? At neque C. Aquilius de capite alterius libenter iudicat et Q. Hortensius contra caput non didicit dicere. Quid a nobis autem, C. Aquili, refertur? Pecuniam petit; negamus deberi. Iudicium fiat statim; non recusamus. Num quid praeterea? Si veretur ut res iudicio facto parata sit, iudicatum solvi satis accipiat; quibus a me verbis satis acceperit, isdem ipse, quod peto, satis det. Actum iam potest esse, C. Aquili; iam tu potes liberatus discedere molestia prope dicam non minore quam Quinctius.

Quid agimus, Hortensi? quid de hac condicione dicimus? 45
Possumus aliquando depositis armis sine periculo fortunarum de re pecuniaria disceptare? possumus ita rem nostram persequi ut hominis propinqui caput incolume esse patiamur? possumus petitoris personam capere, accusatoris deponere? 'Immo,' inquit, 'abs te satis accipiam; ego autem tibi satis non dabo.' Quis tandem nobis ista iura 14
tam aequa discribit? quis hoc statuit, quod aequum sit in Quinctium, id iniquum esse in Naevium? 'Quincti bona,' inquit, 'ex edicto praetoris possessa sunt.' Ergo, id ut confitear, postulas ut, quod numquam factum esse iudicio

2 ut *supplevi* 4 perorarit *Hotoman* 5 quid hoc? quo *b*ς 11 nobis Σb^1 : vobis *cett.* 13 num b^1 : ut *cett.* 15 acceperit *Kayser* : acciperet Σχ^2 : accipiet *cett.* 17 liberatus *om.* χ discere b^1 19 dicamus b^1 22 prosequi b^1 25 satis non dabo Σb^1 : non satis dabo *cett.* 26 describit *codd.* : *corr.* *Büchele*r in Quinctium] iniquum Σ 27 id *om.* ς

defendimus, id, proinde quasi factum sit, nostro iudicio
46 confirmemus? Inveniri ratio, C. Aquili, non potest ut ad suum quisque quam primum sine cuiusquam dedecore, infamia pernicieque perveniat? Profecto, si quid deberetur, peteret; non omnia iudicia fieri mallet quam unum illud unde haec omnia iudicia nascuntur. Qui inter tot annos ne appellarit quidem Quinctium, cum potestas esset agendi cotidie, qui, quo tempore primum agere coepit, in vadimoniis differendis tempus omne consumpserit, qui postea vadimonium quoque missum fecerit, hunc per insidias vi de agro communi deiecerit, qui, cum de re agendi nullo recusante potestas fuisset, sponsionem de probro facere maluerit, qui, cum revocetur ad id iudicium unde haec nata sunt omnia, condicionem aequissimam repudiet, fateatur se non pecuniam sed vitam et sanguinem petere, is non hoc palam dicit: 'mihi si quid deberetur,
47 peterem atque adeo iam pridem abstulissem; nihil hoc tanto negotio, nihil tam invidioso iudicio, nihil tam copiosa advocatione uterer, si petendum esset; extorquendum est invito atque ingratis; quod non debet, eripiendum atque exprimendum est; de fortunis omnibus P. Quinctius deturbandus est; potentes, diserti, nobiles omnes advocandi sunt; adhibenda vis est veritati, minae iactentur, pericula intendantur, formidines opponantur, ut his rebus aliquando victus et perterritus ipse se dedat?' Quae me hercule omnia, cum qui contra pugnent video, et cum illum consessum considero, adesse atque impendere videntur neque vitari ullo modo posse; cum autem ad te, C. Aquili, oculos animumque rettuli, quo

1 perinde $B\chi^2$ 5 iudicio Σ 6 iudicia *del. Manutius* (*cf. Zielinski, p.* 191) 8 quo] pro Σ agere *Madvig*: male agere *codd.* 10 postea Σc: postea quam b^1k (postea quoque vad. missum $B\chi$) quoque *om.* ς 11 vi *om.* Σb^1 13 id iudicium Σb^1: iudicium id *cett.* 15 repudiet et *Garatoni* 18 advocatione copiosa Σb^1 20 ingratis $\chi\varsigma$: ingrato Σb: ingratiis *Cuiacius* 23 iactentur] locentur Σb^1 25 se dedat *Klotz*: sedeat *codd.*: cedat *Naugerius* (1) 26 consensum Σb^1 27 atque] ad Σ: *om.* b^1

maiore conatu studioque aguntur, eo leviora infirmioraque existimo. Nihil igitur debuit, ut tu ipse praedicas.

Quid si debuisset? continuone causa fuisset cur a prae- 48
tore postulares ut bona possideres? Non opinor id quidem neque ius esse neque cuiquam expedire. Quid igitur demonstrat? Vadimonium sibi ait esse desertum. Ante 15
quam doceo id factum non esse, libet mihi, C. Aquili, ex offici ratione atque ex omnium consuetudine rem ipsam et factum simul Sex. Naevi considerare. Ad vadimonium non venerat, ut ais, is quicum tibi adfinitas, societas, omnes denique causae et necessitudines veteres intercedebant. Ilicone ad praetorem ire convenit? continuone verum fuit postulare ut ex edicto bona possidere liceret? ad haec extrema et inimicissima iura tam cupide decurrebas ut tibi nihil in posterum quod gravius atque crudelius facere posses reservares? Nam quid homini potest turpius, quid viro 49
miserius aut acerbius usu venire? quod tantum evenire dedecus, quae tanta calamitas inveniri potest? Pecuniam si cuipiam fortuna ademit aut si alicuius eripuit iniuria, tamen, dum existimatio est integra, facile consolatur honestas egestatem. At non nemo aut ignominia adfectus aut iudicio turpi convictus bonis quidem suis utitur, alterius opes, id quod miserrimum est, non exspectat, hoc tamen in miseriis adiumento et solacio sublevatur. Cuius vero bona venierunt, cuius non modo illae amplissimae fortunae sed etiam victus vestitusque necessarius sub praeconem cum dedecore subiectus est, is non modo ex numero vivorum exturbatur, sed, si fieri potest, infra etiam mortuos amandatur. Etenim

5 nec cuiquam Σ 7 ex offici] ea officii Σb^1 8 ex omnium Σχ : omnium *b* : ex omni ς 10 qui tum tibi Σ 12 verum Σ (*m. 2 in lac.*) χ : vestrum (aequum *B*) *b*ς 15 atque] aut *b* 16 viro *Naugerius* (2) : vero *codd.* 20 tam Σ*b* 22 suis quidem Σb^1 23 miserrimum] infirmum b^1 26 praecone *codd.* : *corr. Wesenberg* 27 exturbatus Σb^1 28 amandatur *Naugerius* (2) : mandatur *codd.*

mors honesta saepe vitam quoque turpem exornat, vita *ita*
50 turpis ne morti quidem honestae locum relinquit. Ergo hercule, cuius bona ex edicto possidentur, huius omnis fama et existimatio cum bonis simul possidetur; de quo libelli in celeberrimis locis proponuntur, huic ne perire quidem tacite obscureque conceditur; cui magistri fiunt et domini constituuntur, qui qua lege et qua condicione pereat pronuntient, de quo homine praeconis vox praedicat et pretium conficit, huic acerbissimum vivo videntique funus indicitur, si funus id habendum est quo non amici conveniunt ad exsequias cohonestandas, sed bonorum emptores ut carnifices ad reliquias vitae lacerandas et distrahendas.

16 Itaque maiores nostri raro id accidere voluerunt, prae-
51 tores ut considerate fieret comparaverunt. Viri boni cum palam fraudantur, cum experiendi potestas non est, timide tamen et pedetemptim istuc descendunt vi ac necessitate coacti, inviti, multis vadimoniis desertis, saepe inlusi ac destituti; considerant enim quid et quantum sit alterius bona proscribere. Iugulare civem ne iure quidem quisquam bonus volt, mavolt commemorari se cum posset perdere pepercisse, quam cum parcere potuerit perdidisse. Haec in homines alienissimos, denique *in* inimicissimos viri boni faciunt et hominum existimationis et communis humanitatis causa, ut, cum ipsi nihil alteri scientes incommodarint, nihil ipsis iure incommodi cadere possit.

52 Ad vadimonium non venit. Quis? Propinquus. Si res ista gravissima sua sponte videretur, tamen eius atrocitas necessitudinis nomine levaretur. Ad vadimonium non venit. Quis? Socius. Etiam gravius aliquid ei deberes concedere, quicum te aut voluntas congregasset aut fortuna

1 vita ita *Clericus*: vita *codd.* vita tam *Lehmann*: existimatio *Lambinus* 10 indicitur $B\chi\varsigma$: ducitur b^1: dicitur Σ est *Hahn*: sit *codd.* 12 ut] et b^1k 20 mavult *P*: mavult enim *cett.* commemorare *codd.*: *corr. Madvig* 22 in *suppl. Manutius* 25 ipsis] in se b^1

coniunxisset. Ad vadimonium non venit. Quis? Is, qui tibi praesto semper fuit. Ergo in eum qui semel hoc commisit, ut tibi praesto non esset, omnia tela coniecisti quae parata sunt in eos qui permulta male agendi causa fraudandique fecerunt? Si dupondius tuus ageretur, Sex. Naevi, 53 si in parvola re captionis aliquid vererere, non statim ad C. Aquilium aut ad eorum aliquem, qui consuluntur, cucurrisses? cum ius amicitiae, societatis, adfinitatis ageretur, cum offici rationem atque existimationis duci conveniret, eo tempore tu non modo non ad C. Aquilium aut L. Lucilium rettulisti, sed ne ipse quidem te consuluisti, ne hoc quidem tecum locutus es: 'Horae duae fuerunt; Quinctius ad vadimonium non venit. Quid ago?' Si me hercule haec tecum duo verba fecisses: 'Quid ago?' respirasset cupiditas atque avaritia, paulum aliquid loci rationi et consilio dedisses, tu te conlegisses, non in eam turpitudinem venisses ut hoc tibi esset apud talis viros confitendum, qua tibi vadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse hominis propinqui fortunas funditus evertere.

Ego pro te nunc hos consulo post tempus et in aliena re, 17 54 quoniam tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es; quaero abs te, C. Aquili, L. Lucili, P. Quinctili, M. Marcelle: vadimonium mihi non obiit quidam socius et adfinis meus quicum mihi necessitudo vetus, controversia

5 dupondius tuus] de praediis tuis b^1ς 6 captionis *P*, *Rufinian. de fig.* § 10: captuus (-iuis χ) Σχ: capitis *b*ς vererere *PBk*, *Rufinian.*: verere *cett.* non *om. Rufinian.* 7–10 aut ad . . . C. Aquilium *om.* Σb^1 7 aut ad] aut *B*ς, *Rufinian.* cucurrisses ς, *Rufinian.*: concurrisses *cett.* (*cf. Zielinski*, *p.* 191) 8 adfinitatis *om. P* 10 aut] aut ad *b* Lucilium *P*: Lucullum *cett.* 11 sed *om.* Σ te consuluisti *P*: ad te retulisti χς: te consuluisti sed ne ipse quidem (ne idem ipse b^1) ad te retulisti Σ*b* ne] nec *b*: non ς 12 hoc *P*: haec *cett.* es *om. P* 15 paulum *P*: paululum *cett.* 17 confitendum ς; conficiendum *cett.* 21 ego] ergo *k* nunc pro te *Rufinian.* hos *Rufinian.*: hoc *codd.* 23 Luculli (-e ς) *codd.*: *corr. Orelli* 25 quocum *Rufinian.*

de re pecuniaria recens intercedit; postulone a praetore ut eius bona mihi possidere liceat, an, cum Romae domus eius, uxor, liberi sint, domum potius denuntiem? Quid est quod hac tandem de re vobis possit videri? Profecto, si recte vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallit, si consulamini, quid sitis responsuri: primum exspectare, deinde, si latitare ac diutius ludificare videatur, amicos convenire, quaerere quis procurator sit, domum denuntiare. Dici vix potest quam multa sint quae respondeatis ante fieri oportere quam ad hanc rationem
55 extremam necessario devenire. Quid ad haec Naevius? Ridet scilicet nostram amentiam, qui in vita sua rationem summi offici desideremus et instituta virorum bonorum requiramus. 'Quid mihi,' inquit, 'cum ista summa sanctimonia ac diligentia? viderint,' inquit, 'ista officia viri boni, de me autem ita considerent: non quid habeam sed quibus rebus invenerim quaerant, et quem ad modum natus et quo pacto educatus sim. Memini; vetus est, "de scurra multo
56 facilius divitem quam patrem familias fieri posse."' Haec ille, si verbis non audet, re quidem vera palam loquitur. Etenim si volt virorum bonorum instituto vivere, multa oportet discat ac dediscat, quorum illi aetati utrumque difficile est.

18 'Non dubitavi,' inquit, 'cum vadimonium desertum esset, bona proscribere.' Improbe: verum, quoniam tu id tibi adrogas et concedi postulas, concedamus. Quid si numquam deseruit, si ista causa abs te tota per summam fraudem et malitiam ficta est, si vadimonium omnino tibi

2 eius *om.* *b* 3 denuntio *Madvig* 5 agnovi *Rufinian.* 6 quod *k* 8 conveniri Σb^1 11 necessario *Gulielmius*: necessariam *codd.*: ac necessariam *Lambinus* haec *k*, *Rufinian.* § 5: hoc *cett.* 13 bonorum virorum *b*ς, *Rufinian.* 14 summa *om.* Σb^1 16 autem] tamen *c*: tantum *k* ita Σχ: ista *b*ς 18 est] proverbium *add.* c^2 22 ac] atque *b* 25 verum *k*: utrum *cett.* 28 ficta *k*: facta *cett.*

cum P. Quinctio nullum fuit? quo te nomine appellemus?
Improbum? At etiam si desertum vadimonium esset,
tamen in ista postulatione et proscriptione bonorum impro-
bissimus reperiebare. Malitiosum? Non negas. Fraudu-
lentum? Iam id quidem adrogas tibi et praeclarum putas.
Audacem, cupidum, perfidiosum? Volgaria et obsoleta
sunt; res autem nova atque inaudita. Quid ergo est? 57
Vereor me hercule ne aut gravioribus utar verbis quam
natura fert, aut levioribus quam causa postulat. Ais esse
vadimonium desertum. Quaesivit a te, statim ut Romam
rediit, Quinctius quo die vadimonium istuc factum esse
diceres. Respondisti statim: Nonis Febr. Discedens in
memoriam redit Quinctius quo die Roma in Galliam pro-
fectus sit; ad ephemeridem revertitur; invenitur dies pro-
fectionis pridie Kal. Febr. Nonis Febr. si Romae fuit, causae
nihil dicimus quin tibi vadimonium promiserit. Quid? hoc 58
inveniri qui potest? Profectus est una L. Albius, homo
cum primis honestus; dicet testimonium. Prosecuti sunt
familiares et Albium et Quinctium; dicent hi quoque testi-
monium. Litterae P. Quincti, testes tot, quibus omnibus
causa iustissima est cur scire potuerint, nulla cur mentian-
tur, cum astipulatore tuo comparabuntur.

Et in hac eius modi causa P. Quinctius laborabit et 59
diutius in tanto metu miser periculoque versabitur? et
vehementius eum gratia adversarii perterrebit quam fides
iudicis consolabitur? Vixit enim semper inculte atque
horride; natura tristi ac recondita fuit; non ad solarium,
non in campo, non in conviviis versatus est; id egit ut
amicos observantia, rem parsimonia retineret; antiquam

4 non malitiosum negas Σb^1: num malitiosum? negas $B\chi$ϛ, *corr. Lambinus* 5 iam] nam $b\chi^1$ 11 istud b^1ϛ 12 Februarii ϛ 13 rediit *codd.*: *corr. Müller* 18 dicet χc: dicit *cett.* prosecuti B: profecti *cett.* 19 et Albium et Quintium ΣB: et Albii et Quintii *cett.* hi $b\chi$: hii Σ: ii ϛ 21 nulla cur] nulla Σ 23 huiusmodi b laborabit b^1ϛ: laboravit *cett.*

offici rationem dilexit cuius splendor omnis his moribus obsolevit. At si in causa pari discedere inferior videretur, tamen esset non mediocriter conquerendum; nunc in causa superiore ne ut par quidem sit postulat, inferiorem *se* esse patitur, dumtaxat usque eo ne cum bonis, fama fortunisque omnibus Sex. Naevi cupiditati crudelitatique dedatur.

19 60 Docui quod primum pollicitus sum, C. Aquili, causam omnino cur postularet non fuisse, quod neque pecunia debebatur et, si maxime deberetur, commissum nihil esset qua re ad istam rationem perveniretur. Attende nunc ex edicto praetoris bona P. Quincti possideri nullo modo potuisse. Recita edictum. QVI FRAVDATIONIS CAVSA LATITARIT. Non est is Quinctius; nisi si latitant qui ad negotium suum relicto procuratore proficiscuntur. CVI HERES NON EXSTABIT. Ne is quidem. QVI EXSILI CAVSA SOLVM VERTERIT. * * * * Quo tempore existimas oportuisse, Naevi, absentem Quinctium defendi aut quo modo? tum cum postulabas ut bona possideres? Nemo adfuit; neque enim quisquam divinare poterat te postulaturum, neque quemquam attinebat id recusare quod praetor non fieri, sed *ex* edicto suo fieri iubebat.
61 Qui locus igitur absentis defendendi procuratori primus datus est? Cum proscribebas. Ergo adfuit, non passus est, libellos deiecit Sex. Alfenus; qui primus erat offici gradus, servatus est a procuratore summa cum diligentia.

Videamus quae deinde sint consecuta. Hominem P. Quincti deprehendis in publico, conaris abducere; non patitur Alfenus, vi tibi adimit, curat ut domum reducatur

2 absolevit Σ : absolvit b^1 4 inferiore *Bχ* se esse *k* : se *c* : esse se *cod. Graevii* : esse *cett.* 9 esset *c* : esse *cett.* : erat *Ernesti* 11 possideri ς : possidere *cett.* 12 recita *Manutius* : tractat *codd.* : tracta *Beroaldus* latitarit *Paris.* 7778 *in mg.*, *Manutius* : latitat Σ : *om. cett.* 15 verterit] Dici id non potest. Qui absens iudicio defensus non fuerit. Ne id quidem *add. Hotoman* (*et sic fere Lambinus*) *e codd.* (?) 19 neque] nec Σ*b* ad quemquam ς 20 ex *b* : *om. cett.* 25 sint conservata Σb^1 27 adimit *k* : ademit *cett.*

ad Quinctium. Hic quoque summe constat procuratoris diligentis officium. Debere tibi dicis Quinctium, procurator negat; vadari vis, promittit; in ius vocas, sequitur; iudicium postulas, non recusat. Quid aliud sit absentem defendi ego non intellego. At quis erat procurator? Credo aliquem 62
electum hominem egentem, litigiosum, improbum, qui posset scurrae divitis cotidianum convicium sustinere. Nihil minus; eques Romanus locuples, sui negoti bene gerens, denique is quem, quotiens Naevius in Galliam profectus est, procuratorem Romae reliquit. Et audes, Sex. Naevi, negare **20**
absentem defensum esse Quinctium, cum eum defenderit idem qui te solebat? et, cum is iudicium acceperit pro Quinctio cui tu et rem et famam tuam commendare proficiscens et concredere solebas, conaris hoc dicere, neminem exstitisse qui Quinctium iudicio defenderet?

'Postulabam,' inquit, 'ut satis daret.' Iniuria postulabas. 63
'Ita iubebare'; recusabat Alfenus. 'Ita, verum praetor decernebat.'—Tribuni igitur appellabantur.—'Hic te,' inquit, 'teneo; non est istud *iudicio* pati neque iudicio defendere, cum auxilium a tribunis petas.' Hoc ego, cum attendo qua prudentia sit Hortensius, dicturum esse eum non arbitror. Cum autem antea dixisse audio et causam ipsam considero, quid aliud dicere possit non reperio. Fatetur enim libellos Alfenum deiecisse, vadimonium promisisse, iudicium quin acciperet in ea ipsa verba quae Naevius edebat non recusasse, ita tamen, more et instituto, per eum magistratum qui auxili causa constitutus est. Aut haec facta non sint necesse 64

3 negat] recusat *Bc* vis promittit] compromitti Σ vocat *b*χ 4 postulat *B*χ 6 electum Σχ : eiectum *cett.* 7 divitis *B*χ : devictis (di- *b*[1]) Σ*b*[1] : diutius ς 12 acceperit ς : acciperet *cett.* 13 et rem et *cdd. VR* : rem et *b* : et rem χ *mg.* : veterem et (*om.* et χ) Σχ (et famam tuam et rem ς) 16 daret *Naugerius* (1) : darent Σ : daretur *cett.* 17 iubebare *Hotoman* (*cf.* § 30) : videbare *codd.* 19 iudicio *suppl. Klotz* : iudicium *suppl. Angelius* (*cf.* § 87, *Verr.* ii. 60) 20 a *om.* Σ cum Σ : tecum (te cum) *cett.* 24 deiecisse *b* : deicasse Σ : dedisse χς

est aut C. Aquilius, talis vir, iuratus hoc ius in civitate constituat: cuius procurator non omnia iudicia *acceperit* quae quisque in verba postularit, cuius procurator a praetore tribunos appellare ausus sit, eum non defendi, eius bona recte possideri posse, ei misero, absenti, ignaro fortunarum suarum omnia vitae ornamenta per summum dedecus et
65 ignominiam deripi convenire. Quod si probari nemini potest, illud certe probari omnibus necesse est, defensum esse iudicio absentem Quinctium. Quod cum ita sit, ex edicto bona possessa non sunt. At enim tribuni plebis ne audierunt quidem. Fateor, si ita est, procuratorem decreto praetoris oportuisse parere. Quid? si M. Brutus intercessurum se dixit palam, nisi quid inter ipsum Alfenum et Naevium conveniret, videturne intercessisse appellatio tribunorum non morae, sed auxili causa?

21
66 Quid deinde fit? Alfenus, ut omnes intellegere possent iudicio defendi Quinctium, ne qua subesse posset aliena aut ipsius officio aut huius existimatione suspicio, viros bonos compluris advocat, testatur isto audiente se pro communi necessitudine id primum petere ne quid atrocius in P. Quinctium absentem sine causa facere conetur; sin autem inimicissime atque infestissime contendere perseveret, se paratum esse omni recta atque honesta ratione defendere quod petat non deberi; se iudicium id quod edat accipere.
67 Eius rei condicionisque tabellas obsignaverunt viri boni complures. Res in dubium venire non potest. Fit rebus omnibus integris neque proscriptis neque possessis bonis ut Alfenus promittat Naevio sisti Quinctium. Venit ad vadimonium Quinctius. Iacet res in controversiis isto

2 non] non recusarit ς acceperit *suppl. Naugerius* (1) 4 tribunis Σ: ad tribunos ς 7 diripi *codd.*: *corr. Ernesti* 9 sit *Paris.* 7774: est *cett.* 12 praetoris b^1ς: praetoris Romani (r. χ) *cett.* quod si Σ 15 morae *Naugerius* (1): more (morte Σ) *cett.* 19 testantur *b*χ 24 petat] peto ac Σ quod edat *B*ς: quod (quo χ) dedat (dederat b^1) *cett.* 26 fit] fit sic *B* 29 iacet *P*, *Angelius*: tacet *cett.*

calumniante biennium, usque dum inveniretur qua ratione res ab usitata consuetudine recederet et in hoc singulare iudicium causa omnis concluderetur.

Quod officium, C. Aquili, commemorari procuratoris potest 68 quod ab Alfeno praeteritum esse videatur? quid adfertur qua re P. Quinctius negetur absens esse defensus? An vero id quod Hortensium, quia nuper iniecit et quia Naevius semper id clamitat, dicturum arbitror, non fuisse Naevio parem certationem cum Alfeno illo tempore, illis dominantibus? Quod si velim confiteri, illud, opinor, concedent, non procuratorem P. Quincti neminem fuisse, sed gratiosum fuisse. Mihi autem ad vincendum satis est fuisse procuratorem quicum experiretur; qualis is fuerit, si modo absentem defendebat per ius et per magistratum, nihil ad rem arbitror pertinere.

'Erat,' inquit, 'illarum partium.' Quid ni? qui apud te 69 esset eductus; quem tu a puero sic instituisses ut nobili ne gladiatori quidem faveret. Si, quod tu semper summe cupisti, idem volebat Alfenus, ea re tibi cum eo par contentio non erat? 'Bruti,' inquit, 'erat familiaris; itaque is intercedebat.' Tu contra Burrieni qui iniuriam decernebat, omnium denique illorum qui tum et poterant per vim et scelus plurimum et, quod poterant, id audebant. An omnis tu istos vincere volebas qui nunc tu ut vincas tanto opere laborant? Aude id dicere non palam, sed ipsis quos advocasti. Tametsi nolo eam rem commemorando renovare 70

2 recideret Σb^1 et in] in *P* 4 C. *P*: *om. cett.* Aquilli Σ 5 offertur Σ 6 negetur absens esse *P*: absens negatur esse *cett.* 10 concedent *Pk*: concedant (-derent b^1) *cett.* 13 experiretur *P*: experiri posset *cett.* 14 et per] et Σ^1*b*ς 16 erat] erat enim *b* 17 eductus *P*: educatus *cett.* 18 faveret *P*: veret Σχ: veretur *b*: cederet ς si quod *P*: sicut *cett.* summe *om.* Σb^1 19 cupisti *P*: concupisti *cett.* 20 non *Pk*: *om. cett.* 21 contra Brutum ς 24 volebas *Pb*χ: nolebas Σ: malebas ς 25 laborant aude *PB*χς: laboras tu de Σb^1 ipsis *P*: his (hiis Σ) ipsis *cett.* advocastis Σ 26 tamen etsi Σχ

cuius omnino rei memoriam omnem tolli funditus ac deleri
22 arbitror oportere; unum illud dico: Si propter partium studium potens erat Alfenus, potentissimus Naevius; si fretus gratia postulabat aliquid iniquius Alfenus, multo iniquiora Naevius impetrabat. Neque enim inter studium vestrum quicquam, ut opinor, interfuit; ingenio, vetustate, artificio tu facile vicisti. Vt alia omittam, hoc satis est: Alfenus cum eis et propter eos periit quos diligebat, tu, postquam qui tibi erant amici non poterant vincere, ut amici tibi essent qui vincebant effecisti.

71 Quod si tum par tibi ius cum Alfeno fuisse non putas, quia tamen aliquem contra te advocare poterat, quia magistratus aliqui reperiebatur apud quem Alfeni causa consisteret, quid hoc tempore Quinctio statuendum est? cui neque magistratus adhuc aequus inventus est neque iudicium redditum est usitatum, non condicio, non sponsio, non denique ulla umquam intercessit postulatio, mitto aequa, verum ante hoc tempus ne fando quidem audita. De re pecuniaria cupio contendere. — 'Non licet.' — At ea controversia est. — 'Nihil ad me attinet; causam capitis dicas oportet.' — Accusa ubi ita necesse est. — 'Non,' inquit, 'nisi tu ante novo modo priore loco dixeris.' — Dicendum necessario est. — 'Praestituentur horae ad arbitrium no-
72 strum, iudex ipse coercebitur.' — Quid tum? — 'Tu aliquem patronum invenies, hominem antiqui offici, qui splendorem nostrum et gratiam neglegat; pro me pugnabit L. Philippus, eloquentia, gravitate, honore florentissimus civitatis, dicet Hortensius, excellens ingenio, nobilitate, existimatione,

4 multa $\Sigma b^1 \chi^2$ 5 nostrum Σb^1 6 venustate *Turnebus* 8 iis ς : his *cett.* 12 tamen $b\chi$: tum Σς 13 aliqui Σ : aliquis *cett.* reperiebantur Σ quem] quos Σ 18 nefandum Σ 19 at] ad Σ 20 est *om.* Σb 21 ubi $B\chi c^2$: ibi Σ : tibi *cett.* 23 praestituentur *Madvig* : restituendum (-us b^1) *codd.* 24 coercebitur *Klotz* : ac archiarbiter *b* (*in mg.* † creabitur † arcebitur) : arcebitur (-itur *in ras. hab.* Σ) *cett.* 26 pugnabit χς : pugnavit Σb^1 : pugnabat *B*

aderunt autem homines nobilissimi ac potentissimi, ut eorum frequentiam et consessum non modo P. Quinctius qui de capite decernit, sed quivis qui extra periculum sit perhorrescat.' Haec est iniqua certatio, non illa qua tu 73
contra Alfenum equitabas; huic ne ubi consisteret quidem contra te locum reliquisti. Qua re aut doceas oportet Alfenum negasse se procuratorem esse, non deiecisse libellos, iudicium accipere noluisse, aut, cum haec ita facta sint, ex edicto te bona P. Quincti non possedisse concedas.

Etenim si ex edicto possedisti, quaero cur bona non **23**
venierint, cur ceteri sponsores et creditores non convenerint; nemone fuit cui deberet Quinctius? Fuerunt, et complures fuerunt, propterea quod C. frater aliquantum aeris alieni reliquerat. Quid ergo est? Homines erant ab hoc omnes alienissimi, et eis debebatur, neque tamen quisquam inventus est tam insignite improbus qui violare P. Quincti existimationem absentis auderet; unus fuit, adfinis, socius, 74
necessarius, Sex. Naevius, qui, cum ipse ultro deberet, quasi eximio praemio sceleris exposito cupidissime contenderet ut per se adflictum atque eversum propinquum suum non modo honeste partis bonis verum etiam communi luce privaret. Vbi erant ceteri creditores? denique hoc tempore ubi sunt? Quis est qui fraudationis causa latuisse dicat, quis qui absentem defensum neget esse Quinctium? Nemo invenitur. At 75
contra omnes, quibuscum ratio huic aut est aut fuit, adsunt, defendunt, fides huius multis locis cognita ne perfidia Sex. Naevi derogetur laborant. In huius modi sponsionem testis dare oportebat ex eo numero qui haec dicerent: 'vadimonium mihi deseruit, me fraudavit, a me nominis eius quod infitiatus esset diem petivit; ego experiri non potui, latitavit,

1 ut] et b^1 eorum Σb^1 : quorum *cett.* 2 consensum $\Sigma^1 b^1$ non] ut non Σ 5 equitabas] velitabaris *Angelius* 10 bona non] bona nunc Σb^1 12 et complures fuerunt *om.* Σb^1 15 iis ς : his *cett.* 16 insigniter ς 18 ultro] ultro defendere *Hotoman* quasi $c^1 k$: qui quasi *cett.* 27 sponsione $b^1 k$

procuratorem nullum reliquit. Horum nihil dicitur. Parantur testes qui hoc dicant. Verum, opinor, viderimus, cum dixerint. Vnum tamen hoc cogitent, ita se gravis esse ut, si veritatem volent retinere, gravitatem possint obtinere; si eam neglexerint, ita levis esse ut omnes intellegant non ad obtinendum mendacium, sed ad verum probandum auctoritatem adiuvare.

24 76 Ego haec duo quaero, primum qua ratione Naevius susceptum negotium non transegerit, hoc est cur bona quae ex edicto possidebat non vendiderit, deinde cur ex tot creditoribus alius ad istam rationem nemo accesserit, ut necessario confiteare neque tam temerarium quemquam fuisse, neque te ipsum id quod turpissime suscepisses perseverare et transigere potuisse. Quid si tu ipse, Sex. Naevi, statuisti bona P. Quincti ex edicto possessa non esse? Opinor, tuum testimonium, quod in aliena re leve esset, id in tua, quoniam contra te est, gravissimum debet esse. Emisti bona Sex. Alfeni L. Sulla dictatore vendente; socium tibi in his bonis edidisti Quinctium. Plura non dico. Cum eo tu voluntariam societatem coibas qui te in hereditaria societate fraudarat, et eum iudicio tuo comprobabas quem spoliatum fama fortunisque omnibus arbitrabare?

77 Diffidebam me hercule, C. Aquili, satis animo certo et confirmato me posse in hac causa consistere. Sic cogitabam, cum contra dicturus esset Hortensius et cum me esset attente auditurus Philippus, fore uti permultis in rebus timore prolaberer. Dicebam huic Q. Roscio, cuius soror est cum P. Quinctio, cum a me peteret et summe contenderet ut propinquum suum defenderem, mihi perdifficile

2 hoc] haec *Naugerius* (1) 4 volent Σc^1*k* : nolent χ : nollent *b*c^2 5 neglexerint (-unt Σ) Σ*B*χ*k* : negligendo b^1 : negligent *c* : negligere *ed. V* esse *scripsi* : sint *codd.* (ita leves sint *del. Madvig*) 10 non *om.* Σb^1 11 alius *B*χ : aliis *cett.* 17 te *om.* Σ 18 vendente] vidente Σ *mg.* 19 his] huius *B*χ edisti Σχ 25 me Σb^1 : *om. cett.* 28 a] et Σb^1 : ex *Gulielmius* 29 propinquum suum Σ*bk* : suum propinquum *cett.*

esse contra talis oratores non modo tantam causam perorare sed omnino verbum facere conari. Cum cupidius instaret, homini pro amicitia familiarius dixi mihi videri ore durissimo esse qui praesente eo gestum agere conarentur; qui vero cum ipso contenderent, eos, etiam si quid antea recti aut venusti habere visi essent, id amittere; ne quid mihi eiusdem modi accideret, cum contra talem artificem dicturus essem, me vereri.

Tum mihi Roscius et alia multa confirmandi mei causa 25 78 dixit, ut me hercule, si nihil diceret, tacito ipso officio et studio, quod habebat erga propinquum suum, quemvis commoveret—etenim cum artifex eius modi sit ut solus videatur dignus esse qui in scaena spectetur, tum vir eius modi est ut solus dignus *esse* videatur qui eo non accedat—verum tamen: 'Quid? si,' inquit, 'habes eius modi causam ut hoc tibi planum sit faciendum, neminem esse qui possit biduo aut summum triduo DCC milia passuum ambulare, tamenne vereris ut possis hoc contra Hortensium contendere?' 'Minime,' inquam, 'sed quid id ad rem?' 79 'Nimirum,' inquit, 'in eo causa consistit.' 'Quo modo?' Docet me eius modi rem et factum simul Sex. Naevi quod, si simul proferretur, satis esse deberet. Quod abs te, C. Aquili, et a vobis qui adestis in consilio, quaeso ut diligenter attendatis; profecto intellegetis illinc ab initio cupiditatem pugnasse et audaciam, hinc veritatem et pudorem quoad potuerit restitisse. Bona postulas ut ex edicto possidere liceat. Quo die? Te ipsum, Naevi, volo audire;

4 conaretur *codd.*: *corr. Halm* 6 essent *Ernesti*: sunt *codd.* 7 eiusdem Σ: eius *b*: huius *c*: huiusce *k* 9 et] ut Σ 10 ut] et *k* 13 videatur dignus *Quintil.* ix. 3. 86: dignus videatur *codd.* in scaena spectetur] scaenam introeat *Quintil.* tum] tamen Σ¹ 14 esse *suppl. Emlein e vestigiis cod. A Quintiliani* eo *om. Quintil.* 17 aut] ad *b*¹ 18 tamenne Σχ: tum ne *b*ς haec *b*¹χ¹ 23 adestis Σ*b*¹*k*: estis *cett.* 24 illinc *B*: illum Σχ: illam *b*¹: ipsum ς: illim *Müller* 25 cupiditatem Σ*b*¹: cupiditate *cett.* hinc *b*: huic *cett.*

volo inauditum facinus ipsius qui id commisit voce convinci. Dic, Naevi, diem. 'Ante *diem* v Kalend. intercalaris.' Bene ais. Quam longe est hinc in saltum vestrum Gallicanum? Naevi, te rogo. 'DCC milia passuum.' Optime. De saltu deicitur Quinctius — quo die? possumus hoc quoque ex te audire? Quid taces? dic, inquam, diem. Pudet dicere; intellego; verum et sero et nequiquam pudet. Deicitur de saltu, C. Aquili, pridie Kalend. intercalaris; biduo post aut, ut statim de iure aliquis cucurrerit, non toto
80 triduo DCC milia passuum conficiuntur. O rem incredibilem! o cupiditatem inconsideratam! o nuntium volucrem! Administri et satellites Sex. Naevi Roma trans Alpis in Sebagninos biduo veniunt. O hominem fortunatum qui eius modi nuntios seu potius Pegasos habeat!

26 Hic ego, si Crassi omnes cum Antoniis exsistant, si tu, L. Philippe, qui inter illos florebas, hanc causam voles cum Hortensio dicere, tamen superior sim necesse est; non enim, quem ad modum putatis, omnia sunt in eloquentia; est quaedam tamen ita perspicua veritas ut eam infirmare
81 nulla res possit. An, ante quam postulasti ut bona possideres, misisti qui curaret ut dominus de suo fundo a sua familia vi deiceretur? Vtrumlibet elige; alterum incredibile est, alterum nefarium, et ante hoc tempus utrumque inauditum. DCC milia passuum vis esse decursa biduo? dic. Negas? ante igitur misisti. Malo; si enim illud diceres, improbe mentiri viderere; cum hoc confiteris, id te admisisse concedis quod ne mendacio quidem tegere possis. Hoc consilium Aquilio et talibus viris tam cupidum,

2 ante diem *Manutius*: ante *codd.* 3 ais *Garatoni*: agis *codd.* nostrum Σb^1 12 at ac b^1 ministri *codd.*: *corr. Angelius* 13 Sebagninos Σb^1: sabagnanos $B\chi$: sabaginnes *c*: sebagudios *k*: Segusiavos *Baiter*: Cebennas *Hirschfeld*: *fort.* Sanagenses *vel* Segovellaunos, *cf. Plin. N. H.* iii. 37 20 postulares $B\chi^1$ 21 curarent *b* a *om.* $B\chi$ 24 passuum *om.* Σb^1 27 tegere] agere Σb^1 28 et $\chi\varsigma$: de Σb^1: *om.* *B*

tam audax, tam temerarium probabitur? Quid haec amentia, 82 quid haec festinatio, quid haec immaturitas tanta significat? non vim, non scelus, non latrocinium, non denique omnia potius quam ius, quam officium, quam pudorem? Mittis iniussu praetoris. Quo consilio? Iussurum sciebas. Quid? cum iussisset, tum mittere nonne poteras? Postulaturus eras. Quando? Post dies XXX. Nempe si te nihil impediret, si voluntas eadem maneret, si valeres, denique si viveres. Praetor scilicet iussisset. Opinor, si vellet, si valeret, si ius diceret, si nemo recusaret, qui ex ipsius decreto et satis daret et iudicium accipere vellet. Nam, per 83 deos immortalis! si Alfenus procurator P. Quincti tibi tum satis daret et iudicium accipere vellet, denique omnia quae postulares facere voluisset, quid ageres? revocares eum quem in Galliam miseras? At hic quidem iam de fundo expulsus, iam a suis dis penatibus praeceps eiectus, iam, quod indignissimum est, suorum servorum manibus nuntio atque imperio tuo violatus esset. Corrigeres haec scilicet tu postea. De cuiusquam vita dicere audes qui hoc concedas necesse est, ita te caecum cupiditate et avaritia fuisse ut, cum postea quid futurum esset ignorares, accidere autem multa possent, spem malefici praesentis in incerto reliqui temporis eventu conlocares? Atque haec perinde loquor, quasi ipso illo tempore, cum te praetor iussisset ex edicto possidere, si in possessionem misisses, debueris aut potueris P. Quinctium de possessione deturbare.

27

Omnia sunt, C. Aquili, eius modi quivis ut perspicere 84 possit in hac causa improbitatem et gratiam cum inopia et veritate contendere. Praetor te quem ad modum possidere iussit? Opinor, ex edicto. Sponsio quae in verba facta est? SI EX EDICTO PRAETORIS BONA P. QVINCTI POSSESSA

2 festinatio *Angelius*: extimatio *codd.* 3 vim non] nimirum Σb^1 9 scilicet *Klotz*: si *codd.* 10 qui] quin *k*, *Lambinus* 12 tibi tum ς: tibi cum $b\chi$: tum Σ 31 si] ni *Hotoman*

NON SVNT. Redeamus ad edictum. Id quidem quem ad modum iubet possidere? Numquid est causae, C. Aquili, quin, si longe aliter possedit quam praetor edixit, iste ex edicto non possederit, ego sponsione vicerim? Nihil, opinor. Cognoscamus edictum. QVI EX EDICTO MEO IN POSSESSIONEM VENERINT. De te loquitur, Naevi, quem ad modum tu putas; ais enim te ex edicto venisse; tibi quid facias definit, te instituit, tibi praecepta dat. EOS ITA VIDETVR IN POSSESSIONE ESSE OPORTERE. Quo modo? QVOD IBIDEM RECTE CVSTODIRE POTERVNT, ID IBIDEM CVSTODIANT; QVOD NON POTERVNT, ID AVFERRE ET ABDVCERE LICEBIT. Quid tum? DOMINVM, inquit, INVITVM DETRVDERE NON PLACET. Eum ipsum qui fraudandi causa latitet, eum ipsum quem iudicio nemo defenderit, eum ipsum qui cum omnibus creditoribus suis male agat, invitum de
85 praedio detrudi vetat. Proficiscenti tibi in possessionem praetor ipse, Sex. Naevi, palam dicit: 'ita possideto ut tecum simul possideat Quinctius, ita possideto ut Quinctio vis ne adferatur.' Quid? tu id quem ad modum observas? Mitto illud dicere, eum qui non latitaret, cui Romae domus, uxor, liberi, procurator esset, eum qui tibi vadimonium non deseruisset; haec omnia mitto; illud dico, dominum expulsum esse de praedio, domino a familia sua manus adlatas esse ante suos Lares familiaris; hoc dico . . .

Sic Cicero pro Quinctio adversarii definitionem ex opinione hominum reprehendit: Si qui unum aliquem fundum quavis

1 sunt] sint *Hotoman* quidem] quid est Σ: quod est b^1 2 numquid *Naugerius* (1): nunc quid *codd.* 4 de sponsione b^1 6 venerint Σ: venerit *cett.* 7 tu *om.* *b* 8 instituit] infatuit Σ *mg.* 14 defenderit *Klotz*: defendit Σ*b*: defendat χς 16 trudi b^1 17 edicit *k* 19 vis ne Σχ^2: vis non ς: ius non *b*χ^1 19 auferatur *b*χ^1 20-21 eum qui . . . esset *om.* Σ non *om.* *B*χ latitaret b^1: latitarit *cett.* 24 illatas *b*χ Lares *B*χς: labores Σ^1: liberos b^1 24 *sqq.* hoc edam unum me appellasset Σ: hoc edicti unum (num χ) me appellasset b^1χ: hoc dico Naevium appellasse *B*: cum hoc edicti nomine ne appellasset ς

ratione possideat, ipsum autem dominum patiatur cetera praedia tenere, is, *inquit*, ut opinor, praedium non bona videatur alterius possidere. *Et ponit definitionem suam:* Quid est, *inquit*, possidere? Nimirum in possessione esse earum rerum quae possunt eo tempore possideri. *Probat Naevium non bona sed praedium possedisse:* Cum domus erat, *inquit*, Romae, servi, in ipsa Gallia privata P. Quincti praedia, quae numquam ausus es possidere; *et colligit*: Quod si bona P. Quincti possideres, possidere omnia eo iure deberes. (*Iul. Severian.* § 16.)

. . . Naevium ne appellasse quidem Quinctium, cum 28
simul esset *et* experiri posset cotidie; deinde quod omnia iudicia difficillima cum summa sua invidia maximoque periculo P. Quincti fieri mallet quam illud pecuniarium iudicium quod uno die transigi posset; ex quo uno haec omnia nata et profecta esse concedit. Quo in loco condicionem tuli, si vellet pecuniam petere, P. Quinctium iudicatum solvi satis daturum, dum ipse, si quid peteret, pari condicione uteretur.

Ostendi quam multa ante fieri convenerit quam hominis 86
propinqui bona possideri postularentur, praesertim cum Romae domus eius, uxor, liberi essent et procurator aeque utriusque necessarius. Docui, cum desertum esse dicat vadimonium, omnino vadimonium nullum fuisse; quo die hunc sibi promisisse dicat, eo die ne Romae quidem eum fuisse; id testibus me pollicitus sum planum facturum qui et scire deberent et causam cur mentirentur non haberent. Ex edicto autem non potuisse bona possideri demonstravi, quod neque fraudandi causa latitasset neque exsili causa

12 et *Baiter*: cum ς: *om. cett.* 13 invidia] iudicia $\Sigma^1 c^1$: iniuria Σ *mg.* 15 posset b^1 : potest *cett.* 18 solvi (solvere b^1) iudicaturum autem ipse Σb^1 20 convenerit $\Sigma b^1 \chi^2$: conveniret *cett.* 24 tum omnino *Lambinus* 29 latitasse *Lambinus*

87 solum vertisse diceretur. Reliquum est ut eum nemo iudicio defenderit. Quod contra copiosissime defensum esse contendi non ab homine alieno neque ab aliquo calumniatore atque improbo, sed ab equite Romano, propinquo ac necessario suo, quem ipse Sex. Naevius procuratorem relinquere antea consuesset; neque eum, si tribunos appellarit, idcirco minus iudicio pati paratum fuisse, neque potentia procuratoris Naevio ius ereptum; contra istum potentia sua tum tantum modo superiorem fuisse, nunc

29 88 nobis vix respirandi potestatem dare. Quaesivi quae causa fuisset cur bona non venissent, cum ex edicto possiderentur. Deinde illud quoque requisivi qua ratione ex tot creditoribus nemo neque tum idem fecerit neque nunc contra dicat, omnesque pro P. Quinctio pugnent, praesertim cum in tali iudicio testimonia creditorum existimentur ad rem maxime pertinere. Postea sum usus adversarii testimonio, qui sibi eum nuper edidit socium quem, quo modo nunc intendit, ne in vivorum quidem numero tum demonstrat fuisse. Tum illam incredibilem celeritatem seu potius audaciam protuli; confirmavi necesse esse aut biduo DCC milia passuum esse decursa aut Sex. Naevium diebus compluribus ante in possessionem misisse quam postularet uti ei liceret bona possidere.

89 Postea recitavi edictum quod aperte dominum de praedio detrudi vetaret; in quo constitit Naevium ex edicto non possedisse, cum confiteretur ex praedio vi detrusum esse Quinctium. Omnino autem bona possessa non esse constitui, quod bonorum possessio spectetur non in aliqua parte, sed in universis quae teneri et possideri possint.

1 vertisset Σ 3 neque] nec b^1 : non *B* 4 Romano *om.* Σς 5 ac Σ : atque ς : et $b\chi$ 6 ante $b^1\chi$ eum] enim Σ 7 iudicio Σ : iudicem *b* : iudicium *cett.* 14 omnisque Σ *mg.* b^1 pugnet b^1 15 iudicio] negotio χ^2ς 17 edidit] dedit Σb^1 20 necesse est aut Σ 22 ei] eius Σ*b* 24 constitit] constitui b^1 : consistit *B* 26 omnino *Hotoman* : omnia *codd.* 28 et Σ*b* : ac χς possint Σ : possunt *cett.*

Dixi domum Romae fuisse quo iste ne aspirarit quidem,
servos compluris, ex quibus iste possederit neminem, ne
attigerit quidem ; unum fuisse quem attingere conatus sit ;
prohibitum quievisse. In ipsa Gallia cognostis in praedia 90
privata Quincti Sex. Naevium non venisse ; denique ex
hoc ipso saltu quem per vim expulso socio possedit servos
privatos Quincti *non* omnis eiectos esse. Ex quo et ex
ceteris dictis, factis cogitatisque Sex. Naevi quivis potest
intellegere istum nihil aliud egisse neque nunc agere nisi uti
per vim, per iniuriam, per iniquitatem iudici totum agrum,
qui communis est, suum facere possit.

Nunc causa perorata res ipsa et periculi magnitudo, 30 91
C. Aquili, cogere videtur, ut te atque eos qui tibi in con-
silio sunt obsecret obtesteturque P. Quinctius per senectutem
ac solitudinem suam nihil aliud nisi ut vestrae naturae boni-
tatique obsequamini, ut, cum veritas *cum* hoc faciat, plus
huius inopia possit ad misericordiam quam illius opes ad
crudelitatem. Quo die ad te iudicem venimus, eodem die 92
illorum minas quas ante horrebamus neglegere coepimus.
Si causa cum causa contenderet, nos nostram perfacile cuivis
probaturos statuebamus ; quod vitae ratio cum ratione vitae
decerneret, idcirco nobis etiam magis te iudice opus esse
arbitrati sumus. Ea res nunc enim in discrimine versatur,
utrum possitne se contra luxuriem ac licentiam rusticana
illa atque inculta parsimonia defendere an deformata atque
ornamentis omnibus spoliata nuda cupiditati petulantiaeque
addicatur. Non comparat se tecum gratia P. Quinctius, 93

1 Romae domum *bχ*   adspirarit Σ^2ς   2 quamplures b^1 4 prohibitum] fuisse (fuisse et *k*) *add. codd.* : *del. Madvig* (*cf. Zielinski, p.* 191)   7 non *suppl. hoc loco Naugerius* (1), *ante* esse *Klotz* esse *om.* ς   14 sunt] adsunt *Lambinus*   per b^1 : ad Σ : per se ac *cett.*   senectutem ac Σ*b* : senectutem et *cett.*   16 cum *suppl. Naugerius* (1)   hoc] hec Σb^1 20-22 nos . . . decerneret *om.* Σb^1 20 cuivis] quotvis *P* : quoivis *Müller*   21 statueremus ς   22 te iudice magis Σ : te magis (*sup. l.*) iudice *b*   23 nunc enim *P* : enim nunc *cett.*   24 utrum *om.* ς   25 an] aut Σb^1 27 addicatur *Pk* : adiciatur *cett.* (*lacunam post hoc voc. hab. multi codd.*)

Sex. Naevi, non opibus, non facultate contendit; omnis tuas artis quibus tu magnus es tibi concedit; fatetur se non belle dicere, non ad voluntatem loqui posse, non ab adflicta amicitia transfugere atque ad florentem aliam devolare, non profusis sumptibus vivere, non ornare magnifice splendideque convivium, non habere domum clausam pudori et sanctimoniae, patentem atque adeo expositam cupiditati et voluptatibus; contra sibi ait officium, fidem, diligentiam, vitam omnino semper horridam atque aridam cordi fuisse. Ista superiora esse ac plurimum posse his moribus sentit.
94 Quid ergo est? Non usque eo tamen ut in capite fortunisque hominum honestissimorum dominentur ei qui relicta virorum bonorum disciplina et quaestum et sumptum Galloni sequi maluerunt atque etiam, quod in illo non fuit, cum audacia perfidiaque vixerunt. Si licet vivere eum quem Sex. Naevius non volt, si est homini honesto locus in civitate invito Naevio, si fas est respirare P. Quinctium contra nutum dicionemque Naevi, si, quae pudore ornamenta sibi peperit, ea potest contra petulantiam me defendente obtinere, spes est etiam hunc miserum atque infelicem aliquando tandem posse consistere. Sin et poterit Naevius id quod libet, et ei libebit id quod non licet, quid agendum est? qui deus appellandus est? cuius hominis fides imploranda est? qui denique questus, *qui luctus*, qui maeror dignus inveniri in calamitate tanta potest?

31
95 Miserum est exturbari fortunis omnibus, miserius est iniuria; acerbum est ab aliquo circumveniri, acerbius a propinquo; calamitosum est bonis everti, calamitosius cum

1 Sex. *om. P* 3 belle] velle $\Sigma^1 ς$ ad voluptatem *Lambinus* 8 voluntatibus *P* ait *P*: *om. cett.* 9 atque] ac $\Sigma ς$ 10 ista] illa Σ: ita *b* 12 ii ς: hi *cett.* 13 bonorum virorum ς 19 ea $\Sigma b^1 k$: et $B\chi$: *om. c* me *Madvig*: te *codd.* 20 etiam *Klotz*: et (ut *c*, *om. k*) *codd.* 22 id $\Sigma\chi$: et id b^1: *om.* $Bς$ 24 qui luctus *supplevi*: *om. codd. in lac.* (15 *litt.* Σ) 25 in *del. Lambinus* 26 deturbari $B\chi^2 ς$ est iniuria] iniuria *k* 27 est ab] ab Σ^1

dedecore; funestum est a forti atque honesto viro iugulari, funestius ab eo cuius vox in praeconio quaestu prostitit; indignum est a pari vinci aut superiore, indignius ab inferiore atque humiliore; luctuosum est tradi alteri cum bonis, luctuosius inimico; horribile est causam capitis dicere, horribilius priore loco dicere. Omnia circumspexit 96
Quinctius, omnia periclitatus est, C. Aquili; non praetorem modo a quo ius impetraret invenire *non* potuit, atque adeo ne unde arbitratu quidem suo postularet, sed ne amicos quidem Sex. Naevi, quorum saepe et diu ad pedes iacuit stratus obsecrans per deos immortalis, ut aut secum iure contenderent aut iniuriam sine ignominia sibi imponerent. Denique ipsius inimici voltum superbissimum subiit, ipsius 97
Sex. Naevi lacrimans manum prehendit in propinquorum bonis proscribendis exercitatam, obsecravit per fratris sui mortui cinerem, per nomen propinquitatis, per ipsius coniugem et liberos, quibus propior P. Quinctio nemo est, ut aliquando misericordiam caperet, aliquam, si non propinquitatis, at aetatis suae, si non hominis, at humanitatis rationem haberet, ut secum aliquid integra sua fama qualibet, dum modo tolerabili, condicione transigeret. Ab ipso re- 98
pudiatus, ab amicis eius non sublevatus, ab omni magistratu agitatus atque perterritus, quem praeter te appellet habet neminem; tibi se, tibi suas omnis opes fortunasque commendat, tibi committit existimationem ac spem reliquae vitae. Multis vexatus contumeliis, plurimis iactatus iniuriis non turpis ad te sed miser confugit; e fundo ornatissimo eiectus, ignominiis omnibus appetitus, cum illum in paternis bonis dominari videret, ipse filiae nubili dotem conficere non posset, nihil alienum tamen vita superiore commisit.

2 vox cuius Σ quaestu prostitit Σ : quaestum praestitit *cett.* 3 aut χς : aut a Σ : atque *om.* b^1) *B* 7 praetore *B* : praetor *B*χ 8 non *k* : *om. cett.* 19 at aetatis] et aetatis Σ 28 eiectus *b*χ^1 : deiectus *cett.* in Σ*B* : in suis *cett.* 29 nobili Σ 30 posset ς : possit *cett.*

99 Itaque hoc te obsecrat, C. Aquili, ut, quam existimationem, quam honestatem in iudicium tuum prope acta iam aetate decursaque attulit, eam liceat ei secum ex hoc loco efferre, ne is de cuius officio nemo umquam dubitavit LX denique anno dedecore, macula turpissimaque ignominia notetur, ne ornamentis eius omnibus Sex. Naevius pro spoliis abutatur, ne per te fiat quo minus, quae existimatio P. Quinctium usque ad senectutem produxit, eadem usque ad rogum prosequatur.

1 te *om.* ς 4 de *om.* Σb^1 LX Σ*B*: hoc b^1: sexagesimo *cett.* 7 fiat *Passeratius*: ferat *codd.* 8 produxit $\Sigma\chi^2$: perduxit *cett.*

M. TVLLI CICERONIS
PRO Q. ROSCIO COMOEDO
ORATIO

SIGLA

Ω = cod. Laur. XLVIII. 26 (Lag. 26)
b = cod. S. Marci 255 (Lag. 6)
m = cod. Ambros. C. 96 supr.
c = cod. Oxon. Dorvill. 78 (Lag. 38)
s = cod. Senensis H. VI. 12
t = cod. Senensis H. XI. 61
ψ = cod. Laur. (Gadd.) XC. sup. 69

---

c = cod. Oxon. Canon. 226
k = cod. Paris. 7779
ς = codd. *ck*

Omnes codices saeculo XV° scripti sunt

M. TVLLI CICERONIS

PRO Q. ROSCIO COMOEDO ORATIO

. . . . malitiam naturae crederetur. Is scilicet vir opti- I
mus et singulari fide praeditus in suo iudicio suis tabulis 1
testibus uti conatur. Solent fere dicere qui per tabulas hominis honesti pecuniam expensam tulerunt: 'egone talem virum corrumpere potui, ut mea causa falsum in codicem referret?' Exspecto quam mox Chaerea hac oratione utatur: 'egone hanc manum plenam perfidiae et hos digitos meos impellere potui ut falsum perscriberent nomen?' Quod si ille suas proferet tabulas, proferet suas quoque Roscius. Erit in illius tabulis hoc nomen, at *in*
huius non erit. Cur potius illius quam huius credetur? — 2
Scripsisset ille, si non iussu huius expensum tulisset? — Non scripsisset hic quod sibi expensum ferre iussisset? Nam quem ad modum turpe est scribere quod non debeatur, sic improbum est non referre quod debeas. Aeque enim tabulae condemnantur eius qui verum non rettulit et eius qui falsum perscripsit. Sed ego copia et facultate causae confisus vide quo progrediar. Si tabulas

1 is] iste *Garatoni* 3 testibus *om.* ψ qui] ipsi Ω, *fort.* ii qui 4 homines (hōes Ω, *litt.* -ōes *mg. incurrunt*): *corr. Sylvius* honesti *Manutius*: citi (*post* 5 *litt. ras.* Ω, *post lac. plerique*) *codd.* 6 referet Ω 8 perscriberem *codd.*: *corr. Manutius* 9 proferet] proferret Ω*bt*: profert ψ proferet] proferrat Ω: profert ψ 10 in *suppl. Sylvius* 11 crederetur scripsisse ille *codd.*: *corr. Manutius* 13 ferri *Naugerius* (2): *cf. Rull.* ii. 28

C. Fannius accepti et expensi profert suas in suam rem suo
arbitratu scriptas, quo minus secundum illum iudicetis
3 non recuso. Quis hoc frater fratri, quis parens filio tribuit
ut, quodcumque rettulisset, id ratum haberet? Ratum
habebit Roscius; profer; quod tibi fuerit persuasum, huic
erit persuasum, quod tibi fuerit probatum, huic erit pro-
batum. Paulo ante M. Perpennae, P. Saturi tabulas
poscebamus, nunc tuas, C. Fanni Chaerea, solius flagitamus
et quo minus secundum eas lis detur non recusamus; quid
4 ita non profers? Non conficit tabulas? Immo diligentis-
sime. Non refert parva nomina in codices? Immo omnis
summas. Leve et tenue hoc nomen est? HS ccciↃↃↃ
sunt. Quo modo tibi tanta pecunia extraordinaria iacet?
quo modo HS ccciↃↃↃ in codice accepti et expensi non
sunt? Pro di immortales! essene quemquam tanta audacia
praeditum qui, quod nomen referre in tabulas timeat, id
petere audeat, quod in codicem iniuratus referre noluerit, id
iurare in litem non dubitet, quod sibi probare non possit,
id persuadere alteri conetur!

2 5 Nimium cito ait me indignari de tabulis; non habere se
hoc nomen in codicem accepti et expensi relatum confitetur,
sed in adversariis patere contendit. Vsque eone te diligis
et magnifice circumspicis ut pecuniam non ex tuis tabulis
sed *ex* adversariis petas? Suum codicem testis loco recitare
adrogantiae est; suarum perscriptionum et liturarum ad-
6 versaria proferre non amentia est? Quod si eandem
vim, diligentiam auctoritatemque habent adversaria quam
tabulae, quid attinet codicem instituere, conscribere, ordi-

1 proferet *Lambinus* 8 chere (-ee *b*) *codd.*: *corr. Sylvius* 9 recusaturmus Ω 10 conficit Ω[1]*bm*: confecit *cett.* 12 est *om. b, edd.* HS *om.* Ω[1]*c* ccciↃↃↃ *Naugerius* (2): cccLIII *codd.* (*ita semper*) 17 iniuratus *c*[2]*k*, *Naugerius* (1): iuratus (-ans Ω[1]) *cett.* noluerit *scripsi*: noluit *codd.*: nolit *mg. Lambini* 21 codice *codd.*: *corr. Beroaldus* 24 ex *suppl. Sylvius* adversariis ς, *ed. Mediol.*: adversarii *cett.*

nem conservare, memoriae tradere litterarum vetustatem?
Sed si, quod adversariis nihil credimus, idcirco codicem
scribere instituimus, quod etiam apud omnis leve et infir-
mum est, id apud iudicem grave et sanctum esse ducetur?
Quid est quod neglegenter scribamus adversaria? quid est 7
quod diligenter conficiamus tabulas? qua de causa? Quia
haec sunt menstrua, illae sunt aeternae; haec delentur
statim, illae servantur sancte; haec parvi temporis memo-
riam, illae perpetuae existimationis fidem et religionem
amplectuntur; haec sunt disiecta, illae sunt in ordinem
confectae. Itaque adversaria in iudicium protulit nemo;
codicem protulit, tabulas recitavit. Tu, C. Piso, tali fide, 3
virtute, gravitate, auctoritate ornatus ex adversariis pecuniam
petere non auderes. Ego quae clara sunt consuetudine 8
diutius dicere non debeo; illud vero quod ad rem vehe-
menter pertinet, quaero: quam pridem hoc nomen, Fanni,
in adversaria rettulisti? Erubescit, quid respondeat nescit,
quid fingat extemplo non habet. Sunt duo menses iam,
dices. Tamen in codicem accepti et expensi *referri* debuit.
Amplius sunt sex menses. Cur tam diu iacet hoc nomen
in adversariis? Quid si tandem amplius triennium est?
quo modo, cum omnes qui tabulas conficiant menstruas
paene rationes in tabulas transferant, tu hoc nomen trien-
nium amplius in adversariis iacere pateris? Vtrum cetera 9
nomina in codicem accepti et expensi digesta habes an
non? Si non, quo modo tabulas conficis? si etiam, quam
ob rem, cum cetera nomina in ordinem referebas, hoc

4 duceretur *codd.*: *corr. ed. R* 7 haec *t*ς: hae *cett.* (*ita mox*) menstrua ς, *ed. R*: menstruae *cett.* aeternae b^2tς: alternae *cett.* haec . . . haec] hae . . . hae Ω*b* 10 amplectuntur (compl- *t*) b^2tc: amplectitur *cett.* haec ς, *ed. R*: hae *cett.* deiecta ς, deiectae *cett.*: *corr. Hotoman* sunt in] in *o*ς, *Naugerius* (1) 18 extemplo ς, *Beroaldus*: exemplo *cett.* 19 tamen] tum Ω*mc* acceptum et expensum *codd.*: *corr. Turnebus* referri ς, *Angelius*: *om. cett.* 22 conficiunt *Lambinus* 25 codice *cod. Lambini* digesta Ω^1ς: et digesta *cett.*: relata et digesta *Halm*

nomen triennio amplius, quod erat in primis magnum, in adversariis relinquebas? Nolebas sciri debere tibi Roscium; cur scribebas? Rogatus eras ne referres; cur in adversariis scriptum habebas?

Sed haec quamquam firma esse video, tamen ipse mihi satis facere non possum, nisi a C. Fannio ipso testimonium sumo hanc pecuniam ei non deberi. Magnum est quod conor, difficile est quod polliceor; nisi eundem et adver-
4 sarium et testem habuerit Roscius, nolo vincat. Pecunia
10 tibi debebatur certa, quae nunc petitur per iudicem, in qua legitimae partis sponsio facta est. Hic tu si amplius HS nummo petisti, quam tibi debitum est, causam perdidisti, propterea quod aliud est iudicium, aliud est arbitrium. Iudicium est pecuniae certae, arbitrium incertae; ad iudicium hoc modo venimus ut totam litem aut obtineamus aut amittamus; ad arbitrium hoc animo adimus ut neque nihil neque tantum quantum postulavimus consequamur.
11 Ei rei ipsa verba formulae testimonio sunt. Quid est in iudicio? Derectum, asperum, simplex: SI PARET HS IↃↃↃ DARI —. Hic nisi planum facit HS IↃↃↃ ad libellam sibi deberi, causam perdit. Quid est in arbitrio? Mite, moderatum: QVANTVM AEQVIVS ET MELIVS SIT DARI. Ille tamen confitetur plus se petere quam debeatur, sed satis superque habere dicit quod sibi ab arbitro tribuatur. Itaque
12 alter causae confidit, alter diffidit. Quae cum ita sint, quaero abs te quid ita de hac pecunia, de his ipsis HS IↃↃↃ, de tuarum tabularum fide compromissum feceris, arbitrum sumpseris QVANTVM AEQVIVS ET MELIVS SIT DARI REPROMIT-

10 debeatur *codd.* : *corr. Naugerius* (1) 16 amittamus *k, Beroaldus* : omittamus *cett.* 18 ei *Müller* : eius *codd.* 19 directum *codd.* : *corr. Müller* si peteret *codd.* : *corr. Lambinus* (*cf.* § 12) IↃↃↃ *Naugerius* (2): LIII *codd.* (*ita ubique, cf. Caec.* 28) 20 libellum *codd.* : *corr. Beroaldus* 22 quanto *codd.* : *corr. Manutius* sit *Manutius* : id *codd.* dari Ω*t, Manutius* : clarius *cett.* 27 de *del. Baiter* 28 quanto *codd.* : *corr. Manutius* et melius] melius *Graevius*

TIQVE SI PAREAT. Quis in hanc rem fuit arbiter? Vtinam is quidem Romae esset! Romae est. Vtinam adesset in iudicio! Adest. Vtinam sederet in consilio C. Pisonis! Ipse C. Piso est. Eundemne tu arbitrum et iudicem sumebas? eidem et infinitam largitionem remittebas et eundem in angustissimam formulam sponsionis concludebas? Quis umquam ad arbitrum, quantum petiit, tantum abstulit? Nemo; quantum enim aequius esset sibi dari, petiit. De quo nomine ad arbitrum adisti, de eo ad iudicem venisti! Ceteri cum ad iudicem causam labefactari animadvertunt, 13 ad arbitrum confugiunt, hic ab arbitro ad iudicem venire est ausus! qui cum de hac pecunia tabularum fide arbitrum sumpsit, iudicavit sibi pecuniam non deberi.

Iam duae partes causae sunt confectae; adnumerasse sese negat, expensum tulisse non dicit, cum tabulas non recitat. Reliquum est ut stipulatum se esse dicat; praeterea enim quem ad modum certam pecuniam petere possit non reperio. Stipulatus es — ubi, quo die, quo tempore, **5** quo praesente? quis spopondisse me dicit? Nemo. Hic 14 ego si finem faciam dicendi, satis fidei et diligentiae meae, satis causae et controversiae, satis formulae et sponsioni, satis etiam iudici fecisse videar cur secundum Roscium iudicari debeat. Pecunia petita est certa; cum tertia parte sponsio facta est. Haec pecunia necesse est aut data aut expensa lata aut stipulata sit. Datam non esse Fannius confitetur, expensam latam non esse codices Fanni confirmant, stipulatam non esse taciturnitas testium concedit. Quid ergo est? Quod et reus is est cui et pecunia levissima 15

1 si pareat *scripsi*: si peieres *codd.*: si pareret *Lambinus*: sic petieris *Mommsen* (*colon litt. mai. scripsi*) 2 est. Vtinam ς: est. Nam utinam *cett.*: *fort.* est nunc. Vtinam 5 idem (id est *k*) *codd.*: *corr. Angelius* 7 petiit ς: petit *cett.* 8 dari ς: pari *cett.* petit *codd.*: *corr. Manutius* 10 ad iudicem Ω 13 indicavit *Lambinus* 14 adulterasse *codd.*: *corr. Camerarius* 23 cum] cuius *Huschke* 28 res eius est *codd.*: *corr. Manutius* cui *Manutius*: cuius *codd.*

et existimatio sanctissima fuit semper, et iudex est is quem nos non minus bene de nobis existimare quam secundum nos iudicare velimus, et advocatio ea est quam propter eximium splendorem ut iudicem unum vereri debeamus, perinde ac si in hanc formulam omnia iudicia legitima, omnia arbitria honoraria, omnia officia domestica conclusa et comprehensa sint, perinde dicemus. Illa superior fuit oratio necessaria, haec erit voluntaria, illa ad iudicem, haec ad C. Pisonem, illa pro reo, haec pro Roscio, illa victoriae, haec bonae existimationis causa comparata.

6 Pecuniam petis, Fanni, a Roscio. Quam? dic audacter
16 et aperte. Vtrum *quae* tibi ex societate debeatur, an quae ex liberalitate huius promissa sit et ostentata? Quorum alterum est gravius et odiosius, alterum levius et facilius. Quae ex societate debeatur? Quid ais? Hoc iam neque leviter ferendum est neque neglegenter defendendum. Si qua enim sunt privata iudicia summae existimationis et paene dicam capitis, tria haec sunt, fiduciae, tutelae, societatis. Aeque enim perfidiosum et nefarium est fidem frangere quae continet vitam, et pupillum fraudare qui in tutelam pervenit, et socium fallere qui se in negotio coniunxit.
17 Quae cum ita sint, quis sit qui socium fraudarit et fefellerit consideremus; dabit enim nobis iam tacite vita acta in alterutram partem firmum et grave testimonium. Q. Roscius? Quid ais? nonne, ut ignis in aquam coniectus continuo restinguitur et refrigeratur, sic refervens falsum crimen in purissimam et castissimam vitam conlatum statim concidit et exstinguitur? Roscius socium fraudavit! Potest hoc homini huic haerere peccatum? qui me dius fidius—audacter dico—plus fidei quam artis, plus veritatis quam disciplinae possidet in se, quem populus Romanus meliorem

4 unum] mutum *Müller* 5 proinde *Lambinus* 7 proinde b^1, *Lambinus* : *del. Naugerius* (2) 12 quae *k*, *Angelius* : *om. cett.* 14 et odiosius et Ω lenius Ω^1 22 quis sit ς : quid sit *cett.*

virum quam histrionem esse arbitratur, qui ita dignissimus
est scaena propter artificium ut dignissimus sit curia propter
abstinentiam. Sed quid ego ineptus de Roscio apud Pisonem 18
dico? Ignotum hominem scilicet pluribus verbis com-
mendo. Estne quisquam omnium mortalium de quo melius
existimes tu? estne quisquam qui tibi purior, pudentior,
humanior, officiosior liberaliorque videatur? Quid? tu,
Saturi, qui contra hunc venis, existimas aliter? nonne, quo-
tienscumque in causa in nomen huius incidisti, totiens hunc
et virum bonum esse dixisti et honoris causa appellasti?
quod nemo nisi aut honestissimo aut amicissimo facere
consuevit. Qua in re mihi ridicule es visus esse inconstans 19
qui eundem et laederes et laudares, et virum optimum
et hominem improbissimum esse diceres. Eundem tu et
honoris causa appellabas et virum primarium esse dicebas
et socium fraudasse arguebas? Sed, ut opinor, laudem
veritati tribuebas, crimen gratiae concedebas; de hoc, ut
existimabas, praedicabas, Chaereae arbitratu causam agebas.

Fraudavit Roscius! Est hoc quidem auribus animisque 7
omnium absurdum. Quid si tandem aliquem timidum,
dementem, divitem, inertem nactus esset qui experiri non
posset? Tamen incredibile esset. Verum tamen quem 20
fraudarit videamus. C. Fannium Chaeream Roscius frau-
davit! Oro atque obsecro vos qui nostis, vitam inter se
utriusque conferte, qui non nostis, faciem utriusque con-
siderate. Nonne ipsum caput et supercilia illa penitus
abrasa olere malitiam et clamitare calliditatem videntur?
non ab imis unguibus usque ad verticem summum, si quam

6 tu *sup. lin. hab.* Ω 7 liberalior (*sine* -que) *Beroaldus* 19 hoc quidem] hoc primum quidem Ω^2 : hoc quidem primum *o*ς 20 omnium *Mommsen* : hominum *codd.* 21 divitem timidum dementem divitem inertem *o*: divitem timidum dementem inertem ς experiri $b^2m^2t\varsigma$: experire *cett.* 24 nostis] *fort.* eos nostis 27 adrasa $\Omega^1 o$ 28 non] nonne *ot*ς, *Naugerius* (2)

coniecturam adfert hominibus tacita corporis figura, ex fraude, fallaciis, mendaciis constare totus videtur? qui idcirco capite et superciliis semper est rasis ne ullum pilum viri boni habere dicatur; cuius personam praeclare Roscius in scaena tractare consuevit, neque tamen pro beneficio ei par gratia refertur. Nam Ballionem illum improbissimum et periurissimum lenonem cum agit, agit Chaeream; persona illa lutulenta, impura, invisa in huius moribus, natura vitaque est expressa. Qui quam ob rem Roscium similem sui in fraude et malitia existimarit, mihi *vix* videtur, nisi forte quod praeclare hunc imitari se in persona lenonis
21 animadvertit. Quam ob rem etiam atque etiam considera, C. Piso, quis quem fraudasse dicatur. Roscius Fannium! Quid est hoc? probus improbum, pudens impudentem, periurum castus, callidum imperitus, liberalis avidum? Incredibile est. Quem ad modum, si Fannius Roscium fraudasse diceretur, utrumque ex utriusque persona veri simile videretur, et Fannium per malitiam fecisse et Roscium per imprudentiam deceptum esse, sic, cum Roscius Fannium fraudasse arguatur, utrumque incredibile est, et Roscium quicquam per avaritiam appetisse et Fannium quicquam per bonitatem amisisse.

8 Principia sunt huius modi; spectemus reliqua. HS ↀ
22 Q. Roscius fraudavit Fannium. Qua de causa? Subridet Saturius, veterator, ut sibi videtur; ait propter ipsa HS ↀ. Video; sed tamen cur ipsa HS ↀ tam vehementer concupierit quaero; nam tibi, M. Perpenna, *tibi* C. Piso, certe tanti non fuissent ut socium fraudaretis. Roscio cur tanti fuerint causam requiro. Egebat? Immo locuples erat. Debebat? Immo in suis nummis versabatur. Avarus

3 rasus *o*ς, *Ernesti* 10 mihi (non mihi ς, mihi causa non *t*) *codd.* : nihil *Naugerius* (1) : mirum mihi *Madvig* vix *supplevi* 22 per se bonitate *codd.* : *corr. Manutius* 27 tibi *supplevi* 28 fuisset ut . . . fuerit *codd.* : *corr. Turnebus* 30 nummis ς, *Naugerius* (2) : summis *cett.*

erat? Immo etiam ante quam locuples *esset*, semper
liberalissimus munificentissimusque fuit. Pro deum homi- 23
numque fidem! qui HS ıↄↄↄ cccıↄↄↄ quaestus facere noluit
—nam certe HS ıↄↄↄ cccıↄↄↄ merere et potuit et debuit,
si potest Dionysia HS cccıↄↄↄ cccıↄↄↄ merere—is per
summam fraudem et malitiam et perfidiam HS ıↄↄↄ
appetiit? Et illa fuit pecunia immanis, haec parvola, illa
honesta, haec sordida, illa iucunda, haec acerba, illa propria,
haec in causa et in iudicio conlocata. Decem his annis
proximis HS sexagiens honestissime consequi potuit; noluit.
Laborem quaestus recepit, quaestum laboris reiecit; populo
Romano adhuc servire non destitit, sibi servire iam pridem
destitit. Hoc tu umquam, Fanni, faceres? et si hos quaestus 24
recipere posses, non eodem tempore et gestum et animam
ageres? Dic nunc te ab Roscio HS ıↄↄↄ circumscriptum
esse, qui tantas et tam infinitas pecunias non propter
inertiam laboris sed propter magnificentiam liberalitatis
repudiarit! Quid ego nunc illa dicam quae vobis in
mentem venire certo scio? Fraudabat te in societate
Roscius! Sunt iura, sunt formulae de omnibus rebus
constitutae, ne quis aut in genere iniuriae aut *in* ratione
actionis errare possit. Expressae sunt enim ex unius
cuiusque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria
publicae a praetore formulae, ad quas privata lis accommo-
datur. Quae cum ita sint, cur non arbitrum pro sòcio **9**
adegeris Q. Roscium quaero. Formulam non noras? 25
Notissima erat. Iudicio gravi experiri nolebas? Quid
ita? propter familiaritatem veterem? Cur ergo laedis?

1 esset *suppl. Halm* 3 *et* 4 ıↄↄↄ cccıↄↄↄ *Schütz*: ccclııı ccclııı ccclııı *codd.*: cccıↄↄↄ cccıↄↄↄ cccıↄↄↄ *Naugerius, quod si verum sit, v.* 9 viginti (xx) *pro* decem (x) *legendum vid.* 5 ccclııı ccclııı *codd.*: *corr. Naugerius* 11 quaestus laboris *codd.*: *corr. Beroaldus* 13 et *Turnebus*: sed *codd.* 21 in ratione *b*², *Lambinus*: ratione *cett.* 24 publicae *Naugerius* (1): publica hae *codd.*

Propter integritatem hominis? Cur igitur insimulas? Propter magnitudinem criminis? Itane vero? quem per arbitrum circumvenire non posses, cuius de ea re proprium non erat iudicium, hunc per iudicem condemnabis, cuius de *ea* re nullum est arbitrium? Quin tu hoc crimen aut obice ubi licet agere, aut iacere noli ubi non oportet. Tametsi iam hoc tuo testimonio crimen sublatum est. Nam quo tu tempore illa formula uti noluisti, nihil hunc in societatem fraudis fecisse indicasti. Dic enim, tabulas habes an non? Si non habes, quem ad modum pactio
26 est? si habes, cur non nominas? Dic nunc Roscium abs te petisse ut familiarem suum sumeres arbitrum! Non petiit. Dic pactionem fecisse ut absolveretur! Non pepigit. Quaere qua re sit absolutus! Quod erat summa innocentia et integritate. Quid enim factum est? Venisti domum ultro Rosci, satis fecisti; quod temere commisisti, in iudicium ut denuntiares, rogasti ut ignosceret; te adfuturum negasti, debere tibi ex societate nihil clamitasti. Iudici hic denuntiavit; absolutus est. Tamen fraudis ac furti mentionem facere audes? Perstat in impudentia. 'Pactionem enim,' inquit, 'mecum fecerat.' Idcirco videlicet ne condemnaretur. Quid erat causae cur metueret ne condemnaretur? — Res erat manifesta, furtum erat apertum.

27 Cuius rei furtum factum erat? Exorditur magna cum exspectatione veteris histrionis exponere societatem.
10 'Panurgus,' inquit, 'fuit Fanni; is fit ei cum Roscio communis.' Hic primum questus est non leviter Saturius

2 magnitudinem *Manutius*: egritudinem *codd.* 4 non *del. Manutius* hunc *Manutius*: nunc *codd.* 5 ea *suppl. Manutius* 6 tacere *codd.*: *corr. Manutius* 7 iam *om.* *Ωb* 9 societate *codd.*: *corr. Beroaldus* indicasti. Dic enim *scripsi*: iudiditionem (iuditionem Ω, in deditionem *k*: iudicasti b^2t) *codd.* 10 habet *codd.* (*ter*): *corr. Menardus* 17 in *del. Lambinus*: *fort.* ei denuntiaret *codd.*: *corr. Lambinus* 18 deberi *Lambinus* 27 fit *Passow*: fuit *codd.*

communem factum esse gratis cum Roscio, qui pretio
proprius fuisset Fanni. Largitus est scilicet homo liberalis
et dissolutus et bonitate adfluens Fannius Roscio. Sic
puto. Quoniam ille hic constitit paulisper, mihi quoque 28
necesse est paulum commorari. Panurgum tu, Saturi,
proprium Fanni dicis fuisse. At ego totum Rosci fuisse
contendo. Quid erat enim Fanni? Corpus. Quid Rosci?
Disciplina. Facies non erat, ars erat pretiosa. Ex qua
parte erat Fanni, non erat HS ∞, ex qua parte erat
Rosci, amplius erat HS CCCIↃↃↃ IↃↃↃ; nemo enim illum
ex trunco corporis spectabat sed ex artificio comico aestima-
bat; nam illa membra merere per se non amplius poterant
duodecim aeris, disciplina quae erat ab hoc tradita locabat
se non minus HS CCCIↃↃↃ IↃↃↃ. O societatem captiosam 29
et indignam, ubi alter HS ∞, alter CCCIↃↃↃ IↃↃↃ quod
sit in societatem adfert! nisi idcirco moleste pateris quod
HS ∞ tu ex arca proferebas, HS CCCIↃↃↃ IↃↃↃ ex
disciplina et artificio promebat *Roscius*. Quam enim spem
et exspectationem, quod studium et quem favorem secum
in scaenam attulit Panurgus, quod Rosci fuit discipulus!
Qui diligebant hunc, illi favebant, qui admirabantur hunc,
illum probabant, qui denique huius nomen audierant, illum
eruditum et perfectum existimabant. Sic est volgus; ex
veritate pauca, ex opinione multa aestimat. Quid sciret 30
ille perpauci animadvertebant, ubi didicisset omnes quae-
rebant; nihil ab hoc pravum et perversum produci posse

4 mihi quoque *k*, *Naugerius*: quoque mihi *cett.* 9 ∞ *scripsi* (*ita mox*): LIII∞ *codd.* (*ita v.* 17, *sed* LII∞ *v.* 15: IↃↃ∞ *Mommsen* (*Hermes* xx. 317), IↃↃↃ *Naugerius* (2) 10 CCCIↃↃↃ IↃↃↃ *Mommsen*: CCCLIII CCCL (CCCLIII ς) *codd.*: CCCIↃↃↃ *Naugerius* (2) 11 aestim. ς: extim. *cett.* 14 CCCLIII *codd.*, *cf. v.* 10 15 HS LII∞ alter LIII (CCCLIII ς) *codd.*, *cf. v.* 10 17 CCCLIII LII (CCCLIII ς) *codd.*, *cf. v.* 10 ex] ille ex *k* 18 Roscius *supplevi* (*hoc loco, ante* promebat *ed. R peiore numero*) spem *Boemoraeus*: rem *codd.* 19 secum *om.* Ω 24 aestim. ς: existim. Ω*b*: extim. *cett.* 26 pravum ς: parvom (-um *bt*) *cett.* pervorsum Ω*o*

arbitrabantur. Si veniret ab Statilio, tametsi artificio Roscium superaret, aspicere nemo posset; nemo enim, sicut ex improbo patre probum filium nasci, sic a pessimo histrione bonum comoedum fieri posse existimaret. Quia veniebat a Roscio, plus etiam scire quam sciebat videbatur.
11 Quod item nuper in Erote comoedo usu venit; qui postea quam e scaena non modo sibilis sed etiam convicio explodebatur, sicut in aram confugit in huius domum, disciplinam, patrocinium, nomen: itaque perbrevi tempore qui ne in novissimis quidem erat histrionibus ad primos pervenit
31 comoedos. Quae res extulit eum? Vna commendatio huius; qui tamen Panurgum illum, non solum ut Rosci discipulus fuisse diceretur domum recepit, sed etiam summo cum labore, stomacho miseriaque erudivit. Nam quo quisque est sollertior et ingeniosior, hoc docet iracundius et laboriosius; quod enim ipse celeriter arripuit, id cum tarde percipi videt, discruciatur. Paulo longius oratio mea provecta est hac de causa ut condicionem societatis diligenter cognosceretis.

32 Quae deinde sunt consecuta? 'Panurgum,' inquit, 'hunc servum communem, Q. Flavius Tarquiniensis quidam interfecit. In hanc rem,' inquit, 'me cognitorem dedisti. Lite contestata, iudicio damni iniuria constituto tu sine me cum Flavio decidisti.' Vtrum pro dimidia parte an pro *re* tota? planius dicam: utrum pro me an et pro me et pro te? Pro me; potui exemplo multorum; licitum est; iure fecerunt multi; nihil in ea re tibi iniuriae feci. Pete tu tuum, exige et aufer quod debetur; suam quisque partem iuris possideat et persequatur. — 'At enim tu tuum negotium gessisti

3 a *mg. Lambini*: ex *codd.* 6 evenit Ω 10 novissimis] *fort.* vilissimis. *Cf. Gell.* x. 21 14 erudivit *Zielinski*, *p.* 192: erudiit *codd.* (*cf. Neue* iii. 428) nam *Sylvius*: iam *codd.* 15 et ingeniosior *om.* Ω 18 hac de causa *om.* Ω*m* 23 sine me sine me Ω 24 re *supplevi* (*cf.* § 34): societate (*post* tota) *suppl. Naugerius* (2) 26 est iure; fecerunt *Boemoraeus*

bene.' — Gere et tu tuum bene. — 'Magno *tu* tuam dimidiam partem decidisti.' — Magno et tu tuam partem decide. — 'HS Q. tu abstulisti.' — Sit ita hoc, vero HS Q. tu
aufer. Sed hanc decisionem Rosci oratione et opinione 12 33
augere licet, re et veritate mediocrem et tenuem esse invenietis. Accepit enim agrum temporibus eis cum iacerent pretia praediorum; qui ager neque villam habuit neque ex ulla parte fuit cultus; qui nunc multo pluris est quam tunc fuit. Neque id est mirum. Tum enim propter rei publicae calamitates omnium possessiones erant incertae, nunc deum immortalium benignitate omnium fortunae sunt certae; tum erat ager incultus sine tecto, nunc est cultissi-
mus cum optima villa. Verum tamen, quoniam natura tam 34
malivolus es, numquam ista te molestia et cura liberabo. Praeclare suum negotium gessit Roscius, fundum fructuosissimum abstulit; quid ad te? Tuam partem dimidiam, quem ad modum vis, decide. Vertit hic rationem et id quod probare non potest fingere conatur. 'De tota re,' inquit, 'decidisti.'

Ergo huc universa causa deducitur, utrum Roscius cum Flavio de sua parte an de tota societate fecerit pactionem.
Nam ego Roscium, si quid communi nomine tetigit, con- 35
fiteor praestare debere societati. — Societatis, non suas litis redemit, cum fundum a Flavio accepit. — Quid ita satis non dedit amplius assem neminem petiturum? Qui de sua parte decidit, reliquis integram relinquit actionem, qui pro sociis transigit, satis dat neminem eorum postea

1 tu *suppl. Naugerius* (2)   3 Q. *scripsi*: que (*om.* que *c*) CCCLIII *codd.*: Q. CCCIƆƆƆ *Mommsen*: CCCIƆƆƆ *Naugerius* (Q. = 500,000, *cf. Neue* ii. 345. *De sententia cf.* § 33 nunc multo pluris est quam tunc fuit)   sit ita hoc, vero *scripsi*: si fit hoc vero *codd.*: si sit hoc verum *Hotoman*   Q.] que (quoque *c*) *codd.*: Q. CCCIƆƆƆ *Mommsen* (CCCIƆƆƆ tu quoque *Naugerius*)   14 malivolus *mei*: malevolus *ed. Hervag.*   liberabo *k*, *Angelius*: liberabis *cett.*   18 approbare Ωος   25 assem *scripsi* (*cf.* § 49): a se (*om. k*) *codd.* esse *Boemoraeus*: *del. Garatoni*   26 relinquit *t*: reliquit *cett.*

petiturum. Quid ita Flavio sibi cavere non venit in mentem? nesciebat videlicet Panurgum fuisse in societate. Sciebat. Nesciebat Fannium Roscio esse socium. — Praeclare; nam iste cum eo litem contestatam habebat. 36 Cur igitur decidit et non restipulatur neminem amplius petiturum? cur de fundo decedit et iudicio non absolvitur? cur tam imperite facit ut nec Roscium stipulatione adliget 37 neque a Fannio iudicio se absolvat? Est hoc primum et ex condicione iuris et ex consuetudine cautionis firmissimum et gravissimum argumentum, quod ego pluribus verbis amplecterer, si non alia certiora et clariora testimonia in causa haberem.

13 Et ne forte me hoc frustra pollicitum esse praedices, te, te inquam, Fanni, ab tuis subselliis contra te testem suscitabo. Criminatio tua quae est? Roscium cum Flavio pro societate decidisse. Quo tempore? Abhinc annis xv. Defensio mea quae est? Roscium pro sua parte cum Flavio transegisse. Repromittis tu abhinc triennium Roscio. Quid? recita istam restipulationem clarius. Attende, quaeso, Piso; Fannium invitum et huc atque illuc tergiversantem testimonium contra se cogo dicere. Quid enim restipulatio clamat? QVOD A FLAVIO ABSTVLERO, PARTEM DIMIDIAM INDE ROSCIO ME SOLVTVRVM SPONDEO. Tua 38 vox est, Fanni. Quid tu auferre potes a Flavio, si Flavius nihil debet? quid hic porro nunc restipulatur quod iam pridem ipse exegit? quod vero Flavius tibi daturus est, qui Roscio omne quod debuit dissolvit? Cur in re tam vetere, in negotio iam confecto, in societate dissoluta nova haec restipulatio interponitur? quis est huius restipula-

2 in societate *om.* Ω 4 praeclare sciebat *Kayser* (*fort.* sciebat *e. v.* 3 *ante* praeclare *transponendum*) 6 decedit b^1*sc*: decidit *cett.* 7 nec *ed. R*: ne *codd.* 16 xv] IV *Hotoman* 21 cogo dicere *Boemoraeus*: dicere cogo *codd.* (*fort.* dicere ego cogo) 28 veteri *codd.*: *corr. ed. R* iam *Gulielmius*: tam *codd.*

tionis scriptor, testis arbiterque? Tu, Piso; tu enim Q. Roscium pro opera *ac* labore, quod cognitor fuisset, quod vadimonia obisset, rogasti ut Fannio daret HS ccc1ↄↄↄ hac condicione ut, si quid ille exegisset a Flavio, partem eius dimidiam Roscio dissolveret. Satisne ipsa restipulatio dicere tibi videtur aperte Roscium pro se decidisse? At 39
enim forsitan hoc tibi veniat in mentem, repromisisse Fannium Roscio, si quid a Flavio exegisset, eius partem dimidiam, sed omnino exegisse nihil. Quid tum? Non exitum exactionis, sed initium repromissionis spectare debes. Neque, si ille id exsequendum *non iudicavit*, non, quod in se fuit, iudicavit Roscium suas, non societatis litis redemisse. Quid si tandem planum facio post decisionem veterem Rosci, post repromissionem recentem hanc Fanni HS ccc1ↄↄↄ Fannium a. Q. Flavio Panurgi nomine abstulisse? tamen diutius inludere viri optimi existimationi, Q. Rosci, audebit?

Paulo ante quaerebam, id quod vehementer ad rem per- 14
tinebat, qua de causa Flavius, cum de tota lite faceret 40
pactionem, neque satis acciperet a Roscio neque iudicio absolveretur a Fannio; nunc vero, id quod mirum et incredibile est, requiro: Quam ob rem, cum de tota re decidisset cum Roscio, HS ccc1ↄↄↄ separatim Fannio dissolvit? Hoc loco, Saturi, quid pares respondere scire cupio; utrum omnino Fannium *a* Flavio HS ccc1ↄↄↄ non abstulisse an alio

1 arbiter. que tu *codd.*: *corr. Baiter*: arbiter? Quis? Tu *Naugerius* (1) 2 ac *suppl. Müller* (pro *suppl. Manutius*) 3 obisset b^2ς: obiret *t*: obesset (-ent b^1*s*) *cett.* ccc1ↄↄↄ *Naugerius* (2): cccLIII *codd.* (*ita v.* 14): cc1ↄↄ 1ↄↄ *Lambinus* 5 stipulatio *codd.*: *corr. Manutius* 6 at *Manutius*: et *codd.* 7 Fannium Roscio ς: Fannium (-io b^2t) Roscium *cett.* 9 se domino *codd.*: *corr. Manutius* tum *Lambinus*: tu *codd.* 11 id exsequendum *scripsi*: in eo sequendum Ω*o*ς: inexsequendum *t*: inersequendum *ms*: persequendum *b*: persequi noluit *Manutius* non iudicavit *supplevi* 15 Q. *Naugerius* (1): C. *codd.* 22 cccLIII *codd.*: *ita semper*, *cf.* § 38 dissolverit *Lambinus* 24 Fannium *bm*: Fannius *cett.* a *k*: de *c*: *om. cett.* Flavio Ω *mg.*, ς: Fabio *cett.* abstulisse *b*: abstulisset *cett.*

41 nomine et alia de causa abstulisse. Si alia de causa, quae ratio tibi cum eo intercesserat? Nulla. Addictus erat tibi? Non. Frustra tempus contero. 'Omnino,' inquit, 'HS ccciↃↃↃ a Flavio non abstulit neque Panurgi nomine neque cuiusquam.' Si planum facio post hanc recentem stipulationem Rosci HS ccciↃↃↃ a Flavio te abstulisse, numquid causae est quin ab iudicio abeas turpissime victus?
42 Quo teste igitur hoc planum faciam? Venerat, ut opinor, haec res in iudicium. Certe. Quis erat petitor? Fannius. Quis reus? Flavius. Quis iudex? Cluvius. Ex his unus mihi testis est producendus qui pecuniam datam dicat. Quis est ex his gravissimus? Sine controversia qui omnium iudicio comprobatus est iudex. Quem igitur ex his tribus a me testem exspectabis? petitorem? Fannius est; contra se numquam testimonium dicet. Reum? Flavius est. Is iam pridem est mortuus; si viveret, verba eius audiretis. Iudicem? Cluvius est. Quid is dicit? HS ccciↃↃↃ Panurgi nomine Flavium Fannio dissolvisse. Quem tu si ex censu spectas, eques Romanus est, si ex vita, homo clarissimus est, si ex fide, iudicem sumpsisti,
43 si ex veritate, id quod scire potuit et debuit dixit. Nega, nega nunc equiti Romano, homini honesto, iudici tuo credi oportere! Circumspicit, aestuat, negat nos Cluvi testimonium recitaturos. Recitabimus. Erras; inani et tenui spe te consolaris. Recita testimonium T. Manili et C. Lusci Ocreae, duorum senatorum, hominum ornatissimorum qui ex Cluvio audierunt. *TESTIMONIVM T. MANILI ET C. LVSCI OCREAE.* Vtrum dicis Luscio et Manilio, an etiam Cluvio non esse credendum? Planius atque aper-

7 causae est ϛ : causae erit b^2t : causare (-ār Ω) *cett.* 13 iudex *del. Orelli* 14 exspectabis b^2, *Hotoman* : spectabis *cett.* 16 est. Is *ed. R* : testis *codd.* 17 quid is dicit *om.* Ω 18 Flavium Fannio] Fannium Flavio b^1c : Fannio Flavium b^2 20 castissimus *Lambinus* fide *Kayser* : te *codd.* 27 TESTIMONIVM . . . . OCREAE *suppl. Hotoman* 28 an etiam *scripsi* : an et (an *b* : et ϛ) *codd.* : anne *Müller*

tius dicam. Vtrum Luscius et Manilius nihil de HS 15
ccciↃↃↃ ex Cluvio audierunt, an Cluvius falsum Luscio et
Manilio dixit? Hoc ego loco soluto et quieto sum animo et
quorsom recidat responsum tuum non magno opere laboro;
firmissimis enim et sanctissimis testimoniis virorum opti-
morum causa Rosci communita est. Si iam tibi delibera- 44
tum est quibus abroges fidem iuris iurandi, responde.
Manilio et Luscio negas esse credendum? Dic, aude; est
tuae contumaciae, adrogantiae vitaeque universae vox.
Quid exspectas quam mox ego Luscium et Manilium dicam
ordine esse senatores, aetate grandis natu, natura sanctos
et religiosos, copiis rei familiaris locupletis et pecuniosos?
Non faciam; nihil mihi detraham, cum illis exactae aetatis
severissime fructum quem meruerunt retribuam. Magis
mea adulescentia indiget illorum bona existimatione quam
illorum severissima senectus desiderat meam laudem. Tibi 45
vero, Piso, diu deliberandum et concoquendum est utrum
potius Chaereae iniurato in sua lite, an Manilio et Luscio
iuratis in alieno iudicio credas. Reliquum est ut Cluvium
falsum dixisse Luscio et Manilio contendat. Quod si facit,
qua impudentia est, eumne testem improbabit quem iudicem
probarit? ei negabit credi oportere cui ipse crediderit?
eius testis ad iudicem fidem infirmabit cuius propter fidem
et religionem iudicis testis compararit? quem ego si ferrem
iudicem, refugere non deberet, cum testem producam,
reprehendere audebit?

'Dicit enim,' inquit, 'iniuratus Luscio et Manilio.' Si 16 46
diceret iuratus, crederes? At quid interest inter periurum
et mendacem? Qui mentiri solet, peierare consuevit. Quem
ego ut mentiatur inducere possum, ut peieret exorare facile

1 Manlius Ω*ms* (*ita mox*) 4 recidat] tendat *b^1m* 13 nihil] ne *Mommsen* 14 severissime *del. Mommsen* 15 existimatione bona Ω 19 reliquum *$b^2t\varsigma$* : relictum *cett.* 24 compararit *Halm* : comparabit *c* : comparabat *cett.* 25 cum] eum cum *Lambinus* 28 iuratus *k, ed. R* : iniuratus *cett.*

potero. Nam qui semel a veritate deflexit, hic non maiore religione ad periurium quam ad mendacium perduci consuevit. Quis enim deprecatione deorum, non conscientiae fide commovetur? Propterea, quae poena ab dis immortalibus periuro, haec eadem mendaci constituta est; non enim ex pactione verborum quibus ius iurandum comprehenditur, sed ex perfidia et malitia per quam insidiae tenduntur alicui, di immortales hominibus irasci et suscensere
47 consuerunt. At ego hoc ex contrario contendo: levior esset auctoritas Cluvi, si diceret iuratus, quam nunc est, cum dicit iniuratus. Tum enim forsitan improbis nimis cupidus videretur, qui qua de re iudex fuisset testis esset; nunc omnibus non iniquis necesse est castissimus et constantissimus esse videatur, qui id quod scit familiaribus suis dicit.

48 Dic nunc, si potes, si res, si causa patitur, Cluvium esse mentitum! Mentitus est Cluvius? Ipsa mihi veritas manum iniecit et paulisper consistere et commorari coegit. Vnde hoc totum ductum et conflatum mendacium est? Roscius est videlicet homo callidus et versutus. Hoc initio cogitare coepit: 'quoniam Fannius a me petit HS ıↃↃↃ, petam a. C. Cluvio, equite *Romano*, ornatissimo homine, ut mea causa mentiatur, dicat decisionem factam esse quae facta non est, HS CCCıↃↃↃ a Flavio data esse Fannio quae data non sunt.' Est hoc principium im-
49 probi animi, miseri ingeni, nullius consili. Quid deinde? Postea quam se praeclare confirmavit, venit ad Cluvium. Quem hominem? levem? Immo gravissimum. Mobilem? Immo constantissimum. Familiarem? Immo alienissi-

1 non maiore ς, *Angelius*: non minore *cett.*: minore *Mommsen* 4 praeterea ς, *Turnebus* 6 conprditur Ω 7 et ex malitia Ω 9 consueverunt Ωc 13 non iniquis *scripsi* (*cf. Rab. Post.* 45): inimicis *codd.*: civibus *Müller*: *del. Madvig* 18 inicit *Sylvius* coegit *Nizolius*: cogit *codd.* 22 Romano *b*ς: *om. cett.* 25 principio *Müller* 26 nullius *o²k*: nulli *cett.*

mum. Hunc postea quam salutavit, rogare coepit blande et concinne scilicet: ‘mentire mea causa, viris optimis, tuis familiaribus, praesentibus dic Flavium cum Fannio de Panurgo decidisse qui nihil transegit; dic HS ccciↃↃↃ dedisse qui assem nullum dedit.’ Quid ille respondit? ‘Ego vero cupide et libenter mentiar tua causa, et, si quando me peierare *vis*, ut paululum tu compendi facias, paratum fore scito; non fuit causa cur tantum laborem caperes et ad me venires; per nuntium hoc quod erat tam leve transigere potuisti.’ Pro deum hominumque fidem! **17** 50 hoc aut Roscius umquam a Cluvio petisset, si HS miliens in iudicium haberet, aut Cluvius Roscio petenti concessisset, si universae praedae particeps esset? vix me dius fidius tu, Fanni, a Ballione aut aliquo eius simili hoc et postulare auderes et impetrare posses. Quod cum est veritate falsum, tum ratione quoque est incredibile; obliviscor enim Roscium et Cluvium viros esse primarios; improbos temporis causa esse fingo. Falsum subornavit testem Ro- 51 scius Cluvium! Cur tam sero? cur cum altera pensio solvenda esset, non tum cum prima? nam iam antea HS ιↃↃↃ dissolverat. Deinde, si iam persuasum erat Cluvio ut mentiretur, cur potius HS ccciↃↃↃ quam ccciↃↃↃ ccciↃↃↃ ccciↃↃↃ data dixit Fannio *a* Flavio, cum ex restipulatione pars eius dimidia Rosci esset? Iam intellegis, C. Piso, sibi soli, societati nihil Roscium petisse. Hoc quoniam sentit Saturius esse apertum, resistere et repugnare contra veritatem non audet, aliud fraudis et insidiarum in eodem vestigio deverticulum reperit.

‘Petisse,’ inquit, ‘suam partem Roscium a Flavio con- 52

2 mentire *t*ς: mentiri *cett.* 5 respondit *om.* ς, *del. Angelius* 7 peierare vis ut *scripsi*: peierare oportuit (-uerit *k*) ut ς: peierare ut *cett.*: vis peierare ut *ed. R* 12 iudicio *mg. Lambini* 14 et postulare *Garatoni*: expostulare *codd.* 23 Fannio a Flavio *tk*: Flavio a Fannio *c*: Fannio Flavio *cett.* 25 quoniam *coni. Müller*: cum *codd.* 28 diverticulum *mei*: *corr. Lambinus* 29 inquam *codd.*: *corr. Angelius*

fiteor, vacuam et integram reliquisse Fanni concedo; sed,
quod sibi exegit, id commune societatis factum esse con-
tendo.' Quo nihil captiosius neque indignius potest dici.
Quaero enim potueritne Roscius ex societate suam partem
petere necne. Si non potuit, quem ad modum abstulit? si
potuit, quem ad modum non sibi exegit? nam quod sibi
53 petitur, certe alteri non exigitur. An ita est: si quod uni-
versae societatis fuisset petisset, quod tum redactum esset
aequaliter omnes partirentur; nunc cum petierit quod suae
18 partis esset, non quod tum abstulit soli sibi exegit? Quid
interest inter eum qui per se litigat et eum qui cognitor est
datus? Qui per se litem contestatur, sibi soli petit, alteri
nemo potest, nisi qui cognitor est factus. Itane vero?
cognitor si fuisset tuus, quod vicisset iudicio, ferres tuum;
cum suo nomine petiit, quod abstulit, tibi non sibi exegit?
54 Quod si quisquam petere potest alteri qui cognitor non est
factus, quaero, quid ita, cum Panurgus esset interfectus et
lis contestata cum Flavio damni iniuria esset, tu in eam
litem cognitor Rosci sis factus, cum praesertim ex tua ora-
tione quodcumque tibi peteres huic peteres, quodcumque
tibi exigeres, id in societatem recideret. Quod si ad
Roscium nihil perveniret quod tu a Flavio abstulisses, nisi
te in suam litem dedisset cognitorem, ad te pervenire nihil
debet quod Roscius pro sua parte exegit, quoniam tuus
55 cognitor non est factus. Quid enim huic rei respondere
poteris, Fanni? Cum de sua parte Roscius transegit cum
Flavio, actionem tibi tuam reliquit an non? Si non reli-
quit, quem ad modum HS CCCIↃↃↃ ab eo postea exegisti?
si reliquit, quid ab hoc petis quod per te persequi et petere

7 si quid *codd.*: *corr. Angelius* 8 quod cum *codd.*: *corr. Manutius* 9 nunc cum *Manutius*: numquid *codd.* 10 non quod tum *Marchalus*: numquid cum *codd.* 11 per] pro *Lambinus* (*ita mox*) et eum Ω[1], *Lambinus*: et *cett.* (*cf. Rab. perd.* 19) cognitorem dat *codd.*: *corr. Manutius* 15 cum *suppl. Lambinus* petit *codd.*: *corr. ed. R* sibi non tibi *codd.*: *corr. Hotoman* 22 perveniret] pertineret *b*

 55

debes? Simillima enim et maxime gemina societas hereditatis est; quem ad modum socius in societate habet partem, sic heres in hereditate habet partem. Vt heres sibi soli non coheredibus petit, sic socius sibi soli non sociis petit; et quem ad modum uterque pro sua parte petit, sic pro sua parte dissolvit, heres ex ea parte qua hereditatem adiit, socius ex ea qua societatem coiit. Quem 56
ad modum suam partem Roscius suo nomine condonare potuit Flavio, ut eam tu non peteres, sic, cum exegit suam partem et tibi integram petitionem reliquit, tecum partiri non debet, nisi forte tu perverso more quod huius est ab alio extorquere non potes, huic eripere potes. Perstat in sententia Saturius, quodcumque sibi petat socius, id societatis fieri. Quod si ita est, qua, malum, stultitia fuit Roscius, qui ex iuris peritorum consilio et auctoritate restipularetur a Fannio diligenter ut eius quod exegisset a Flavio dimidiam partem sibi dissolveret, si quidem sine cautione et repromissione nihilo minus id Fannius societati, hoc est Roscio, debebat? * * * * * * * * *

6 ea *Madvig*: sua *codd.* 8 condonari potuit suo nomine Ω 11 est] est si *Kayser* 12 alio] illo b^2 14 quae malum *codd.*: *corr. Manutius* 16 eius quod *scripsi* (*cf.* § 38): quod eius (is $\Omega^2 ok$) *codd.* 17 dimidiam] eius dimidiam *Lambinus* dissolvere *codd.*: *corr. ed. R* 19 debeat Ω

M. TVLLI CICERONIS

PRO A. CAECINA ORATIO

SIGLA

P = Palimpsestus Taurinensis (*continebat* §§ 6–9 -mestico . . . atrocitatem nostram: §§ 13–16 hereditaria . . . promittit Aebuti-: §§ 38–41 non est ad incertum . . . tamen hoc interdicto: §§ 47–50 -hac possessionis . . . qui se prae-: §§ 62–65 -ses quod homines . . . optempera-)

T = cod. Tegernseensis, saecl. xi

E = cod. Erfurtensis, saecl. xii/xiii

e = cod. Palatinus 1525

M = cod. S. Mariae, nunc Laur. Conv. Soppr. 13 (Lag. 39)

ω = cod. Laur. XLVIII. 26 (Lag. 26)

o = cod. Oxon. Dorvill. 78 (Lag. 38)

s = cod. Senensis H. VI. 12

c = cod. Oxon. Canonici 226

k = cod. Paris. 7779, A. D. 1459 scriptus

μ = codd. *ωos*

ς = codd. *ck*

Omnes codices praeter PTE saeculo XV° scripti sunt

M. TVLLI CICERONIS
PRO A. CAECINA ORATIO

Si, quantum in agro locisque desertis audacia potest, I
tantum in foro atque in iudiciis impudentia valeret, non 1
minus nunc in causa cederet A. Caecina Sex. Aebuti impudentiae, quam tum in vi facienda cessit audaciae. Verum et illud considerati hominis esse putavit, qua de re iure disceptari oporteret, armis non contendere, et hoc constantis, quicum vi et armis certare noluisset, eum iure
iudicioque superare. Ac mihi quidem cum audax prae- 2
cipue fuisse videtur Aebutius in convocandis hominibus et armandis, tum impudens in iudicio, non solum quod in iudicium venire ausus est—nam id quidem tametsi improbe fit in aperta re, tamen malitia est iam usitatum—sed quod non dubitavit id ipsum quod arguitur confiteri; nisi forte hoc rationis habuit, quoniam, si facta vis esset moribus, superior in possessione retinenda non fuisset, quia contra ius moremque facta sit, A. Caecinam cum amicis metu perterritum profugisse; nunc quoque in iudicio si causa more institutoque omnium defendatur, nos inferiores in agendo non futuros; sin a consuetudine recedatur, se, quo impudentius egerit, hoc superiorem discessurum. Quasi vero aut idem possit in iudicio improbitas quod in vi confi-

1 agris *Mart. Cap.* § 527 2 atque in] atque ω^1, *Quintil.* ix. 3. 80: et in *Aquila Rom.* § 18 (iudiciisque *Mart. Cap.*) 3 nunc *om.* $M\mu$ϛ 4 faciunda *Ee, Mart. Cap., Aquila Rom.* (*non Quintil.*) 6 deceptari *TEe*: decertari *cett.*: *corr. Graevius* 8 cum *c*: quum *T*: quom (quomodo *k*) *cett.* (*ita saepe*) 14 quoniam (qm̃ *T*): quõ (quomodo *k*) *cett.* 19 sin a ϛ: sin *T*: sin e *cett.* 21 idem possit in iudicio *TE*: in iudicio possit idem *cett.*

dentia, aut nos non eo libentius tum audaciae cesserimus
3 quo nunc impudentiae facilius obsisteremus. Itaque longe alia ratione, recuperatores, ad agendam causam hac actione venio atque initio veneram. Tum enim nostrae causae spes erat posita in defensione mea, nunc in confessione adversarii, tum in nostris, nunc vero in illorum testibus; de quibus ego antea laborabam ne, si improbi essent, falsi aliquid dicerent, si probi existimarentur, quod dixissent probarent; nunc sum animo aequissimo. Si enim sunt viri boni, me adiuvant, cum id iurati dicunt quod ego iniuratus insimulo; sin autem minus idonei, me non laedunt, cum eis sive creditur, *creditur* hoc ipsum quod nos arguimus, sive fides non habetur, de adversarii testium fide derogatur.

2
4 Verum tamen cum illorum actionem causae considero, non video quid impudentius dici possit, cum autem vestram in iudicando dubitationem, vereor ne id quod videntur impudenter fecisse astute et callide fecerint. Nam, si negassent vim hominibus armatis esse factam, facile honestissimis testibus in re perspicua tenerentur; sin confessi essent et id quod nullo tempore iure fieri potest tum ab se iure factum esse defenderent, sperarunt, id quod adsecuti sunt, se iniecturos vobis causam deliberandi et iudicandi iustam moram ac religionem. Simul illud quod indignissimum est futurum arbitrati sunt, ut in hac causa non de improbitate Sex. Aebuti, sed de iure civili iudicium fieri videretur.
5 Qua in re, si mihi esset unius A. Caecinae causa agenda, profiterer satis idoneum esse me defensorem, propterea quod fidem meam diligentiamque praestarem; quae cum sunt in actore causae, nihil est in re praesertim aperta ac

1 nos *TEe* : *om. cett.* 4 atque] neque *e*M^1*ω* tunc *ωk* 8 sin probi *Pantagathus* 12 creditur *suppl. Faber* 15 actionem causae *TE* : causae actionem *cett.* 21 tum] tamen *Eeωk* 27 qua re *Bake* 30 sint *ως* auctore *codd.* : *corr. ed. V*

simplici quod excellens ingenium requiratur. Sed cum de eo mihi iure dicendum sit, quod pertineat ad omnis, quodque constitutum sit a maioribus, conservatum usque ad hoc tempus, quo sublato non solum pars aliqua iuris deminuta, sed etiam vis ea quae iuri maxime est adversaria iudicio confirmata esse videatur, video summi ingeni causam esse, non ut id demonstretur quod ante oculos est sed ne, si quis vobis error in tanta re sit obiectus, omnes potius me arbitrentur causae quam vos religioni vestrae defuisse. Quamquam ego mihi sic persuadeo, recuperatores, non vos 6
tam propter iuris obscuram dubiamque rationem bis iam de eadem causa dubitasse quam, quod videtur ad summam illius existimationem hoc iudicium pertinere, moram ad condemnandum quaesisse simul et illi spatium ad sese conligendum dedisse. Quod quoniam iam in consuetudinem venit et id viri boni vestri similes in iudicando faciunt, reprehendendum fortasse minus, querendum vero magis etiam videtur, ideo quod omnia iudicia aut distrahendarum controversiarum aut puniendorum maleficiorum causa reperta sunt, quorum alterum levius est, propterea quod et minus laedit et persaepe disceptatore domestico diiudicatur, alterum est vehementissimum, quod et ad graviores res pertinet et non honorariam operam amici, sed severitatem iudicis ac vim requirit. Quod est gravius, et 7
cuius rei causa maxime iudicia constituta sunt, id iam mala consuetudine dissolutum est. Nam ut quaeque res est turpissima, sic maxime et maturissime vindicanda est, at eadem, quia existimationis periculum est, tardissime iudi-

2 mihi iure *TE*: iure mihi *cett.* 3 quodque *T*: quod *cett.* 7 ut id *T*: uti *cett.* demonstretur *TE*: demonstraretur *cett.* 9 arbitrentur c^2k: arbitrarentur (-trantur c^1) *cett.* 10 reciperatores EM^2 (*ita* §§ 8, 42 *EM*) 12 videretur *Pluygers* 14 quaesisse *T*: acquisisse (aq- *E*) *cett.* 18 quod] quod cum *Lambinus* 20 sint *Lambinus* 27 vindicanda *PTE*: indicanda (iu- ωϛ) *cett.* at *TEe*: ad *P*: ac *cett.* 28 eadem quia (qui *T*) *PT*: eadem quae (ea de qua ϛ) *cett.*

3 catur. Qui igitur convenit, quae causa fuerit ad constituendum iudicium, eandem moram esse ad iudicandum? Si quis quod spopondit, qua in re verbo se uno obligavit, id non facit, maturo iudicio sine ulla religione iudicis condemnatur; qui per tutelam aut societatem aut rem mandatam aut fiduciae rationem fraudavit quempiam, in
8 eo quo delictum maius est, eo poena est tardior? 'Est enim turpe iudicium.' Ex facto quidem turpi. Videte igitur quam inique accidat, quia res indigna sit, ideo turpem existimationem sequi; quia turpis existimatio sequatur, ideo rem indignam non vindicari. Ac si qui mihi hoc iudex recuperatorve dicat: 'potuisti enim leviore actione confligere, potuisti ad tuum ius faciliore et commodiore iudicio pervenire; qua re aut muta actionem aut noli mihi instare ut iudicem tamen,' is aut timidior videatur quam fortem, aut cupidior quam sapientem iudicem esse aequum est, si aut mihi praescribat quem ad modum meum ius persequar, aut ipse id quod ad se delatum sit non audeat iudicare. Etenim si praetor is qui iudicia dat numquam petitori praestituit qua actione illum uti velit, videte quam iniquum sit constituta iam re iudicem quid agi potuerit aut
9 quid possit, non quid actum sit quaerere. Verum tamen nimiae vestrae benignitati pareremus, si alia ratione ius nostrum recuperare possemus. Nunc vero quis est qui aut vim hominibus armatis factam relinqui putet oportere aut eius rei leviorem actionem nobis aliquam demonstrare possit? Ex quo genere peccati, ut illi clamitant, vel iniu-

2 moram] horam *TEe* 3 quod] quid *Francken* uno *hic hab. T, post* oblig. *P*, ante se *cett.* 4 id] si id *P, Francken* iudicis *Pς* : iudiciis *cett.* 8 ex . . . turpi *P*: et . . . turpe *cett.* 11 iudicari $M\omega^1 k$ ac *PET*: at *cett.* qui *P*: quis *cett.* 12 leniore *Jordan* 13 ad] enim ad (id *ω*) *Tως* 15 iudicem tamen,' is *Müller*: iudicem, tamen is *priores* 17 perscribat *T* 18 non *om. T* 24 qui aut *P*: aut qui *cett.* 25 hominibus armatis *PTEk* : armatis hominibus *cett.* 26 leviorem *eως* : leniorem *cett.*

riarum vel capitis iudicia constituta sunt, in eo potestis atrocitatem nostram reprehendere, cum videatis nihil aliud actum nisi possessionem per interdictum esse repetitam? Verum, sive vos existimationis illius periculum sive iuris 4
dubitatio tardiores fecit adhuc ad iudicandum, alterius rei causam vosmet ipsi iam vobis saepius prolato iudicio sustulistis, alterius ego vobis hodierno die causam profecto auferam, ne diutius de controversia nostra ac de communi iure dubitetis. Et si forte videbor altius initium rei 10
demonstrandae petisse quam me ratio iuris eius de quo iudicium est et natura causae coegerit, quaeso ut ignoscatis. Non enim minus laborat A. Caecina ne summo iure egisse quam ne certum ius non obtinuisse videatur.

M. Fulcinius fuit, recuperatores, e municipio Tarquiniensi; qui et domi suae cum primis honestus existimatus est et Romae argentariam non ignobilem fecit. Is habuit in matrimonio Caesenniam, eodem e municipio summo loco natam et probatissimam feminam, sicut et vivus ipse multis rebus ostendit et in morte sua testamento declaravit. Huic 11
Caesenniae fundum in agro Tarquiniensi vendidit temporibus illis difficillimis solutionis; cum uteretur uxoris dote numerata, quo mulieri res esset cautior, curavit ut in eo fundo dos conlocaretur. Aliquanto post iam argentaria dissoluta Fulcinius huic fundo uxoris continentia quaedam praedia atque adiuncta mercatur. Moritur Fulcinius—multa enim, quae sunt in re, quia remota sunt a causa, praetermittam—testamento facit heredem quem habebat e Caesennia filium; usum et fructum omnium bonorum suorum Caesenniae

6 vobis] vos *T* 8 auferam *TE*: afferam *cett.* 9 et si] quod si ς alterius *T* 10 eius *Faber*: et ius *codd.* 13 certe *T* 15 cum in primis ς 16 et] tum et ς 17 e *om.* ς 18 ipse multis *TE*: multis ipse *cett.* 19 sua *del. Ernesti* 21 difficillimae *Lambinus* uxoris dote *TE*: dote uxoris *cett.* 22 res esset *Tk*: esset res *cett.* 23 dos *om. T* aliquando *T* 28 et *TE*[1]: *om. cett.*

12 legat ut frueretur una cum filio. Magnus honos viri iucundus mulieri fuisset, si diuturnum esse licuisset; frueretur enim bonis cum eo quem suis bonis heredem esse cupiebat et ex quo maximum fructum ipsa capiebat. Sed hunc fructum mature fortuna ademit. Nam brevi tempore M. Fulcinius adulescens mortuus est; heredem P. Caesennium fecit; uxori grande pondus argenti matrique partem maiorem bonorum legavit. Itaque in partem mulieres vocatae sunt.

5
13 Cum esset haec auctio hereditaria constituta, Aebutius iste, qui iam diu Caesenniae viduitate ac solitudine aleretur ac se in eius familiaritatem insinuasset, hac ratione ut cum aliquo suo compendio negotia mulieris, si qua acciderent, controversiasque susciperet, versabatur eo quoque tempore in his rationibus auctionis et partitionis atque etiam se ipse inferebat et intro dabat et in eam opinionem Caesenniam adducebat ut mulier imperita nihil putaret agi callide posse,
14 ubi non adesset Aebutius. Quam personam iam ex cotidiana vita cognostis, recuperatores, mulierum adsentatoris, cognitoris viduarum, defensoris nimium litigiosi, contriti ad Regiam, inepti ac stulti inter viros, inter mulieres periti iuris et callidi, hanc personam imponite Aebutio. Is enim Caesenniae fuit Aebutius—ne forte quaeratis, num propinquus?—nihil alienius—amicus a patre aut a viro traditus?—nihil minus—quis igitur? ille, ille quem supra deformavi, voluntarius amicus mulieris non necessitudine aliqua, sed ficto officio simulataque sedulitate coniunctus magis oppor-
15 tuna opera non numquam quam aliquando fideli. Cum

1 ut frueretur *om.* ς 2 fuit E^1 8 maiorem bonorum *TE*: bonorum maiorem *cett.* 14 eo quoque *PTE, Weiske*: quoque eo *cett.* 16 intrudebat *o*ς 19 vita *hoc loco hab. PTE, post* cogn. *cett.* cognostis *Weiske*: cognoscis *T*: cognoscitis *cett.* 20 cognitoris *P*ως: cognotoris *cett.* contriti *PTE*: conciti *cett.* 21 regiam] rixam *Beroaldus* 24 a patre *PT*: aut a patre *cett.* 25 ille ille *P*: ille *cett.* 27 oportuna *TE*

esset, ut dicere institueram, constituta auctio Romae, suadebant amici cognatique Caesenniae, id quod ipsi quoque mulieri veniebat in mentem, quoniam potestas esset emendi fundum illum Fulcinianum, qui fundo eius antiquo continens esset, nullam esse rationem amittere eius modi occasionem, cum ei praesertim pecunia ex partitione deberetur; nusquam posse eam melius conlocari. Itaque hoc mulier facere constituit; mandat ut fundum sibi emat,—cui tandem? —cui putatis? an non in mentem vobis venit omnibus illius hoc munus esse ad omnia mulieris negotia parati, sine quo 6
nihil satis caute, nihil satis callide posset agi? Recte atten- 16
ditis. Aebutio negotium datur. Adest ad tabulam, licetur Aebutius; deterrentur emptores multi partim gratia Caesenniae, partim etiam pretio. Fundus addicitur Aebutio; pecuniam argentario promittit Aebutius; quo testimonio nunc vir optimus utitur sibi emptum esse. Quasi vero aut nos ei negemus addictum aut tum quisquam fuerit qui dubitaret quin emeretur Caesenniae, cum id plerique scirent, omnes fere audissent, *qui non audisset*, is coniectura adsequi posset, cum pecunia Caesenniae ex illa hereditate deberetur, eam porro in praediis conlocari maxime expediret, essent autem praedia quae mulieri maxime convenirent, ea venirent, liceretur is quem Caesenniae dare operam nemo miraretur, sibi emere nemo posset suspicari.
Hac emptione facta pecunia solvitur a Caesennia; cuius rei 17
putat iste rationem reddi non posse quod ipse tabulas averterit; se autem habere argentarii tabulas in quibus sibi expensa pecunia lata sit acceptaque relata. Quasi id aliter fieri oportuerit. Cum omnia ita facta essent, quem ad

3 veniebat in mentem *PTE*: in mentem veniebat *cett.* 6 ei (mei *T*) *TEe*: *om. cett.* 7 posse eam *PTE*: posse ωϛ: eam posse *cett.* hoc *P*: *om. cett.* 9 vobis *P*: *om. cett.* omnibus] hominis *Angelius* 13 gratia *om. T* 18 dubitaret *TE*: dubitarit *cett.* 19 qui non audisset *suppl. Baiter* is *T*: his (hi c^2) *cett.* 20 posset *Baiter*: possent *codd.* 24 posse *TEe*

modum nos defendimus, Caesennia fundum possedit locavitque; neque ita multo post A. Caecinae nupsit. Vt in pauca conferam, testamento facto mulier moritur; facit heredem ex deunce et semuncia Caecinam, ex duabus sextulis M. Fulcinium, libertum superioris viri, Aebutio sextulam aspergit. Hanc sextulam illa mercedem isti esse voluit adsiduitatis et molestiae si quam ceperat. Iste autem hac sextula se ansam retinere omnium controversiarum putat.

7 18 Iam principio ausus est dicere non posse heredem esse Caesenniae Caecinam, quod is deteriore iure esset quam ceteri cives propter incommodum Volaterranorum calamitatemque civilem. Itaque homo timidus imperitusque, qui neque animi neque consili satis haberet, non putavit esse tanti hereditatem ut de civitate in dubium veniret; concessit, credo, Aebutio, quantum vellet de Caesenniae bonis ut haberet. Immo, ut viro forti ac sapienti dignum fuit, ita
19 calumniam stultitiamque eius obtrivit ac contudit. In possessione bonorum cum esset, et cum iste sextulam suam nimium exaggeraret, nomine heredis arbitrum familiae herciscundae postulavit. Atque illis paucis diebus, postea quam videt nihil se ab A. Caecina posse litium terrore abradere, homini Romae in foro denuntiat fundum illum de quo ante dixi, cuius istum emptorem demonstravi fuisse mandatu Caesenniae, suum esse seseque sibi emisse. Quid ais? istius ille fundus est quem sine ulla controversia quadriennium, hoc est ex quo tempore fundus veniit, quoad vixit,

2 ita *om. T* 4 semiuncia *Mμc* 6 esse *om. T* 7 ceperat *TE*: susceperat *cett.* 8 ansam] ansas *T*: causam ς 15 tanti esse ς 16 *fort.* ut haberet de Caesenniae bonis. *Cf. Zielinski, p.* 166 18 eius *TE*: *om. cett.* ac] et *e* possessione *k*, *ed. V*: possessiones *cett.* 19 iste *Schütz*: ipse *codd.* 21 illis] ille eis *Klotz* 23 homini] *fort.* homo ei 24 mandato c^1*k* 25 seseque *TE*: seque *cett.* ais *TE*: agis *cett.* 26 istius] tuus *Hotoman* 27 hoc est *om. T* (*fort.* hoc est . . . veniit *delendum*) venit *Te*

possedit Caesenniae? 'Vsus enim, inquit, 'eius fundi et
fructus testamento viri fuerat Caesenniae.' Cum hoc novae 20
litis genus tam malitiose intenderet, placuit Caecinae de
amicorum sententia constituere, quo die in rem praesentem
veniretur et de fundo Caecina moribus deduceretur. Con-
loquuntur; dies ex utriusque commodo sumitur. Caecina
cum amicis ad diem venit in castellum Axiam, a quo loco
fundus is de quo agitur non longe abest. Ibi certior fit
a pluribus homines permultos liberos atque servos coegisse
et armasse Aebutium. Cum id partim mirarentur, partim
non crederent, ecce ipse Aebutius in castellum venit; de-
nuntiat Caecinae se armatos habere; abiturum eum non
esse, si accessisset. Caecinae placuit et amicis, quoad vide-
retur salvo capite fieri posse, experiri tamen. De castello 21
descendunt, in fundum proficiscuntur. Videtur temere
commissum, verum, ut opinor, hoc fuit causae: tam temere
istum re commissurum quam verbis minitabatur nemo
putavit. Atque iste ad omnis introitus qua adiri poterat 8
non modo in eum fundum de quo erat controversia, sed
etiam in illum proximum de quo nihil ambigebatur armatos
homines opponit. Itaque primo cum in antiquum fundum
ingredi vellet, quod ea proxime accedi poterat, frequentes
armati obstiterunt. Quo loco depulsus Caecina tamen qua 22
potuit ad eum fundum profectus *est* in quo ex conventu
vim fieri oportebat; eius autem fundi extremam partem
oleae derecto ordine definiunt. Ad eas cum accederetur,
iste cum omnibus copiis praesto fuit servumque suum no-
mine Antiochum ad se vocavit et voce clara imperavit ut

3 malitiose *TEω* : maleficiose *cett.* intenderet *TEM*[1]*k* : intenderit *cett.* 5 conlocuntur *T* 7 a *Lambinus* : ex *codd.* 8 is *om. T* 11 venit et nuntiat *T* 14 experiri *Ek* : expediri *cett.* tamen] tum c^2k 17 re *om. Mω* : rem ς minitabatur *TEc*, *Faber* : nunciabatur *cett.* 19 erat controv. *TE* : controv. fuerat *cett.* 24 est *suppl. Hotoman* in quo *TEe* : ex quo *cett.* 26 derecto *Müller* : decreto *T* : directo *cett.* 28 et voce clara *TE* : et clara (clam *ωc*) voce *cett.*

eum qui illum olearum ordinem intrasset occideret. Homo mea sententia prudentissimus Caecina tamen in hac re plus mihi animi quam consili videtur habuisse. Nam cum et armatorum multitudinem videret et eam vocem Aebuti quam commemoravi audisset, tamen accessit propius et iam ingrediens intra finem eius loci quem oleae terminabant impetum armati Antiochi ceterorumque tela atque incursum refugit. Eodem tempore se in fugam conferunt amici advocatique eius metu perterriti, quem ad modum illorum
23 testem dicere audistis. His rebus ita gestis P. Dolabella praetor interdixit, ut est consuetudo, DE VI HOMINIBVS ARMATIS sine ulla exceptione, tantum ut unde deiecisset restitueret. Restituisse se dixit. *Sponsio facta est. Hac de* sponsione vobis iudicandum est.

9 Maxime fuit optandum Caecinae, recuperatores, ut controversiae nihil haberet, secundo loco ut ne cum tam improbo homine, tertio ut cum tam stulto haberet. Etenim non minus nos stultitia illius sublevat quam laedit improbitas. Improbus fuit, quod homines coegit, armavit, coactis armatisque vim fecit. Laesit in eo Caecinam, sublevat ibidem; nam in eas ipsas res quas improbissime fecit testi-
24 monia sumpsit et eis in causa testimoniis utitur. Itaque mihi certum est, recuperatores, ante quam ad meam defensionem meosque testis venio, illius uti confessione et testimoniis; qui confitetur atque ita libenter confitetur ut non solum fateri sed etiam profiteri videatur, recuperatores: 'convocavi homines, coegi, armavi, terrore mortis ac periculo capitis ne accederes obstiti; ferro,' inquit, 'ferro'—et hoc dicit in iudicio—'te reieci atque proterrui.' Quid?

5 audisset *TE*: audivisset *cett.* 7 incursum *TE*: incursus *cett.* 8 conferunt *Ernesti*: confer una *T*: conferunt una *cett.* amici *M mg.*, *oς*: meieci *cett.* 13 restitueret: deinde *Quintil.* iv. 2. 132 sponsio . . . de *suppl. Naugerius* 1 *c Quintil.* 18 istius *k* 20 sublevat *TEoς*: sublevavit *cett.* 25 qui c^2, *Lehmann*: quid *cett.* 29 proterrui *T*, *Aquila Rom. de fig.* § 29, *Lambinus*: perterrui *cett.*

testes quid aiunt? P. Vetilius, propinquus Aebuti, se Ae-
butio cum armatis servis venisse advocatum. Quid prae-
terea? Fuisse compluris armatos. Quid aliud? Minatum
esse Aebutium Caecinae. Quid ego de hoc teste dicam
nisi hoc, recuperatores, ut ne idcirco minus ei credatis quod
homo minus idoneus habetur, sed ideo credatis quod ex
illa parte id dicit quod illi causae maxime sit alienum?
A. Terentius, alter testis, non modo Aebutium sed etiam se 25
pessimi facinoris arguit. In Aebutium hoc dicit, armatos
homines fuisse, de se autem hoc praedicat, Antiocho, Aebuti
servo, se imperasse ut in Caecinam advenientem cum ferro
invaderet. Quid loquar amplius de hoc homine? In
quem ego hoc dicere, cum rogarer a Caecina, numquam
volui, ne arguere illum rei capitalis viderer, de eo dubito
nunc quo modo aut loquar aut taceam, cum ipse hoc de se
iuratus praedicet. Deinde L. Caelius non solum Aebutium 26
cum armatis dixit fuisse compluribus verum etiam cum
advocatis perpaucis eo venisse Caecinam. De hoc ego **10**
teste detraham? cui aeque ac meo testi ut credatis postulo.
P. Memmius secutus est qui suum non parvum beneficium
commemoravit in amicos Caecinae, quibus sese viam per
fratris sui fundum dedisse dixit qua effugere possent, cum
essent omnes metu perterriti. Huic ego testi gratias agam,
quod et in re misericordem se praebuerit et in testimonio
religiosum. A. Atilius et eius filius L. Atilius et armatos 27
ibi fuisse et se suos servos adduxisse dixerunt; etiam hoc
amplius: cum Aebutius Caecinae malum minaretur, ibi tum
Caecinam postulasse ut moribus deductio fieret. Hoc idem

5 ne (non *k*) idcirco minus *TEk*: idcirco non minus *cett.* 6 haberetur *T*: habeatur *M* sed ideo . . . alienum *om. T* 7 sit *scripsi*: est *codd.* (alienum est *Zielinski*) 8 se pessimi *Garatoni*: sepissimi (-e ς) *codd.* 9 facinoris *TEe*: *om. cett.* 11 servo se *Kayser*: servos *T*: servo *cett.* 12 de hoc *TE*: hoc de *cett.* 13 ego hoc *TE*: ego *cett.* 22 sui *om. T* 23 essent *om. T* omnes metu *TE*: metu omnes *cett.* 24 praebuerit *TEe*: praebuit *cett.* 26 servos *T*: armatos *cett.* 27 minaretur *cod. Paris.* 7774, *ed. R*: hoc est mortem minaretur *add. cett.*

P. Rutilius dixit, et eo libentius dixit ut aliquando in iudicio eius testimonio creditum putaretur. Duo praeterea testes nihil de vi, sed de re ipsa atque emptione fundi dixerunt; P. Caesennius, auctor fundi, non tam auctoritate gravi quam corpore, et argentarius Sex. Clodius cui cognomen est Phormio, nec minus niger nec minus confidens quam ille Terentianus est Phormio, nihil de vi dixerunt, nihil prae-
28 terea quod ad vestrum iudicium pertineret. Decimo vero loco testis exspectatus et ad extremum reservatus dixit, senator populi Romani, splendor ordinis, decus atque ornamentum iudiciorum, exemplar antiquae religionis, Fidiculanius Falcula; qui cum ita vehemens acerque venisset ut non modo Caecinam periurio suo laederet sed etiam mihi videretur irasci, ita eum placidum mollemque reddidi, ut non auderet, sicut meministis, iterum dicere quot milia fundus suus abesset ab urbe. Nam cum dixisset minus IↃↃ, populus cum risu adclamavit ipsa esse. Meminerant
29 enim omnes quantum in Albiano iudicio accepisset. In eum quid dicam nisi id quod negare non possit, venisse in consilium publicae quaestionis, cum eius consili iudex non esset, et in eo consilio, cum causam non audisset et potestas esset ampliandi, dixisse sibi liquere; cum de incognita re iudicare voluisset, maluisse condemnare quam absolvere; cum, si uno minus damnarent, condemnari reus non posset, non ad cognoscendam causam sed ad explendam damnationem praesto fuisse? Vtrum gravius aliquid in quempiam dici potest quam ad hominem condemnandum quem num-

1 et eo . . . dixit *om. T* aliquando *T*: aliquo *cett.* 3 re *TEk*: *om. cett.* 4 gravis *k* 5 cognomen *T*: nomen *cett.* 6 quam est ille Ter. Phormio *Quintil.* vi. 3. 56 10 atque *T*: aeque (equestris k^2) *E*ς : eque *cett.* 11 Fidic. *o* : Fidec. *cett.* 16 *fort.* abesset ab urbe fundus suus (*cf. Zielinski, p.* 166) minus] habere (abesse ς) *add. codd.* : *del. Ernesti* 17 LIII *codd.* : *corr. Keller* (*cf. Rosc. Com.* 11) 18 Albiano ς : Abbiano *cett.* 22 cum de incognita (dein cogn. *E*) *TE* : dum incognita *cett.* 23 voluisset *Tek* : noluisset *cett.*

quam vidisset neque audisset adductum esse pretio? an certius quicquam obici potest quam quod is cui obicitur ne nutu quidem infirmare conatur? Verum tamen is testis, 30
—ut facile intellegeretis eum non adfuisse animo, cum causa ab illis ageretur testesque dicerent, sed tantisper de aliquo reo cogitasse—cum omnes ante eum dixissent testes armatos cum Aebutio fuisse compluris, solus dixit non fuisse. Visus est mihi primo veterator intellegere praeclare quid causae obstaret, et tantum modo errare, quod omnis testis infirmaret qui ante eum dixissent: cum subito, ecce idem qui solet, duos solos servos armatos fuisse dixit. Quid 11
huic tu homini facias? nonne concedas interdum ut excusatione summae stultitiae summae improbitatis odium deprecetur? Vtrum, recuperatores, his testibus non credidistis, 31
cum quid liqueret non habuistis? at controversia non erat quin verum dicerent. An in coacta multitudine, in armis, in telis, in praesenti metu mortis perspicuoque periculo caedis dubium vobis fuit inesse vis aliqua videretur necne? Quibus igitur in rebus vis intellegi potest, si in his non intellegetur? An vero illa defensio vobis praeclara visa est: 'Non deieci, sed obstiti; non enim sum passus in fundum ingredi, sed armatos homines opposui, ut intellegeres, si in fundo pedem posuisses, statim tibi esse pereundum?' Quid ais? is qui armis proterritus, fugatus, pulsus est, non videtur esse deiectus? Posterius de verbo videbimus; 32
nunc rem ipsam ponamus quam illi non negant et eius rei ius actionemque quaeramus.

Est haec res posita quae ab adversario non negatur,

1 esse pretio *TE* : pretio esse *cett.* 4 causa ab illis *TE* : ab illis (aliis *k*) causa *cett.* 5 sed *Naugerius* (1) : se *codd.* 9 causae (-sa ς) optaret *codd.* : *corr. Halm* : causa postularet *Kayser* 11 duos *Baiter*: suos *codd.* 12 tu *om. Gellius* vii. 16. 12 15 quod *Schütz* 17 -que *TE* : *om. cett.* 19 intelligitur *T* 21 enim *om.* ς sum *T*: sum te *M*[1] : te sum *cett.* (*M*[2]) 23 fundum ς 24 perterritus *codd.* : *corr. Orelli* 26 ponamus] poterimus *T* et] ut *T*

Caecinam, cum ad constitutam diem tempusque venisset ut
vis ac deductio moribus fieret, pulsum prohibitumque esse
vi coactis hominibus et armatis. Cum hoc constet, ego,
homo imperitus iuris, ignarus negotiorum ac litium, hanc
puto me habere actionem, ut per interdictum meum ius
teneam atque iniuriam tuam persequar. Fac in hoc errare
me nec ullo modo posse per hoc interdictum id adsequi
33 quod velim; te uti in hac re magistro volo. Quaero sitne
aliqua huius rei actio an nulla. Convocari homines propter
possessionis controversiam non oportet, armari multitu-
dinem iuris retinendi causa non convenit; nec iuri quic-
quam tam inimicum quam vis nec aequitati quicquam
tam infestum est quam convocati homines et armati.
12 Quod cum ita sit resque eius modi sit ut in primis a magi-
stratibus animadvertenda videatur, iterum quaero sitne eius
rei aliqua actio an nulla. Nullam esse dices? Audire
cupio, qui in pace et otio, cum manum fecerit, copias para-
rit, multitudinem hominum coegerit, armarit, instruxerit,
homines inermos qui ad constitutum experiendi iuris gratia
venissent armis, viris, terrore periculoque mortis reppulerit,
34 fugarit, averterit, hoc dicat: 'Feci equidem quae dicis
omnia, et ea sunt et turbulenta et temeraria et periculosa.
Quid ergo est? impune feci; nam quid agas mecum ex
iure civili ac praetorio non habes.' Itane vero? recupera-
tores, hoc vos audietis et apud vos dici patiemini saepius?
Cum maiores nostri tanta diligentia prudentiaque fuerint ut
omnia omnium non modo tantarum rerum sed etiam tenuis-
simarum iura statuerint persecutique sint, hoc genus unum
vel maximum praetermitterent, ut, si qui me exire domo

1 constitutum *Lambinus* 3 vi actis *T* 13 convocari . . . armari $c^{2}k$ 15 videatur *TE*: esse videatur *cett.* 16 audire *ante* nullam *hab. T* 19 inermos qui *mg. Lambini*: inermosq; *T*: inermes qui ς: inermesque *cett.* experiundi *codd.* (*ita* § 39) 23 nam quod *Ernesti* 28 hoc *Lambinus*: ut hoc *codd.*

mea coegisset armis, haberem actionem, si qui introire prohibuisset, non haberem? Nondum de Caecinae causa disputo, nondum de iure possessionis nostrae loquor; tantum de tua defensione, C. Piso, quaero. Quoniam ita dicis et 35
ita constituis, si Caecina, cum in fundo esset, inde deiectus esset, tum per hoc interdictum eum restitui oportuisse; nunc vero deiectum nullo modo esse inde ubi non fuerit; hoc interdicto nihil nos adsecutos esse: quaero, si te hodie domum tuam redeuntem coacti homines et armati non modo limine tectoque aedium tuarum sed primo aditu vestibuloque prohibuerint, quid acturus sis. Monet amicus meus te, L. Calpurnius, ut idem dicas quod ipse antea dixit, iniuriarum. Quid ad causam possessionis, quid ad restituendum eum quem oportet restitui, quid denique ad ius civile, aut ad praetoris notionem atque animadversionem? Ages iniuriarum. Plus tibi ego largiar; non solum egeris verum etiam condemnaris licet; num quid magis possidebis? actio enim iniuriarum non ius possessionis adsequitur sed dolorem imminutae libertatis iudicio poenaque mitigat.
Praetor interea, Piso, tanta de re tacebit? quem ad modum 13
te restituat in aedis tuas non habebit? 36 Qui dies totos aut vim fieri vetat aut restitui factam iubet, qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum itinerumque controversiis interdicit, is repente obmutescet, in atrocissima re quid faciat non habebit? et C. Pisoni domo tectisque suis prohibito, *prohibito* inquam, per homines coactos et armatos, praetor quem ad modum more et exemplo opitulari possit non

1 mea *om. Quintil.* v. 11. 33 coegissent *eM*[1]*o*[1]*c*[1] 2 non haberem *om. T* 4 quaero *TEe*: queror *cett.* quoniam (qm̃) *T*: quando *k*: quõ (quomodo *m*) *cett.* 7 nullum deiectum *T* 11 prohibuerunt *T*: prohibuerat *m* 13 quid id ad causam *Ernesti* 15 aut ad] aut *T* praetoris *Faber*: actoris (aetoris *ex* pr.) *codd.* atque *eM*ς: et ad *μ* 16 ages *Tk*: aies *cett.* 23 interdicit is (*om. TE*: et is *e*ς) *M mg.*, *e*ς: interdictis *cett.* 24 ommutescet *k* quod *Ernesti* 25 Pisone *codd.*: *corr. Lambinus* prohibito, prohibito ς, *Angelius*: prohibito *cett.*

habebit? Quid enim dicet, aut quid tu tam insigni accepta iniuria postulabis? 'Vnde vi prohibitus?' Sic nemo umquam interdixit; novum est, non dico inusitatum, verum omnino inauditum. 'Vnde deiectus?' Quid proficies, cum illi hoc respondebunt tibi quod tu nunc mihi, armatis se tibi obstitisse ne in aedis accederes; deici porro nullo
37 modo potuisse qui non accesserit? 'Deicior ego,' inquis, 'si quis meorum deicitur omnino.' Iam bene agis; a verbis enim recedis et aequitate uteris. Nam verba quidem ipsa si sequi volumus, quo modo tu deiceris, cum servus tuus deicitur? Verum ita est uti dicis; te deiectum debeo intellegere, etiam si tactus non fueris. Nonne? Age nunc, si ne tuorum quidem quisquam loco motus erit atque omnes in aedibus adservati ac retenti, tu solus prohibitus et a tuis aedibus vi atque armis proterritus, utrum hanc actionem habebis qua nos usi sumus, an aliam quampiam, an omnino nullam? Nullam esse actionem dicere in re tam insigni tamque atroci neque prudentiae neque auctoritatis tuae est; alia si quae forte est quae nos fugerit, dic
38 quae sit; cupio discere. Haec si est qua nos usi sumus te iudice vincamus necesse est. Non enim vereor ne hoc dicas, in eadem causa eodem interdicto te oportere restitui, Caecinam non oportere. Etenim cui non perspicuum est ad incertum revocari bona, fortunas, possessiones omnium, si ulla ex parte sententia huius interdicti deminuta aut infirmata sit, si auctoritate virorum talium vis armatorum homi-

2 sic *Garatoni*: sis *codd.* nemo umquam] numquam *T* 3 invisitatum *Halm* 5 armatis *Faber* (*cf.* § 39): armatos *codd.* 6 se *om.* ς 9 aequitatem c^2k uteris *TE*: vertis *cett.* quidem *TE*: *om. cett.* 12 non fueris *om. T*: non eris *Klotz* 13 tuorum quidem *TE*: quidem tuorum *cett.* 14 adservati *ed. R*: ac (*om.* ac ς) servati (reserv- *T*) *codd.* 15 proterritus *TE*: perterritus *cett.* 19 aliqua *T* 23 non perspicuum *PTE*: perspicuum non *cett.* est *P*: sit *cett.* 24 possessiones *P*ς: possessionis *cett.* 25 demin. *T*: dimin. *cett.* 26 si *P*: si (se *T*) in *cett.* vis PeM^1e: ius *cett.*

num iudicio approbata videatur, in quo iudicio non de armis dubitatum sed de verbis quaesitum esse dicatur? Isne apud vos obtinebit causam suam qui se ita defenderit: 'reieci ego te armatis hominibus, non deieci,' ut tantum facinus non in aequitate defensionis, sed in una littera la-
tuisse videatur? Huiusce rei vos statuetis nullam esse 39
actionem, nullum experiendi ius constitutum, qui obstiterit armatis hominibus, qui multitudine coacta non introitu,
sed omnino aditu quempiam prohibuerit? Quid ergo? 14
hoc quam habet vim, ut distare aliquid aut ex aliqua parte differre videatur, utrum, pedem cum intulero atque in possessione vestigium fecero, tum expellar ac deiciar, an eadem vi et isdem armis mihi ante occurratur, ne non modo intrare verum aspicere aut aspirare possim? Quid hoc ab illo differt, ut ille cogatur restituere qui ingressum expulerit,
ille qui ingredientem reppulerit non cogatur? Videte, per 40
deos immortalis! quod ius nobis, quam condicionem vobismet ipsis, quam denique civitati legem constituere velitis. Huiusce generis una est actio per hoc interdictum quo nos usi sumus constituta; ea si nihil valet aut si ad hanc rem non pertinet, quid neglegentius aut quid stultius maioribus nostris dici potest, qui aut tantae rei praetermiserint actionem aut eam constituerint quae nequaquam satis verbis causam et rationem iuris amplecteretur? Hoc est periculosum, dissolvi hoc interdictum, est captiosum omnibus rem ullam constitui eius modi quae, cum armis gesta sit, rescindi iure non possit; verum tamen illud est turpissimum, tantae stultitiae prudentissimos homines condemnari,

1 approbata *P*, *Hotoman*: opprobatum (appr. *eϛ*) *cett.* 4 deieci *Keller*: eieci *codd.*, *Rufinian.* § 6 te ego *T* 5 defensionis] iuris *Rufinian.* 7 nullum *TEe*: nulli *cett.* (*P*?) experiundi *codd.* 10 hoc *om. P* ut distare *Peyron*: V· DIS· ARE *P*: ut ista re *cett.* ex aliqua *P*: aliqua ex *cett.* 11 possessione *P*: possessionem (-es *T*) *cett.* 12 ac *PTE*: atque *cett.* an *PTE*: an in *cett.* 14 quid *P*: qui *cett.* 24 hoc est periculosum *P*: periculosum est *cett.* 27 illud est turp. *PTE*: est turp. illud *cett.*

ut vos iudicetis huius rei ius atque actionem in mentem maioribus nostris non venisse.

41 'Queramur,' inquit, 'licet; tamen hoc interdicto Aebutius non tenetur.' Quid ita? 'Quod vis Caecinae facta non est.' Dici in hac causa potest, ubi arma fuerint, ubi coacta hominum multitudo, ubi instructi et certis locis cum ferro homines conlocati, ubi minae, pericula terroresque mortis, ibi vim non fuisse? 'Nemo,' inquit, 'occisus est neque saucius *factus*.' Quid ais? cum de possessionis controversia et de privatorum hominum contentione iuris loquamur, tu vim negabis factam, si caedes et occisio facta non erit? At exercitus maximos saepe pulsos et fugatos esse dico terrore ipso impetuque hostium sine cuiusquam non modo
15 42 morte verum etiam volnere. Etenim, recuperatores, non ea sola vis est quae ad corpus nostrum vitamque pervenit, sed etiam multo maior ea quae periculo mortis iniecto formidine animum perterritum loco saepe et certo de statu demovet. Itaque saucii saepe homines cum corpore debilitantur, animo tamen non cedunt neque eum relinquunt locum quem statuerunt defendere; at alii pelluntur integri; ut non dubium sit quin maior adhibita vis ei sit cuius animus sit
43 perterritus quam illi cuius corpus volneratum sit. Quod si vi pulsos dicimus exercitus esse eos qui metu ac tenui saepe suspicione periculi fugerunt, et si non solum impulsu scutorum neque conflictu corporum neque ictu comminus neque coniectione telorum, sed saepe clamore ipso militum aut instructione aspectuque signorum magnas copias pulsas esse

1 ius *TE* : vim *k* : *om. cett.* (*de P sil. Peyron*) : interdictum *ed. R* 2 venisse] constituere *suppl. Müller* 9 factus *suppl. Zielinski, p.* 198, *cf. Tull.* 56 (sauciatus *Ernesti*) 10 loquemur *Kayser* 11 facta non erit *hoc loco hab. Mμϛ*, *ante* saepe *TEe* 12 at *scripsi*: et (*om. T*) *codd.* : ego *ed. R* maximos *Tϛ* : maximus *cett.* et effugatos *Ee* 14 sola ea *T* 16 etiam et *Francken* 17 de *om. Quintil.* vii. 3. 17 demovet *TEe*, *Quintil.* : dimovet *cett.* 19 relinquunt ϛ: relinquent *cett.* 20 statuerunt *Ee*: statuerint *cett.* 23 esse *om. T* 24 si *om. T* 26 coniectatione *T*

et vidimus et audivimus, quae vis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur? et, quod vehemens in re militari putatur, id leve in iure civili iudicabitur? et, quod exercitus armatos movet, id advocationem togatorum non videbitur movisse? et volnus corporis magis istam vim quam terror animi declarabit? et sauciatio quaeretur, cum fugam factam esse constabit? Tuus enim testis hoc dixit, metu perterritis 44 nostris advocatis locum se qua effugerent demonstrasse. Qui non modo ut fugerent sed etiam ipsius fugae tutam viam quaesiverunt, his vis adhibita non videbitur? Quid igitur fugiebant? Propter metum. Quid metuebant? Vim videlicet. Potestis igitur principia negare, cum extrema conceditis? Fugisse perterritos confitemini; causam fugae dicitis eandem quam omnes intellegimus, arma, multitudinem hominum, incursionem atque impetum armatorum; haec ubi conceduntur esse facta, ibi vis facta negabitur?

At vero hoc quidem iam vetus est et maiorum exemplo 16 multis in rebus usitatum, cum ad vim faciendam veniretur, 45 si quos armatos quamvis procul conspexissent, ut statim testificati discederent, *cum* optime sponsionem facere possent, NI ADVERSVS EDICTVM PRAETORIS VIS FACTA ESSET. Itane vero? scire esse armatos satis est ut vim factam probes; in manus eorum incidere non est satis? aspectus armatorum ad vim probandam valebit; incursus et impetus non valebit? qui abierit, facilius sibi vim factam probabit quam qui effugerit? At ego hoc dico, si, ut primum in castello Cae- 46 cinae dixit Aebutius se homines coegisse et armasse neque

4 togatorum *om. Quintil.* v. 10. 92 6 declaravit *TEe* 7 perterritus *T* 8 se *TEe*: *om. cett.* 10 quaesiverunt *TE*: quaesierunt *cett.* 12 potestis *Quintil.* vii. 3. 29: potestatis *codd.* negare *TE*[1], *Quintil.*: negare potestis *cett.* concedatis *k*, *Quintil.* 15 armatorum *TEe*: armorum *cett.* 16 negabatur *T* 17 vetus ē|| est et *T* 18 faciendam ϛ: faciundam *cett.* 20 cum *suppl. Kayser* 21 ni *E*: ne *cett.* 22 vero *om. Quintil.* v. 10. 93 23 sat est *Quintil.* 26 hoc dico *TE*: dico hoc *cett.* primo *codd.*: *corr. Lambinus*

eum, si illo accessisset, abiturum, statim Caecina discessisset, dubitare vos non debuisse quin Caecinae facta vis esset; si vero simul ac procul conspexit armatos recessisset eo minus dubitaretis. Omnis enim vis est quae periculo aut decedere nos alicunde cogit aut prohibet accedere. Quod si aliter statuetis, videte ne hoc vos statuatis, qui vivus discesserit, ei vim non esse factam, ne hoc omnibus in possessionum controversiis praescribatis, ut confligendum sibi et armis decertandum putent, ne, quem ad modum in bello poena ignavis ab imperatoribus constituitur, sic in iudiciis deterior causa sit eorum qui fugerint quam qui ad extremum
47 usque contenderint. Cum de iure et legitimis hominum controversiis loquimur et in his rebus vim nominamus, pertenuis vis intellegi debet. Vidi armatos quamvis paucos; magna vis est. Decessi unius hominis telo proterritus; deiectus detrususque sum. Hoc si ita statuetis, non modo non erit cur depugnare quisquam posthac possessionis causa velit, sed ne illud quidem cur repugnare. Sin autem vim sine caede, sine volneratione, sine sanguine nullam intellegetis, statuetis homines possessionis cupidiores quam vitae esse oportere.

17 48 Age vero, de vi te ipsum habebo iudicem, Aebuti. Responde, si tibi videtur. In fundum Caecina utrum tandem noluit, an non potuit accedere? Cum te obstitisse et reppulisse dicis, certe hunc voluisse concedis. Potes igitur dicere non ei vim fuisse impedimento cui, cum cuperet eoque consilio venisset, per homines coactos licitum non sit

2 debuissetis (decuisset c^2) c^1*k* 4 quae periculo *k*: quericulo *T*: quae ridiculo (red- *e*) *cett.* 5 alicunde *T*, *Naugerius* (1): aliunde *cett.* aut] aut aliquo *cod. Lambini* 13 pertenuis *T*: pertenui *cett.* 14 vis *om. T* 15 perterritus *codd.*: *corr. Baiter* 16 non modo *om. E* 18 depugnare *T* 19 caede, sine] caede *T* intellegitis, statuitis *P* 22 habeo *T* 23 tandem noluit *PTEe*: noluit tandem *cett.* 25 reppulisse *PTEc*: repudiasse (repugnasse *k*) *cett.* potes *Ek*: post *T*: potest *cett.* 26 cui] qui *P* 27 licitum non sit *PTEe*: non sit licitum *cett.*

accedere? Si enim id quod maxime voluit nullo modo potuit, vis profecto quaedam obstiterit necesse est; aut tu dic quam ob rem, cum vellet accedere, non accesserit. Iam 49
vim factam negare non potes; deiectus quem ad modum sit, qui non accesserit, id quaeritur. Demoveri enim et depelli de loco necesse est eum qui deiciatur. Id autem accidere ei qui potest qui omnino in eo loco unde se deiectum esse dicit numquam fuit? Quid? si fuisset et ex eo loco metu permotus fugisset, cum armatos vidisset, diceresne esse deiectum? Opinor. Ain tu? qui tam diligenter et tam callide verbis controversias non aequitate diiudicas, et iura non utilitate communi sed litteris exprimis, poterisne dicere deiectum esse eum qui tactus non erit? Quid? detrusum dicesne? nam eo verbo antea praetores in hoc interdicto uti solebant. Quid ais? potestne detrudi quisquam qui non attingitur? nonne, si verbum sequi volumus, hoc intellegamus necesse est, eum detrudi cui manus adferantur? Necesse est, inquam, si ad verbum rem volumus adiungere, neminem statui detrusum qui non adhibita vi manu demotus et actus praeceps intellegatur. Deiectus vero qui potest 50
esse quisquam nisi in inferiorem locum de superiore motus? Potest pulsus, fugatus, eiectus denique; illud vero nullo modo potest, non modo qui tactus non sit sed ne in aequo quidem et plano loco. Quid ergo? hoc interdictum putamus eorum esse causa compositum qui se praecipitatos ex locis superioribus dicerent—eos enim vere possumus dicere esse deiectos—an, cum voluntas et consilium et sententia 18

6 dēloco *P* est *om. T* 8 quid *PTE*: quod *cett.* 10 ain *Rau*: an *codd.* 11 controversiam *P* 13 delectum *P* 14 dicesne *P*: dices *cett.* in *PTE*: *om. cett.* 17 cui] iam *sup. lin. add. P* 18 necesse est *k*, *edd. VR*: necessest *P*: nec est *cett.* adiungere *P*, *Lambinus*: attingere (attinere *k*) *cett.* 19 statui *P*, *Lambinus*: statu *cett.* 22 vero] verbo *P* 23 potest] deiectus esse quisquam *add. codd.*: *del. Bake* in *P*: *om. cett.* 27 an] an non *Angelius*

interdicti intellegatur, impudentiam summam aut stultitiam singularem putabimus in verborum errore versari, rem et causam et utilitatem communem non relinquere solum sed etiam prodere?

51 An hoc dubium est quin neque verborum tanta copia sit non modo in nostra lingua, quae dicitur esse inops, sed ne in alia quidem ulla, res ut omnes suis certis ac propriis vocabulis nominentur, neque vero quicquam opus sit verbis, cum ea res cuius causa verba quaesita sint intellegatur? Quae lex, quod senatus consultum, quod magistratus edictum, quod foedus aut pactio, quod, ut ad privatas res redeam, testamentum, quae iudicia aut stipulationes aut pacti et conventi formula non infirmari ac convelli potest, si ad verba rem deflectere velimus, consilium autem eorum qui scripse-
52 runt et rationem et auctoritatem relinquamus? Sermo hercule familiaris et cotidianus non cohaerebit, si verba inter nos aucupabimur; denique imperium domesticum nullum erit, si servolis hoc nostris concesserimus ut ad verba nobis oboediant, non ad id quod ex verbis intellegi possit obtemperent. Exemplis nunc uti videlicet mihi necesse est harum rerum omnium; non occurrit uni cuique vestrum aliud alii in omni genere exemplum quod testimonio sit non ex verbis aptum pendere ius; sed verba servire hominum consiliis et
53 auctoritatibus. Ornate et copiose L. Crassus, homo longe eloquentissimus, paulo ante quam nos in forum venimus, iudicio cvirali hanc sententiam defendit et facile, cum contra eum prudentissimus homo, Q. Mucius, diceret, probavit omnibus, M'. Curium, qui heres institutus esset ita: 'MORTVO POSTVMO FILIO,' cum filius non modo non mortuus sed ne natus quidem esset, heredem esse oportere.

9 cuius *om. T* 12 iudicii aut stipulationis *Klotz* 13 ac] et *e*: aut *ed. Mediol.* 14 eorum *om. T* 15 hercule *T*: hercule et *cett.* 18 nostris *om. T* 23 aptum *TEeo*: totum *k*: actum *cett.* 26 c] centum *codd.* (*ita* § 67): *cf.* § 69 28 M. *codd.*: *corr. Manutius* 29 modo non] modo *Ernesti* 30 esse *om. T*

Quid? verbis hoc satis erat cautum? Minime. Quae res igitur valuit? Voluntas, quae si tacitis nobis intellegi posset, verbis omnino non uteremur; quia non potest, verba reperta sunt, non quae impedirent sed quae indicarent voluntatem. 19 54 Lex usum et auctoritatem fundi iubet esse biennium; at utimur eodem iure in aedibus, quae in lege non appellantur. Si via sit immunita, iubet qua velit agere iumentum; potest hoc ex ipsis verbis intellegi, licere, si via sit in Bruttiis immunita, agere si velit iumentum per M. Scauri Tusculanum. Actio est in auctorem praesentem his verbis: 'QVANDOQVE TE IN IVRE CONSPICIO.' Hac actione Appius ille Caecus uti non posset, si ita in iure homines verba consectarentur ut rem cuius causa verba sunt non considerarent. Testamento si recitatus heres esset pupillus Cornelius isque iam annos XX haberet, vobis interpretibus amitteret hereditatem. Veniunt in mentem mihi permulta, vobis plura, 55 certo scio. Verum ne nimium multa complectamur atque ab eo quod propositum est longius aberret oratio, hoc ipsum interdictum quo de agitur consideremus; intellegetis enim in eo ipso, si in verbis ius constituamus, omnem utilitatem nos huius interdicti, dum versuti et callidi velimus esse, amissuros. 'VNDE TV AVT FAMILIA AVT PROCVRATOR TVVS.' Si me vilicus tuus solus deiecisset, non familia deiecisset, ut opinor, sed aliquis de familia. Recte igitur diceres te restituisse? Quippe; quid enim facilius est quam

1 hoc satis erat cautum *TE*: satis hoc cautum erat *eMμ*: hoc cautum erat (*om.* erat *k*) satis ς   2 possit *T*   5 et *del. Hotoman*   8 ipsis *T*: *om. cett.*   9 Bruttiis] Brittiis (bry- *E*) *TE*, *Klotz*: brutiis *M*: brictiis *M mg.*, *μ* (*cf. Mommsen, Unterital. Dial.*, *p.* 252)   11 quando *Naugerius* (2), *cf. Mur.* 26   12 ita in iure *Madvig*: tam vere *codd.*: *fort.* tam versute   13 ut *TE*: quam *cett.*   sunt] sint *E*[1]: *om. T*   17 certo *TEe*: certe *cett.*   18 erret *T*   19 quo de *E*: quod ea *T*: de quo *cett.*   intelligitis *codd.*: *corr. Naugerius* (1)   20 ius] ipsius *T*: istius *k*: ipsis ius *Lehmann*   utilit. omnem *T*   21 velimus *TE*: volumus *cett.*   23 vilicus *T*: villicus *cett.*   25 restituisse *T*, *Naugerius* (1): restitisse *cett.*

probare eis qui modo Latine sciant, in uno servolo familiae
nomen non valere? Si vero ne habeas quidem servum
praeter eum qui me deiecerit, clames videlicet: 'Si habeo
familiam, a familia mea fateor te esse deiectum.' Neque
enim dubium est quin, si ad rem iudicandam verbo ducimur,
non re, familiam intellegamus quae constet ex servis pluri-
bus; quin unus homo familia non sit; verbum certe hoc
56 non modo postulat, sed etiam cogit, at vero ratio iuris inter-
dictique vis et praetorum voluntas et hominum prudentium
consilium et auctoritas respuit hanc defensionem et pro
20 nihilo putat. Quid ergo? isti homines Latine non loquun-
tur? Immo vero tantum loquuntur quantum est satis ad
intellegendam voluntatem, cum sibi hoc proposuerint ut,
sive me tu deieceris sive tuorum quispiam sive servorum
sive amicorum, servos non numero distinguant sed appel-
57 lent uno familiae nomine; de liberis autem quisquis est,
procuratoris nomine appelletur; non quo omnes sint aut
appellentur procuratores qui negoti nostri aliquid gerant,
sed in hac re cognita sententia interdicti verba subtiliter ex-
quiri omnia noluerunt. Non enim alia causa est aequitatis
in uno servo et in pluribus, non alia ratio iuris in hoc genere
dumtaxat, utrum me tuus procurator deiecerit, is qui
legitime procurator dicitur, omnium rerum eius qui in Italia
non sit absitve rei publicae causa quasi quidam paene
dominus, hoc est alieni iuris vicarius, an tuus colonus aut
vicinus aut cliens aut libertus aut quivis qui illam vim deie-
58 ctionemque tuo rogatu aut tuo nomine fecerit. Qua re, si
ad eum restituendum qui vi deiectus est eandem vim habet

1 probaris qui *TEe*: probari iis qui *cett.*: *corr. Baiter* modo *T*: *om. cett.* 5 enim *TE*: *om. cett.* 7 quin] cum *Müller*: *del. Madvig* verbum *Angelius*: verbo num *codd.* hoc modo non *T* 8 postulabat *T* 10 respuat . . . putet *codd.*: *corr. Kayser* 13 ut] ut me restituas *cod. Lambini* 14 me tu] tumet *M mg.* 15 servos *Faber*: ut servos *codd.* 16 quispiam est *T* 17 aut *Naugerius* (1): ut *codd.* 19 sed] sed quia *Lambinus* subtiliter *TEe*: *om. cett.* 25 an *k*, *Angelius*: aut *cett.* 26 deiectionemve ϛ

aequitatis ratio, ea intellecta certe nihil ad rem pertinet quae verborum vis sit ac nominum. Tam restitues si tuus me libertus deiecerit nulli tuo praepositus negotio, quam si procurator deiecerit; non quo omnes sint procuratores qui aliquid nostri negoti gerunt, sed quod *hoc* in hac re quaeri nihil attinet. Tam restitues si unus servolus, quam si familia fecerit universa; non quo idem sit servolus unus quod familia, verum quia non quibus verbis quidque dicatur quaeritur, sed quae res agatur. Etiam, ut longius a verbo recedamus, ab aequitate ne tantulum quidem, si tuus servus nullus fuerit et omnes alieni ac mercennarii, tamen ei ipsi
tuae familiae genere et nomine continebuntur. Perge porro 21
hoc idem interdictum sequi. 'HOMINIBVS COACTIS.' 59
Neminem coegeris, ipsi convenerint sua sponte; certe cogit is qui congregat homines et convocat; coacti sunt ei qui ab aliquo sunt unum in locum congregati. Si non modo convocati non sunt, sed ne convenerunt quidem, sed ei modo fuerunt qui etiam antea non vis ut fieret, verum colendi aut pascendi causa esse in agro consuerant, defendes homines coactos non fuisse, et verbo quidem superabis me ipso iudice, re autem ne consistes quidem ullo iudice. Vim enim multitudinis restitui voluerunt, non solum convocatae multitudinis; sed, quia plerumque ubi multitudine opus est homines cogi solent, ideo de coactis compositum interdictum est; quod etiam si verbo differre videbitur, re tamen erit unum et omnibus in causis idem valebit, in quibus perspicitur una atque eadem causa aequitatis. 'ARMATISVE.'
Quid dicemus? armatos, si Latine loqui volumus, quos 60
appellare vere possumus? Opinor eos qui scutis telisque

5 gerant *Ernesti* hoc *supplevi*, *cf.* §§ 67, 101 (id *suppl. Jordan*) 7 fecerit] deiecerit *Naugerius* (1) unus *TE* : *om. cett.* 9 etiam *Naugerius* (1) : etiam si *codd.* 10 ne *TE* : non *cett.* 11 et] sed *Lambinus* ei *Halm* : et *codd.* ipsi] servi *add. codd.* : *del. Naugerius* (1) 12 genere *TE* : et genere *cett.* 13 sequitur c^1k 14 cogit (coegit *c*) *TEς* : coegerit (-is *M*) *cett.* 19 consueverant ς 27 -ve] -que *Hotoman* 28 loqui volumus] loquimur ς

parati ornatique sunt. Quid igitur? si glebis aut saxis aut fustibus aliquem de fundo praecipitem egeris iussusque sis, quem hominibus armatis deieceris, restituere, restituisse te dices? Verba si valent, si causae non ratione sed vocibus ponderantur, me auctore dicito. Vinces profecto non fuisse armatos eos qui saxa iacerent quae de terra ipsi tollerent, non esse arma caespites neque glebas; non fuisse armatos eos qui praetereuntes ramum defringerent arboris; arma esse suis nominibus alia ad tegendum, alia ad nocendum; quae
61 qui non habuerint, eos inermos fuisse vinces. Verum si quod erit armorum iudicium, tum ista dicito; iuris iudicium cum erit et aequitatis, cave in ista tam frigida, tam ieiuna calumnia delitiscas. Non enim reperies quemquam iudicem aut recuperatorem qui, tamquam si arma militis inspicienda sint, ita probet armatum; sed perinde valebit quasi armatissimi fuerint, si reperientur ita parati fuisse ut vim vitae aut corpori potuerint adferre.

22
62 Atque ut magis intellegas quam verba nihil valeant, si tu solus aut quivis unus cum scuto et gladio impetum in me fecisset atque ego ita deiectus essem, auderesne dicere interdictum esse de hominibus armatis, hic autem hominem armatum unum fuisse? Non, opinor, tam impudens esses. Atqui vide ne multo nunc sis impudentior. Nam tum quidem omnis mortalis implorare posses, quod homines in tuo negotio Latine obliviscerentur, quod inermi armati iudicarentur, quod, cum interdictum esset de pluribus, commissa res esset ab uno, unus homo plures esse homines
63 iudicaretur. Verum in his causis non verba veniunt in

3 te dices *Naugerius* (1): te dicis *TE*: dices (-is *eω*) te *cett.* 5 vincesque (quidem *coni. Baiter*) *T* 6 quae *TE*: qui *cett.* 10 inermos *TEe*: inermes *cett.* 11 quod *TE*: quidem *cett.* 13 delitiscas *Ee*: delitescas *cett.* 15 proinde *T* armatissimi *TEς*, *ed. V*: amantissimi *eMμ*: paratissimi *M mg.*, *μ mg.* 19 et *TE*: cum *cett.* 21 hominibus armatis *T*: armatis hominibus *cett.* 22 tam *TE*: iam *cett.* 25 Latine] loqui *add. Naugerius* (1) inermes *oς* 28 iudicarentur *codd.*: *corr. ed. V*

iudicium, sed ea res cuius causa verba haec in interdictum coniecta sunt. Vim quae ad caput ac vitam pertineret restitui sine ulla exceptione voluerunt. Ea fit plerumque per homines coactos armatosque; si alio consilio, eodem periculo facta sit, eodem iure esse voluerunt. Non enim maior est iniuria si tua familia quam si tuus vilicus, non si tui servi quam si alieni ac mercennarii, non si tuus procurator quam si vicinus aut libertus tuus, non si coactis hominibus quam si voluntariis aut etiam adsiduis ac domesticis, non si armatis quam si inermibus qui vim armatorum haberent ad nocendum, non si pluribus quam si uno armato. Quibus enim rebus plerumque vis fit eius modi, eae res appellantur in interdicto. Si per alias res eadem facta vis est, ea tametsi verbis interdicti non concluditur, sententia tamen iuris atque auctoritate retinetur.

Venio nunc ad illud tuum: 'non deieci; non enim sivi **23**
accedere.' 64
Puto te ipsum, Piso, perspicere quanto ista sit angustior iniquiorque defensio quam si illa uterere: 'non fuerunt armati, cum fustibus et cum saxis fuerunt.' Si me hercule mihi, non copioso homini ad dicendum, optio detur, utrum malim defendere non esse deiectum eum cui vi et armis ingredienti sit occursum, an armatos non fuisse eos qui sine scutis sineque ferro fuerint, omnino ad probandum utramque rem videam infirmam nugatoriamque esse, ad dicendum autem in altera videar mihi aliquid reperire posse, non fuisse armatos eos qui neque ferri quicquam neque scutum ullum habuerint; hic vero haeream, si mihi

1 in *om. TE*[1]: ad *P* 2 ac *PTE*: et ad *cett.* pertineret *P*: pertinet *cett.* 4 si] quae si *ed. Ascens.* (4) 10 armat. haberent *P*: haberent armat. *cett.* 11 uno *om. P* 13 eae *P*: heę *Te*: hae *cett.* in *PTE*: *om. cett.* 15 sententia tamen *P*: tamen sententia *cett.* continetur *Lambinus* 16 non enim sivi *PTE*: si enim sui (sivi) *cett.* 19 cum (quom *P*) . . . et cum (quom *P*) *PTE*: cum . . . et *cett.* 21 cui] qui *P* 23 sineque *P*: ac sine *cett.* probandam *T*

defendendum sit eum qui pulsus fugatusque sit non esse deiectum.

65 Atque illud in tota defensione tua mihi maxime mirum videbatur, te dicere iuris consultorum auctoritati obtemperari non oportere. Quod ego tametsi non nunc primum neque in hac causa solum audio, tamen admodum mirabar abs te quam ob rem diceretur. Nam ceteri tum ad istam orationem decurrunt cum se in causa putant habere aequum et bonum quod defendant; si contra verbis et litteris et, ut dici solet, summo iure contenditur, solent eius modi iniquitati aequi et boni nomen dignitatemque opponere. Tum illud quod dicitur, 'SIVE NIVE,' inrident, tum aucupia verborum et litterarum tendiculas in invidiam vocant, tum vociferantur ex aequo et bono, non ex callido versutoque iure rem iudicari oportere; scriptum sequi calumniatoris esse bonique iudicis voluntatem scriptoris auctoritatemque
66 defendere. In ista vero causa cum tu sis is qui te verbo litteraque defendas, cum tuae sint hae partes: 'unde deiectus es? an inde quo prohibitus es accedere? reiectus es, non deiectus,' cum tua sit haec oratio: 'fateor me homines coegisse, fateor armasse, fateor tibi mortem esse minitatum, fateor hoc interdicto praetoris vindicari, si voluntas et aequitas valeat; sed ego invenio in interdicto verbum unum ubi delitiscam: non deieci te ex eo loco quem in locum prohibui ne venires'—in ista defensione accusas eos qui consuluntur, quod aequitatis censeant rationem, non verbi haberi oportere?

8 orationem *Tk*: hortationem *cett.* 10 iure *M^2o*: iuri *cett.* 12 quod *To*: quo *cett.* sive nive *Gulielmius*: sive nibene *T*: si veni be *cett.* 16 bonique] boni *Manutius*: aequi bonique *Richter*: *fort.* boni vero 18 eae (heę) *TEe* 19 quo *om. T* prohibitus *cod. Paris.* 7774, *ed. V*: cohibitus *cett.* eiectus *codd.*: *corr. Camerarius* 22 minitatum *Angelius*: immutatum *T*: minitatam *cett.* haec *E* interdictum *codd.*: *corr. ed. Ascens.* (4) vindicavi (violavi *k*) *codd.*: *corr. ed. V* 23 in *om. T* 24 delitiscam *T*: delitescam *cett.* 27 haberi *Ek*: habere *cett.*

Et hoc loco Scaevolam dixisti causam apud cviros 24 67 non tenuisse; quem ego antea commemoravi, cum idem faceret quod tu nunc—tametsi ille in aliqua causa faciebat, tu in nulla facis—tamen probasse nemini quod defendebat, quia verbis oppugnare aequitatem videbatur. Cum id miror, te hoc in hac re alieno tempore et contra quam ista causa postulasset defendisse, tum illud volgo in iudiciis et non numquam ab ingeniosis hominibus defendi mihi mirum videri solet, nec iuris consultis concedi nec ius civile in causis semper valere oportere. Nam hoc qui disputant, si 68 id dicunt non recte aliquid statuere eos qui consulantur, non hoc debent dicere iuris consultis, sed hominibus stultis obtemperari non oportere; sin illos recte respondere concedunt et aliter iudicari dicunt oportere, male iudicari oportere dicunt; neque enim fieri potest ut aliud iudicari de iure, aliud responderi oporteat, nec ut quisquam iuris numeretur peritus qui id statuat esse ius quod non oporteat iudicari. 'At est aliquando contra iudicatum.' Primum 69 utrum recte, an perperam? Si recte, id fuit ius quod iudicatum est; sin aliter, non dubium est utrum iudices an iuris consulti vituperandi sint. Deinde, si de iure vario quippiam iudicatum est, *non* potius contra iuris consultos statuunt, si aliter pronuntiatum est ac Mucio placuit, quam ex eorum auctoritate, si, ut Manilius statuebat, sic est iudicatum. Etenim ipse Crassus non ita causam apud cviros egit ut contra iuris consultos diceret, sed ut hoc doceret, illud quod Scaevola defendebat, non esse

2 quem ego] quam *T* antea non commemoravi (eo memoravi *k*) quod *codd.*: *corr. Hotoman* 4 defende *T*: defendes (-as *e*) *EeM*[1]: defendis *cett.*: *corr. Klotz* 6 te in hac re hoc *T* 10 hoc qui *T*: qui hoc *cett.* 12 non ς: nec *cett.* consultis *ed. V*: civilis (-i ς) *codd.* 14 male iudicari ς: male iudicare *cett.* 15 iudicari *k*: iudicare *cett.* 22 quippiam *T*: quidpiam *cett.* non *suppl. Angelius* 23 statutum est si *Klotz* placuit Mucio *T* 24 si ut *T*: sicut *cett.* Manlius *T* est iudicatum est *T* 26 c. *Mμ*: centum ς: *om. TEe* 27 hoc diceret *T*

iuris, et in eam rem non solum rationes adferret, sed etiam Q. Mucio, socero suo, multisque peritissimis hominibus
25 70 auctoribus uteretur. Nam qui ius civile contemnendum putat, is vincula revellit non modo iudiciorum sed etiam utilitatis vitaeque communis; qui autem interpretes iuris vituperat, si imperitos iuris esse dicit, de hominibus, non de iure civili detrahit; sin peritis non putat esse obtemperandum, non homines laedit, sed leges ac iura labefactat; quod vobis venire in mentem profecto necesse est, nihil esse in civitate tam diligenter quam ius civile retinendum. Etenim hoc sublato nihil est qua re exploratum cuiquam possit esse quid suum aut quid alienum sit, nihil est quod aequabile inter omnis atque unum omnibus esse possit.
71 Itaque in ceteris controversiis atque iudiciis cum quaeritur aliquid factum necne sit, verum an falsum proferatur, et fictus testis subornari solet et interponi falsae tabulae, non numquam honesto ac probabili nomine bono viro iudici error obici, improbo facultas dari ut, cum sciens perperam iudicarit, testem tamen aut tabulas secutus esse videatur; in iure nihil est eius modi, recuperatores, non tabulae falsae, non testis improbus, denique nimia ista quae dominatur in civitate potentia in hoc solo genere quiescit; quid agat, quo modo adgrediatur iudicem, qua denique digitum proferat,
72 non habet. Illud enim potest dici iudici ab aliquo non tam verecundo homine quam gratioso: 'iudica hoc factum esse aut numquam esse factum; crede huic testi, has comproba tabulas'; hoc non potest: 'statue cui filius agnatus sit, eius testamentum non esse ruptum; iudica quod mulier

1 ius et *Kayser* 4 is *om. T* revellit *T*: refellit *cett.* 7 sin peritis] is imperitis *TEe* 16 imponi *codd.*: *corr. Hotoman* 17 iudici *del. Kayser* 19 testem tamen *T, Manutius*: testamentum *cett.* 20 eius modi nihil est *T* tabellae *E* 22 civitate] urbe *T* 24 potest *Angelius*: pro te est *codd.* 26 esse factum *Baiter*: factum esse creatum *T*: esse factum vel creatum (cogitatum *k*) *cett.* 27 statue *Madvig*: se at ue *T*: esse *cett.* agnatus ς (c^{1}), *Angelius*: ac natus *cett.*

sine tutore auctore promiserit, deberi.' Non est aditus ad huiusce modi res neque potentiae cuiusquam neque gratiae; denique, quo maius hoc sanctiusque videatur, ne pretio quidem corrumpi iudex in eius modi causa potest. Iste vester 73 testis qui ausus est dicere FECISSE VIDERI eum de quo ne cuius rei argueretur quidem scire potuit, is ipse numquam auderet iudicare deberi viro dotem quam mulier nullo auctore dixisset.

O rem praeclaram vobisque ob hoc retinendam, recupera- **26** tores! Quod enim est ius civile? Quod neque inflecti gratia neque perfringi potentia neque adulterari pecunia possit; quod si non modo oppressum sed etiam desertum aut neglegentius adservatum erit, nihil est quod quisquam sese habere certum aut a patre accepturum aut relicturum liberis arbitretur. Quid enim refert aedis aut fundum 74 relictum a patre aut aliqua ratione habere bene partum, si incertum est, quae nunc tua iure mancipi sint, ea possisne retinere, si parum est communitum ius civile ac publica lege contra alicuius gratiam teneri non potest? quid, inquam, prodest fundum habere, si, quae diligentissime descripta a maioribus iura finium, possessionum, aquarum itinerumque sunt, haec perturbari aliqua ratione commutarique possunt? Mihi credite, maior hereditas uni cuique nostrum venit in isdem bonis a iure et a legibus quam ab eis a quibus illa ipsa nobis relicta sunt. Nam ut perveniat ad me fundus testamento alicuius fieri potest; ut retineam quod meum factum sit sine iure civili fieri non

1 id deberi *Halm* 2 neque gratiae cuiusquam *T* 3 maius *Angelius* : minus *codd.* ne . . . quidem *TE* : de . . . quod *cett.* 6 potuit is *Klotz* : potuistis *codd.* 9 retinendam *T* : retinendum *cett.* 14 certum a patre acceptum *Madvig* 17 est *Orelli* : sit *codd.* nunc *scripsi* : mina *T* : cum omnia *cett.* : in manu *Madvig* 18 parum *Ascens.* (1) : parietum *TE* : pari tum *cett.* ius si civili *codd.* : *corr. Mommsen* 20 quae *Tς* : quia *cett.* decentissime *codd.* : *corr. Garatoni* 24 venit *hoc loco hab. TE, ante* uni *cett.* 25 nobis *scripsi* : bona nobis *T* : bona *cett.* (*cf. Zielinski, p.* 124) 27 fieri *T* : *om. cett.*

potest. Fundus a patre relinqui potest, at usucapio fundi, hoc est finis sollicitudinis ac periculi litium, non a patre relinquitur, sed a legibus; aquae ductus, haustus, iter, actus a patre, sed rata auctoritas harum rerum omnium ab iure
75 civili sumitur. Quapropter non minus diligenter ea quae a maioribus accepistis, publica patrimonia iuris quam privatae rei vestrae retinere debetis, non solum quod haec iure civili saepta sunt verum etiam quod patrimonium unius incommodo dimittetur, ius amitti non potest sine magno incommodo civitatis.

27 In hac ipsa causa, recuperatores, si hoc nos non obtinemus, vi armatis hominibus deiectum esse eum quem vi armatis hominibus pulsum fugatumque esse constat, Caecina rem non amittet, quam ipsam animo forti, si tempus ita ferret, amitteret, in possessionem in praesentia non resti-
76 tuetur, nihil amplius; populi Romani causa, civitatis ius, bona, fortunae possessionesque omnium in dubium incertumque revocantur. Vestra auctoritate hoc constituetur, hoc praescribetur: quicum tu posthac de possessione contendes, eum si ingressum modo in praedium deieceris, restituas oportebit; sin autem ingredienti cum armata multitudine obvius fueris et ita venientem reppuleris, fugaris, averteris, non restitues. Iuris si haec vox est, esse vim non in caede solum sed etiam in animo, libidinis, nisi cruor appareat, vim non esse factam; iuris, deiectum esse qui prohibitus sit, libidinis, nisi ex eo loco ubi vestigium

1 at (aut) usucapione *codd.*: *corr. ed. V* 2 periculum *codd.*: *corr. Angelius* 4 quae harum *TE*[1] ab *TE*: *om. cett.* 8 verum *TE*: sed *cett.* 9 dimittitur *ed. R* 12 vi *k*: ut (ut *c*) *cett.* 13 constat *T*: constet *cett.* 15 ferret ς: territ *T*: terrae (feret *M mg.*) *cett.* 17 bona *M*[1]: bonae *cett.* omnium *TE*: *om. cett.* 18 revocabuntur *Naugerius* (1), *cf. Zielinski, p.* 199 constituetur . . . praescribetur *k*: constitueretur . . . praescribere *cett.* 20 deieceris ς: delegeris *cett.* (*hic hab. TE ante* in *cett.*) 23 restituis *codd.*: *corr. Naugerius* (1) iuris si *Baiter*: tu res si *codd.* haec (ec) vox (vosx) est esse *T*: equos vester si *cett.* 25 in iuris *codd.*: *corr. Madvig* deiectum *T*: delictum (-le- *M*) *cett.*

impresserit deici neminem posse; iuris, rem et sententiam 77
et aequitatem plurimum valere oportere, libidinis, verbo ac littera ius omne intorqueri: vos statuite, recuperatores, utrae voces vobis honestiores et utiliores esse videantur.

Hoc loco percommode accidit quod non adest is qui paulo ante adfuit et adesse nobis frequenter in hac causa solet, vir ornatissimus, C. Aquilius; nam ipso praesente de virtute eius et prudentia timidius dicerem, quod et ipse pudore quodam adficeretur ex sua laude et me similis ratio pudoris a praesentis laude tardaret; cuius auctoritati dictum est ab illa causa concedi nimium non oportere. *Non* vereor de tali viro ne plus dicam quam vos aut sentiatis aut apud vos commemorari velitis. Quapropter hoc dicam, 78
numquam eius auctoritatem nimium valere cuius prudentiam populus Romanus in cavendo, non in decipiendo perspexerit, qui iuris civilis rationem numquam ab aequitate seiunxerit, qui tot annos ingenium, laborem, fidem suam populo Romano promptam expositamque praebuerit; qui ita iustus est et bonus vir ut natura, non disciplina, consultus esse videatur, ita peritus ac prudens ut ex iure civili non scientia solum quaedam verum etiam bonitas nata videatur, cuius tantum est ingenium, ita probata fides ut quicquid inde haurias purum te liquidumque haurire sentias. Qua re permagnam initis a nobis gratiam, cum 79
eum auctorem defensionis nostrae esse dicitis. Illud autem miror, quem vos aliquid contra me sentire dicatis, cur eum auctorem vos pro me appelletis, nostrum nominetis. Verum

1 impresserit *TEc*: ira presserit *cett.* rem et *T*, *Spengel*: retinet *cett.* 3 intorqueri *T*: torqueri *cett.* 4 utrae . . . honestiores *T*: *om. cett.* et viliores *codd.*: *corr. Baiter* 8 quod et Tc^2: quod c^1k: quo et *cett.* 10–11 praesenti . . . oportet *codd.*: *corr. Angelius* 11 non *suppl. Naugerius* (2) 18 pop. R. *post* expositamque *hab. T* 19 est *hoc loco hab. TE*, *post* vir *cett.* 22 ita probata *scripsi*: ut ab uita (*corr. in* inita) *T*: ita prompta *cett.* 23 te liquidumque *TE*: liquidumque te *cett.* 26 quem *scripsi*: cum *T*: cur *cett.* me sentire] sentire ne *T* cur *scripsi*: cum *codd.* 27 vestrum *ς*

tamen quid ait vester iste auctor? 'QVIBVS QVIDQVE
28 VERBIS ACTVM PRONVNTIATVMQVE SIT.' Conveni ego ex isto genere consultorum non neminem, ut opinor, istum ipsum quo vos auctore rem istam agere et defensionem causae constituere vos dicitis. Qui cum istam disputationem mecum ingressus esset, non posse probari quemquam esse deiectum nisi ex eo loco in quo fuisset, rem et sententiam interdicti mecum facere fatebatur, verbo me excludi
80 dicebat, a verbo autem posse recedi non arbitrabatur. Cum exemplis uterer multis ex omni memoria antiquitatis a verbo et ab scripto plurimis saepe in rebus ius et aequi bonique rationem esse seiunctam, semperque id valuisse plurimum quod in se auctoritatis habuisset aequitatisque plurimum, consolatus est me et ostendit in hac ipsa causa nihil esse quod laborarem; nam verba ipsa sponsionis facere mecum, si vellem diligenter attendere. 'Quonam,' inquam, 'modo?' 'Quia certe,' inquit, 'deiectus est Caecina vi hominibus armatis aliquo ex loco; si non ex eo loco quem in locum venire voluit, at ex eo certe unde fugit.' 'Quid tum?' 'Praetor,' inquit, 'interdixit ut, unde deiectus esset, eo restitueretur, hoc est, quicumque is locus esset unde deiectus esset. Aebutius autem qui fatetur aliquo ex loco deiectum esse Caecinam, is quoniam se resti-
81 tuisse dixit, necesse est male fecerit sponsionem.' Quid est, Piso? placet tibi nos pugnare verbis? placet causam iuris et aequitatis et non nostrae possessionis, sed omnino

1 vester iste *TE* : iste vester *cett.* quibus *Hotoman* : omnibus *codd.* quidque *TEeM*[1] : quidquid *cett.* 2 sit convenit. Ego *codd.* : *corr. Manutius* 3 neminem *TEeM*[1] : nominem *cett.* 4 nos *E* 5 dicis *T* 6 probari *TE* : probare *cett.* 10 multis etiam illa materia (m̃ia c^2) aequitatis *codd.* : *corr. Pantagathus* a verbo *TE* : ab verbo *cett.* 11 ius *om. T* 12 bonique] et boni *T* 15 facere *T* : facerent (-et *Ee*) *cett.* 17 certe *om. T* 18 armatis hominibus *T* 22 deiectus *Tω*ς : eiectus *cett.* 23 quoniam (qm̃) *T* : cum ς : quõ *cett.* (*ita* § 82) 25 nos *TE* : *om. cett.*

possessionum omnium constituere in verbo? Ego quid mihi videretur, quid a maioribus factitatum, quid horum auctoritate quibus iudicandum est dignum esset, ostendi; id verum, id aequum, id utile omnibus esse spectari, quo consilio et qua sententia, non quibus quidque verbis esset actum. Tu me ad verbum vocas; non ante veniam quam recusaro. Nego oportere, nego obtineri posse, nego ullam rem esse quae aut comprehendi satis aut caveri aut excipi possit, si aut praeterito aliquo verbo aut ambigue posito re et sententia cognita non id quod intellegitur, sed id quod dicitur valebit.

Quoniam satis recusavi, venio iam quo vocas. Quaero 29 82
abs te simne deiectus, non de Fulciniano fundo; neque enim praetor, 'si ex eo fundo essem deiectus,' ita me restitui iussit, sed 'eo unde deiectus essem.' Sum ex proximo vicini fundo deiectus, qua adibam ad istum fundum, sum de via, sum certe alicunde, sive de privato sive de publico; eo restitui sum iussus. Restituisse te dixti; nego me ex decreto praetoris restitutum esse. Quid ad haec dicimus? Aut tuo, quem ad modum dicitur, gladio aut nostro defensio tua conficiatur necesse est. Si ad interdicti 83
sententiam confugis et, de quo fundo actum sit tum cum Aebutius restituere iubebatur, id quaerendum esse dicis neque aequitatem rei verbi laqueo capi putas oportere, in meis castris praesidiisque versaris; mea, mea est ista defensio, ego hoc vociferor, ego omnis homines deosque testor, cum maiores vim armatam nulla iuris defensione texerint, non vestigium eius qui deiectus sit, sed factum illius qui deiecerit, in iudicium venire; deiectum esse qui fugatus

1 ego quid *Tc*: ego quod *cett.* 6 veniam *TE*: venio *cett.* 8 comprendi *T* 10 re et sententia *TE*: sententia et re *cett.* 14 praetor (pr. *Tcς*: p. r. *cett.* 17 alicunde *T*, *Naugerius* 1): aliunde *cett.* 18 dixti *Quintil.* ix. 3. 22: dixisti *codd.* 19 decreto] edicto *Quintil.* 22 confugisset de *codd.*: *corr. Naugerius* (1) cum *om. T* 23 iubebatur] videbatur *T*

sit, vim esse factam cui periculum mortis sit iniectum.

84 Sin hunc locum fugis et reformidas et me ex hoc, ut ita dicam, campo aequitatis ad istas verborum angustias et ad omnis litterarum angulos revocas, in eis ipsis intercludere insidiis quas mihi conaris opponere. 'Non deieci, sed reieci.' Peracutum hoc tibi videtur, hic est mucro defensionis tuae; in eum ipsum causa tua incurrat necesse est. Ego enim tibi refero: si non sum ex eo loco deiectus quo prohibitus sum accedere, at ex eo sum deiectus quo accessi, unde fugi. Si praetor non distinxit locum quo me restitui iuberet, et restitui iussit, non sum ex decreto restitutus.

85 Velim, recuperatores, hoc totum si vobis versutius quam mea consuetudo defendendi fert videbitur, sic existimetis; primum alium, non me excogitasse, deinde huius rationis non modo non inventorem, sed ne probatorem quidem esse me, idque me non ad meam defensionem attulisse, sed illorum defensioni rettulisse; me posse pro meo iure dicere neque in hac re quam ego protuli quaeri oportere quibus verbis praetor interdixerit, sed de quo loco sit actum cum interdixit, neque in vi armatorum spectari oportere in quo loco sit facta vis, verum sitne facta; te vero nullo modo posse defendere in qua re tu velis verba spectari oportere, in qua re nolis non oportere.

30 86 Verum tamen ecquid mihi respondetur ad illud quod ego iam antea dixi, non solum re et sententia sed verbis quoque hoc interdictum ita esse compositum ut nihil commutandum videretur? Attendite, quaeso, diligenter, recuperatores; est enim vestri ingeni non meam, sed maiorum prudentiam

2 sin hunc *Baiter*: is in hunc *T*: in in *Ec*: is tu istum ς *cett.* 4 his *T* 5 sed eieci *codd.*: *corr. Keller* 16 non *k*: nunc *cett.*: *del. Klotz* 19 neque *Beroaldus*: neve *codd.* 20 interdixerit *T*, *Lambinus*: interdixit *cett.* 21 interdixit] interit *T*: intererit $EcM^1\omega^1o$ 25 et quid (-i *T*) *codd.*: *corr. Manutius* ego iam *T*: *om. cett.* 27 hoc *om. T* 28 quaeso diligenter *TE*: diligenter quaeso *cett.*

cognoscere; non enim id sum dicturus quod ego invenerim, sed quod illos non fugerit. Cum de vi interdicitur, duo genera causarum esse intellegebant ad quae interdictum pertineret, unum, si qui ex eo loco ubi fuisset se deiectum diceret, alterum, si qui ab eo loco quo veniret; et horum utrumque neque praeterea quicquam potest accidere, recuperatores. Id adeo sic considerate. Si qui meam 87
familiam de meo fundo deiecerit, *ex eo me loco deiecerit*; si qui mihi praesto fuerit cum armatis hominibus extra meum fundum et me introire prohibuerit, non ex eo, sed ab eo loco me deiecerit. Ad haec duo genera rerum unum verbum quod satis declararet utrasque res invenerunt, ut, sive ex fundo sive a fundo deiectus essem, uno atque eodem interdicto restituerer 'VNDE TV.' Hoc verbum 'VNDE' utrumque declarat, et ex quo loco et a quo loco. Vnde deiectus est Cinna? Ex urbe. Vnde Telesinus? Ab urbe. Vnde deiecti Galli? A Capitolio. Vnde qui cum Graccho fuerunt? Ex Capitolio. Videtis igitur hoc 88
uno verbo 'VNDE' significari res duas, et ex quo et a quo. Cum autem eo restitui iubet, ita iubet ut, si Galli a maioribus nostris postularent ut eo restituerentur unde deiecti essent, et aliqua vi hoc adsequi possent, non, opinor, eos in cuniculum qua adgressi erant sed in Capitolium restitui oporteret. Hoc enim intellegitur: VNDE DEIECISTI, sive ex quo loco sive a quo loco, EO RESTITVAS. Hoc iam simplex est, in eum locum restituas: sive ex hoc loco deiecisti, restitue in hunc locum, sive ab hoc loco, restitue in eum locum, non ex quo, sed a quo deiectus est. Vt

4–5 ubi fuisset se deiectum diceret, alterum si qui ab eo loco *TE*: in quo esset vi deiceretur, alterum si ab eo loco *k*: *om. cett.* 7 sic *T*: si *E*: si placet *cett.* 8 deiecerit ς: delegerit *cett.* ex eo me (loco *add. Naugerius* 1) deiecerit *k*, *Angelius*: *om. cett.* 15 et ex] ex *T* 16 Cinna *TE*: Cecina *cett.* Telesinus *Baiter e Velleio* ii. 27: deiecti sinus *T*: deiecisti *cett.* 19 unde *TEe*: *om. cett.* duas res *T* a quo *T*: a quo loco vi (·vi· *EM*) *cett.* 20 uti si *T* 23 quo *k* 26–28 restituas . . . in eum locum *om. T* 28 est *TE*ς: *om. cett.*

si qui ex alto cum ad patriam accessisset, tempestate subito reiectus optaret ut, cum a patria deiectus esset, eo restitueretur, hoc, opinor, optaret ut a quo loco depulsus esset, in eum se fortuna restitueret, non in salum, sed in ipsam urbem quam petebat, sic quoniam verborum vim necessario similitudine rerum aucupamur, qui postulat ut a quo loco deiectus est, hoc est unde deiectus est, eo restituatur, hoc
31 89 postulat ut in eum ipsum locum restituatur. Cum verba nos eo ducunt, tum res ipsa hoc sentire atque intellegere cogit. Etenim, Piso,—redeo nunc ad illa principia defensionis meae—si quis te ex aedibus tuis vi hominibus armatis deiecerit, quid ages? Opinor, hoc interdicto quo nos usi sumus persequere. Quid? si qui iam de foro redeuntem armatis hominibus domum tuam te introire prohibuerit, quid ages? Vtere eodem interdicto. Cum igitur praetor interdixerit, unde deiectus es, ut eo restituaris, tu hoc idem quod ego dico et quod perspicuum est interpretabere, cum illud verbum 'VNDE' in utramque rem valeat, eoque tu restitui sis iussus, tam te in aedis tuas restitui oportere, si e vestibulo, quam si ex interiore aedium parte deiectus sis.

90 Vt vero iam, recuperatores, nulla dubitatio sit, sive rem sive verba spectare voltis, quin secundum nos iudicetis, exoritur hic iam obrutis rebus omnibus et perditis illa defensio, eum deici posse qui tum possideat; qui non possideat, nullo modo posse; itaque, si ego sim a tuis aedibus deiectus, restitui non oportere, si ipse sis, oportere. Numera quam multa in ista defensione falsa sint, Piso. Ac primum illud attende, te iam ex illa ratione esse depulsum, quod negabas quemquam deici posse nisi inde

2 a patria dei. esset *T*: esset (*om.* esset E^1) a patria dei. *cett.* 5 verborum vim *TE*: vim verborum *cett.* 7 eiectus *TE* hoc . . . restituatur *TE*: *om. cett.* 9 tum *Naugerius* (1): iam *codd.* 11 tuis aedibus *T* 12 ages *TE*ϛ: ageres *cett.* 15 praetor (pr.) *Tc*ϛ: p. r. *cett.* 18 tu *om. T* 19 si *TEc*ϛ: sive *cett.* 23 iam *om. T* 29 nisi indubium esse etiam posse *codd.*: *corr. Orelli*

ubi tum esset; iam posse concedis; eum qui non possideat negas deici posse. Cur ergo aut in illud cotidianum inter- 91
dictum 'VNDE ILLE ME VI DEIECIT' additur 'CVM EGO POSSIDEREM,' si deici nemo potest qui non possidet, aut in hoc interdictum DE HOMINIBVS ARMATIS non additur, si oportet quaeri possederit necne? Negas deici, nisi qui possideat. Ostendo, si sine armatis coactisve hominibus deiectus quispiam sit, eum qui fateatur se deiecisse vincere sponsionem, si ostendat eum non possedisse. Negas deici, nisi qui possideat. Ostendo ex hoc interdicto DE ARMATIS HOMINIBVS, qui possit ostendere non possedisse eum qui deiectus sit, condemnari tamen sponsionis necesse esse, 32
si fateatur esse deiectum. Dupliciter homines deiciuntur, 92
aut sine coactis armatisve hominibus aut per eius modi rationem atque vim. Ad duas dissimilis res duo diiuncta interdicta sunt. In illa vi cotidiana non satis est posse docere se deiectum, nisi ostendere potest, cum possideret, tum deiectum. Ne id quidem satis est, nisi docet ita se possedisse *ut* nec vi nec clam nec precário possederit. Itaque is qui se restituisse dixit magna voce saepe confiteri solet se vi deiecisse, verum illud addit: 'non possidebat' vel etiam, cum hoc ipsum concessit, vincit tamen sponsionem, si planum facit ab se illum aut vi aut clam aut precario possedisse. Videtisne quot defensionibus eum 93
qui sine armis ac multitudine vim fecerit uti posse maiores voluerint? Hunc vero qui ab iure, officio, bonis moribus ad ferrum, ad arma, ad caedem confugerit, nudum in causa destitutum videtis, ut, qui armatus de possessione conten-

7–10 ostendo . . . possideat *om. T* 8 quispiam *E, Beier*: quisquam *cett.* 9 sponsione *Lambinus* 9–10 negas . . . . ostendo *del. Ussing* 15 atque *TE*: aut *cett.* deiuncta *codd.*: *corr. mg. Lambini* 17 se deiectum] sed fictum *TEM*[1] potest *TE*: possit *cett.* 18 deiectum *k*, *Angelius*: eiectum *cett.* 19 ut *k*, *ed. R*: *om. cett.* 22 sponsionem *k*, *ed. V*: sponsione *cett.* 25 sine *Angelius*: se *T*: *om. cett.* 26 voluerunt *codd.*: *corr. Lambinus* 28 destitutumque *c*[2], *Angelius* ut qui *TE*: qui autem *cett.*

disset, inermis plane de sponsione certaret. Ecquid igitur interest, Piso, inter haec interdicta? ecquid interest utrum in hoc sit additum 'CVM A. CAECINA POSSIDERET' necne? Ecquid te ratio iuris, ecquid interdictorum dissimilitudo, ecquid auctoritas maiorum commovet? Si esset additum, de eo quaeri oporteret; additum non est, tamen oportebit?
94 Atque ego in hoc Caecinam non defendo; possedit enim Caecina, recuperatores; et id, tametsi extra causam est, percurram tamen brevi ut non minus hominem ipsum quam ius commune defensum velitis. Caesenniam possedisse propter usum fructum non negas. Qui colonus habuit conductum de Caesennia fundum, cum idem ex eadem conductione fuerit in fundo, dubium est quin, si Caesennia tum possidebat, cum erat colonus in fundo, post eius mortem heres eodem iure possederit? Deinde ipse Caecina cum circuiret praedia, venit in istum fundum, rationes a
95 colono accepit. Sunt in eam rem testimonia. Postea cur tu, Aebuti, de isto potius fundo quam de alio, si quem habes, Caecinae denuntiabas, si Caecina non possidebat? Ipse porro Caecina cur se moribus deduci volebat idque tibi de amicorum et de Aquili sententia responderat.

33 At enim Sulla legem tulit. Vt nihil de illo tempore, nihil de calamitate rei publicae querar, hoc tibi respondeo, ascripsisse eundem Sullam in eadem lege: 'SI QVID IVS NON ESSET ROGARIER, EIVS EA LEGE NIHILVM ROGATVM.' Quid est quod ius non sit, quod populus iubere aut vetare

1 inermus *E* et quid *codd.* (*quater*): *corr. Naugerius* igitur *om. T* 2 interdicta *om. T* 3 in hoc sit *TEe*: hoc *cett.* possederit *codd.*: *corr. Manutius* 15 eodem iure *om. T* 18 tu *T*: *om. cett.* 21 et de Aquili *scripsi*: de his (his qui *Mμς*) de Aquili (quibus *T*) *codd. vid. in mg. archetypi fuisse* '*de* (*est hic* de Aquili') responderat] et aequum *add. T*: et ad eum (etaeum *E*) *add. cett.* (*vid. mendum e corruptela voc.* Aquili *ortum*) 23 querar *Angelius*: raro *TEe*: rare *cett.* 24 ac (at *e*) scripsisse *TEcM* ω^1 eadem lege *T*: eandem legem *cett.* 26 sit quod *TE*: sit quo *cett.*

non possit? Vt ne longius abeam, declarat ista ascriptio esse aliquid; nam, nisi esset, hoc in omnibus legibus non ascriberetur. Sed quaero *de* te, putesne, si populus iusserit 96
me tuum aut te meum servum esse, id iussum ratum atque firmum futurum. Perspicis hoc nihil esse et fateris; qua in re primum illud concedis, non quicquid populus iusserit, ratum esse oportere; deinde nihil rationis adfers quam ob rem, si libertas adimi nullo modo possit, civitas possit. Nam et eodem modo de utraque re traditum nobis est, et, si semel civitas adimi potest, retineri libertas non potest. Qui enim potest iure Quiritium liber esse is qui in numero Quiritium non est? Atque ego hanc adulescentulus causam 97
cum agerem contra hominem disertissimum nostrae civitatis, *C.* Cottam, probavi. Cum Arretinae mulieris libertatem defenderem et Cotta xviris religionem iniecisset non posse nostrum sacramentum iustum iudicari, quod Arretinis adempta civitas esset, et ego vehementius contendissem civitatem adimi non posse, xviri prima actione non iudicaverunt; postea re quaesita et deliberata sacramentum nostrum iustum iudicaverunt. Atque hoc et contra dicente Cotta et Sulla vivo iudicatum est. Iam vero in ceteris rebus ut omnes qui in eadem causa sunt et lege agant et suum ius persequantur, et omni iure civili sine cuiusquam aut magistratus aut iudicis aut periti hominis aut imperiti dubitatione utantur, quid ego commemorem? Dubium esse nemini vestrum certo *scio*.

1 ipsa *Kayser* adscriptio (ab- cc^2) Tcc^2: ab scripto (-a c^1k) *cett.* 3 de *suppl. Baiter* (a *suppl. ed. V*) 4 me tuum aut te *Klotz*: meo tuo auitem *T*: me tuum aut item te *cett.* atque] aut *TE* 5 fateris *Angelius*: ea teris (eat- *T*) *codd.* qua *T*: quae *cett.* 6 in re *Baiter*: inter *codd.* 10 adimi civitas *T* potest *ante* retineri) *om. T* 14 C. *suppl. Baiter* 15 religionis *codd.*: *corr. ed. V* 16 nostrum sacr. *TE*: sacr. nostrum *cett.* 17 civitas adempta *Te* 18 posse *T*: potuisse *cett.* 22 rebus *T*: *om. cett.* 23 suum ius] sua lege *T* omni *TEe*: omnes *cett.* 25 esse *TE*: *om. cett.* 26 certo scio *Jordan*: certo *TEe*: certe *cett.*

98 Quaeri hoc solere me non praeterit—ut ex me ea quae tibi in mentem non veniunt audias—quem ad modum, si civitas adimi non possit, in colonias Latinas saepe nostri cives profecti sint. Aut sua voluntate aut legis multa profecti sunt; quam multam si sufferre voluissent, manere in
34 civitate potuissent. Quid? quem pater patratus dedidit aut suus pater populusve vendidit, quo is iure amittit civitatem? Vt religione civitas solvatur civis Romanus deditur; qui cum est acceptus, est eorum quibus est deditus; si non accipiunt, *ut* Mancinum Numantini, retinet integram causam et ius civitatis. Si pater vendidit eum quem in suam potestatem susceperat, ex potestate dimittit.
99 Iam populus cum eum vendit qui miles factus non est, non adimit ei libertatem, sed iudicat non esse eum liberum qui, ut liber sit, adire periculum noluit; cum autem incensum vendit, hoc iudicat, cum ei qui in servitute iusta fuerunt censu liberentur, eum qui, cum liber esset, censeri noluerit, ipsum sibi libertatem abiudicavisse. Quod si maxime hisce rebus adimi libertas aut civitas potest, non intellegunt qui haec commemorant, si per has rationes maiores adimi posse
100 voluerunt, alio modo noluisse? Nam ut haec ex iure civili proferunt, sic adferant velim quibus lege aut rogatione civitas aut libertas erepta sit. Nam quod ad exsilium attinet, perspicue intellegi potest quale sit. Exsilium enim non supplicium est, sed perfugium portusque supplici. Nam quia volunt poenam aliquam subterfugere aut calami-

4 sunt *T* 5 manere *Baiter*: tam ne re *T*: tamen (tum ς) manere *cett.* 6 potuissent *Ascens.* (2): voluisse (noluissent *c*, valuissent *k*) *cett.* dedidit ς : dedit *cett.* 8 civitate *TEe* 9 detraditur (-ud- *k*) *codd.*: *corr. Baiter* (traditur *Angelius*) est (*ante* eorum) *M mg.*: fit *k* : et *cett.* 10 ut Mancinum *k*, *Angelius*: mancipi *cett.* 14 cum] tum *TEe* 15 nolit *Klotz* 18 hisce rebus ς, *Beroaldus*: visceribus *cett.* 22 proferunt *k*, *Orelli*: profuerunt *codd.*: protulerunt *Naugerius* (1) aderant *codd.*: *corr. Naugerius* (1) aut ratione *codd.*: *corr. A. Augustinus* 25 perfugium *TE*: profugium *cett.* 26 quia *Jordan*: qui *cett.* aliquam poenam *T*

tatem, eo solum vertunt, hoc est sedem ac locum mutant. Itaque nulla in lege nostra reperietur, *ut* apud ceteras civitates, maleficium ullum exsilio esse multatum; sed cum homines vincula, neces ignominiasque vitant, quae sunt legibus constitutae, confugiunt quasi ad aram in exsilium. Qui si in civitate legis vim subire vellent, non prius civitatem quam vitam amitterent; quia nolunt, non adimitur eis civitas, sed ab eis relinquitur atque deponitur. Nam, cum ex nostro iure duarum civitatum nemo esse possit, tum amittitur haec civitas denique, cum is qui profugit receptus est in exsilium, hoc est in aliam civitatem.

Non me praeterit, recuperatores, tametsi de hoc iure 35 101
permulta praetereo, tamen me longius esse prolapsum quam ratio vestri iudici postularit. Verum id feci, non quo vos hanc in hac causa defensionem desiderare arbitrarer, sed ut omnes intellegerent nec ademptam cuiquam civitatem esse neque adimi posse. Hoc cum eos scire volui quibus Sulla voluit iniuriam facere, tum omnis ceteros novos veteresque civis. Neque enim ratio adferri potest cur, si cuiquam novo civi potuerit adimi civitas, non omnibus patriciis, omnibus antiquissimis civibus possit.
Nam ad hanc quidem causam nihil hoc pertinuisse primum 102
ex eo intellegi potest quod vos *ea* de re iudicare non debetis; deinde quod Sulla ipse ita tulit de civitate ut non sustulerit horum nexa atque hereditates. Iubet enim eodem iure esse quo fuerint Ariminenses; quos quis ignorat duodecim coloniarum fuisse et a civibus Romanis hereditates capere potuisse? Quod si adimi civitas A. Caecinae

2 ut *suppl. Naugerius* (1) 3 multatum $\omega^2 o^2 k$: mutatum (-tis *EeM*^{1}) *cett.* 4 homines *Naugerius* (1) : omnes *cett.* vincula *TEe* : vincla *cett.* 5 ad arma *codd.* : *corr. Angelius* 8 iis . . . iis *Tk* : his . . . his *cett.* 13 permulta *Te* : multa *cett.* esse prol. *T* : prol. esse *cett.* 14 vestri *Tς* : nostri *cett.* 15 vos hanc . . . causa *T*: vos . . . causa hanc *cett.* 17 esse civitatem *T* nec *Naugerius* (1) 19 afferre *TeM*^{1} 23 ea de *k*, *Angelius* : de *cett.* 27 fuisse] esse *T* civibus Romanis *k* : c. r. *cett.*

lege potuisset, magis illam rationem tamen omnes boni
quaereremus, quem ad modum spectatissimum pudentis-
simumque hominem, summo consilio, summa virtute,
summa auctoritate domestica praeditum, levatum iniuria
civem retinere possemus, quam uti nunc, cum de iure
civitatis nihil potuerit deperdere, quisquam exsistat nisi tui,
Sexte, similis et stultitia et impudentia qui huic civitatem
103 ademptam esse dicat. Qui quoniam, recuperatores, suum
ius non deseruit neque quicquam illius audaciae petu-
lantiaeque concessit, de reliquo iam communem causam
populique *Romani* ius in vestra fide ac religione deponit.
36 Is homo est, ita se probatum vobis vestrique similibus
semper voluit ut id non minus in hac causa laborarit ne
inique contendere aliquid quam ne dissolute relinquere
videretur, nec minus vereretur ne contemnere Aebutium
quam ne ab eo contemptus esse existimaretur.

Quapropter, si quid extra iudicium est quod homini
104 tribuendum sit, habetis hominem singulari pudore, virtute
cognita et spectata fide, amplissimo totius Etruriae nomine,
in utraque fortuna cognitum multis signis et virtutis et
humanitatis. Si quid in contraria parte in homine offen-
dendum est, habetis eum, ut nihil dicam amplius, qui
se homines coegisse fateatur. Sin hominibus remotis de
causa quaeritis, cum iudicium de vi sit, is qui arguitur

2 quaereremus ς : quaeremus *cett.* prudentissimumque *codd.* : *corr. Lambinus* 3 consilio] studio *T* 5 cum *om. Te* 7 imprudentia *T* ademptam civitatem *T* 10 reliquo *Te, Faber* : relinquo *cett.* 11 Romani *suppl. ed. V* fidem ac religionem *k* deponit is *TeM*[1]*ω*[1] : depono is *cett.* 12 est *T* : *om. cett.* 13 ne inique *Mommsen* : neque (nec ς) *codd.* 14 contendere *Te* : contenderit *cett.* aliquid *TM*[1]*e* : aliud *cett.* ne *Tek* : ne . . . . *cett.* : *fort.* ne rem dissoluti *codd.* : *corr. ed. R* 16 ne ab eo *Hotoman* : ne de eo *e* : debeo *T* : de eo *cett.* 17 homini *o* : homini hoc *T* : vi homini *eω*[1] : virtuti homini (-is ς) *cett.* : *fort* huic (*cf.* § 88) 19 amplissimi totius se turi re nomine *T* : amplissimi se tutire nomine tocius *e* : amplissimis Etruriae (eturire *M*[1]) nomine totius *cett.* : *corr. Garatoni* 22 est *Halm* : si *T* : sit *cett.*

vim se hominibus armatis fecisse fateatur, verbo se, non aequitate, defendere conetur, id quoque ei verbum ipsum ereptum esse videatis, auctoritatem sapientissimorum hominum facere nobiscum, in iudicium non venire utrum A. Caecina possederit necne, tamen doceri possedisse; multo etiam minus quaeri A. Caecinae fundus sit necne, me tamen id ipsum docuisse, fundum esse Caecinae: cum haec ita sint, statuite quid vos tempora rei publicae de armatis hominibus, quid illius confessio de vi, quid nostra decisio de aequitate, quid ratio interdicti de iure admoneat ut iudicetis.

3 dereptum *M*^{1}*ec* : direptum *cett.* : *corr. ed. V* videatis, videatis *Keller* *fort.* auctoritatem autem 4 facere *om. T* 5 A. *T* : *om. cett.* doceri *k*, *Naugerius* (1) : docere *cett.* 6 etiam *Naugerius* (1) : iam *codd.* quaeri ς, *Angelius* : quaerit *cett.* 10 admoneat *T*ς : admoneant *cett.*

M. TVLLI CICERONIS

DE LEGE AGRARIA ORATIONES

SIGLA

E = cod. Erfurtensis, saecl. xii/xiii
e = cod. Palatinus 1525
M = cod. S. Mariae, Laur. Conv. Soppr. 13 (Lag. 39)
ω = cod. Laur. XLVIII. 26 (Lag. 26)
o = cod. Oxon. Dorvill. 78 (Lag. 38)
s = cod. Senensis H. VI. 12
χ = cod. S. Marci 254 (Lag. 3)
c = cod. Oxon. Canonici 226
k = cod. Paris. 7779, A.D. 1459 scriptus

μ = codd. *ωos*
n = codd. 1, 7, 8, 13, 24 a Lagomarsinio collati
N = $\chi^2 n$
ς = codd. *ck*

Codices praeter E saeculo XV° scripti sunt

M. TVLLI CICERONIS

DE LEGE AGRARIA ORATIO PRIMA CONTRA P. SERVILIVM RVLLVM TR. PLEB. IN SENATV

FRAGMENTA

1. *Cicero Kalendis Ianuariis de lege agraria :* imberba iuventute. (*Charis. K.* i. 95.)

2, 3. *Haec figura* (διεζευγμένον) *ita ornat et amplificat orationem—hoc modo :* Capuam colonis deductis occupabunt, Atellam praesidio communient, Nuceriam, Cumas multitudine suorum obtinebunt, cetera oppida praesidiis devincient. *Tale est et illud :* Venibit igitur sub praecone tota Propontis atque Hellespontus, addicetur omnis ora Lyciorum atque Cilicum, Mysia et Phrygia eidem condicioni legique parebunt. (*Aquila Rom.* 43, *Mart. Cap.* 537.)

4. Praedam, manubias, sectionem, castra denique Cn. Pompei sedente imperatore xviri vendent. (*Gell.* xiii. 25. 6, *Non.* 432. 29.)

---

* * * quae res aperte petebatur, ea nunc occulte cuniculis I 1 oppugnatur. Dicent enim xviri, id quod et dicitur a multis et saepe dictum est, post eosdem consules regis Alexandri testamento regnum illud populi Romani esse factum. Dabitis igitur Alexandream clam petentibus eis quibus aper-

7 veniet *codd.* : *corr. Orelli* 8 omnis *Baiter* : communis *codd.* 15 x] decem *Ee* (*saepe in hoc variatur*) 16 Alexandrini χ^1 17 testamentum illud *N* 18 Alexandriam *codd.* (*ita* ii. 41 *sqq.*)

tissime pugnantibus restitistis? Haec, per deos immortalis! utrum esse vobis consilia siccorum an vinolentorum somnia, et utrum cogitata sapientium an optata furiosorum videntur?
2 Videte nunc proximo capite ut impurus helluo turbet rem publicam, ut a maioribus nostris possessiones relictas disperdat ac dissipet, ut sit non minus in populi Romani patrimonio nepos quam in suo. Perscribit in sua lege vectigalia quae xviri vendant, hoc est, proscribit auctionem publicorum bonorum. Agros emi volt qui dividantur; quaerit pecuniam. Videlicet excogitabit aliquid atque adferet. Nam superioribus capitibus dignitas populi Romani violabatur, nomen imperi in commune odium orbis terrae vocabatur, urbes pacatae, agri sociorum, regum status xviris donabantur; nunc praesens pecunia, certa, numerata quae-
3 ritur. Exspecto quid tribunus plebis vigilans et acutus excogitet. 'Veneat,' inquit, 'silva Scantia.' Vtrum tandem hanc silvam in relictis possessionibus, an in censorum pascuis invenisti? Si quid est quod indagaris, inveneris, ex tenebris erueris, quamquam iniquum est, tamen consume sane, quod commodum est, quoniam quidem tu attulisti; silvam vero tu Scantiam vendas nobis consulibus atque hoc senatu? tu ullum vectigal attingas, tu populo Romano subsidia belli, tu ornamenta pacis eripias? Tum vero hoc me inertiorem consulem iudicabo quam illos fortissimos viros qui apud maiores nostros fuerunt, quod, quae vectigalia illis consulibus populo Romano parta sunt, ea me consule ne retineri quidem potuisse iudicabuntur.
2
4 Vendit Italiae possessiones ex ordine omnis. Sane est in

2 vinol. *E*χ[1] : vinul. *cett.* 3 sapientium *E* : sapientum *cett.* 7 nepos] heres *Ee* perscribit *E* : proscribit *cett.* 8 proscribit *e*, *ed. V* : perscribit *cett.* 10 videlicet *om. E* 14 condonabantur *Puteanus* pecunia certa *scripsi* : certa pecunia *codd.* (*cf. Zielinski, p.* 200) numerata *sup. lin. hab. E*, *del. Wunder* 20 tamen *post* sane *hab. E*, *om. n* quod *Orelli* : quoniam *codd.* 27 potuisse] posse *N*

eo diligens; nullam enim praetermittit. Persequitur in tabulis censoriis totam Siciliam; nullum aedificium, nullos agros relinquit. Audistis auctionem populi Romani proscriptam a tribuno plebis, constitutam in mensem Ianuarium, et, credo, non dubitatis quin idcirco haec aerari causa non vendiderint ei qui armis et virtute pepererunt, ut esset quod nos largitionis causa venderemus.

Videte nunc quo adfectent iter apertius quam antea. 5
Nam superiore parte legis quem ad modum Pompeium oppugnarent, a me indicati sunt; nunc iam se ipsi indicabunt. Iubent venire agros Attalensium atque Olympenorum quos populo Romano *P.* Servili, fortissimi viri, victoria adiunxit, deinde agros in Macedonia regios qui partim T. Flaminini, partim L. Pauli qui Persen vicit virtute parti sunt, deinde agrum optimum et fructuosissimum Corinthium qui L. Mummi imperio ac felicitate ad vectigalia populi Romani adiunctus est, post autem agros in Hispania apud Carthaginem novam duorum Scipionum eximia virtute possessos; tum vero ipsam veterem Carthaginem vendunt quam P. Africanus nudatam tectis ac moenibus sive ad notandam Carthaginiensium calamitatem, sive ad testificandam nostram victoriam, sive oblata aliqua religione ad aeternam hominum memoriam consecravit. His insignibus 6
atque infulis imperi venditis quibus ornatam nobis maiores nostri rem publicam tradiderunt, iubent eos agros venire quos rex Mithridates in Paphlagonia, Ponto Cappadociaque possederit. Num obscure videntur prope hasta praeconis insectari Cn. Pompei exercitum qui venire iubeant eos

1 nulla *N* in] enim in *e*: ut in *Puteanus* 7 vos . . . venderemini *N* 8 quo adfectent *Klotz*: quoad (quod ad *M*) fecerit *codd.*: quo adfectarint *Manutius* apertius] aptius *N* 12 quos *mg. Lambini*: hos *codd.* P. *suppl. Lauredanus* 14 Flaminii *codd.*: *corr. Manutius* qui Persen vicit *del. Pluygers* 19 vero *E*: *om. cett.* 20 ac] atque *E* 22 ad oblatam aliquam religionem *codd.*: *corr. Halm* 25 iubet *codd.*: *corr. Naugerius* (1)

ipsos agros in quibus ille etiam nunc bellum gerat atque versetur?

3 Hoc vero cuius modi est, quod eius auctionis quam con-
7 stituunt locum sibi nullum definiunt? Nam xviris quibus in locis ipsis videatur vendendi potestas lege permittitur. Censoribus vectigalia locare nisi in conspectu populi Romani non licet; his vendere vel in ultimis terris licebit? At hoc etiam nequissimi homines consumptis patrimoniis faciunt ut in atriis auctionariis potius quam in triviis aut in compitis auctionentur; hic permittit sua lege xviris ut in quibus commodum sit tenebris, ut in qua velint solitudine,
8 bona populi Romani possint divendere. Iam illa omnibus in provinciis, regnis, liberis populis quam acerba, quam formidolosa, quam quaestuosa concursatio xviralis futura sit, non videtis? Hereditatum obeundarum causa quibus vos legationes dedistis, qui et privati et privatum ad negotium exierunt non maximis opibus neque summa auctoritate praediti, tamen auditis profecto quam graves eorum adventus
9 sociis nostris esse soleant. Quam ob rem quid putatis impendere hac lege omnibus gentibus terroris et mali, cum immittantur in orbem terrarum xviri summo cum imperio, summa cum avaritia infinitaque omnium rerum cupiditate? quorum cum adventus graves, cum fasces formidolosi, tum vero iudicium ac potestas erit non ferenda; licebit enim quod videbitur publicum iudicare, quod iudicarint vendere. Etiam illud quod homines sancti non facient, ut pecuniam accipiant ne vendant, tamen id eis ipsum per legem licebit. Hinc vos quas spoliationes, quas pactiones, quam denique in omnibus locis nundinationem iuris ac fortunarum fore
10 putatis? Etenim, quod superiore parte legis praefinitum

1 etiam illc *E* 3 cuius] eius *Mo* 5 ipsis *om. n* 11 ut in qua] aut in qua *Manutius*: vel in qua *Halm* 12 possint divendere] vendant *E* 16 privatim ad *N* 19 vestris *E* 21 immittantur *Ec*: mittantur (mut- *M*) *cett.* 22 rerum omnium *E* 28 spoliationes] sponsiones *Pithoeus*

fuit, 'SVLLA ET POMPEIO CONSVLIBVS,' id rursus liberum infinitumque fecerunt. Iubet enim eosdem xviros omnibus 4 agris publicis pergrande vectigal imponere, ut idem possint et liberare agros quos commodum sit et quos ipsis libeat publicare. Quo in iudicio perspici non potest utrum severitas acerbior an benignitas quaestuosior sit futura.

Sunt tamen in tota lege exceptiones duae non tam iniquae quam suspiciosae. Excipit enim in vectigali imponendo agrum Recentoricum Siciliensem, in vendendis agris eos agros de quibus cautum sit foedere. Hi sunt in Africa, qui ab Hiempsale possidentur. Hic quaero, si Hiempsali 11 satis est cautum foedere et Recentoricus ager privatus est, quid attinuerit excipi; sin et foedus illud habet aliquam dubitationem et ager Recentoricus dicitur non numquam esse publicus, quem putet existimaturum duas causas in orbe terrarum repertas quibus gratis parceret. Num quisnam tam abstrusus usquam nummus videtur quem non architecti huiusce legis olfecerint? Provincias, civitates liberas, socios, amicos, reges denique exhauriunt, admovent manus vectigalibus populi Romani. Non est satis. Audite, 12 audite vos qui amplissimo populi senatusque iudicio exercitus habuistis et bella gessistis: quod ad quemque pervenerit ex praeda, ex manubiis, ex auro coronario, quod neque consumptum in monumento neque in aerarium relatum sit, id ad xviros referri iubet! Hoc capite multa sperant; in omnis imperatores heredesque eorum quaestionem suo iudicio comparant, sed maximam pecuniam se a Fausto ablaturos arbitrantur. Quam causam suscipere iurati iudices noluerunt, hanc isti xviri susceperunt: idcirco a

2 enim *Ee*: *om. cett.* 4 quos] quod *M* 6 futura *om. N* 8 enim *E*: *om. cett.* 10 sit] sit sine *E* 13 attinuerit *EeN*: attinet *Mμς* 16 parceret] perciperet *E* num *Manutius*: nunc *codd.* 17 tam *k, ed. R*: tandem *cett.* 20 audite, audite *Ee*: audite *cett.* 22 pervenerit *E*: pervenit aut pervenerit (-enit *e*) *cett.* 23 manibus *EM¹e* 28 ablaturos *om. E* 29 susceperunt *Klotz*: suscepere (-ip- *e*) *codd.*: *del. Müller*

iudicibus fortasse praetermissam esse arbitrantur quod sit
13 ipsis reservata. Deinde etiam in reliquum tempus diligentissime sancit ut, quod quisque imperator habeat pecuniae, protinus ad xviros deferat. Hic tamen excipit Pompeium simillime, ut mihi videtur, atque ut illa lege qua peregrini Roma eiciuntur Glaucippus excipitur. Non enim hac exceptione unus adficitur beneficio, sed unus privatur iniuria. Sed cui manubias remittit, in huius vectigalia invadit. Iubet enim pecunia, si qua post nos consules ex novis vectigalibus recipiatur, hac uti xviros. Quasi vero non intellegamus haec eos vectigalia quae Cn. Pompeius adiunxerit vendere cogitare.

5 14 Videtis iam, patres conscripti, omnibus rebus et modis constructam et coacervatam pecuniam xviralem. Minuetur huius pecuniae invidia; consumetur enim in agrorum emptionibus. Optime. Quis ergo emet agros istos? Idem xviri; tu, Rulle,—missos enim facio ceteros—emes quod voles, vendes quod voles; utrumque horum facies quanti voles. Cavet enim vir optimus ne emat ab invito. Quasi vero non intellegamus ab invito emere iniuriosum esse, ab non invito quaestuosum. Quantum tibi agri vendet, ut alios omittam, socer tuus, et, si ego eius aequitatem animi probe novi, vendet non invitus? Facient idem ceteri libenter, ut possessionis invidiam pecunia commutent, accipiant quod cupiunt, dent quod retinere vix possunt.

15 Nunc perspicite omnium rerum infinitam atque intolerandam licentiam. Pecunia coacta est ad agros emendos; ei porro ab invitis non ementur. Si consenserint possessores non vendere, quid futurum est? Referetur pecunia?

3 pecuniae habeat *E* 5 atque ut] atque in *ed. R*: atque *Klotz* (*cf. Verr.* i. 119) 8 sed] si *N* in *EcN*: *om.* *Mμς* 9 pecuniam *codd.*: *corr. Richter* 16 optume *c* ergo] igitur *E* 17 facito *Ecn* quod . . . quod] quos . . . quos *Naugerius* (1) 18 quantum *E* 21 tibi] igitur *E* 22 aequitatem eius *E* 26 perspicite *Eco*: prospicite *cett.*

Non licet. Exigetur? Vetat. Verum esto; nihil est quod non emi possit, si tantum des quantum velit venditor. Spoliemus orbem terrarum, vendamus vectigalia, effundamus aerarium, ut locupletatis aut invidiae aut pestilentiae possessoribus agri tamen emantur.

Quid tum? quae erit in istos agros deductio, quae totius 16 rei ratio atque descriptio? 'Deducentur,' inquit, 'coloniae.' Quot? quorum hominum? in quae loca? Quis enim non videt in coloniis esse haec omnia consideranda? Tibi nos, Rulle, et istis tuis harum omnium rerum machinatoribus totam Italiam inermem tradituros existimasti, quam praesidiis confirmaretis, coloniis occuparetis, omnibus vinclis devinctam et constrictam teneretis? Vbi enim cavetur ne in Ianiculo coloniam constituatis, ne urbem hanc urbe alia premere atque urgere possitis? 'Non faciemus,' inquit. Primum nescio, deinde timeo, postremo non committam ut vestro beneficio potius quam nostro consilio salvi esse 6 possimus. Quod vero totam Italiam vestris coloniis com- 17 plere voluistis, id cuius modi esset neminemne nostrum intellecturum existimavistis? Scriptum est enim: 'QVAE IN MVNICIPIA QVASQVE IN COLONIAS XVIRI VELINT, DEDVCANT COLONOS QVOS VELINT ET EIS AGROS ADSIGNENT QVIBVS IN LOCIS VELINT,' ut, cum totam Italiam militibus suis occuparint, nobis non modo dignitatis retinendae, verum ne libertatis quidem recuperandae spes relinquatur. Atque haec a me suspicionibus et coniectura coarguuntur. Iam 18 omnis omnium tolletur error, iam aperte ostendent sibi nomen huius rei publicae, sedem urbis atque imperi, denique hoc templum Iovis Optimi Maximi atque hanc arcem omnium gentium displicere. Capuam deduci colonos volunt,

8 quot *Lauredanus* : quo *codd.* 12 vinculis *eχ* 13 devictam *cMμ* 18 quid *codd.* : *corr. ed. V* colonis *Manutius* 20 existimavistis *Ec* : existimastis *Mμς* : existimatis *N* 24 vobis *n* verum *E* : sed *cett.* 26 haec *om. E* coarguuntur] non arguentur *E* 28 sedes *Ec* 29 optumi *cM* maxumi *M* 30 coloniis *E*

illam urbem huic urbi rursus opponere, illuc opes suas
deferre et imperi nomen transferre cogitant. Qui locus
propter ubertatem agrorum abundantiamque rerum omnium
superbiam et crudelitatem genuisse dicitur, ibi nostri coloni
delecti ad omne facinus a xviris conlocabuntur, et, credo,
qua in urbe homines in vetere dignitate fortunaque nati
copiam rerum moderate ferre non potuerunt, in ea isti vestri
19 satellites modeste insolentiam suam continebunt. Maiores
nostri Capua magistratus, senatum, consilium commune,
omnia denique insignia rei publicae sustulerunt, neque aliud
quicquam in urbe nisi inane nomen Capuae reliquerunt,
non crudelitate—quid enim illis fuit clementius qui etiam
externis hostibus victis sua saepissime reddiderunt?—sed
consilio, quod videbant, si quod rei publicae vestigium illis
moenibus contineretur, urbem ipsam imperio domicilium
praebere posse; vos haec, nisi evertere rem publicam cu-
peretis ac vobis novam dominationem comparare, credo,
7 quam perniciosa essent non videretis. Quid enim caven-
20 dum est in coloniis deducendis? Si luxuries, Hannibalem
ipsum Capua corrupit, si superbia, nata inibi esse haec ex
Campanorum fastidio videtur, si praesidium, non prae-
ponitur huic urbi ista colonia, sed opponitur. At quem
ad modum armatur, di immortales! Nam bello Punico
quicquid potuit Capua, potuit ipsa per sese; nunc omnes
urbes quae circum Capuam sunt a colonis per eosdem xviros
occupabuntur; hanc enim ob causam permittit ipsa lex, in
omnia quae velint oppida colonos ut xviri deducant quos
velint. Atque his colonis agrum Campanum et Stellatem
21 campum dividi iubet. Non queror deminutionem vectiga-
lium, non flagitium huius iacturae atque damni, praetermitto

6 veteri *codd.* : *corr. Baiter* 11 in urbe *Ee* : *om. cett.* 12 fuit *om. E* etiam] *fort.* etiam in 13 hostibus externis *E* 20 inibi esse] esse ibi *Lag.* 9 25 coloniis *Ee* 28 et *Een* : ac *cett.* 29 diminutionem *codd.* : *corr. Manutius* 30 praetermitto *eϛ* : praemitto *cett.*

illa quae nemo est quin gravissime et verissime conqueri possit, nos caput patrimoni publici, pulcherrimam populi Romani possessionem, subsidium annonae, horreum belli, sub signo claustrisque rei publicae positum vectigal servare non potuisse, eum denique nos agrum P. Rullo concessisse, qui ager ipse per sese et Sullanae dominationi et Gracchorum largitioni restitisset; non dico solum hoc in re publica vectigal esse quod amissis aliis remaneat, intermissis non conquiescat, in pace niteat, in bello non obsolescat, militem sustentet, hostem non pertimescat; praetermitto omnem hanc orationem et contioni reservo; de periculo salutis ac libertatis loquor. Quid enim existimatis 22
integrum vobis in re publica fore aut in vestra libertate ac dignitate retinenda, cum Rullus atque ei quos multo magis quam Rullum timetis cum omni egentium atque improborum manu, cum omnibus copiis, cum omni argento et auro Capuam et urbis circa Capuam occuparint?

His ego rebus, patres conscripti, resistam vehementer atque acriter neque patiar homines ea me consule expromere quae contra rem publicam iam diu cogitarunt. Errastis, Rulle, vehementer et tu et non nulli conlegae tui 23
qui sperastis vos contra consulem veritate, non ostentatione popularem posse in evertenda re publica populares existimari. Lacesso vos, in contionem voco, populo Romano disceptatore uti volo. Etenim, ut circumspiciamus omnia 8
quae populo grata atque iucunda sunt, nihil tam populare quam pacem, quam concordiam, quam otium reperiemus. Sollicitam mihi civitatem suspicione, suspensam metu, perturbatam vestris legibus et contionibus et deductionibus

1 quin] quia *E* gravissima et verissima *codd.* : *corr. ed. V* 4 rei p.] p. R. *E* 7 solum hoc *Een* : hoc solum *cett.* 12 existimastis *E* 13 vobis *Ecχn* : nobis *cett.* 14 retinenda (-ã *e*) *Ec* : retinendum *cett.* 17 Capuam] eam *E* 18 ego] ergo *EcN* 20 iam *om. N* cogitarint *codd.* : *corr. Lauredanus* 21 errasti *E* 25 perspiciamus *E* 26 sint *Ec* 29 deductionibus *Kayser* : deditionibus (seditionibus ς, *Angelus*) *codd.*

tradidistis; spem improbis ostendistis, timorem bonis iniecistis, fidem de foro, dignitatem de re publica sustulistis.

24 Hoc motu atque hac perturbatione animorum atque rerum cum populo Romano vox et auctoritas consulis repente in tantis tenebris inluxerit, cum ostenderit nihil esse metuendum, nullum exercitum, nullam manum, nullas colonias, nullam venditionem vectigalium, nullum imperium novum, nullum regnum xvirale, nullam alteram Romam neque aliam sedem imperi nobis consulibus futuram summamque tranquillitatem pacis atque oti, verendum, credo, nobis erit ne vestra ista praeclara lex agraria magis popularis esse videatur.

25 Cum vero scelera consiliorum vestrorum fraudemque legis et insidias quae ipsi populo Romano a popularibus tribunis plebis fiant ostendero, pertimescam, credo, ne mihi non liceat contra vos in contione consistere, praesertim cum mihi deliberatum et constitutum sit ita gerere consulatum quo uno modo geri graviter et libere potest, ut neque provinciam neque honorem neque ornamentum aliquod aut commodum neque rem ullam quae a tribuno plebis impediri
26 possit appetiturus sim. Dicit frequentissimo senatu consul Kalendis Ianuariis sese, si status hic rei publicae maneat neque aliquod negotium exstiterit quod honeste subterfugere non possit, in provinciam non iturum. Sic me in hoc magistratu geram, patres conscripti, ut possim tribunum plebis rei publicae iratum coercere, mihi iratum contemnere.

9 Quam ob rem, per deos immortalis! conligite vos, tribuni plebis, deserite eos a quibus, nisi prospicitis, brevi tempore deseremini, conspirate nobiscum, consentite cum bonis, communem rem publicam communi studio atque amore

3 metu *Lag.* 9   14 ostendero *EeN*: *om.* *Mμς*   18 aliquid *Ee*   19 ullam rem *E*   20 appetiturus] adepturus *N*   21 Kal.] Id. *E*   22 aliquod *E²eς*: aliquid *E¹Mμ*: aliud *N*   24 patres conscripti *ς*, *Lauredanus*: p. R. *codd.*   27 prospicitis *Eeχn*: perspicitis *Mμς*

defendite. Multa sunt occulta rei publicae volnera, multa nefariorum civium perniciosa consilia; nullum externum periculum est, non rex, non gens ulla, non natio pertimescenda est; inclusum malum, intestinum ac domesticum est. Huic pro se quisque nostrum mederi atque hoc omnes sanare velle debemus. Erratis, si senatum probare ea quae 27
dicuntur a me putatis, populum autem esse in alia voluntate. Omnes qui se incolumis volent sequentur auctoritatem consulis soluti a cupiditatibus, liberi a delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus. Quod si qui vestrum spe ducitur se posse turbulenta ratione honori velificari suo, primum me consule id sperare desistat, deinde habeat me ipsum sibi documento, quem equestri ortum loco consulem videt, quae vitae via facillime viros bonos ad honorem dignitatemque perducat. Quod si vos vestrum mihi studium, patres conscripti, ad communem dignitatem defendendam profitemini, perficiam profecto, id quod maxime res publica desiderat, ut huius ordinis auctoritas, quae apud maiores nostros fuit, eadem nunc longo intervallo rei publicae restituta esse videatur.

1 vulnera. multa *Mμς* : multa vulnera *ENe* 2 externum *M*[2] *χ*[2]*ς* : extremum *cett.* 5 huic] hic *Ee* 7 a me dicuntur *E* 9 deliciis *Lag.* 9 10 qui *Ee* : quis *cett.* 11 spe *Eeω*[2]*χn* : specie *cett.* 15 intervallo longo *E*

M. TVLLI CICERONIS

DE LEGE AGRARIA ORATIO SECVNDA

CONTRA P. SERVILIVM RVLLVM TR. PLEB. AD POPVLVM

I

1 Est hoc in more positum, Quirites, institutoque maiorum, ut ei qui beneficio vestro imagines familiae suae consecuti sunt eam primam habeant contionem, qua gratiam benefici vestri cum suorum laude coniungant. Qua in oratione non nulli aliquando digni maiorum loco reperiuntur, plerique autem hoc perficiunt ut tantum maioribus eorum debitum esse videatur, unde etiam quod posteris solveretur redundaret. Mihi, Quirites, apud vos de meis maioribus dicendi facultas non datur, non quo non tales fuerint qualis nos illorum sanguine creatos disciplinisque institutos videtis, sed quod laude populari atque honoris vestri luce caruerunt.
2 De me autem ipso vereor ne adrogantis sit apud vos dicere, ingrati tacere. Nam et quibus studiis hanc dignitatem consecutus sim memet ipsum commemorare perquam grave est, et silere de tantis vestris beneficiis nullo modo possum. Qua re adhibebitur a me certa ratio moderatioque dicendi, ut quid a vobis acceperim commemorem, qua re dignus vestro summo honore singularique iudicio sim, ipse

3 contionem *EcN* : orationem *Mμς* 4 oratione *EcN* : ratione *Mμς* 7 solveretur *om. n* 8 mihi, Quirites *Pithoeus* : mihique *Een* : mihi quidem *cett.* 9 quo] quod *Nm* non (*ante* tales) *om. E* : *post* fuerint *hab. e* 12 ipso autem *E*

modice dicam, si necesse erit, vos eosdem existimaturos putem qui iudicavistis.

Me perlongo intervallo prope memoriae temporumque 3
nostrorum primum hominem novum consulem fecistis et eum locum quem nobilitas praesidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat me duce rescidistis virtutique in posterum patere voluistis. Neque me tantum modo consulem, quod est ipsum per sese amplissimum, sed ita fecistis quo modo pauci nobiles in hac civitate consules facti sunt, novus ante me nemo. Nam profecto, si recordari volue- **2**
ritis de novis hominibus, reperietis eos qui sine repulsa consules facti sunt diuturno labore atque aliqua occasione esse factos, cum multis annis post petissent quam praetores fuissent, aliquanto serius quam per aetatem ac per leges liceret; qui autem anno suo petierint, sine repulsa non esse factos; me esse unum ex omnibus novis hominibus de quibus meminisse possimus, qui consulatum petierim cum primum licitum sit, consul factus sim cum primum petierim, ut vester honos ad mei temporis diem petitus, non ad alienae petitionis occasionem interceptus, nec diuturnis precibus efflagitatus, sed dignitate impetratus esse videatur. Est illud amplissimum quod paulo ante commemoravi, 4
Quirites, quod hoc honore ex novis hominibus primum me multis post annis adfecistis, quod prima petitione, quod anno meo, sed tamen magnificentius atque ornatius esse illo nihil potest, quod meis comitiis non tabellam vindicem tacitae libertatis, sed vocem vivam prae vobis indicem vestrarum erga me voluntatum ac studiorum tulistis. Itaque me non extrema diribitio suffragiorum, sed primi illi

7 nec me *E* 8 ipsum *om. E* sese *Een* : se *Mμς* 10 recordari *Ee* : recordare *cett.* 12 sint *Ernesti* 14 serius *Een* : inferius *Mμχς* 15 autem *om. E* petierunt $\chi^1 c$: petissent *E* 17 possimus *E* : possumus *cett.* 24 multis post annis *Ec, Lagg.* 1, 7 : multis posthabitis *cett.* appetitione *E* 27 vivam *ς* : unam *cett.* 28 vestrarum *ς*, *ed. V* : vestrum *cett.* 29 diribitio *Richter* : tribus *codd.*

vestri concursus, neque singulae voces praeconum, sed
5 una vox universi populi Romani consulem declaravit. Hoc ego tam insigne, tam singulare vestrum beneficium, Quirites, cum ad animi mei fructum atque laetitiam duco esse permagnum, tum ad curam sollicitudinemque multo magis. Versantur enim, Quirites, in animo meo multae et graves cogitationes quae mihi nullam partem neque diurnae neque nocturnae quietis impertiunt, primum tuendi consulatus, quae cum omnibus est difficilis et magna ratio, tum vero mihi praeter ceteros cuius errato nulla venia, recte facto exigua laus et ab invitis expressa proponitur; non dubitanti fidele consilium, non laboranti certum
3 6 subsidium nobilitatis ostenditur. Quod si solus in discrimen aliquod adducerer, ferrem, Quirites, animo aequiore; sed mihi videntur certi homines, si qua in re me non modo consilio verum etiam casu lapsum esse arbitrabuntur, vos universos qui me antetuleritis nobilitati vituperaturi. Mihi autem, Quirites, omnia potius perpetienda esse duco quam non ita gerendum consulatum ut in omnibus meis factis atque consiliis vestrum de me factum consiliumque laudetur. Accedit etiam ille mihi summus labor ac difficillima ratio consulatus gerendi, quod non eadem mihi qua superioribus consulibus lege et condicione utendum esse decrevi, qui aditum huius loci conspectumque vestrum partim magno opere fugerunt, partim non vehementer secuti sunt. Ego autem non solum hoc in loco dicam ubi est id dictu facillimum, sed in ipso senatu in quo esse locus huic voci non videbatur popularem me futurum esse consulem prima

2 una vox *Kayser*: una voce (-am -em M^1) *codd.* universi p. R. *Ee*: universus p. R. *cett.* 5 permaximum *swc* 6 magis] maius *Ee* 9 cum] cum quod *Ee* 10 mihi *om. E* cuius *Ee*: cum *cett.* 11 recte *Nok*: recto *cett.* proponitur ς: praeponitur (proponatur χ^1) *cett.* 16 esse *om. n* 20 factum atque consilium *E* 21 mihi *Ee*: *om. cett.* 26 in loco *om. n* dictu id *E*

illa mea oratione Kalendis Ianuariis dixi. Neque enim 7
ullo modo facere possum ut, cum me intellegam non homi-
num potentium studio, non excellentibus gratiis paucorum,
sed universi populi Romani iudicio consulem ita factum ut
nobilissimis hominibus longe praeponerer, non et in hoc
magistratu et in omni vita *videar* esse popularis. Sed mihi
ad huius *verbi* vim et interpretationem vehementer opus
est vestra sapientia. Versatur enim magnus error propter
insidiosas non nullorum simulationes qui, cum populi
non solum commoda verum etiam salutem oppugnant et
impediunt, oratione adsequi volunt ut populares esse vide-
antur. Ego qualem Kalendis Ianuariis acceperim rem pu- 8
blicam, Quirites, intellego, plenam sollicitudinis, plenam
timoris; in qua nihil erat mali, nihil adversi quod non
boni metuerent, improbi exspectarent; omnia turbulenta
consilia contra hunc rei publicae statum et contra vestrum
otium partim iniri, partim nobis consulibus designatis inita
esse dicebantur; sublata erat de foro fides non ictu aliquo
novae calamitatis, sed suspicione ac perturbatione iudicio-
rum, infirmatione rerum iudicatarum; novae domina-
tiones, extraordinaria non imperia, sed regna quaeri puta-
bantur. Quae cum ego non solum suspicarer, sed plane 4 9
cernerem—neque enim obscure gerebantur—dixi in senatu
in hoc magistratu me popularem consulem futurum. Quid
enim est tam populare quam pax? qua non modo ei quibus
natura sensum dedit sed etiam tecta atque agri mihi laetari
videntur. Quid tam populare quam libertas? quam non
solum ab hominibus verum etiam a bestiis expeti atque
omnibus rebus anteponi videtis. Quid tam populare quam

1 enim ullo] nullo *E* 2 modo possum cum *Torrentius* 6 videar *supplevi* esse *Torrentius* : essem *codd.* 7 verbi *k*, *Angelius* : *om. cett.* (*cf.* § 70) 8 enim] enim in eo *Lambinus* : enim in re p. *coni. Müller* 16 otium vestrum *E* 19 ac] metu *suppl. Gebhardt* 23 obscure enim *E* 24 consulem *del. Karsten, Zielinski, p.* 200 25 enim est] enim *E* : est enim *c* eis *N* : *fort.* homines (hoēs)

otium? quod ita iucundum est ut et vos et maiores vestri et fortissimus quisque vir maximos labores suscipiendos putet, ut aliquando in otio possit esse, praesertim in imperio ac dignitate. Quin idcirco etiam maioribus nostris praecipuam laudem gratiamque debemus, quod eorum labore est factum uti impune in otio esse possemus. Qua re qui possum non esse popularis, cum videam haec omnia, Quirites, pacem externam, libertatem propriam generis ac nominis vestri, otium domesticum, denique omnia quae vobis cara atque ampla sunt in fidem et quodam modo in
10 patrocinium mei consulatus esse conlata? Neque enim, Quirites, illud vobis iucundum aut populare debet videri, largitio aliqua promulgata, quae verbis ostentari potest, re vera fieri nisi exhausto aerario nullo pacto potest; neque vero illa popularia sunt existimanda, iudiciorum perturbationes, rerum iudicatarum infirmationes, restitutio damnatorum, qui civitatum adflictarum perditis iam rebus extremi exitiorum solent esse exitus; nec, si qui agros populo Romano pollicentur, si aliud quiddam obscure moliuntur, aliud spe ac specie simulationis ostentant, populares existimandi sunt.

5 Nam vere dicam, Quirites, genus ipsum legis agrariae vituperare non possum. Venit enim mihi in mentem duos clarissimos, ingeniosissimos, amantissimos plebei Romanae viros, Ti. et C. Gracchos, plebem in agris publicis constituisse, qui agri a privatis antea possidebantur. Non sum autem ego is consul qui, ut plerique, nefas esse arbitrer Gracchos laudare, quorum consiliis, sapientia, legibus mul-

1 quid E^1e et maiores vestri *om. Lag.* 9   3 in (*ante* imperio) *om. Een*   4 quin *Madvig*: qui *codd.*   etiam *om. E*   6 uti *Ec*: ut *cett.*   possimus ω   8 Quirites *om. E*: quae *eN*   10 nobis *Ee*   in fidem *om. E*   et ς: ut *cett.*   19 si *k*, *Angelius*: sed c^1, *Garatoni*: sed si *cett.* (c^2)   quiddam *k*, *Naugerius* (1): quidem *EeNc*: quid est $M\mu\chi^1$ 23 amicissimos *Lag.* 9   plebi *codd.*: *corr. ed. R*   24 tyberium et gaium *Ee*   26 arbitrer $m\chi^2k$: arbitror *n*: arbitrarer *cett.* (χ^1)

tas esse video rei publicae partis constitutas. Itaque, ut 11
initio mihi designato consuli nuntiabatur legem agrariam tribunos plebis designatos conscribere, cupiebam quid cogitarent cognoscere; etenim arbitrabar, quoniam eodem anno gerendi nobis essent magistratus, esse aliquam oportere inter nos rei publicae bene administrandae societatem.
Cum familiariter me in eorum sermonem insinuarem ac 12
darem, celabar, excludebar, et, cum ostenderem, si lex utilis plebi Romanae mihi videretur, auctorem me atque adiutorem futurum, tamen aspernabantur hanc liberalitatem meam; negabant me adduci posse ut ullam largitionem probarem. Finem feci offerendi mei ne forte mea sedulitas aut insidiosa aut impudens videretur. Interea non desistebant clam inter se convenire, privatos quosdam adhibere, ad suos coetus occultos noctem adiungere et solitudinem. Quibus rebus quanto in metu fuerimus, ex vestra sollicitudine in qua illis temporibus fuistis facile adsequi coniectura poteritis. Ineunt tandem magistratus tribuni plebis; 13
contio exspectatur P. Rulli, quod et princeps erat agrariae legis et truculentius se gerebat quam ceteri. Iam designatus alio voltu, alio vocis sono, alio incessu esse meditabatur, vestitu obsoletiore, corpore inculto et horrido, capillatior quam ante barbaque maiore, ut oculis et aspectu denuntiare omnibus vim tribuniciam et minitari rei publicae videretur. Legem hominis contionemque exspectabam; lex initio nulla proponitur, contionem in pridie Idus advocari iubet. Summa cum exspectatione concurritur. Explicat orationem sane longam et verbis valde bonis. Vnum erat quod mihi vitiosum videbatur, quod tanta ex frequentia

1 rei p.] p. r. *N*   partis] parum (*add. s. l.* utiles) *E*: partim utiles *e*   11 illam *ωχn*   16 rebus *k*, *Naugerius* (1): in rebus *cett.*   19 contio *k*, *Lambinus*: contio tandem *cett.*: contio valde *Müller*   exspectatur *k*, *Gulielmius*: exspectata *cett.*: est exspectata *Klotz*   22 obsoletiore ς: obsolentiore (-ior *N*) *cett.*   26 in pridie Idus *Madvig*: in primis *codd.*

inveniri nemo potuit qui intellegere posset quid diceret. Hoc ille utrum insidiarum causa fecerit, an hoc genere eloquentiae delectetur nescio. Tametsi, qui acutiores in contione steterant, de lege agraria nescio quid voluisse eum dicere suspicabantur. Aliquando tandem me designato lex in publicum proponitur. Concurrunt iussu meo plures uno 6 14 tempore librarii, descriptam legem ad me adferunt. Omni hoc ratione vobis confirmare possum, Quirites, hoc animo me ad legendam legem cognoscendamque venisse ut, si eam vobis accommodatam atque utilem esse intellegerem, auctor eius atque adiutor essem. Non enim natura neque discidio neque odio penitus insito bellum nescio quod habet susceptum consulatus cum tribunatu, quia persaepe seditiosis atque improbis tribunis plebis boni et fortes consules obstiterunt, et quia vis tribunicia non numquam libidini restitit consulari. Non potestatum dissimilitudo, sed 15 animorum disiunctio dissensionem facit. Itaque hoc animo legem sumpsi in manus ut eam cuperem esse aptam vestris commodis et eius modi quam consul re, non oratione popularis et honeste et libenter posset defendere. Atque ego a primo capite legis usque ad extremum reperio, Quirites, nihil aliud cogitatum, nihil aliud susceptum, nihil aliud actum nisi uti X reges aerari, vectigalium, provinciarum omnium, totius rei publicae, regnorum, liberorum populorum, orbis denique terrarum domini constituerentur legis agrariae simulatione atque nomine. Sic confirmo, Quirites, hac lege agraria pulchra atque populari dari vobis nihil, condonari certis hominibus omnia, ostentari populo Ro-

2 ille *om. E* 3 tamen si *codd.* : *corr. Lambinus* qui proximi adstiterant nescio quid illum de lege agraria voluisse dicere *Quintil.* viii. 4. 28 5 tandem *Een* : tamen *cett.* 7 a me legem *E* 8 ratione vobis *EeN* : vobis ratione *cett.* Quirites *om. N* animo *Ee*$\omega^{2}o$: anno *cett.* 12 discidio] studio *Lag.* 9 odio $\omega^{2}o\varsigma$: otio *cett.* 13 quia] sed quia *Lambinus* 19 popularis et] populari (-is *c*) sed *Ee* : popularis et iam *N* 20 atqui *Manutius*

mano agros, eripi etiam libertatem, privatorum pecunias augeri, publicas exhauriri, denique, quod est indignissimum, per tribunum plebis, quem maiores praesidem libertatis custodemque esse voluerunt, reges in civitate constitui.
Quae cum, Quirites, exposuero, si falsa vobis videbuntur 16
esse, sequar auctoritatem vestram, mutabo meam sententiam; sin insidias fieri libertati vestrae simulatione largitionis intellegetis, nolitote dubitare plurimo sudore et sanguine maiorum vestrorum partam vobisque traditam libertatem nullo vestro labore consule adiutore defendere.

Primum caput est legis agrariae quo, ut illi putant, **7**
temptamini leviter quo animo libertatis vestrae deminutionem ferre possitis. Iubet enim tribunum plebis qui eam legem tulerit creare xviros per tribus xvii, ut, quem
viiii tribus fecerint, is xvir sit. Hic quaero quam ob 17
causam initium rerum ac legum suarum hinc duxerit ut populus Romanus suffragio privaretur. Totiens legibus agrariis curatores constituti sunt iiiviri, vviri, xviri; quaero a populari tribuno plebis ecquando nisi per xxxv tribus creati sint. Etenim cum omnis potestates, imperia, curationes ab universo populo Romano proficisci convenit, tum eas profecto maxime quae constituuntur ad populi fructum aliquem et commodum, in quo et universi deligant quem populo Romano maxime consulturum putent, et unus quisque studio et suffragio suo viam sibi ad beneficium impetrandum munire possit. Hoc tribuno plebis potissimum venit in mentem, populum Romanum uni-

3 tribunos plebis quos . . . praesides . . . custodesque *E* 4 voluerint *M* 5 quae cum, Quirites *Pithoeus* : quaecumque *Ee* : quae cum *cett.* 7 si *E* simulatione largitionis *om. E* 8 nolite χ^1 9 vestrorum *k* : nostrorum *e¹c* : *om. E* : vestrum *cett.* 10 vestro labore *Ecn* : labore vestro *cett.* adiutore] auctore *Puteanus* 13 diminutionem *E²e* 17 duxerint *E* 18 suffragio] subsidio *N* 20 ecquando *ed. R* : haec hoc *k* : *om. N*, quando *codd.* 21 sunt *Ee* 26 ac suffragio *E*

versum privare suffragiis, paucas tribus non certa condicione iuris, sed sortis beneficio fortuito ad usurpandam
18 libertatem vocare. 'ITEM,' inquit, 'EODEMQVE MODO,' capite altero, 'VT COMITIIS PONTIFICIS MAXIMI.' Ne hoc quidem vidit, maiores nostros tam fuisse popularis ut, quem per populum creari fas non erat propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinem sacerdoti voluerint populo supplicari. Atque hoc idem de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius, tribunus plebis, vir clarissimus, tulit, quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur; ab ea parte qui
19 esset factus, is a conlegio cooptaretur. Videte quid intersit inter Cn. Domitium, tribunum plebis, hominem nobilissimum, et P. Rullum qui temptavit, ut opinor, patientiam vestram, cum se nobilem esse diceret. Domitius, quod per caerimonias populi fieri non poterat, ratione adsecutus est, ut id, quoad posset, quoad fas esset, quoad liceret, populi ad partis daret; hic, quod populi semper proprium fuit, quod nemo imminuit, nemo mutavit quin ei qui populo agros essent adsignaturi ante acciperent a populo beneficium quam darent, id totum eripere vobis atque e manibus extorquere conatus est. Ille, quod dari populo nullo modo poterat, tamen quodam modo dedit; hic, quod adimi nullo pacto potest, tamen quadam ratione eripere conatur.

8
20 Quaeret quispiam in tanta iniuria tantaque impudentia quid spectarit. Non defuit consilium; fides erga plebem Romanam, Quirites, aequitas in vos libertatemque vestram

2 fortuito *Lag.* 9. *Manutius*: fortuitu *cett.* 3 eodem modo *Eo* 6 quem *Koch*: quod *codd.* 12 coopt. ϛ: coapt. *cett.* 13 hominem] virum *E* 15 nobilem] popularem *Zielinski* (*p.* 200) 17 ut *om. Ee* 18 proprium semper *n* 19 quod *om. N* 22 populo *om. E* 23 tamen *om. E* 24 potest tamen *Kahnt*: poterat potestate *codd.*: poterat potestve *Muretus* 27 quid *Mμϛ*: quod *EeN* spectant *codd.*: *corr. Naugerius* (1) 28 Quirites *Baiter*: que *e*: *om. cett.*

vehementer defuit. Iubet enim comitia xviris habere creandis eum qui legem tulerit. Hoc dicam planius: Iubet Rullus, homo non cupidus neque appetens, habere comitia Rullum. Nondum reprehendo; video fecisse alios; illud quod nemo fecit, de minore parte populi, quo pertineat videte. Habebit comitia, volet eos renuntiare quibus regia potestas hac lege quaeritur; universo populo neque ipse committit neque illi horum consiliorum auctores committi recte putant posse. Sortietur tribus idem Rullus. Homo 21 felix educet quas volet tribus. Quos VIIII tribus xviros fecerint ab eodem Rullo eductae, hos omnium rerum, ut iam ostendam, dominos habebimus. Atque hi, ut grati ac memores benefici esse videantur, aliquid se VIIII tribuum notis hominibus debere confitebuntur, reliquis vero VI et XX tribubus nihil erit quod non putent posse suo iure se denegare. Quos tandem igitur xviros fieri volt? Se primum. Qui licet? leges enim sunt veteres neque eae consulares, si quid interesse hoc arbitramini, sed tribuniciae vobis maioribusque vestris vehementer gratae atque iucundae; Licinia est lex et altera Aebutia, quae non modo eum qui tulerit de aliqua curatione ac potestate sed etiam conlegas eius, cognatos, adfinis excipit, ne eis ea potestas curatiove mandetur. Etenim si populo consulis, remove 22 te a suspicione alicuius tui commodi, fac fidem te nihil nisi populi utilitatem et fructum quaerere, sine ad alios potestatem, ad te gratiam benefici tui pervenire. Nam hoc quidem vix est liberi populi, vix vestrorum animorum ac

1 comitia decemv. hab. creandis *Een* : habere com. XV. creandis *cett.* 6 denuntiare *codd.* : *corr. Manutius* 9 putant ς : putantur *cett.* sortietur *k, Naugerius* (1) : sortitur *cett.* 10 educet *Ee* : educit *cett.* 11 ductae *N* 12 ac *EeN* : atque *cett.* 14 notis] novis *N* 15 se *hic hab. e, ante* putent *k* : *om. cett.* (*post* posse *add. Baiter*) 16 fieri] creari *N* 19 nobis . . . nostris *N* 20 et] atque *N* 22 excipit ς, *Naugerius* : excidit *cett.* 25 alios *Angelius* : illos *codd.* 26 tui *om. E*

9 magnificentiae. Quis legem tulit? Rullus. Quis maiorem partem populi suffragiis prohibuit? Rullus. Quis comitiis praefuit, quis tribus quas voluit vocavit nullo custode sortitus, quis xviros quos voluit creavit? Idem Rullus. Quem principem renuntiavit? Rullum. Vix me hercule servis hoc eum suis, non *modo* vobis omnium gentium dominis probaturum arbitror. Optimae leges igitur hac lege sine ulla exceptione tollentur; idem lege sibi sua curationem petet, idem maiore parte populi suffragiis spoliata comitia habebit, quos volet atque in eis se ipsum renuntiabit, et videlicet conlegas suos ascriptores legis agrariae non repudiabit, a quibus ei locus primus in indice et in praescriptione legis concessus est; ceteri fructus omnium rerum qui in spe legis huius positi sunt communi cautione atque aequa ex parte retinentur.

23 At videte hominis diligentiam, si aut Rullum *illud* cogitasse aut si Rullo potuisse in mentem venire arbitramini. Viderunt ei qui haec machinabantur, si vobis ex omni populo deligendi potestas esset data, quaecumque res esset in qua fides, integritas, virtus, auctoritas quaereretur, vos eam sine dubitatione ad Cn. Pompeium principem delaturos. Etenim quem unum ex cunctis delegissetis ut eum omnibus omnium gentium bellis terra et mari praeponeretis, certe in xviris faciendis sive fides haberetur sive honos, et committi huic optime et ornari hunc iustissime posse
24 intellegebant. Itaque excipitur hac lege non adulescentia, non legitimum aliquod impedimentum, non potestas, non magistratus ullus aliis negotiis ac legibus impeditus, reus

2 prohibuit] privavit *N* 3 evocavit *E* 4 creavit *Aquila de fig.* § 36, *Mart. Cap.* § 534 : renuntiavit *codd.* 6 modo *suppl. Müller* 7 arbitror *e*: arbitrar *E*: arbitrarer *cett.* optumae *Mo* 8 exceptione *Naugerius* (1) : suspicione *codd.* lege sibi sua *E*: legis (-es *e*) sibi sua lege *cett.* 10 quos] quae *E* 12 repudiavit *Ee* in indice *Ec* : invidiae *cett.* 15 ex *Torrentius* : ei (sibi *N*) *codd.* 16 illud *supplevi* 23 et mari] marique *E*χ 26 lege potestas non E^2e 28 ac legibus *om. E* reus] non reus *k*, *Lauredanus*

denique quo minus xvir fieri possit, non excipitur; Cn. Pompeius excipitur, ne cum P. Rullo—taceo de ceteris —xvir fieri possit. Praesentem enim profiteri iubet, quod nulla alia in lege umquam fuit ne in eis quidem magistratibus quorum certus ordo est, ne, si accepta lex esset, illum sibi conlegam ascriberetis custodem ac vindicem cupiditatum. Hic, quoniam video vos hominis dignitate 10
et contumelia legis esse commotos, renovabo illud quod initio dixi, regnum comparari, libertatem vestram hac lege funditus tolli. An vos aliter existimabatis? cum ad omnia 25
vestra pauci homines cupiditatis oculos adiecissent, non eos in primis id acturos ut ex omni custodia vestrae libertatis, ex omni potestate, curatione, patrocinio vestrorum commodorum Cn. Pompeius depelleretur? Viderunt et vident, si per imprudentiam vestram, neglegentiam meam legem incognitam acceperitis, fore uti postea cognitis insidiis, cum xviros creetis, tum vitiis omnibus et sceleribus legis Cn. Pompei praesidium opponendum putetis. Et hoc parvum argumentum vobis erit, a certis hominibus dominationem potestatemque omnium rerum quaeri, cum videatis eum quem custodem vestrae libertatis fore videant expertem fieri dignitatis?

Cognoscite nunc quae potestas xviris et quanta detur. 26
Primum lege curiata xviros ornat. Iam hoc inauditum et plane novum, uti curiata lege magistratus detur qui nullis comitiis ante sit datus. Eam legem ab eo praetore populi Romani qui sit primus factus ferri iubet. At quo modo?

1–3 non excipitur . . . possit (-et *e*) *Ee*: *om. cett.* 4 eis quidem] his *E* 5 ne si *Angelius*: sine *Ee*: sive *cett.* 10 funditus *ante* libert. *hab.* *E* 11 cupiditatis *om.* *E*[1]: cupiditate *Schütz*: *del.* *Baiter* 12 eos in primis id] primis id *E*: eos id in primis *e* nostrae *N* 16 acciperetis *N* 17 crearetis *codd.*: *corr.* *Beroaldus* 19 parvum *k*, *ed. R*: parum *cett.* 20 -que omnium *om.* *E* 21 nostrae *N* 25 novum *E*: novo (*add.* in *N*) *cett.* uti *om.* *N*: ut ei *Lambinus* qui *k*, *Angelius*: cui *cett.* 26 populi R. *om.* *n* 27 fieri *codd.*: *corr.* *Beroaldus*

Vt ei xviratum habeant quos plebs designaverit. Oblitus est nullos a plebe designari. Et is orbem terrarum constringit novis legibus qui, quod in secundo capite scriptum est, non meminit in tertio? Atque hic perspicuum est quid iuris a maioribus acceperitis, quid ab hoc tribuno plebis
11 vobis relinquatur. Maiores de singulis magistratibus bis vos sententiam ferre voluerunt. Nam cum centuriata lex censoribus ferebatur, cum curiata ceteris patriciis magistratibus, tum iterum de eisdem iudicabatur, ut esset reprehendendi potestas, si populum benefici sui paeniteret.
27 Nunc, Quirites, prima illa comitia tenetis, centuriata et tributa, curiata tantum auspiciorum causa remanserunt. Hic autem tribunus plebis quia videbat potestatem neminem iniussu populi aut plebis posse habere, curiatis eam comitiis quae vos non initis confirmavit, tributa quae vestra erant sustulit. Ita cum maiores binis comitiis voluerint vos de singulis magistratibus iudicare, hic homo popularis ne unam
28 quidem populo comitiorum potestatem reliquit. Sed videte hominis religionem et diligentiam. Vidit et perspexit sine curiata lege xviros potestatem habere non posse, quoniam per VIIII tribus essent constituti; iubet ferre de his legem curiatam; praetori imperat. Quam id ipsum absurde, nihil ad me attinet. Iubet enim, qui primus sit praetor factus, eum legem curiatam ferre; sin is ferre non possit, qui postremus sit, ut aut lusisse in tantis rebus aut profecto nescio quid spectasse videatur. Verum hoc quod est aut

2 designaretis orbem *Ee* 3 quicquid in *codd.*: *corr. Lambinus* 6 singulis] omnibus *N* 7 nos *N* 11 nunc] nam *E*: nostra *N* Quirites *Lag.* 9, *Baiter*: quia (*om. e*) *cett.* illa prima *E* 14 eam *Lauredanus*: ea *codd.* 15 sinitis *codd.*: *corr. Lauredanus* 16 binis *Ee*: huius *cett.* voluerunt *codd.*: *corr. Naugerius* (1) 20 potest. habere *EeN*: habere pot. *cett.* 21 ferri *Manutius* legem de his *E* 22 centuriatam *codd.*: *corr. ed. Hervag.* 23 enim *om. N* 24 si *EcM*[1] posset *codd.*: *corr. Manutius* 25 aut *om. Mo*

ita perversum ut ridiculum, aut ita malitiosum ut obscurum sit, relinquamus; ad religionem hominis revertamur. Videt sine lege curiata nihil agi per xviros posse. Quid postea, si 29
ea lata non erit? Attendite ingenium. 'TVM EI XVIRI,' inquit, 'EODEM IVRE SINT QVO QVI OPTIMA LEGE.' Si hoc fieri potest ut in hac civitate quae longe iure libertatis ceteris civitatibus antecellit quisquam nullis comitiis imperium aut potestatem adsequi possit, quid attinet tertio capite legem curiatam ferre iubere, cum quarto permittas ut sine lege curiata idem iuris habeant quod haberent, si optima lege a populo essent creati? Reges constituuntur, non xviri, Quirites, itaque ab his initiis fundamentisque nascuntur, ut non modo cum *magistratum* gerere coeperint, sed etiam cum constituentur, omne vestrum ius, potestas libertasque tollatur. At videte quam diligenter retineat 12 30
ius tribuniciae potestatis. Consulibus legem curiatam ferentibus a tribunis plebis saepe est intercessum—neque tamen nos id querimur, esse hanc tribunorum plebis potestatem; tantum modo, si quis ea potestate temere est usus, *furiosum* existimamus—; hic tribunus plebis legi curiatae quam praetor ferat adimit intercedendi potestatem. Atque hoc cum in eo reprehendendum est quod per tribunum plebis tribunicia potestas minuitur, tum in eo deridendum quod consuli, si legem curiatam non habet, attingere rem militarem non licet, hic, cui vetat intercedi, ei potestatem, etiam si intercessum sit, tamen eandem constituit quam si lata esset lex, ut non intellegam qua re aut hic vetet inter-

1 pervorsum *EMωo* ut *E*: aut *cett.* ut *Ee*: aut *cett.* 5 optuma *eMωo* 8 possit *k*, *Angelius*: posset *cett.* 9 cum *Lambinus*: quoniam *codd.* 12 fundamentisque *om. E* 13 magistratum (*i.e.* mag.) *supplevi* gerere] regnare *Pluygers* 14 vestrum *Eeχ*[2]: nostrum *cett.* 20 furiosum *supplevi* fusum *pro* furiosum *cod. t hab. Phil.* xiv. 14 exaestuamus *Pantagathus* lege curiata *codd.*: *corr. Manutius* 21 praetor] P. R. *EM*[1] 24 est quod *E* si *om. Ee* 25 hic *ed. Ascens.* (1): huic *codd.* intercedi ei *scripsi*: intercedendi *codd.*: intercedi *Turnebus*

cedere aut quemquam intercessurum putet, cum intercessio stultitiam intercessoris significatura sit, non rem impeditura.

31 Sint igitur xviri neque veris comitiis, hoc est, populi suffragiis, neque illis ad speciem atque ad usurpationem vetustatis per XXX lictores auspiciorum causa adumbratis constituti. Videte nunc eos qui a vobis nihil potestatis acceperint quanto maioribus ornamentis adficiat quam omnes nos adfecti sumus quibus vos amplissimas potestates dedistis. Iubet auspicia coloniarum deducendarum causa xviros habere pullarios*que*, 'EODEM IVRE,' inquit, 'QVO HABVERVNT IIIVIRI LEGE SEMPRONIA.' Audes etiam, Rulle, mentionem facere legis Semproniae, nec te ea lex ipsa commonet IIIviros illos XXXV tribuum suffragio creatos esse? Et cum tu a Ti. Gracchi aequitate ac pudore longissime remotus sis, id quod dissimillima ratione factum sit eodem

13 32 iure putas esse oportere? Dat praeterea potestatem verbo praetoriam, re vera regiam; definit in quinquennium, facit sempiternam; tantis enim confirmat opibus et copiis ut invitis eripi nullo modo possit. Deinde ornat apparitoribus, scribis, librariis, praeconibus, architectis, praeterea mulis, tabernaculis, centunculis, supellectili; sumptum haurit ex aerario, suppeditat a sociis; finitores ex equestri loco ducentos, vicenos singulorum stipatores corporis constituit, eosdem ministros et satellites potestatis.

Formam adhuc habetis, Quirites, et speciem ipsam tyrannorum; insignia videtis potestatis, nondum ipsam potestatem. Dixerit enim fortasse quispiam: 'quid me ista laedunt,

3 sunt *Ec* 4 atque ad] atque χ^1 9 auspicii *Naugerius* 1 deductarum *N* 10 -que *supplevi* 12 ipsa lex *E* commovet *codd.* : *corr. ed. V* 13 III *Naugerius* (2) : tales *codd.* creatos esse *Ec* : esse creatos *cett.* : (creatos esse suffragio *Zielinski, p.* 200 15 sit] est *Baiter* 21 centunculis *Klotz* : centuriis *codd.* : tentoriis *Turnebus* : cantheriis *Pantagathus* 22 finitores *A. Augustinus* : ianitores *codd.* 23 vicenos *Mommsen* : in annos *cett.* singulorum *E* : singulos *cett.* : singulis *Müller* 26 ipsam *del. Koch*

scriba, lictor, praeco, pullarius?' Omnia sunt haec huius
modi, Quirites, ut, ea qui habeat sine vestris suffragiis, aut
rex non ferendus aut privatus furiosus esse videatur. Per- 33
spicite quanta potestas permittatur; non privatorum in-
saniam, sed intolerantiam regum esse dicetis. Primum
permittitur infinita potestas innumerabilis pecuniae con-
ficiendae vestris vectigalibus non fruendis, sed alienandis;
deinde orbis terrarum gentiumque omnium datur cognitio
sine consilio, poena sine provocatione, animadversio sine
auxilio. Iudicare per quinquennium vel de consulibus vel 34
de ipsis tribunis plebis poterunt; de illis interea nemo
iudicabit; magistratus eis petere licebit, causam dicere non
licebit; emere agros a quibus volent et quos volent quam
volent magno poterunt; colonias deducere novas, renovare
veteres, totam Italiam suis coloniis ut complere liceat per-
mittitur; omnis provincias obeundi, liberos populos agris
multandi, regnorum vendendorum summa potestas datur;
cum velint, Romae esse, cum commodum sit, quacumque
velint summo cum imperio iudicioque rerum omnium
vagari ut liceat conceditur; interea dissolvant iudicia pu-
blica, e consiliis abducant quos velint, singuli de maximis
rebus iudicent, quaestori permittant, finitorem mittant,
ratum sit quod finitor uni illi a quo missus erit renuntiaverit. 14
Verbum mihi deest, Quirites, cum ego hanc potestatem 35
regiam appello, sed profecto maior est quaedam. Nullum
enim regnum fuit umquam quod non se, *si* minus iure
aliquo, at regionibus tamen certis contineret. Hoc vero

1 praeco *om. E* 3 ferendus *e*: ferundus *cett.* 5 regis *ωc* esse *om. E* 7 vestris *Madvig*: de vestris *codd.* 8 orbis *N*: de orbe *E*: de orbis *cett.* 12 his *E* 13 et *E*: vel *cett.* quos volent *EeN*: quos velint *cett.* 15 colonis *k* 17 vendendorum *Camerarius*: vel (*om. E*) dandorum *codd.*: vel dandorum vel adimendorum *Ernesti* 18 sit *EeN*: *om. Mμϛ* 21 e *E*: de *cett.* de *E*: e *cett.* maxumis *Mμ* 23 illi *ek*: ulli *cett.* 26 se si *Baiter*: si χ^2*k*: se *cett.* 27 at *Eek*: ac *cett.* contineret *Ee*: contineretur *cett.*

infinitum est, quo et regna omnia et vestrum imperium, quod latissime patet, et ea quae partim libera a vobis, partim etiam ignorata vobis sunt, permissu legis continentur.

Datur igitur eis primum ut liceat ea vendere omnia de quibus vendendis senatus consulta facta sunt M. Tullio Cn. 36 Cornelio consulibus post*ve* ea. Cur hoc tam est obscurum atque caecum? Quid? ista omnia de quibus senatus censuit nominatim in lege perscribi nonne potuerunt? Duae sunt huius obscuritatis causae, Quirites, una pudoris, si quis pudor esse potest in tam insigni impudentia, altera sceleris. Nam neque ea quae senatus vendenda censuit nominatim audet appellare; sunt enim loca publica urbis, sunt sacella quae post restitutam tribuniciam potestatem nemo attigit, quae maiores in urbe *partim ornamenta urbis*, partim periculi perfugia esse voluerunt. Haec lege tribunicia xviri vendent. Accedet eo mons Gaurus, accedent salicta ad Minturnas, adiungetur etiam illa via vendibilis Herculanea multarum deliciarum et magnae pecuniae, permulta alia quae senatus propter angustias aerari vendenda censuit, 37 consules propter invidiam non vendiderunt. Verum haec fortasse propter pudorem in lege reticentur. Sed illud magis est credendum et pertimescendum quod audaciae xvirali corrumpendarum tabularum publicarum fingendorumque senatus consultorum, quae facta numquam sint, cum ex eo numero qui per eos annos consules fuerunt multi mortui sint, magna potestas permittitur. Nisi forte nihil

1 vestrum imperium *Een*: imperium vestrum *cett.* 2 quoad *Richter* 3 ignota *Lagg.* 1, 7, *Madvig* 4 ea *Ee*: eis *cett.* 5 sint *Ernesti* 6 -ve *suppl. Richter* est tam *E* 10 imprudentia *EeM*[1]*s* 11 nominatim *ante* vendenda *hab. codd.*, *huc transpos. Schwartz* 13 attingit *Ee* 14 partim ornamenta urbis *supplevi* (*hoc loco, sic fere post* perfugia *Lambinus*) 16 accedet *Angelius*: accedit *codd.* accedunt *Lag.* 9 17 etiam] et *ENe* Herculanea *χk*: Herculentea *EeM*[1]*ω*[1]: Herculantea *cett.* 22 credendum] cavendum *k*, *Lambinus* 24 nunquam facta *E* 26 sunt *codd.*: *corr. Madvig* permittitur potestas *E*

est aequum nos de eorum audacia suspicari quorum cupiditati nimium angustus orbis terrarum esse videatur.

Habetis unum venditionis genus quod magnum videri **15** 38 vobis intellego; sed attendite animos ad ea quae consequuntur; hunc quasi gradum quendam atque aditum ad cetera factum intellegetis. 'QVI AGRI, QVAE LOCA, AEDIFICIA.' Quid est praeterea? Multa in mancipiis, in pecore, auro, argento, ebore, veste, supellectili, ceteris rebus. Quid dicam? invidiosum putasse hoc fore, si omnia nominasset? Non metuit invidiam. Quid ergo? Longum putavit et timuit ne quid praeteriret; ascripsit 'ALIVDVE QVID,' qua brevitate rem nullam esse exceptam videtis. Quicquid igitur sit extra Italiam quod publicum populi Romani factum sit L. Sulla Q. Pompeio consulibus aut postea, id xviros iubet vendere. Hoc capite, Quirites, omnis gentis, 39 nationes, provincias, regna xvirum dicioni, iudicio potestatique permissa et condonata esse dico. Primum hoc quaero, ecqui tandem locus usquam sit quem non possint xviri dicere publicum populi Romani esse factum. Nam cum idem possit iudicare qui dixerit, quid est quod non liceat ei dicere cui liceat eidem iudicare? Commodum erit Pergamum, Smyrnam, Trallis, Ephesum, Miletum, Cyzicum, totam denique Asiam quae post L. Sullam Q. Pompeium consules recuperata sit populi Romani factam esse dicere; utrum oratio ad eius rei disputationem deerit, an, cum idem 40 et disseret et iudicabit, impelli non poterit ut falsum iudicet? an, si condemnare Asiam nolet, terrorem damnationis et minas non quanti volet aestimabit? Quid? quod dispu-

1 nos *Een*: vos *cett.* 4 consecuntur *Ee* 6 iactum *codd.*: *corr. Lauredanus* intelligetis *eok*: intelligitis *cett.* quae aedificia *k*, *cod. Lauredani* 9 putasset *codd.*: *corr. Puteanus* 11 aliudve *Ee*: aliudne *cett.* 13 igitur *Ee*: ergo *cett.* 15 capite *k*, *Lag.* 9: caput *cett.* 18 ecqui *Gebhardt*: enim qui *codd.* decemviri non possint *E* 21 cui *ed. Hervag.*: cui non *codd.* idem *codd.*: *corr. Angelius* 25 disceptationem *Naugerius* (1) 28 aestimabit *k*, *ed. R*: existimabit *cett.* (*om.* an cum . . . aestimabit *M*) quod] de quo *Madvig*

tari contra nullo pacto potest, quod iam statutum a nobis est et iudicatum, quoniam hereditatem iam crevimus, regnum Bithyniae, quod certe publicum est populi Romani factum, num quid causae est quin omnis agros, urbis, stagna, portus, totam denique Bithyniam xviri vendituri
16 sint? Quid? Mytilenae, quae certe vestrae, Quirites, belli lege ac victoriae iure factae sunt, urbs et natura ac situ et descriptione aedificiorum et pulchritudine in primis nobilis, agri iucundi et fertiles, nempe eodem capite inclusi conti-
41 nentur. Quid? Alexandrea cunctaque Aegyptus ut occulte latet, ut recondita est, ut furtim tota xviris traditur! Quis enim vestrum hoc ignorat, dici illud regnum testamento regis Alexae populi Romani esse factum? Hic ego consul populi Romani non modo nihil iudico sed ne quid sentiam quidem profero. Magna enim mihi res non modo ad statuendum sed etiam ad dicendum videtur esse. Video qui testamentum factum esse confirmet; auctoritatem senatus exstare hereditatis aditae sentio tum cum Alexa mortuo nos tris legatos Tyrum misimus, qui ab illo pecu-
42 niam depositam recuperarent. Haec L. Philippum saepe in senatu confirmasse memoria teneo; eum qui regnum illud teneat hoc tempore neque genere neque animo regio esse inter omnis fere video convenire. Dicitur contra nullum esse testamentum, non oportere populum Romanum omnium regnorum appententem videri, demigraturos in illa loca nostros homines propter agrorum bonitatem et omnium
43 rerum copiam. Hac tanta de re P. Rullus cum ceteris

1 quod iam *M in mg., sk*: quoniam *cett.* 2 quoniam *Ernesti*: quam (qm with u above *E*) *codd.* iam *om. e*: ita *E* crevimus *M*[1]*ok*: creavimus *cett.* 5 stagna *Ee*: stativa *cett.* 6 certe *Lag.* 9, *Angelius*: terrae *cett.* 8 discriptione *Büchler* 11 est *ed. Mediol.*: sunt (fuit *k*) *codd.* 13 Alexandri ωχ, *Lauredanus* 18 cum *Klotz*: quando *codd.* Alexandro χ 19 mortuo nos tris . . . depositam *scripsi*: mortuo (-os *Ee*) . . . depositam nostris *codd.* 25 petentem (pot- *o*ς) *codd.*: *corr. Angelius* 27 ceteris *om. E*

xviris conlegis suis iudicabit, et utrum iudicabit? Nam utrumque ita magnum est ut nullo modo neque concedendum neque ferendum sit. Volet esse popularis; populo Romano adiudicabit. Ergo idem ex sua lege vendet Alexandream, vendet Aegyptum, urbis copiosissimae pulcherrimorumque agrorum iudex, arbiter, dominus, rex denique opulentissimi regni reperietur. Non sumet sibi tantum, non appetet; iudicabit Alexandream regis esse, a populo Romano abiudicabit. **17** 44 Primum cur *de* populi Romani hereditate xviri iudicent, cum vos volueritis de privatis hereditatibus cviros iudicare? Deinde quis aget causam populi Romani? ubi res ista agetur? qui sunt isti xviri, quos prospiciamus regnum Alexandreae Ptolomaeo gratis adiudicaturos? Quod si Alexandrea petebatur, cur non eosdem cursus hoc tempore quos L. Cotta L. Torquato consulibus cucurrerunt? cur non aperte ut antea, cur non item ut tum, derecto et palam regionem illam petiverunt? an qui etesiis, qui per cursum rectum regnum tenere non potuerunt, nunc caecis tenebris et caligine se Alexandream perventuros arbitrati sunt? 45 Atque illud circumspicite vestris mentibus una, Quirites. Legatos nostros, homines auctoritate tenui, qui rerum privatarum causa legationes liberas obeunt, tamen exterae nationes ferre vix possunt. Grave est enim nomen imperi atque id etiam in levi persona pertimescitur, propterea quod vestro, non suo nomine, cum hinc egressi sunt, abutuntur. Quid censetis, cum isti xviri cum imperio, cum fascibus, cum illa delecta fini-

1 utrum *Puteanus*: verum *codd.* 4 abiudicabit *Ee* 7 reperietur $\chi^2\varsigma$: reperitur *cett.* 9 cur *Pluygers* : tum *codd.* de populi R. hereditate *coni. Müller* : populi R. hereditatem *codd.* 13 perspiciamus *codd.* : *corr. Klotz* 16 cur *om. EeM*[1] 17 tum *E* : cum *cett.* derecto *Müller* : decreto *codd.* : directo *Lauredanus* petiverunt *scripsi* : petierunt *codd.* 18 quietis iis qui *codd.* : *corr. Gulielmius* 19 cecis *Lag.* 9 : tetis *M*[1] : tetris *cett.* 21 unaque (atque *e*) *codd.* : *corr. Turnebus* : animisque *Lauredanus* nostros *Een* : vestros *M*$\mu\varsigma$

torum iuventute per totum orbem terrarum vagabuntur, quo tandem animo, quo metu, quo periculo miseras nationes
46 futuras? Est in imperio terror; patientur. Est in adventu sumptus; ferent. Imperabitur aliquid muneris; non recusabunt. Illud vero quantum est, Quirites, cum is xvir qui aliquam in urbem aut exspectatus ut hospes aut repente ut dominus venerit illum ipsum locum quo venerit, illam ipsam sedem hospitalem in quam erit deductus publicam populi Romani esse dicet! At quanta calamitas populi, si dixerit, quantus ipsi quaestus, si negarit! Atque idem qui haec appetunt queri non numquam solent omnis terras Cn. Pompeio atque omnia maria esse permissa. Simile vero est multa committi et condonari omnia, labori et negotio praeponi an praedae et quaestui, mitti ad socios liberandos an ad opprimendos! Denique, si qui est honos singularis, nihilne interest, utrum populus Romanus eum cui velit deferat, an is impudenter populo Romano per legis fraudem surripiatur?

18 Intellexistis quot res et quantas xviri legis permissu ven-
47 dituri sint. Non est satis. Cum se sociorum, cum exterarum nationum, cum regum sanguine implerint, incidant nervos populi Romani, adhibeant manus vectigalibus vestris, inrumpant in aerarium. Sequitur enim caput, quo capite ne permittit quidem, si forte desit pecunia, quae tanta ex superioribus recipi potest ut deesse non debeat, sed plane, quasi ea res vobis saluti futura sit, ita cogit atque imperat ut
48 xviri vestra vectigalia vendant nominatim, Quirites. Eam tu mihi ex ordine recita de legis scripto populi Romani auctionem; quam me hercule ego praeconi huic ipsi luctuosam et

1 totum *Ee* : *om. cett.* 8 qua *codd.* : *corr. Naugerius* (2) 9 at *om. EeN* 13 an condonari *Angelius* 15 quis χ 16 nihil *E* 17 imprudente *Lauredanus* 20 sese *N* 23 irrumpant *emok* : irrumpent *cett.* 26 vobis *Ee* : nobis *cett.* cogitat *codd.* : *corr. Angelius* 27 Quirites. Eam *scripsi* : quam *codd.* : *del. Ussing* 29 quam] quamquam *Halm* ipsam *codd.* : *corr. Angelius*

acerbam praedicationem futuram puto. — AVCTIO — Vt in suis rebus, ita in re publica luxuriosus *est* nepos, qui prius silvas vendat quam vineas! Italiam percensuisti; perge in Siciliam. — Nihil est in hac provincia quod aut in oppidis aut in agris maiores nostri proprium nobis reliquerint quin id venire iubeat. Quod partum recenti victoria maiores vobis 49
in sociorum urbibus ac finibus et vinculum pacis et monumentum belli reliquerunt, id vos ab illis acceptum hoc auctore vendetis? Hic mihi parumper mentis vestras, Quirites, commovere videor, dum patefacio vobis quas isti penitus abstrusas insidias se posuisse arbitrantur contra Cn. Pompei dignitatem. Et mihi, quaeso, ignoscite, si appello talem virum saepius. Vos mihi praetori biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis ut, quibuscumque rebus possem, illius absentis dignitatem vobiscum una tuerer. Feci adhuc quae potui, neque familiaritate illius adductus nec spe honoris atque amplissimae dignitatis, quam ego, etsi libente illo, tamen absente illo per vos consecutus sum. Quam ob rem, cum intellegam totam hanc 50
fere legem ad illius opes evertendas tamquam machinam comparari, et resistam consiliis hominum et perficiam profecto, quod ego video, ut id vos universi non solum videre verum etiam tenere possitis. Iubet venire quae Attalen- 19
sium, quae Phaselitum, quae Olympenorum fuerint, agrumque Aperensem et Oroandicum et Gedusanum. Haec P. Servili imperio et victoria, clarissimi viri, vestra facta

1 AVCTIO *suppl. Manutius* 2 est *suppl. Lambinus* 5 in agris] agris *Ee* vobis *Ee* reliquerunt *eNmc* 6 partum *Ek*: partim *cett.* 7 monimentum (-ti *Ec*) *EeM et μ praeter o* 11 insidias *om. E* 17 nec] neque *Lag.* 9 18 illo *ante* per] *om. Lag.* 9, *del. Manutius* 19 totam hanc *Ec*: hanc totam *cett.* 22 video *Ec*: video comparari *cett.* 23 Attalensium ς: Attaliensium *cett.* 24 Phasiletum *codd.*: *corr. Naugerius* (1) Olimpinorum *codd.*: *corr. Naugerius* (1) 25 Agerensem *codd.*: *corr. Zumpt* (*cf. Plin. N. H.* v. 100) Orindicum *codd.*: *corr. Garatoni* Gedusanum] Eleusanum *Zumpt* (*cf. Strabo* xiv. 6) 26 clarissimi *k*: clarissimi L. *cett.*

sunt. Adiungit agros Bithyniae regios quibus nunc publi-
cani fruuntur; deinde Attalicos agros in Cherroneso, in
Macedonia qui regis Philippi sive Persae fuerunt, qui item
a censoribus locati sunt et certissimum vectigal *adferunt.*
51 Ascribit eidem auctioni Corinthios agros opimos et fertilis,
et Cyrenensis qui Apionis fuerunt, et agros in Hispania
propter Carthaginem novam et in Africa ipsam veterem
Carthaginem vendit, quam videlicet P. Africanus non
propter religionem sedum illarum ac vetustatis de consili
sententia consecravit, nec ut ipse locus eorum qui cum hac
urbe de imperio decertarunt vestigia calamitatis ostenderet,
sed non fuit tam diligens quam est Rullus, aut fortasse
emptorem ei loco reperire non potuit. Verum inter hos
agros captos veteribus bellis virtute summorum imperatorum
adiungit regios agros Mithridatis, qui in Paphlagonia, qui
in Ponto, qui in Cappadocia fuerunt, ut eos xviri vendant.
52 Itane vero? non legibus datis, non auditis verbis impera-
toris, nondum denique bello confecto, cum rex Mithridates
amisso exercitu regno expulsus tamen in ultimis terris
aliquid etiam nunc moliatur atque ab invicta Cn. Pompei
manu Maeote et illis paludibus et itinerum angustiis atque
altitudine montium defendatur, cum imperator in bello
versetur, in locis autem illis etiam nunc belli nomen reli-
quum sit, eos agros quorum adhuc penes Cn. Pompeium
omne iudicium et potestas more maiorum debet esse xviri
53 vendent? Et, credo, P. Rullus—is enim sic se gerit ut sibi
iam xvir designatus esse videatur—ad eam auctionem potis-
20 simum proficiscetur! Is videlicet, ante quam veniat in
Pontum, litteras ad Cn. Pompeium mittet, quarum ego iam
exemplum ab istis compositum esse arbitror: 'P. SERVILIVS

4 adferunt *supplevi* 5 eidem *Lambinus*: idem *codd.* item *Zumpt* 9 sedium E^2mc consilio *EcN* 10 nec ut *Ee*: sed ut *cett.* 11 certarunt *EcN* 14 agros] regios *add. codd.*: *del. Kayser* 20 atque] absque *Ee* 25 decem viri *Lag.* 9, *ed. V*: viri decem *cett.*

RVLLVS TRIBVNVS PLEBIS XVIR S. D. *CN.* POMPEIO CN. F.' Non credo ascripturum esse 'MAGNO,' non enim videtur id quod imminuere lege conatur concessurus verbo. 'TE VOLO CVRARE VT MIHI SINOPAE PRAESTO SIS AVXILIVMQVE ADDVCAS, DVM EOS AGROS QVOS *TV* TVO LABORE CEPISTI EGO MEA LEGE VENDAM.' An Pompeium non adhibebit? in eius provincia vendet manubias imperatoris? Ponite ante oculos vobis Rullum in Ponto inter nostra atque hostium castra hasta posita cum suis formosis finitoribus auctionantem. Neque in hoc solum inest contumelia, quae 54 vehementer et insignis est et nova, ut ulla res parta bello nondum legibus datis etiam tum imperatore bellum administrante non modo venierit verum locata sit. Plus spectant homines certe quam contumeliam; sperant, si concessum sit inimicis Cn. Pompei cum imperio, cum iudicio omnium rerum, cum infinita potestate, cum innumerabili pecunia non solum illis in locis vagari verum etiam ad ipsius exercitum pervenire, aliquid illi insidiarum fieri, aliquid de eius exercitu, copiis, gloria detrahi posse. Putant, si quam spem in Cn. Pompeio exercitus habeat aut agrorum aut aliorum commodorum, hanc non habiturum, cum viderit earum rerum omnium potestatem ad xviros esse translatam. Pa- 55 tior non moleste tam stultos esse qui haec sperent, tam impudentis qui conentur; illud queror, tam me ab eis esse contemptum ut haec portenta me consule potissimum cogitarent.

Atque in omnibus his agris aedificiisque vendendis permittitur xviris ut vendant 'QVIBVSCVMQVE IN LOCIS.' O per-

1 Cn. *suppl. Manutius* 2 videbitur *u* 5 tu *suppl. Lauredanus* 6 lege mea *E* 8 vestra *χu* 13 venierit *cς* : venerit *cett.* verum] verum etiam *Naugerius* (1) 15 inimicis χ^2, *ed. R* : inimici *cett.* 17 illis *Pluygers* : aliis *codd.* 20 habebat *M* 21 viderint (-unt *k*) *codd.* : *corr. Naugerius* (1) 23 haec *En* : hoc *cett.* 24 qui] qui haec *E* 28 locis] videatur *add. codd., ego delevi, cf. Zielinski, p.* 166 (*colon litt. mai. scripsi*)

turbatam rationem, o libidinem effrenatam, o consilia
21 dissoluta atque perdita! Vectigalia locare nusquam licet
nisi in hac urbe, hoc ex loco, hac vestrum frequentia.
Venire nostras res proprias et in perpetuum a nobis abalienari in Paphlagoniae tenebris atque in Cappadociae
56 solitudine licebit? L. Sulla cum bona indemnatorum
civium funesta illa auctione sua venderet et se praedam suam diceret vendere, tamen ex hoc loco vendidit nec, quorum oculos offendebat, eorum ipsorum conspectum fugere ausus est; xviri vestra vectigalia non modo non vobis, Quirites, arbitris sed ne praecone quidem publico teste vendent?

Sequitur 'OMNIS AGROS EXTRA ITALIAM' infinito ex tempore, non, ut antea, ab Sulla et Pompeio consulibus. Cognitio xvirum, privatus sit an publicus; eique agro pergrande
57 vectigal imponitur. Hoc quantum iudicium, quam intolerandum, quam regium sit, quem praeterit, posse quibuscumque locis velint nulla disceptatione, nullo consilio privata publicare, publica liberare? Excipitur hoc capite ager *in* Sicilia Recentoricus; quem ego excipi et propter hominum necessitudinem et propter *rei* aequitatem, Quirites, ipse vehementer gaudeo. Sed quae *est* haec impudentia! Qui agrum Recentoricum possident, vetustate possessionis se, non iure, misericordia senatus, non agri condicione defendunt. Nam illum agrum publicum esse fatentur; se moveri possessionibus, antiquissimis sedibus,

1 refrenandam (-atam *e*) *codd.*: *corr. Baiter* 3 hoc *Naugerius* (1): hoc aut illo *codd.* 4 vestras *n* ab (a *e*) vobis *Een* alienari χ^2 7 sua actione *E* et se . . . vendere *om. N* 10 non vobis, Quirites *Müller*: ne vobis quidem (ne vestris *e*) *codd.* 15 eique *Madvig*: sicque *codd.* vectigal pergrande *E* 16 hic *E* quantum intol. *Mμc* 19 publica r. p. *E*: publica populi Rom. *Mommsen* 20 in *suppl. Naugerius* (1) 21 rei *suppl. Pluygers* 22 ipse *Gruter*: saepe *codd.* quae est *Madvig*: quid *codd.* 26 antiquissimis *Lauredanus*: amicissimis (a maximis *E*) *codd.*: avitis suis *Richter*

ac dis penatibus negant oportere. Ac, si est privatus ager Recentoricus, quid eum excipis? sin autem publicus, quae est ista aequitas ceteros, etiam si privati sint, permittere ut publici iudicentur, hunc excipere nominatim qui publicum se esse fateatur? Ergo eorum ager excipitur qui apud Rullum aliqua ratione valuerunt, ceteri agri omnes qui ubique sunt sine ullo dilectu, sine populi Romani notione, sine iudicio senatus xviris addicentur? Atque etiam est **22** 58
alia superiore capite quo omnia veneunt quaestuosa exceptio, quae teget eos agros de quibus foedere cautum est. Audivit hanc rem non a me, sed ab aliis agitari saepe in senatu, non numquam ex hoc loco, possidere agros in ora maritima regem Hiempsalem quos P. Africanus populo Romano adiudicarit; ei tamen postea per C. Cottam consulem cautum esse foedere. Hoc quia vos foedus non iusseritis, veretur Hiempsal ut satis firmum sit et ratum. Cuicuimodi est illud, tollitur vestrum iudicium, foedus totum accipitur, comprobatur. Quod minuit auctionem xviralem laudo, quod regi amico cavet non reprehendo, quod non gratis fit indico. Volitat enim ante oculos istorum Iuba, regis 59
filius, adulescens non minus bene nummatus quam bene capillatus.

Vix iam videtur locus esse qui tantos acervos pecuniae capiat; auget, addit, accumulat. 'AVRVM, ARGENTVM EX PRAEDA, EX MANVBIIS, EX CORONARIO AD QVOSCVMQVE PERVENIT NEQVE RELATVM EST IN PVBLICVM NEQVE IN MONVMENTO CONSVMPTVM,' id profiteri apud xviros et ad

4–5 hunc . . . fateatur *om. n* 4 publicum se *scripsi*: publicus *codd.* 6 aliqua *Madvig*: alia *codd.* 9 veneunt *Eck*: veniunt *cett.* 10 tegit *Manutius* *fort.* est cautum 12 marituma *eMns* 14 ei *Lambinus*: et *codd.* 16 cuicuimodi *Madvig*: quid? cuiusmodi *codd.* 17 totus *Mμ* excipitur (-pit *Mμk*) *codd.*: *corr. Pluygers* 20 fit, indignor *Klotz* Iubae *codd.*: *corr. Lauredanus* 23 pecuniae *om. E* 25 quodcumque (quae- *k*) *codd.*: *corr. Naugerius* (1) 27 fateri *E*

eos referri iubet. Hoc capite etiam quaestionem de clarissimis viris qui populi Romani bella gesserunt, iudiciumque de pecuniis residuis ad xviros translatum videtis. Horum erit nullum iudicium quantae cuiusque manubiae fuerint, quid relatum, quid residuum sit; in posterum vero lex haec imperatoribus vestris constituitur; ut, quicumque de provincia decesserit, apud eosdem xviros quantum habeat
60 praedae, manubiarum, auri coronarii, profiteatur. Hic tamen vir optimus eum quem amat excipit, Cn. Pompeium. Vnde iste amor tam improvisus ac tam repentinus? Qui honore xviratus excluditur prope nominatim, cuius iudicium legumque datio, captorum agrorum ipsius virtute cognitio tollitur, cuius non in provinciam, sed in ipsa castra xviri cum imperio, infinita pecunia, maxima potestate et iudicio rerum omnium mittuntur, cui ius imperatorium, quod semper omnibus imperatoribus est conservatum, soli eripitur, is excipitur unus ne manubias referre iubeatur? Vtrum tandem hoc capite honos haberi homini, an invidia quaeri videtur?

23
61 Remittit hoc Rullo Cn. Pompeius; beneficio isto legis, benignitate xvirali nihil utitur. Nam si est aequum praedam ac manubias suas imperatores non in monumenta deorum immortalium neque in urbis ornamenta conferre, sed ad xviros tamquam ad dominos reportare, nihil sibi appetit praecipui Pompeius, nihil; volt se in communi atque in eodem quo ceteri iure versari. Sin est iniquum, Quirites, si turpe, si intolerandum hos xviros portitores omnibus omnium pecuniis constitui, qui non modo reges atque

1 referri *scripsi*: referre *codd.*; *cf.* I. 12, *Zielinski, p.* 201 quaestionem] *fort.* constitutam *supplendum* 3 residuis *scripsi*: repetundis *codd.* (*cf. Clu.* 94) 4 nullum] nunc *Lauredanus* (*at de Xvirum furtis loquitur Cic.*) 6 nostris *Mμc* de provincia *om. N* 7 habent *Ec* 8 hic *E*: hinc *cett.* 9 excipit *k, edd. VR*: excidit *cett.* 12 cognitio *om. E* 15 cui *ed. R*: quod *codd.* 17 iubeatur *Graevius*: iubeat *E*: debeat *cett.* 25 praecipue *codd.*: *corr. Orelli* 27 si turpe *om. Ec* si] est *Ec*

exterarum nationum homines sed etiam imperatores vestros excutiant. non mihi videntur honoris causa excipere Pompeium, sed metuere ne ille eandem contumeliam quam ceteri ferre non possit. Pompeius autem *cum* hoc animo 62 sit ut, quicquid vobis placeat, sibi ferendum putet, quod vos ferre non poteritis, id profecto perficiet ne diutius inviti ferre cogamini. Verum tamen cavet ut, si qua pecunia post nos consules ex novis vectigalibus recipiatur, ea xviri utantur. Nova porro vectigalia videt ea fore quae Pompeius adiunxerit. Ita remissis manubiis vectigalibus eius virtute partis se frui putat oportere.

Parta sit pecunia, Quirites, xviris tanta quanta sit in terris, nihil praetermissum sit, omnes urbes, agri, regna denique, postremo etiam vectigalia vestra venierint, accesserint in cumulum manubiae vestrorum imperatorum; quantae et quam immanes divitiae xviris in tantis auctionibus, tot iudiciis, tam infinita potestate rerum omnium quaerantur videtis. Cognoscite nunc alios immensos atque 24 63 intolerabilis quaestus, ut intellegatis ad certorum hominum importunam avaritiam hoc populare legis agrariae nomen esse quaesitum. Hac pecunia iubet agros emi quo deducamini. Non consuevi homines appellare asperius, Quirites, nisi lacessitus. Vellem fieri posset ut a me sine contumelia nominarentur ei qui se xviros sperant futuros; iam videretis quibus hominibus omnium rerum et vendendarum et emendarum potestatem permitteretis. Sed quod ego nondum 64 statuo mihi esse dicendum, vos tamen id potestis cum animis vestris cogitare; unum hoc certe videor mihi veris-

1 vestros *E*: nostros *cett.* 3 contumeliam] iniuriam *E* 4 cum *suppl. Manutius* 5 sit] est *Garatoni* 6 perficiat *codd.*: *corr. ed. V* 12 sit in] est in *Lambinus* 13 sit, omnes *Lauredanus*: sed omnes *codd.* 19 ceterorum *Ec* 21 quo] quod *Ec* decumani (-mana *e*: -matu *N*) *codd.*: *corr. Naugerius* 1) 23 velim *codd.*: *corr. Ernesti* 24 videritis *Ec* 26 permiseritis *E*: permittitis *e*

sime posse dicere: tum cum haberet haec res publica Luscinos, Calatinos, Acidinos, homines non solum honoribus populi rebusque gestis verum etiam patientia paupertatis ornatos, et tum cum erant Catones, Phili, Laelii, quorum sapientiam temperantiamque in publicis privatisque, forensibus domesticisque rebus perspexeratis, tamen huiusce modi res commissa nemini est ut idem iudicaret et venderet et hoc faceret per quinquennium toto in orbe terrarum idemque agros vectigalis populi Romani abalienaret et, cum summam tantae pecuniae nullo teste sibi ipse ex sua voluntate fecisset, tum denique emeret a quibus vellet quod
65 videretur. Committite vos nunc, Quirites, his hominibus haec omnia quos odorari hunc xviratum suspicamini; reperietis partem esse eorum quibus ad habendum, partem
25 quibus ad consumendum nihil satis esse videatur. Hic ego iam illud quod expeditissimum est ne disputo quidem, Quirites, non esse hanc nobis a maioribus relictam consuetudinem ut emantur agri a privatis quo plebes publice deducatur; omnibus legibus agris publicis privatos esse deductos. Huiusce modi me aliquid ab hoc horrido ac truce tribuno plebis exspectasse *confiteor*; hanc vero emendi et vendendi quaestuosissimam ac turpissimam mercaturam alienam actione tribunicia, alienam dignitate populi Romani
66 semper putavi. Iubet agros emi. Primum quaero quos agros et quibus in locis? Nolo suspensam et incertam plebem Romanam obscura spe et caeca exspectatione pendere. Albanus ager est, Setinus, Privernas, Fundanus, Vescinus, Falernus, Literninus, Cumanus, Nucerinus. Audio. Ab alia

4 Philippi *codd.*: *corr. Sigonius* 7 emissa *E*: permissa *Lauredanus* 12 nunc vos *E* 13 adorari *Ee* suspicabamini *N* 16 est *Wesenberg*: sit *codd.* 17 vobis *n* a maioribus *om. N* 19 deducantur *Ee* ex agris *Lambinus* 20 deductos] *fort.* deiectos 21 plebis] plebis fateor *Lag.* 9 confiteor *suppl. Zielinski, p.* 113 24 iubet *Ee*: libet *cett.* 27 Vestinus (festiuus *Ee*) *codd.*: *corr. ed. V* 28 Liternus (-ius *E*) *codd.*: *corr. Gebhardt* Nucerinus *scripsi*: ancasianas *codd.* (*cf. Plin. N. H.* iii. 62, *Liv.* ix. 38): Casilinas (*an post* Falernus *transponendum*?) *Camillus Peregrinus*

porta Capenas, Faliscus, Sabinus ager, Reatinus; *ab alia* Venafranus, Allifanus, Trebulanus. Habes tantam pecuniam qua hosce omnis agros et ceteros horum similis non modo emere verum etiam coacervare possis: cur eos non definis neque nominas, ut saltem deliberare plebes Romana possit quid intersit sua, quid expediat, quantum tibi in emendis et in vendendis rebus committendum putet? 'Definio,' inquit, 'Italiam.' Satis certa regio. Etenim quantulum interest utrum in Massici radices, an in Silam silvam deducamini? Age, non definis locum; quid? 67
naturam agri? 'Vero,' inquit, 'QVI ARARI AVT COLI POSSIT.' 'Qui possit arari,' inquit, 'aut coli,' non qui aratus aut cultus sit. Vtrum haec lex est, an tabula Veratianae auctionis? in qua scriptum fuisse aiunt: 'IVGERA CC IN QVIBVS OLIVETVM FIERI POTEST, IVGERA CCC VBI INSTITVI VINEAE POSSVNT.' Hoc tu emes ista innumerabili pecunia quod arari aut coli possit? Quod solum tam exile et macrum est quod aratro perstringi non possit, aut quod est tam asperum saxetum in quo agricolarum cultus non elaboret? 'Idcirco,' inquit, 'agros nominare non possum quia tangam nullum ab invito.' Hoc, Quirites, multo est quaestuosius quam si ab invito sumeret; inibitur enim ratio quaestus de vestra pecunia, et tum denique ager emetur cum idem expediet emptori et venditori.

Sed videte vim legis agrariae. Ne ei quidem qui agros 26
publicos possident decedent de possessione, nisi erunt 68
deducti optima condicione et pecunia maxima. Conversa ratio. Antea cum erat a tribuno plebis mentio legis

1 ager *del. Lambinus* ab alia *suppl. Kayser* 2 Venefranus *k*: veneranus *cett.* 5 plebes *Ee*: plebs *cett.* 7 et in *EeN*: et *Mμς* 8 satis *Eς*: fatis *cett.* 9 Silam silvam *coni. Müller qui tamen* aliove *servat*: Italiam aliove *codd.*: Apuliam aliove *Sigonius* 11 natura? Agri vero *Mωο* 13 Neratianae *k* (*cf. Flacc.* 46) 17 et *EeN*: aut *cett.* 21 Quirites *Klotz*: que *Ee*: quoque *cett.* 22 inibitur *mg. Ascensii*: inhibetur *Ee*, *Lagg.* 8, 13: inietur *cett.*: invenietur *Lambinus* 24 expediet *Eek*: expediret *cett.*

agrariae facta, continuo qui agros publicos aut qui possessiones invidiosas tenebant extimescebant; haec lex eos homines fortunis locupletat, invidia liberat. Quam multos enim, Quirites, existimatis esse qui latitudinem possessionum tueri, qui invidiam Sullanorum agrorum ferre non possint, qui vendere cupiant, emptorem non reperiant, perdere iam denique illos agros ratione aliqua velint? Qui paulo ante diem noctemque tribunicium nomen horrebant, vestram vim metuebant, mentionem legis agrariae pertimescebant, ei nunc etiam ultro rogabuntur atque orabuntur ut agros partim publicos, partim plenos invidiae, plenos periculi quanti ipsi velint xviris tradant. Atque hoc carmen hic
69 tribunus plebis non vobis, sed sibi intus canit. Habet socerum, virum optimum, qui tantum agri in illis rei publicae tenebris occupavit quantum concupivit. Huic subvenire volt succumbenti iam et oppresso, Sullanis oneribus gravi, sua lege, ut liceat illi invidiam deponere, pecuniam condere. Et vos non dubitatis quin vectigalia vestra vendatis plurimo maiorum vestrorum sanguine et sudore quaesita, ut Sullanos possessores divitiis augeatis,
70 periculo liberetis? Nam ad hanc emptionem xviralem duo genera agrorum spectant, Quirites. Eorum unum propter invidiam domini fugiunt, alterum propter vastitatem. Sullanus ager a certis hominibus latissime continuatus tantam habet invidiam ut veri ac fortis tribuni plebis stridorem unum perferre non possit. Hic ager omnis, quoquo pretio coemptus erit, tamen ingenti pecunia nobis inducetur. Alterum genus agrorum propter sterilitatem incultum, propter pestilentiam vastum atque desertum

2 expertimescebant *mei*: *corr. Klotz*: pertimescebant *Lag.* 9 8 dies noctesque *Lambinus*: diu noctuque *Lag.* 9 9 ei] et *EcN* 15 hic *N* 16 et oppresso $\chi^2 c$: expresso *EcM*^{1}*n*: ex (*om.* ex *k*) oppresso $\mu\chi^1 k$ 17 gravi sua] gratissima *Halm* 19 vestrum *Ec* 26 posset *codd.*: *corr. Naugerius* (1) 27 emptus *E* 28 vobis *ed. V*

emetur ab eis qui eos vident sibi esse, si non vendiderint, relinquendos. Et nimirum id est quod ab hoc tribuno plebis dictum est in senatu, urbanam plebem nimium in re publica posse; exhauriendam esse; hoc enim *verbo* est usus, quasi de aliqua sentina ac non de optimorum civium genere loqueretur. Vos vero, Quirites, si me audire voltis, 27 71 retinete istam possessionem gratiae, libertatis, suffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, festorum dierum, ceterorum omnium commodorum, nisi forte mavoltis relictis his rebus atque hac luce rei publicae in Sipontina siccitate aut in Salpinorum *plenis* pestilentiae finibus Rullo duce conlocari. Aut dicat quos agros empturus sit; ostendat et quid et quibus daturus sit. Vt vero, cum omnis urbis, agros, vectigalia, regna vendiderit, tum harenam aliquam aut paludes emat, id vos potestis, quaeso, concedere? Quamquam illud est egregium quod hac lege ante omnia veneunt, ante pecuniae coguntur et coacervantur quam gleba una ematur. Deinde emi iubet, ab invito vetat. Quaero, si qui velint vendere non fuerint, quid 72 pecuniae fiet? Referre in aerarium lex vetat, exigi prohibet. Igitur pecuniam omnem xviri tenebunt, vobis ager non emetur; vectigalibus abalienatis, sociis vexatis, regibus atque omnibus gentibus exinanitis illi pecunias habebunt, vos agros non habebitis. 'Facile,' inquit, 'adducentur pecuniae magnitudine ut velint vendere.' Ergo ea lex est qua nostra vendamus quanti possimus, aliena emamus quanti possessores velint.

1 ab his *eχn* qui vident eos sibi eos *E* vendiderunt *N* 2 id *Lagg.* 1, 7: idem *cett.*: illud *Müller* 4 verbo *suppl. ed. Hervag.* (*cf.* § 7) 7 retinere *E* 8 dierum *om. N* 10 rei p.] p. R. *N* Sepontina *Een* 11 Salapinorum *Angelius* (*sed cf. Vitruv.* i. 12) plenis *supplevi* (pestilentia a finitoribus *Schwartz*) 12 aut *Turnebus*: at (at si *e*) *codd.* 20 pecunia *cod. Graevii* fiet *Angelius*: fiet et *codd.*: fiet? Etenim *Lauredanus* 24 adducentur *k*: adducuntur *cett.* 26 possimus *Eeχn*: possumus *Mμς*

73 Atque in hos agros qui hac lege empti sint colonias ab his xviris deduci iubet. Quid? omnisne locus eius modi est ut nihil intersit rei publicae, colonia deducatur in eum locum necne, an est locus qui coloniam postulet, est *qui* plane recuset? Quo in genere sicut in ceteris rei publicae partibus est operae pretium diligentiam maiorum recordari, qui colonias sic idoneis in locis contra suspicionem periculi conlocarunt ut esse non oppida Italiae, sed propugnacula imperi viderentur. Hi deducent colonias in eos agros quos emerint; etiamne si rei
74 publicae non expediat? 'ET IN QVAE LOCA PRAETEREA VIDEBITVR.' Quid igitur est causae quin coloniam in Ianiculum possint deducere et suum praesidium in capite atque cervicibus nostris conlocare? Tu non definias quot colonias, in quae loca, quo numero colonorum deduci velis, tu occupes locum quem idoneum ad vim tuam iudicaris, compleas numero, confirmes praesidio quo velis, populi Romani vectigalibus atque omnibus copiis ipsum populum Romanum coerceas, opprimas, redigas in istam
28 xviralem dicionem ac potestatem? Vt vero totam Italiam suis
75 praesidiis obsidere atque occupare cogitet, quaeso, Quirites, cognoscite. Permittit xviris ut in omnia municipia, in omnis colonias totius Italiae colonos deducant quos velint, eisque colonis agros dari iubet. Num obscure maiores opes quam libertas vestra pati potest, et maiora praesidia quaeruntur, num obscure regnum constituitur, num obscure libertas vestra tollitur? Nam cum idem omnem pecuniam, maximam multitudinem *obtinebunt*, idem totam Italiam suis opibus

1 sunt *EN* 2 his *emχn* : iis *cett.* 5 est plane rectius et (*om.* et *k*) quo *codd.* : *corr. Lauredanus* 7 sic] si *Ee* 9 imperii viderentur *ωk* : viderentur imperii *E* : imperii esse viderentur *cett.* 14 vestris *ωn* collocare *Ee* : possint collocare *cett.* quot *Lauredanus* : quo *codd.* 19 reducas in *N* 21 cogitet *mn* : cogitent (cognoscite *E*) *cett.* 22 permitti *Ee* 24 colonis *En* : coloniis *cett.* 25 et *EeN* : ac *cett.* 28 obtinebunt *suppl. Lauredanus* idem *e* : id est *cett.*

obsidebunt, idem vestram libertatem suis praesidiis et
coloniis interclusam tenebunt, quae spes tandem, quae
facultas recuperandae vestrae libertatis relinquetur?

At enim ager Campanus hac lege dividetur orbi terrae 76
pulcherrimus et Capuam colonia deducetur, urbem am-
plissimam atque ornatissimam. Quid ad haec possu-
mus dicere? De commodo prius vestro dicam, Quirites;
deinde ad amplitudinem et dignitatem revertar, ut, si quis
agri aut oppidi bonitate delectatur, ne quid exspectet, si
quem rei indignitas commovet, ut huic simulatae largitioni
resistat. Ac primum de oppido dicam, si quis est forte
quem Capua magis quam Roma delectet. V milia colo-
norum Capuam scribi iubet; ad hunc numerum quinge-
nos sibi singuli sumunt. Quaeso, nolite vosmet ipsos conso- 77
lari; vere et diligenter considerate. Num vobis aut vestri
similibus integris, quietis, otiosis hominibus in hoc numero
locum fore putatis? Si est omnibus vobis maiori*ve* vestrum
parti, quamquam me vester honos vigilare dies atque no-
ctes et intentis oculis omnis rei publicae partis intueri iubet,
tamen paulisper, si ita commodum vestrum fert, conivebo.
Sed si v hominum milibus ad vim, facinus caedem-
que delectis locus atque urbs quae bellum facere atque
instruere possit quaeritur, tamenne patiemini vestro nomine
contra vos firmari opes, armari praesidia, urbis, agros, copias
comparari? Nam agrum quidem Campanum quem vobis 78
ostentant ipsi concupiverunt; deducent suos, quorum no-
mine ipsi teneant et fruantur; coement praeterea; ista dena

2 colonis *Ee* 4 orbi *Mμc*: orbe *EeN*: orbis *k* (*cf. Verr.* iv. 82) 6 Quid *Ernesti*: atqui (-e *Mμς*) quid *codd.* (*fort. ex* at. qui quid) 7 vestro prius *EN* 8 rei revertar *Kayser* 9 delectetur (-entur *Ee*) *codd.*: *corr. Lambinus* 10 rei p. *Orelli* indignitas *Moς*: dignitas *cett.* 12 delectet *Ek*: delectat *cett.* 13 quinquagenos *codd.*: *corr. Lauredanus* 14 sument *N* 15 vestri *k*: vestris *cett.* 16 omnibus *codd.*: *corr. Angelius* 17 -ve *suppl. Richter* 18 quam *codd.*: *corr. Angelius* 20 feret *ed. V* commovebo *Ee*: commonebo *cett.*: *corr. Angelius* 22 delectus *N* 23 patiamini *eχ*[1]: patienti *E* 27 coemant *codd.*: *corr. Manutius*

iugera continuabunt. Nam si dicent per legem id non licere, ne per Corneliam quidem licet; at videmus, ut longinqua mittamus, agrum Praenestinum a paucis possideri. Neque istorum pecuniis quicquam aliud deesse video nisi eius modi fundos quorum subsidio familiarum magnitudines et Cumanorum ac Puteolanorum praediorum sumptus sustentare possint. Quod si vestrum commodum spectat, veniat et coram mecum de agri Campani divisione disputet.

29 79 Quaesivi ex eo Kalendis Ianuariis quibus hominibus et quem ad modum illum agrum esset distributurus. Respondit a Romilia tribu se initium esse facturum. Primum quae est ista superbia et contumelia ut populi pars amputetur, ordo tribuum neglegatur, ante rusticis detur ager, qui habent, quam urbanis, quibus ista agri spes et iucunditas ostenditur? Aut, si hoc ab se dictum negat et satis facere omnibus vobis cogitat, proferat; in iugera dena discribat, a Suburana usque ad Arniensem nomina vestra proponat. Si non modo dena iugera dari vobis sed ne constipari quidem tantum numerum hominum posse in agrum Campanum intellegetis, tamenne vexari rem publicam, contemni maiestatem populi Romani, deludi vosmet ipsos diutius a tribuno

80 plebis patiemini? Quod si posset ager iste ad vos pervenire, nonne eum tamen in patrimonio vestro remanere malletis? Vnumne fundum pulcherrimum populi Romani, caput vestrae pecuniae, pacis ornamentum, subsidium belli, fundamentum vectigalium, horreum legionum, solacium annonae disperire patiemini? An obliti estis Italico bello amissis ceteris vectigalibus quantos agri Campani fructibus exercitus alueritis? an ignoratis cetera illa magnifica populi Romani vectigalia perlevi saepe momento fortunae inclinatione

2 at] ac *EcM* 6 praesidiorum *n* 7 spectat *Ee*: exspectat *cett.* 12 contumelia] contumacia *Müller* 14 habent] emitur *E* 15–16 et . . . cogitat] ut . . . cogitet *Richter* 16 in] in singulos *Lambinus*, *cf.* § 85 describat *codd.*: *corr. Kayser* 17 a Suburana *Lauredanus*: ab usura nam *codd.* Aniensem *Lag.* 9

temporis pendere? Quid nos Asiae portus, quid Syriae ora, quid omnia transmarina vectigalia iuvabunt tenuissima suspicione praedonum aut hostium iniecta? At vero hoc 81
agri Campani vectigal, Quirites, eius modi est ut cum domi sit et omnibus praesidiis oppidorum tegatur, tum neque bellis infestum nec fructibus varium nec caelo ac loco calamitosum esse soleat. Maiores nostri non solum id quod *de* Campanis ceperant non imminuerunt verum etiam quod ei tenebant quibus adimi iure non poterat coemerunt. Qua de causa nec duo Gracchi qui de plebis Romanae commodis plurimum cogitaverunt, nec L. Sulla qui omnia sine ulla religione quibus voluit est dilargitus, agrum Campanum attingere ausus est; Rullus exstitit qui ex ea possessione rem publicam demoveret ex qua nec Gracchorum benignitas eam nec Sullae dominatio deiecisset. Quem 30
agrum nunc praetereuntes vestrum esse dicitis et quem per iter qui faciunt, externi homines, vestrum esse audiunt, is, cum erit divisus, *neque erit vester* neque vester esse dicetur. At qui homines possidebunt? Primo quidem acres, ad vim 82
prompti, ad seditionem parati qui, simul ac xviri concrepuerint, armati in civis et expediti ad caedem esse possint; deinde ad paucos opibus et copiis adfluentis totum agrum Campanum perferri videbitis. Vobis interea, qui illas a maioribus pulcherrimas vectigalium sedis armis captas accepistis, gleba nulla de paternis atque avitis possessionibus relinquetur. At quantum intererit inter vestram et priva-

1 nos *Ecχn* : vos *cett.* 2 ora *scripsi* : rura *Ee* : cura (tura *k*) *cett.* (quid scriptura *Gebhardt*) : *fort. in archetypo erat* Syriae^{suria} 4 Quirites, eiusmodi est ut cum *scripsi* : cum eiusmodi sit ut cum *codd.* : cum eiusmodi est ut *Beroaldus* 6 neque fructibus *Lag.* 9 7 soleat *Zumpt* : solet *codd.* 8 de *suppl. Lauredanus* 9 id quod *oς* (*c*²) ei *Lauredanus* : et *codd.* 16 quem per iter *Eχ*² : quem pariter *cett.* 18 neque erit vester (vester *addidi*) *suppl. ed. Hervag.* vester esse *cod. Pithoei* : vestrum *mei* 19 primum *E* 20 increpuerint *Mμς* 23 perferri *E* : praeferri *cett.* : deferri *Ernesti* 26 tantum *codd.* : *corr. Halm*

torum diligentiam! Quid? Cum a maioribus nostris P. Lentulus, qui princeps senatus *fuit*, in ea loca missus esset ut privatos agros qui in publicum Campanum incurrebant pecunia publica coemeret, dicitur renuntiasse nulla se pecunia fundum cuiusdam emere potuisse, eumque qui nollet vendere ideo negasse se adduci posse uti venderet quod, cum pluris fundos haberet, ex illo solo fundo numquam
83 malum nuntium audisset. Itane vero? privatum haec causa commovit; populum Romanum ne agrum Campanum privatis gratis Rullo rogante tradat non commovebit? At idem populus Romanus de hoc vectigali potest dicere quod ille de suo fundo dixisse dicitur. Asia multos annos vobis fructum Mithridatico bello non tulit, Hispaniarum vectigal temporibus Sertorianis nullum fuit, Siciliae civitatibus bello fugitivorum M'. Aquilius etiam mutuum frumentum dedit; at ex hoc vectigali numquam malus nuntius auditus est. Cetera vectigalia belli difficultatibus adfliguntur; hoc vecti-
84 gali etiam belli difficultates sustentantur. Deinde in hac adsignatione agrorum ne illud quidem dici potest quod in ceteris, agros desertos a plebe atque a cultura hominum
31 liberorum esse non oportere. Sic enim dico, si Campanus ager dividatur, exturbari et expelli plebem ex agris, non constitui et conlocari. Totus enim ager Campanus colitur et possidetur a plebe, et a plebe optima et modestissima; quod genus hominum optime moratum, optimorum et aratorum et militum, ab hoc plebicola tribuno plebis funditus

1 quid *Richter*: quod *codd.*: Quirites *Baiter* (*cf. Zielinski, p.* 201) 2 senatus $e\omega^{2}ok$: senator *cett.* fuit *suppl. Lauredanus* (*fort. in archetypo erat*, ut princeps sen., *cf. Caec.* 88, 104) ut *Eek*: ut et *cett.*: *fort.* ut etiam 4 coemeret $M\mu\varsigma$: coemerit *EeN* 8 privatorum (-urum *N*) *EeN* 9 causa commovet (commovet causa *E*): *corr. Naugerius* (1) in populum *N* 10 commovebit $M^{b}ms\omega^{2}\varsigma$: commoverit *cett.* 11 idem *Lag.* 9, *Mommsen*: fidem (quidem *k*) *cett.* (*cf.* § 103) 15 M. Atilius *codd.*: *corr. Lauredanus* 17 difficultatibus *Ee*: facultatibus *cett.* (*ita mox*) 20–22 agros . . . dividatur *om. M* 21 liberos *E* 22 et *ENe*: *om. cett.* 26 plebicola *N*: plebecola *Mosωc*: plebecula *cett.*

eicitur. Atque illi miseri nati in illis agris et educati, glebis subigendis exercitati, quo se subito conferant non habebunt; his robustis et valentibus et audacibus xvirum satellitibus agri Campani possessio tota tradetur, et, ut vos nunc de vestris maioribus praedicatis: 'hunc agrum nobis maiores nostri reliquerunt,' sic vestri posteri de vobis praedicabunt: 'hunc agrum patres nostri acceptum a patribus suis perdiderunt.' Equidem existimo: si iam campus Mar- 85
tius dividatur et uni cuique vestrum ubi consistat bini pedes adsignentur, tamen promiscue toto quam proprie parva frui parte malitis. Qua re etiam si ad vos esset singulos aliquid ex hoc agro perventurum qui vobis ostenditur, aliis comparatur, tamen honestius eum vos universi quam singuli possideretis. Nunc vero cum ad vos nihil pertineat, sed paretur aliis, eripiatur vobis, nonne acerrime, tamquam armato hosti, sic huic legi pro vestris agris resistetis?

Adiungit Stellatem campum agro Campano et in eo duodena discribit in singulos homines iugera. Quasi vero paulum differat ager Campanus a Stellati; sed multitudo, 86
Quirites, quaeritur qua illa omnia oppida compleantur. Nam dixi antea lege permitti ut quae velint municipia, quas velint veteres colonias colonis suis occupent. Calenum municipium complebunt, Teanum oppriment, Atellam, Cumas, Neapolim, Pompeios, Nuceriam suis praesidiis devincient, Puteolos vero qui nunc in sua potestate sunt, suo iure libertateque utuntur, totos novo populo atque adventiciis copiis occupabunt. Tunc illud vexillum Cam- 32

1 in illis] nullis M^1N 3 robustissimis *E* et audacibus *om. N* 4 tradetur *k*: tradatur *cett.* 5 vestris *om. E* 8 equidem *Ee*: et quidem *cett.* 11 malitis *E*: maletis *Mμ*: malletis $\chi^2 c$: malueris *e* 13 eum] cum *Ee* 14 pertineat] perveniat *Lambinus* 18 describit *codd.*: *corr. Kayser* 19 paululum *E* ac Stellatis (-us *N*). Et *codd.*: *corr. Turnebus*: a Stellati. Scilicet *Lauredanus* 24 Neapolin *E* 25 devincient *k*: devincent *cett.* 26 atque *om. E* 27 exilium (aux. *E*) *codd.*: *corr. Lauredanus*

panae coloniae vehementer huic imperio timendum Capuam
a xviris inferetur, tunc contra hanc Romam, communem
87 patriam omnium nostrum, illa altera Roma quaeretur. In
id oppidum homines nefarie rem publicam vestram trans-
ferre conantur, quo in oppido maiores nostri nullam omnino
rem publicam esse voluerunt, qui tris solum urbis in terris
omnibus, Carthaginem, Corinthum, Capuam, statuerunt
posse imperi gravitatem ac nomen sustinere. Deleta
Carthago est, quod cum hominum copiis, tum ipsa natura
ac loco, succincta portibus, armata muris, excurrere ex
Africa, imminere duabus fructuosissimis insulis populi
Romani videbatur. Corinthi vestigium vix relictum est.
Erat enim posita in angustiis atque in faucibus Graeciae sic
ut terra claustra locorum teneret et duo maria maxime
navigationi diversa paene coniungeret, cum pertenui dis-
crimine separentur. Haec quae procul erant a conspectu
imperi non solum adflixerunt sed etiam, ne quando recreata
exsurgere atque erigere se possent, funditus, ut dixi, sustu-
88 lerunt. De Capua multum est et diu consultatum; exstant
litterae, Quirites, publicae, sunt senatus consulta complura.
Statuerunt homines sapientes, si agrum Campanis ademis-
sent, magistratus, senatum, publicum ex illa urbe consilium
sustulissent, imaginem rei publicae nullam reliquissent, nihil
fore quod Capuam timeremus. Itaque hoc perscriptum in
monumentis veteribus reperietis, ut esset urbs quae res eas
quibus ager Campanus coleretur suppeditare posset, ut esset
locus comportandis condendisque fructibus, ut aratores
cultu agrorum defessi urbis domiciliis uterentur, idcirco illa
33 89 aedificia non esse deleta. Videte quantum intervallum sit

1 Capua (-ae *Lag.* 9) *codd.* : *corr. Manutius* 3 vestrum *Ee* 4 nefarii *Lag.* 9, *Naugerius* (1) nostram *nc* 5 vestri *χn* 9 est *om. n* 11 duabus *Gebhardt* : ita *codd.* : Italiae ac *Lauredanus* 16 separarentur *Lagg.* 1, 7 (*m.* 2) 18 erigere *k*, *ed. R* : eripere *cett.* 19 consultum *codd.* : *corr. Lambinus* 27 comportandis *Ee* : comparandis *cett.*

 89

interiectum inter maiorum nostrorum consilia et inter istorum hominum dementiam. Illi Capuam receptaculum aratorum, nundinas rusticorum, cellam atque horreum Campani agri esse voluerunt, hi expulsis aratoribus, effusis ac dissipatis fructibus vestris eandem Capuam sedem novae rei publicae constituunt, molem contra veterem rem publicam comparant. Quod si maiores nostri existimassent quemquam in tam inlustri imperio et tam praeclara populi Romani disciplina *M.* Bruti aut P. Rulli similem futurum —hos enim nos duos adhuc vidimus qui hanc rem publicam Capuam totam transferre vellent—profecto nomen illius urbis non reliquissent. Verum arbitrabantur Corinthi et Cartha- 90
gini, etiam si senatum et magistratus sustulissent agrumque civibus ademissent, tamen non defore qui illa restituerent atque qui ante omnia commutarent quam nos audire possemus; hic vero in oculis senatus populique Romani nihil posse exsistere quod non ante exstingui atque opprimi posset quam plane exortum *esset* ac natum. Neque vero ea res fefellit homines divina mente et consilio praeditos. Nam post Q. Fulvium Q. Fabium consules, quibus consulibus Capua devicta atque capta est, nihil est in illa urbe contra hanc rem publicam non dico factum, sed nihil omnino est cogitatum. Multa postea bella gesta cum regibus, Philippo, Antiocho, Persa, Pseudophilippo, Aristonico, Mithridate et ceteris; multa praeterea bella gravia, Carthaginiense III, Corinthium, Numantinum; multae in hac re publica seditiones domesticae quas praetermitto; bella cum sociis,

4 hi *E*χ[1]*k*: his *cett.* 7 nostri *om. N* existimassent *EcN*: existimavissent *cett.* 9 M. *suppl. Lauredanus* 10 videmus *codd.*: *corr. Lauredanus* hanc *om. E* 13 magistratum *codd.*, *corr. Graevius* 15 qui *del. Lambinus* omnia ante *E* communitarent *Ec* 18 esset *supplevi* natum] natum esset ς (*c*²), *Angelius* 21 illa] ea *N* 22 nihil *del. Naugerius* 2 est cogit. *Ee*: excogit. *cett.* 25 Cartaginiensium (Kar. *Ec*) *codd.*: *corr. Lauredanus*: Carthaginiense *Lambinus* 26 hoc (hac *c*) p. R. *Ee*

Fregellanum, Marsicum; quibus omnibus domesticis externisque bellis Capua non modo non obfuit sed opportunissimam se nobis praebuit et ad bellum instruendum et ad exercitus ornandos et tectis ac sedibus suis recipiendos.

91 Homines non inerant in urbe qui malis contionibus, turbulentis senatus consultis, iniquis imperiis rem publicam miscerent et rerum novarum causam aliquam quaererent. Neque enim contionandi potestas erat cuiquam nec consili capiendi publici; non gloriae cupiditate efferebantur, propterea quod, ubi honos publice non est, ibi gloriae cupiditas esse non potest; non contentione, non ambitione discordes. Nihil enim supererat de quo certarent, nihil quod contra peterent, nihil ubi dissiderent. Itaque illam Campanam adrogantiam atque intolerandam ferociam ratione et consilio maiores nostri ad inertissimum ac desidiosissimum otium perduxerunt. Sic et crudelitatis infamiam effugerunt quod urbem ex Italia pulcherrimam non sustulerunt, et multum in posterum providerunt quod nervis urbis omnibus exsectis
34 urbem ipsam solutam ac debilitatam reliquerunt. Haec
92 consilia maiorum M. Bruto, ut antea dixi, reprehendenda et P. Rullo visa sunt; neque te, P. Rulle, omina illa M. Bruti atque auspicia a simili furore deterrent. Nam et ipse qui deduxit, et qui magistratum Capuae illo creante ceperunt, et qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnis acerbissimas impiorum poenas pertulerunt. Et quoniam *M.* Bruti atque illius temporis feci mentionem, commemorabo id quod egomet vidi, cum venissem Capuam colonia iam deducta L. Considio et Sex. Saltio, quem ad

5 contionibus *k, Naugerius* (1): conditionibus *cett.* 7 aliquam *om. E* 9 capiundi *codd.* 14 arrogantem *Ee* 15 ac] et *N* 18 omnibus urbe *E*: omnibus *Madvig* exsectis ω^1, *Beroaldus*: eiectis *cett.*: electis *Madvig* 20 et] ut *Richter* (et P. Rullo *om. Lag.* 7, *del. Baiter*) 21 omina μ (ω *mg.*) ϛ: omnia *cett.* (ω^1) 23 capua locare ante *E*: capua et locreanti (-e *m*) *cett.*: *corr. Turnebus* 24 deditionis *codd.*: *corr. Naugerius* (1) 26 M. *suppl. Baiter* 28 coloniam deductam *codd.*: *corr. Richter* (iam *addidi*) consio (-cio *N*) *EcN*

modum ipsi loquebantur, 'praetoribus,' ut intellegatis quan-
tam locus ipse adferat superbiam, quae paucis diebus quibus
illo colonia deducta est perspici atque intellegi potuit.
Nam primum, id quod dixi, cum ceteris in coloniis IIviri 93
appellentur, hi se praetores appellari volebant. Quibus
primus annus hanc cupiditatem attulisset, nonne arbitramini
paucis annis fuisse consulum nomen appetituros? Deinde
anteibant lictores non cum bacillis, sed, ut hic praetoribus
urbanis anteeunt, cum fascibus bini. Erant hostiae maiores
in foro constitutae, quae ab his praetoribus de tribunali,
sicut a nobis consulibus, de consili sententia probatae ad
praeconem et ad tibicinem immolabantur. Deinde patres
conscripti vocabantur. Iam vero voltum Considi videre
ferendum vix erat. Quem hominem 'vegrandi macie torri-
dum' Romae contemptum, abiectum videbamus, hunc
Capuae Campano fastidio ac regio spiritu cum videremus,
Blossios mihi videbar illos videre ac Vibellios. Iam vero 94
qui metus erat tunicatorum illorum! et in Albana et Seplasia
quae concursatio percontantium quid praetor edixisset, ubi
cenaret, quo denuntiasset! Nos autem, hinc Roma qui
veneramus, iam non hospites, sed peregrini atque advenae
nominabamur. Haec qui prospexerint, maiores nostros 35
dico, Quirites, non eos in deorum immortalium numero 95
venerandos a nobis et colendos putatis? Quid enim
viderunt? Hoc quod nunc vos, quaeso, perspicite atque
cognoscite. Non ingenerantur hominibus mores tam a

3 est *Wesenberg*: sit *E*: sint *eN*: fuit *cett.* 4 IIviri *Zumpt*: duumviri *codd.* 5 se praetores] septores $M\mu\chi^1c$ 6 cum hanc E^2en 8 baculis *E* 9 urbanis *Ee*: *om. cett.* fascibus *E*: facibus *cett.* bini *Zumpt*: duabus *codd.*: duobus *ed. R* 11 probatis *codd.*: *corr. Lauredanus* 12 dein $M\mu$ 13 consilii *codd.*: *corr. ed. R* 14 ferundum *codd.* (E^1) vegrandi *k*, *Lauredanus*: ut grandi *cett.* 16 fastidio *Richter* (*cf.* i. 20): praesidio *codd.*: supercilio *Naugerius* 2) 19 percunctantium (-cunt- $M\omega\chi$) *codd.* praetor *k*: p. r. *cett.* 20 quod (-id *k*) enuntiasset *codd.*: *corr. Klotz* hinc Roma *Ee*: Roma hinc *cett.*: hinc *Bake* 21 tam *Ee* 22 prospexerint *e*: perspexerint *cett.*

stirpe generis ac seminis quam ex eis rebus quae ab ipsa natura nobis ad vitae consuetudinem suppeditantur, quibus alimur et vivimus. Carthaginienses fraudulenti et mendaces non genere, sed natura loci, quod propter portus suos multis et variis mercatorum et advenarum sermonibus ad studium fallendi studio quaestus vocabantur. Ligures duri atque agrestes; docuit ager ipse nihil ferendo nisi multa cultura et magno labore quaesitum. Campani semper superbi bonitate agrorum et fructuum magnitudine, urbis salubritate, descriptione, pulchritudine. Ex hac copia atque omnium rerum adfluentia primum illa nata est adrogantia qua a maioribus nostris alterum Capua consulem postularunt, deinde ea luxuries quae ipsum Hannibalem
96 armis etiam tum invictum voluptate vicit. Huc isti xviri cum IↃↃ colonorum ex lege Rulli deduxerint, C decuriones, X augures, VI pontifices constituerint, quos illorum animos, quos impetus, quam ferociam fore putatis? Romam in montibus positam et convallibus, cenaculis sublatam atque suspensam, non optimis viis, angustissimis semitis, prae sua Capua planissimo in loco explicata ac praeclarissime sita inridebunt atque contemnent; agros vero Vaticanum et Pupiniam cum suis opimis atque uberibus campis conferendos scilicet non putabunt. Oppidorum autem finitimorum illam copiam cum hac per risum ac iocum contendent;

2 nobis *Lauredanus* : bonis *codd.* ad vitae consuetudinem *k* : a vita consuetudine *cett.* 5 et advenarum *om. N* 6 Ligures *Ee* : Ligures montani *cett.* 10 discriptione *Kayser* 11 nata *Beroaldus* : capta *Ee* : apta *cett.* est *Wesenberg* : sunt (fuit *k*) *mei* 12 qua *Lag.* 9 : quae *cett.* 13 postularunt *Ee* : postulavit *cett.* 14 etiam *om. E* : etiam . . . cum *om. N* tum *Müller* : tun *M* : tunc *cett.* huc *Naugerius* (1) : huic *codd.* 15 IↃↃ *Lauredanus* : modo *codd.* deduxerunt *Eeω* 16 constituerunt *e* 19 optumis *cMμχ* viis *Angelius* : suis *codd.* 20 praeclarissime sita *Baiter* : prae illis semitis *codd.* 22 optimis (-um- *e*) *codd.* : *corr. Lauredanus* uberrimis *Ee* 23 scilicet *N* : si licet *Ee* : *om. cett.* 24 ac] ac per *N* contemnent *codd.* : *corr. Manutius*

Veios, Fidenas, Collatiam, ipsum hercle Lanuvium, Ariciam, Tusculum cum Calibus, Teano, Neapoli, Puteolis, Cumis, Pompeiis, Nuceria comparabunt. Quibus illi rebus elati et 97
inflati fortasse non continuo, sed certe, si paulum adsumpserint vetustatis ac roboris, non continebuntur; progredientur, cuncta secum ferent. Singularis homo privatus, nisi magna sapientia praeditus, vix cancellis et regionibus offici magnis in fortunis et copiis continetur, nedum isti ab Rullo et Rulli similibus conquisiti atque electi coloni Capuae in domicilio superbiae atque in sedibus luxuriosis conlocati non statim conquisituri sint aliquid sceleris et flagiti, immo vero etiam hoc magis quam illi veteres germanique Campani, quod in vetere fortuna illos natos et educatos nimiae tamen rerum omnium copiae depravabant, hi ex summa egestate in eandem rerum abundantiam traducti non solum copia verum etiam insolentia commovebuntur.

36

Haec tu, P. Rulle, M. Bruti sceleris vestigia quam monumenta maiorum sapientiae sequi maluisti, haec tu cum istis tuis auctoribus excogitasti, ut vetera vectigalia nostra *expilaretis*, exploraretis nova, *urbem novam huic* urbi ad certamen dignitatis opponeretis; ut sub vestrum ius, iuris dictionem, potestatem urbis, nationes, provincias, liberos populos, reges, terrarum denique orbem subiungeretis; ut, cum omnem pecuniam ex aerario exhausissetis, ex vectiga- 98

1 Veios *Zumpt*: vicos (fucos *c*) *codd.*: Labicos *ed. Mediol.* 4 sed certe si] si certe *Ec* paululum $E\chi$ 5 venustatis *Ec*.V progrediuntur *Ec* 6 cuncta secum ferent *Orelli*: iuncti secum ferentur (-untur *c*) *Ec*: longius efferentur (efferrent *M*) *cett.*: iuncti, efferentur singulares *Madvig* 7 cancellis et *Richter*: facilis esset $Ee\chi^2$: facili sese *cett.* 10 luxuriae *Naugerius* (1) 15 eandemque *cMμ* 16 commorabuntur *Ec* 19 auctoribus *M*: actoribus *cett.* nostra *scripsi*: ea *codd.* 20 expilaretis, exploraretis *scripsi* (*cf. Pis.* 52): expleretis *mei*: expilaretis *Lauredanus*: exploraretis *cod. Turnebi* novo urbi ad *codd.* ('*deficit unus versus*' *Mμ in mg.*): *supplevi* (*cf.* 1, 16, 18) 21 opponeretis *Lag.* 9, *Manutius*: opponere uis (-ri ius *M*) *codd.* ius dicionem *Pluygers* 22 potestatem *E*: potestatis *cett.* liberos *Ec*: liberas $M\mu\chi^1\varsigma$: *om. N*

libus redegissetis, ab omnibus regibus, gentibus, ab imperatoribus nostris coegissetis, tamen omnes vobis pecunias ad nutum vestrum penderent; ut idem partim invidiosos agros a Sullanis possessoribus, partim desertos ac pestilentis a vestris necessariis et a vobismet ipsis emptos quanti velletis populo Romano induceretis; ut omnia municipia coloniasque Italiae novis colonis occuparetis; ut quibuscumque in locis vobis videretur ac quam multis videretur colonias
99 conlocaretis; ut omnem rem publicam vestris militibus, vestris urbibus, vestris praesidiis cingeretis atque oppressam teneretis; ut ipsum Cn. Pompeium, cuius praesidio saepissime res publica contra acerrimos hostis et contra improbissimos civis *munita est, exercitu* victore atque horum conspectu privare possetis; ut nihil auro et argento violari, nihil numero et servitiis declarari, nihil vi et manu perfringi posset quod non vos oppressum atque ereptum teneretis; ut volitaretis interea per gentis, per regna omnia cum imperio summo, cum iudicio infinito, cum omni pecunia; ut veniretis in castra Cn. Pompei atque ipsa castra, si commodum vobis esset, venderetis; ut interea magistratus reliquos legibus omnibus soluti sine metu iudiciorum, sine periculo petere possetis; ut nemo ad populum Romanum vos adducere, nemo producere, nemo in senatum cogere, non consul coercere, non tribunus plebis retinere posset.

100 Haec ego vos concupisse pro vestra stultitia atque intemperantia non miror, sperasse me consule adsequi posse demiror. Nam cum omnium consulum gravis in re *publica* custodienda cura ac diligentia debet esse, tum eorum

3 in invidiosos *Mμχ* 4 possessionibus *Ee* 5 nobismet *Ee* 8 ac . . . videretur *om. c*: videretur *om. k* 11 cuius χ^2: quoius *cett.* 12 res p.] r. (rem *n*) p. *codd.*: populus Rom. *ed. Hervagii* 13 victorem (tutatum victoria *Lag.* 9) *codd.*: *supplevi* (*cf. Flacc.* 69) 15 servitiis *scripsi*: suffragiis *codd.* declarari] depravari *Madvig* vi et *Lagg.* 7, 8: velata (vel laeta *Ee*) *cett.* 18 ut *om. E* 21 iudicio *Ee* 23 nemo in *Richter*: non in *codd.* consules *E* 24 posset *k*: possit *cett.* 27 publica χ^1ς: *om. cett.*

maxime qui non in cunabulis, sed in campo sunt consules facti. Nulli populo Romano pro me maiores mei spoponderunt; mihi creditum est; a me petere quod debeo, me ipsum appellare debetis. Quem ad modum, cum petebam, nulli me vobis auctores generis mei commendarunt, sic, si quid deliquero, nullae sunt imagines quae me a vobis deprecentur. Qua re, modo mihi vita suppetat, quam ego *cona-* 37
bor ab istorum scelere insidiisque defendere, polliceor hoc vobis, Quirites, bona fide: rem publicam vigilanti homini, non timido, diligenti, *non ignavo*, commisistis. Ego *sum* is 101
consul qui contionem metuam, qui tribunum plebis perhorrescam, qui saepe et sine causa tumultuer, qui timeam ne mihi in carcere habitandum sit, si tribunus plebis duci iusserit? Ego cum vestris armis armatus *sim*, imperio, auctoritate insignibusque amplissimis exornatus, non horreo in hunc locum progredi, possum vobis, Quirites, auctoribus improbitati hominis resistere, nec vereor ne res publica tantis munita praesidiis ab istis vinci aut opprimi possit. Si antea timuissem, tamen hac contione, hoc populo certe non vererer. Quis enim umquam tam secunda contione legem agrariam suasit quam ego dissuasi? si hoc dissuadere est ac non disturbare atque pervertere. Ex quo intellegi, 102
Quirites, potest nihil esse tam populare quam id quod ego vobis in hunc annum consul popularis adfero, pacem, tranquillitatem, otium. Quae nobis designatis timebatis, ea ne accidere possent consilio meo ac ratione provisa sunt. Non modo vos eritis in otio qui semper esse volueratis,

3 debent *EM*[1]*N* 5 sic *om. Ee* 7 quam rem *Ee* mihi *scripsi*: si *Ee*: ut *cett.* conabor *scripsi*: summis *codd.* (*e v.* 10 *adscitum*) 8 pollicear *Ee* 9 bonae fidei *codd.*: *corr. ed. Hervag.* 10 non ignavo *suppl. ed. Hervag.* ego] ergo *e*: ergo ero *E* sum *supplevi* (*cf. v.* 7) 11 non metuam *E* tribunos *E* (tr. *cett.*) 14 iusserit *E*: iussisset *cett.* sim *suppl. Zumpt* imperio auctoritate *ante* non horreo *hab. codd.*, *huc transtuli* 15 exornatus *Ee*: ornatus *cett.* 16 possum *Zumpt*: posse *codd.* Quirites *Müller*: -que *codd.* 17 hominum *Zumpt* 18 possit ς: posset *cett.* 22 perturbare *E*

verum etiam istos quibus odio est otium quietissimos atque otiosissimos reddam. Etenim illis honores, potestates, divitiae ex tumultu atque ex dissensionibus civium comparari solent; vos, quorum gratia in suffragiis consistit, libertas in legibus, ius in iudiciis et aequitate magistratuum, res fami-
103 liaris in pace, omni ratione otium retinere debetis. Nam si ei qui propter desidiam in otio vivunt, tamen in sua turpi inertia capiunt voluptatem ex ipso otio, quam vos fortunati eritis, si *in* hoc statu quem habetis vestra non ignavia quaesitum, sed virtute partum, otium tenueritis, Quirites! Ego ex concordia quam mihi constitui cum conlega, invitissimis eis hominibus qui nos in consulatu inimicos esse et fore aiebant, providi omnibus, prospexi annonae, revocavi fidem, tribunis plebis denuntiavi *ne* quid turbulenti me consule conflarent. Summum et firmissimum est illud communibus fortunis praesidium, Quirites, ut, qualis vos hodierno die maxima contione mihi pro salute vestra praebuistis, talis reliquis temporibus rei publicae praebeatis. Promitto, recipio, polliceor hoc vobis atque confirmo, me esse perfecturum ut iam tandem illi qui honori inviderunt meo tamen vos universos in consule deligendo plurimum vidisse fateantur.

1 odio est *Madvig*: ociosi *codd.* quietissimos atque otiosissimos *Madvig*: fecissemus atque otiosos *EeN*: fecissemus otiosissimos *Mμϛ*: aeque otiosos *Ussing* 5 ius *Kayser*: hos *codd.* aequitate magnos timores *codd.*: *corr. Lauredanus* 6 retinere *Ee*: tenere *cett.* nam] tam (tamen *c*) $EcM^1\omega$ si *e*: etsi *cett.* 7 in sua] sua *Ec* 8 ex *Madvig*: sed *Ee*: sub *cett.* quo vos fortunam regitis *codd.*: *corr. Madvig* 9 si hunc statum quem habetis esse non *codd.*: *corr. Müller* ignoravi non (an M^2N) quaesitum sed vita partum *codd.*: *corr. Madvig* 10 Quirites. Ego *scripsi*: quod ego *codd.* 11 ex *Lambinus*: et *codd.* 12 eis] esse $Ec\omega^1$: iis esse $M\omega^2$ qui nos *Madvig*: quos vos *codd.* inimico esse et corporis (fore *Madvig*) actibus (iact- $M\omega^2$) providi omnibus prospexi sane revocavi idem *codd.*: *correxi* 14 denuntiavi *EeN*: *om. cett.* ne *suppl. Turnebus* turbulenti *EcN*: turbulentum *cett.* 15 constarent *EcN* 16 hodierna *codd.*: *corr. ed. V* 18 rei p. *Angelius*: p. R. *codd.* promitto *scripsi*: pro certo *codd.* recipio *Müller*: reperto (repeto) *EeN*: *om. cett.*

M. TVLLI CICERONIS
DE LEGE AGRARIA ORATIO TERTIA
CONTRA P. SERVILIVM RVLLVM
TR. PLEB. AD POPVLVM

Commodivs fecissent tribuni plebis, Quirites, si, quae I 1
apud vos de me deferunt, ea coram potius me praesente dixissent; nam et aequitatem vestrae disceptationis et consuetudinem superiorum et ius suae potestatis retinuissent. Sed quoniam adhuc praesens certamen contentionemque fugerunt, nunc, si videtur eis, in meam contionem prodeant et, quo provocati a me venire noluerunt, revocati saltem revertantur. Video quosdam, Quirites, strepitu significare 2
nescio quid et non eosdem voltus quos proxima mea contione praebuerunt in hanc contionem mihi rettulisse. Quare a vobis qui nihil de me credidistis ut eam voluntatem quam semper habuistis erga me retineatis peto; a vobis autem quos leviter immutatos esse sentio parvam exigui temporis usuram bonae de me opinionis postulo, ut eam, si quae dixero vobis probabo, perpetuo retineatis; sin aliter, hoc ipso in loco depositam atque abiectam relinquatis. Com- 3
pleti sunt animi auresque vestrae, Quirites, me gratificantem Septimiis, Turraniis ceterisque Sullanarum adsignationum possessoribus agrariae legi et commodis vestris obsistere. Hoc si qui crediderunt, illud prius crediderint necesse est,

2 apud] ad *coni. Müller* de *om. E* 3 nostrae *m*, *Lag.* 9 10 rettulisse] praebuisse *N* 13 invitatos *N* 15 probaro *Lag.* 9, *Ernesti* 18 Septimiis, Turraniis *Madvig*: septem tyrannis *codd.* 19 commodis vestris *EeN*: commodo vestro *Mμς* 20 haec *N*

hac lege agraria quae promulgata est adimi Sullanos agros vobisque dividi, aut denique minui privatorum possessiones ut in eas vos deducamini. Si ostendo non modo non adimi cuiquam glebam de Sullanis agris, sed etiam genus id agrorum certo capite legis impudentissime confirmari atque sanciri, si doceo agris eis qui a Sulla sunt dati sic diligenter Rullum sua lege consulere ut facile appareat eam legem non a vestrorum commodorum patrono, sed a Valgi genero esse conscriptam, num quid est causae, Quirites, quin illa criminatione qua in me absentem usus est non solum meam sed etiam vestram diligentiam prudentiamque despexerit?

2 4 Caput est legis XL de quo ego consulto, Quirites, neque apud vos ante feci mentionem, ne aut refricare obductam iam rei publicae cicatricem viderer aut aliquid alienissimo tempore novae dissensionis commovere, neque vero nunc ideo disputabo quod hunc statum rei publicae non magno opere defendendum putem, praesertim qui oti et concordiae patronum me in hunc annum populo Romano professus sim, sed ut doceam Rullum posthac in eis saltem tacere rebus in quibus de se et de suis factis taceri velit.
5 Omnium legum iniquissimam dissimillimamque legis esse arbitror eam quam L. Flaccus interrex de Sulla tulit, ut omnia quaecumque ille fecisset essent rata. Nam cum ceteris in civitatibus tyrannis institutis leges omnes exstinguantur atque tollantur, hic rei publicae tyrannum lege constituit. Est invidiosa lex, sicuti dixi, verum tamen habet excusationem; non enim videtur hominis lex esse, sed

1 promulgata sit *codd.* : *corr. Klotz* Sullanis *Richter* 6 his *Ee* a *Ee* : *om. cett.* 7 consulere sua lege *E* 8 Valgi *Beroaldus* : vulgi *codd.* 9 Quirites quin $M\mu\chi$: Quirites *Ee* : quin *n* 14 obductam *Ee* : abductam *cett.* 19 populo R. *Lauredanus* : r. (rei ϛ) p. *codd.* confessus *codd.* : *corr. Manutius* 20 eis] huius *Ee* 23 interea *Ee* 27 sicut χn veram *Ee*

temporis. Quid si est haec multo impudentior? Nam 6 Valeria lege Corneliisque legibus eripitur civi, *civi* datur, coniungitur impudens gratificatio cum acerba iniuria; sed tamen imbibit illis legibus spem non nullam cui ademptum est, aliquem scrupulum cui datum est. Rulli cautio est haec: 'QVI POST C. MARIVM CN. PAPIRIVM CONSVLES.' Quam procul a suspicione fugit, quod eos consules qui adversarii Sullae maxime fuerunt potissimum nominavit! Si enim Sullam dictatorem nominasset, perspicuum fore et invidiosum arbitratus est. Sed quem vestrum tam tardo ingenio fore putavit cui post eos consules Sullam dictatorem fuisse in mentem venire non posset? Quid ergo ait Maria- 7 nus tribunus plebis, qui nos Sullanos in invidiam rapit? 'QVI POST MARIVM ET CARBONEM CONSVLES AGRI, AEDIFICIA, LACVS, STAGNA, LOCA, POSSESSIONES'—caelum et mare praetermisit, cetera complexus est—'PVBLICE DATA ADSIGNATA, VENDITA, CONCESSA SVNT'—a quo, Rulle? post Marium et Carbonem consules quis adsignavit, quis dedit, quis concessit praeter Sullam?—'EA OMNIA EO IVRE SINT—' quo iure? labefactat videlicet nescio quid. Nimium acer, nimium vehemens tribunus plebis Sullana rescindit—'VT QVAE OPTIMO IVRE PRIVATA SVNT.' Etiamne meliore quam paterna et avita? Meliore. At hoc Valeria lex non dicit, 8 Corneliae leges non sanciunt, Sulla ipse non postulat. Si isti agri partem aliquam iuris, aliquam similitudinem propriae possessionis, aliquam spem diuturnitatis attingunt, nemo est tam impudens istorum quin agi secum praeclare arbitretur.

1 hoc *N* imprudentior *Eeχn* 2 civi, civi *Graevius*: civi *E*: cui *cett.*: si cui *Müller* 4 imbibit *Orelli*: inhibet *codd.*: habet in *ed. Hervag.* ademptus . . . datus *codd.*: *corr. Puteanus* 5 haec est *M* 6 Papirium] Carbonem *Lag.* 9 Cn. consules papirium *Ee* 7 quam] qui nam *N* 9 fore *om. Ee* 10 nostrum *Ee* 14 agri *k*: agros *cett.* (agri . . . consules *om. M*) 21 Sullanus (-is *e*) *Ee*: Sullanas res *coni. Baiter* 22 sunt *c*, *Turnebus*: sint *cett.* 27 imprudens *codd.*: *corr. Naugerius* (1)

Tu vero, Rulle, quid quaeris? Quod habent ut habeant? Quis vetat? Vt privatum sit? Ita latum est. Vt meliore *iure* tui soceri fundus Hirpinus sit sive ager Hirpinus—totum enim possidet—quam meus paternus avitusque fundus Arpi-
9 nas? Id enim caves. Optimo enim iure ea sunt profecto praedia quae optima condicione sunt. Libera meliore iure sunt quam serva; capite hoc omnia quae serviebant non servient. Soluta meliore in causa sunt quam obligata; eodem capite subsignata omnia, si modo Sullana sunt, liberantur. Immunia commodiore condicione sunt quam illa quae pensitant; ego Tusculanis pro aqua Crabra vectigal pendam, quia mancipio fundum accepi; si a Sulla
3 mihi datus esset, Rulli lege non penderem. Video vos,
10 Quirites, sicuti res ipsa cogit, commoveri vel legis vel orationis impudentia, legis quae ius melius Sullanis praediis constituat quam paternis, orationis quae eius modi *in* causa insimulare quemquam audeat rationes Sullae nimium vehementer defendere. At si illa solum sanciret quae a Sulla essent data, tacerem, modo ipse se Sullanum esse confiteretur. Sed non modo illis cavet verum etiam aliud quoddam genus donationis inducit; et is qui a me Sullanas possessiones defendi criminatur non eas solum sancit verum ipse novas adsignationes instituit et repentinus Sulla
11 nobis exoritur. Nam attendite quantas concessiones agrorum hic noster obiurgator uno verbo facere conetur: 'QVAE DATA, DONATA, CONCESSA, VENDITA.' Patior, audio. Quid deinde? 'POSSESSA.' Hoc tribunus plebis promulgare

2 privatim *Ee*   sit *Wesenberg*: sed *codd.*: At *Lauredanus*   meliore iure *Pluygers*: melior *codd.*   3 Hirpinus *Lag.* 9: irpinus *cett.*   8 quam non *Eeχn*   9 subsignata] obligata χ^1 10 commodiore *Eeχn*: meliore *Mμς*   11 crebra *codd.*: *corr. Manutius*   vectigali *Mμ*   12 quia *Naugerius* (1): qui a *codd.*   14 cogit *k*, *Lauredanus*: coget *cett.*   legisque *Ee*: quae *N*   15 praesidiis *Eeχn*   16 in *suppl. Baiter*   18 ac *em*   25 noster] modo *χn*   27 haec *n*

ausus est ut, quod quisque post Marium et Carbonem con-
sules possideret, id eo iure teneret *quo* quod optimo pri-
vatum *est*? Etiamne si vi deiecit, etiamne si clam, si
precario venit in possessionem? Ergo hac lege ius civile,
causae possessionum, praetorum interdicta tollentur. Non 12
mediocris res neque parvum sub hoc verbo furtum, Quirites,
latet. Sunt enim multi agri lege Cornelia publicati nec
cuiquam adsignati neque venditi qui a paucis hominibus
impudentissime possidentur. His cavet, hos defendit, hos
privatos facit; hos, inquam, agros quos Sulla nemini dedit
Rullus non vobis adsignare volt, sed eis condonare qui
possident. Causam quaero cur ea quae maiores vobis in
Italia, Sicilia, Africa, duabus Hispaniis, Macedonia, Asia
reliquerunt venire patiamini, cum ea quae vestra sunt con-
donari possessoribus eadem lege videatis. Iam totam 13
legem intellegetis, cum ad paucorum dominationem scripta
sit, tum ad Sullanae adsignationis rationes esse accommo-
datissimam. Nam socer huius vir multum bonus est;
neque ego nunc de illius bonitate, sed de generi impu-
dentia disputo. Ille enim quod habet retinere volt neque 4
se Sullanum esse dissimulat; hic, ut ipse habeat quod non
habet, quae dubia sunt per vos sancire volt et, cum plus
appetat quam ipse Sulla, quibus rebus resisto, Sullanas res
defendere *me* criminatur. 'Habet agros non nullos,' inquit, 14
'socer meus desertos atque longinquos; vendet eos mea
lege quanti volet. Habet incertos ac nullo iure possessos;

1 consulibus *Ee* 2 possidet *codd.* : *corr. Ernesti* quo qui *k* : quod *cett.* : *corr. ed. Ascens.* 3 est *suppl. Baiter* ciecit *codd.* : *corr. Lambinus* si clam si *Lag.* 9 : si (sic *Eek*) iam si (*om.* si *N*) *cett.* 6 furtum *k*, *ed. R* : futurum *cett.* 7 neque *Lambinus* 9 defendet *Ee* 11 non verbis *Eeχn* 12 causam] ac iam *Madvig* 13 Africa *Ee* : *om. cett.* 14 reliquerunt *χn* : quaesiverunt *Mμϛ* : *om. Ee* 16 intelligitis *E* scriptam tum *cod. Torrentii* 17 commodatissimam *Eeχn* 19 genere *codd.* : *corr. Manutius* 23 quibus] qui his *Richter* 24 me criminatur *Lambinus* : criminor *codd.*

confirmabuntur optimo iure. Habet publicos; reddam privatos. Denique eos fundos quos in agro Casinati optimos fructuosissimosque continuavit, cum usque eo vicinos proscriberet quoad angulos conformando ex multis praediis unam fundi regionem normamque perfecerit, quos nunc cum aliquo metu tenet, sine ulla cura possidebit.'

15 Et quoniam qua de causa et quorum causa ille hoc promulgarit ostendi, doceat ipse nunc ego quem possessorem defendam, cum agrariae legi resisto. Silvam Scantiam vendis; populus Romanus possidet; defendo. Campanum agrum dividis; vos estis in possessione; non cedo. Deinde Italiae, Siciliae ceterarumque provinciarum possessiones venalis ac proscriptas hac lege video; vestra sunt praedia, vestrae possessiones; resistam atque repugnabo neque patiar a quoquam populum Romanum de suis possessionibus me consule demoveri, praesertim, Quirites,
16 cum vobis nihil quaeratur. Hoc enim vos *in* errore versari diutius non oportet. Num quis vestrum ad vim, ad facinus, ad caedem accommodatus est? Nemo. Atqui ei generi hominum, mihi credite, Campanus ager et praeclara illa Capua servatur; exercitus contra vos, contra libertatem vestram, contra Cn. Pompeium constituitur; contra hanc urbem Capua, contra vos manus hominum audacissimorum, contra Cn. Pompeium x duces comparantur. Veniant et coram, quoniam me in vestram contionem vobis flagitantibus evocaverunt, disserant.

2 optumos *e* 3 -que *Ee*: *om. cett.* 4 oculis (-os *N*) confirmando (continuando *k*) *codd.*: *corr. Gulielmius* 5 fundi *k*, *Naugerius* (2): eundi *cett.* normamque *scripsi* (*cf. Hor. Sat.* ii. 6. 8 angulus . . . qui nunc denormat agellum): formamque *codd.* perficeret *Ernesti* 8 promulgavit *codd.*: *corr. Graevius* nunc *Mommsen*: num (*om. n in lac.*) *codd.* 10 populus R. *k*, *Lauredanus*: res p. *cett.* 12 denique *Ee* provinciarum *om. n* 15 a quo *Ee* 16 demoveri χ*n*: demoverit *Ee*: dimoveri *Mμς* Quirites *Klotz*: -que *Ee*: quom (cum) *cett.* 17 in *suppl. Naugerius* (1) 19 ad caedem *e*: ac cedem (accedere *E*) *cett.* atqui *mo*, *Manutius*: atque *cett.* 25 et coram *Richter*: coram *Ee*: coram et *cett.* (*cf.* ii. 78) 26 convocaverunt *codd.*: *corr. Madvig*

M. TVLLI CICERONIS

PRO C. RABIRIO PERDVELLIONIS REO AD QVIRITES ORATIO

SIGLA

P = palimpsestus Vaticanus §§ 32–38 continens
V = palimpsestus alter Vaticanus §§ 16–19 (expectatio . . . si mihi es) continens
Ω = cod. Laur. XLVIII. 26 (Lag. 26)
μ = cod. Matritensis 10097
b = cod. S. Marci 255 (Lag. 6)
m = cod. Ambros. C. 96 supr.
o = cod. Oxon. Dorvill. 78 (Lag. 38)
p = cod. Paris. Nouv. Acq. 1564
s = cod. Senensis H. VI. 12
t = cod. Senensis H. XI. 61
ψ = cod. Laur. (Gadd.) XC sup. 69

---

c = cod. Oxon. Canon. 226
k = cod. Paris. 7779, A.D. 1459 scriptus
ς = codd. *ck*

Codices praeter PV saeculo XV° scripti sunt

M. TVLLI CICERONIS PRO C. RABIRIO PERDVELLIONIS REO AD QVIRITES ORATIO

Etsi, Quirites, non est meae consuetudinis initio dicendi I
rationem reddere qua de causa quemque defendam, pro- 1
pterea quod cum omnibus civibus in eorum periculis semper satis iustam mihi causam necessitudinis esse duxi, tamen in hac defensione capitis, famae fortunarumque omnium C. Rabiri proponenda ratio videtur esse offici mei, propterea quod, quae iustissima mihi causa ad hunc defendendum esse visa est, eadem vobis ad absolvendum
debet videri. Nam me cum amicitiae vetustas, cum dignitas 2
hominis, cum ratio humanitatis, cum meae vitae perpetua consuetudo ad C. Rabirium defendendum est adhortata, tum vero, ut id studiosissime facerem, salus rei publicae, consulare officium, consulatus denique ipse mihi una *a* vobis cum salute rei publicae commendatus coegit. Non enim C. Rabirium culpa delicti, non invidia vitae, Quirites, non denique veteres iustae gravesque inimicitiae civium in discrimen capitis vocaverunt, sed ut illud summum auxilium maiestatis atque imperi quod nobis a maioribus est traditum de re publica tolleretur, ut nihil posthac auctoritas senatus, nihil consulare imperium, nihil consensio bonorum

4 iustam mihi] iustam *p* : mihi iustam *μς* 11 adhortata] adhortatam Ω : adhortatum *μmψ* 12 tum] at $\Omega^2 \mu m^2 p \psi$ 13 a vobis cum *Orelli* : vobiscum *p* : vobiscum cum *cett.* 14 commendandus c^2 15 vitae, Quirites *Klotz* : vitaeque $\Omega \mu b^1 m n o$: vitae *cett.* : vitaeque turpitudo *Naugerius* (1) 16 civium $b^2 s l$: tantum *cett.* 18 nobis *Ωbms* : vobis *cett.*

contra pestem ac perniciem civitatis valeret, idcirco in his rebus evertendis unius hominis senectus, infirmitas solitudo-
3 que temptata est. Quam ob rem si est boni consulis, cum cuncta auxilia rei publicae labefactari convellique videat, ferre opem patriae, succurrere saluti fortunisque communibus, implorare civium fidem, suam salutem posteriorem salute communi ducere, est etiam bonorum et fortium civium, quales vos omnibus rei publicae temporibus exstitistis, intercludere omnis seditionum vias, munire praesidia rei publicae, summum in consulibus imperium, summum in senatu consilium putare; ea qui secutus sit, laude potius et honore quam poena et supplicio dignum
4 iudicare. Quam ob rem labor in hoc defendendo praecipue meus est, studium vero conservandi hominis commune mihi vobiscum esse debebit.

2 Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam rem nullam maiorem, magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam neque a tribuno pl. susceptam neque a consule defensam neque ad populum Romanum esse delatam. Agitur enim nihil aliud in hac causa, Quirites, *nisi* ut nullum sit posthac in re publica publicum consilium, nulla bonorum consensio contra improborum furorem et audaciam, nullum extremis rei publicae
5 temporibus perfugium et praesidium salutis. Quae cum ita sint, primum, quod in tanta dimicatione capitis, famae fortunarumque omnium fieri necesse est, ab Iove Optimo Maximo ceterisque dis deabusque immortalibus, quorum ope et auxilio multo magis haec res publica quam ratione hominum et consilio gubernatur, pacem ac veniam peto precorque ab eis ut hodiernum diem et ad huius salutem

11 eaque qui *Kayser* 13 iudicare *k*, *Turnebus*: iudicari *cett.* 21 nisi *k*, *Halm*: quam *pψc*: *om. cett.* 24 salutis *boς*: salutis *K* (*vel* R), *cett.*; *cf.* § 13, *Cat.* i. 26 25 quod] quidem *Ωbmψ* 30 iis *sς*: his (hiis Ω) *cett.*

conservandam et ad rem publicam constituendam inluxisse patiantur. Deinde vos, Quirites, quorum potestas proxime ad deorum immortalium numen accedit, oro atque obsecro, quoniam uno tempore vita C. Rabiri, hominis miserrimi atque innocentissimi, salus rei publicae vestris manibus suffragiisque permittitur, adhibeatis in hominis fortunis misericordiam, in rei publicae salute sapientiam quam soletis.

Nunc quoniam, T. Labiene, diligentiae meae temporis 6
angustiis obstitisti meque ex comparato et constituto spatio defensionis in semihorae articulum coegisti, parebitur et, quod iniquissimum est, accusatoris condicioni et, quod miserrimum, inimici potestati. Quamquam in hac praescriptione semihorae patroni mihi partis reliquisti, consulis ademisti, propterea quod ad defendendum prope modum satis erit hoc mihi temporis, ad conquerendum vero parum.
Nisi forte de locis religiosis ac de lucis quos ab hoc 7
violatos esse dixisti pluribus verbis tibi respondendum putas; quo in crimine nihil est umquam abs te dictum, nisi a C. Macro obiectum esse crimen id C. Rabirio. In quo ego demiror meminisse te quid obiecerit C. Rabirio Macer inimicus, oblitum esse quid aequi et iurati iudices
iudicarint. An de peculatu facto aut de tabulario incenso 3 8
longa oratio est expromenda? quo in crimine propinquus C. Rabiri iudicio clarissimo, C. Curtius, pro virtute sua est honestissime liberatus, ipse vero Rabirius non modo in iudicium horum criminum, sed ne in tenuissimam quidem suspicionem verbo est umquam vocatus. An de sororis

4 vita] et vita *k* 5 salus] et salus *k* 11 semihorae] se maiorem Ω (*ita v.* 14 $\Omega\mu b^1$*mo*) articulum Ω (*cf. Quinct.* § 19): curriculum (circulum *μs, ed. V*) *cett.* 16 conquirendum b^2psς vero parum *bpψ*: verum parum (*om.* parum Ω^1) *cett.* 20 obiectum esse *ψ*: obicietur esse Ω: obiectum esset *cett.* 21 obiecerit] oblegarit (-lig- *p*) $\Omega^1\mu ps$ 22 aeque *codd.*: *corr. Angelius* 23 aut] an *b* 24 exprimenda *codd.*: *corr. Manutius* 25 Curius b^1

filio diligentius respondendum est? quem ab hoc necatum esse dixisti, cum ad iudici moram familiaris funeris excusatio quaereretur. Quid enim est tam veri simile quam cariorem huic sororis maritum quam sororis filium fuisse, atque ita cariorem ut alter vita crudelissime privaretur, cum alteri ad prolationem iudici biduum quaereretur? An de servis alienis contra legem Fabiam retentis, aut de civibus Romanis contra legem Porciam verberatis aut necatis plura dicenda sunt, cum tanto studio C. Rabirius totius Apuliae, singulari voluntate Campaniae ornetur, cumque ad eius propulsandum periculum non modo homines sed prope regiones ipsae convenerint, aliquanto etiam latius excitatae quam ipsius vicinitatis nomen ac termini postulabant? Nam quid ego ad id longam orationem comparem quod est in eadem multae inrogatione praescriptum, hunc nec suae nec alienae pudicitiae
9 pepercisse? Quin etiam suspicor eo mihi semihoram ab Labieno praestitutam esse ut ne plura de pudicitia dicerem. Ergo ad haec crimina quae patroni diligentiam desiderant intellegis mihi semihoram istam nimium longam fuisse.

Illam alteram partem de nece Saturnini nimis exiguam atque angustam esse voluisti; quae non oratoris ingenium
10 sed consulis auxilium implorat et flagitat. Nam de perduellionis iudicio, quod a me sublatum esse criminari soles, meum crimen est, non Rabiri. Quod utinam, Quirites, ego id aut primus aut solus ex hac re publica sustulissem! utinam hoc, quod ille crimen esse volt, proprium testimonium meae laudis esset. Quid enim optari potest quod ego mallem quam me in consulatu meo carnificem de foro,

3-4 tam *et* quam *del. Garatoni* 6 cum *del. Lambinus* prolationem Ω^2 : probationem *cett.* 8 aut] et c^1k 10 Campaniae] vicinitatis (civitatis *μb*) *add. codd.*, *del. Beck* (*cf. v.* 13): Campanae vicinitatis *Manutius* 15 multae ς : multa *cett.* 16 perscriptum *Manutius* 26 id *del. Beck* 27 utinam] ut *pk*

crucem de campo sustulisse? Sed ista laus primum est maiorum nostrorum, Quirites, qui expulsis regibus nullum in libero populo vestigium crudelitatis regiae retinuerunt, deinde multorum virorum fortium qui vestram libertatem non acerbitate suppliciorum infestam sed lenitate legum munitam esse voluerunt.

Quam ob rem uter nostrum tandem, Labiene, popularis 4 11
est, tune qui civibus Romanis in contione ipsa carnificem, qui vincla adhiberi putas oportere, qui in campo Martio comitiis centuriatis auspicato in loco crucem ad civium supplicium defigi et constitui iubes, an ego qui funestari contionem contagione carnificis veto, qui expiandum forum populi Romani ab illis nefarii sceleris vestigiis esse dico, qui castam contionem, sanctum campum, inviolatum corpus omnium civium Romanorum, integrum ius libertatis
defendo servari oportere? Popularis vero tribunus pl. 12
custos defensorque iuris et libertatis! Porcia lex virgas ab omnium civium Romanorum corpore amovit, hic misericors flagella rettulit; Porcia lex libertatem civium lictori eripuit, Labienus, homo popularis, carnifici tradidit; C. Gracchus legem tulit ne de capite civium Romanorum iniussu vestro iudicaretur, hic popularis a IIviris iniussu vestro non iudicari de cive Romano sed indicta causa
civem Romanum capitis condemnari coegit. Tu mihi etiam 13
legis Porciae, tu C. Gracchi, tu horum libertatis, tu cuiusquam denique hominis popularis mentionem facis, qui non modo suppliciis invisitatis sed etiam verborum crudelitate inaudita violare libertatem huius populi, temptare mansuetudinem, commutare disciplinam conatus es? Namque haec tua, quae te, hominem clementem popularemque, delectant,

1 sustulissem $\mu b^1 mpst\psi$ 10 civium] c. $\Omega\mu b^1 mo\psi$ 13 nefarii *k*: nefariis *cett.* 18 Romanorum *om.* Ω^1 19 retulit *mci* 22 duumviris *codd.*: *cf. Rull.* ii. 93 27 inusitatis *codd.*: *corr. Kayser* verberum $\Omega b^2 st$ 29 namque] nam c^1

'I, LICTOR, CONLIGA MANVS,' non modo huius libertatis mansuetudinisque non sunt sed ne Romuli quidem aut Numae Pompili; Tarquini, superbissimi atque crudelissimi regis, ista sunt cruciatus carmina quae tu, homo lenis ac popularis, libentissime commemoras: 'CAPVT OBNVBITO, ARBORI INFELICI SVSPENDITO,' quae verba, Quirites, iam pridem in hac re publica non solum tenebris vetustatis verum etiam luce libertatis oppressa sunt.

5 14 An vero, si actio ista popularis esset et si ullam partem aequitatis haberet aut iuris, C. Gracchus eam reliquisset? Scilicet tibi graviorem dolorem patrui tui mors attulit quam C. Graccho fratris, et tibi acerbior eius patrui mors est quem numquam vidisti quam illi eius fratris quicum concordissime vixerat, et simili iure tu ulcisceris patrui mortem atque ille persequeretur fratris, si ista ratione agere voluisset, et par desiderium sui reliquit apud populum Romanum Labienus iste, patruus vester, quisquis fuit, ac Ti. Gracchus reliquerat. An pietas tua maior quam *C.* Gracchi, an animus, an consilium, an opes, an auctoritas, an eloquentia? quae si in illo minima fuissent, tamen
15 prae tuis facultatibus maxima putarentur. Cum vero his rebus omnibus C. Gracchus omnis vicerit, quantum intervallum tandem inter te atque illum interiectum putas? Sed moreretur prius acerbissima morte miliens *C.* Gracchus quam in eius contione carnifex consisteret; quem non modo foro sed etiam caelo hoc ac spiritu censoriae leges atque urbis domicilio carere voluerunt. Hic se popularem dicere audet, me alienum a commodis vestris, cum iste

1 I] et Ωs : *om.* μpk non *Angelius* : quae non *codd.* 4 ista b²sς : ita *cett.* 6 suspendito] suspendimino Ω¹ : suspendito mino *o* : suspendito . . . . . *m* 8 sunt *o*ς : sunt *K* (*vel* R) *cett.*, *cf.* § 2 14 similis viri *codd.* : *corr. Beck* 15 ille *p* : si μ : ille si *cett.* si *Schütz* : sui *codd.* : sui si *Lambinus* 16 voluisset Ω¹μ*pt* : noluisset *cett.* 17 patruus vester *del. Ernesti* 18 ac *Manutius* : et *codd.* 19 C. *k*, *Kayser* : *om. cett.* 23 putas] esse putas ς 24 milies *b²pt²ψ²*ς : illi es *cett.* C. *suppl. Halm*

omnis et suppliciorum et verborum acerbitates non ex
memoria vestra ac patrum vestrorum sed ex annalium
monumentis atque ex regum commentariis conquisierit,
ego omnibus meis opibus, omnibus consiliis, omnibus dictis
atque factis repugnarim et restiterim crudelitati? nisi forte
hanc condicionem vobis esse voltis quam servi, si libertatis
spem propositam non haberent, ferre nullo modo possent.
Misera est ignominia iudiciorum publicorum, misera multa- 16
tio bonorum, miserum exsilium; sed tamen in omni calami-
tate retinetur aliquod vestigium libertatis. Mors denique
si proponitur, in libertate moriamur, carnifex vero et
obductio capitis et nomen ipsum crucis absit non modo
a corpore civium Romanorum sed etiam a cogitatione,
oculis, auribus. Harum enim omnium rerum non solum
eventus atque perpessio sed etiam condicio, exspectatio,
mentio ipsa denique indigna cive Romano atque homine
libero est. An vero servos nostros horum suppliciorum
omnium metu dominorum benignitas vindicta una liberat;
nos a verberibus, ab unco, a crucis denique terrore neque
res gestae neque acta aetas neque vestri honores vindica-
bunt? Quam ob rem fateor atque etiam, Labiene, profiteor 17
et prae me fero te ex illa crudeli, importuna, non tribunicia
actione sed regia, meo consilio, virtute, auctoritate esse
depulsum. Qua tu in actione quamquam omnia exempla
maiorum, omnis leges, omnem auctoritatem senatus, omnis
religiones atque auspiciorum publica iura neglexisti, tamen
a me haec in hoc tam exiguo meo tempore non audies;
liberum tempus nobis dabitur ad istam disceptationem.

Nunc de Saturnini crimine ac de clarissimi patrui 6 18

1 verborum b^2*cop* : verberum *cett.* 2 vestrorum *pς* : vestrum *cett.* 6 vobis *sς* : nobis *cett.* 12 obnuptio *Pantagathus* 18 vindicta una *V* : una vindicta *cett.* liberat *V* : liberavit *cett.* : liberabit *Lambinus* 20 nostri $\Omega^2 b^1$ 21 Labiene *V* : T. Labiene *cett.* 22 crudelitate *bmψ* 26 publica] plura m^2 : *om. oς* 27 haec] hoc Ω *s. l.* (*om. m.* 1)

tui morte dicemus. Arguis occisum esse a C. Rabirio L. Saturninum. At id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissime defendente, antea falsum esse docuit; ego autem, si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Vtinam hanc mihi facultatem causa concederet ut possem hoc praedicare, C. Rabiri manu L. Saturninum, hostem populi Romani, interfectum!—Nihil me clamor iste commovet sed consolatur, cum indicat esse quosdam civis imperitos sed non multos. Numquam, mihi credite, populus Romanus hic qui silet consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Quanto iam levior est acclamatio! Quin continetis vocem indicem stultitiae vestrae, testem
19 paucitatis!—Libenter, inquam, confiterer, si vere possem aut etiam si mihi esset integrum, C. Rabiri manu L. Saturninum esse occisum, et id facinus pulcherrimum esse arbitrarer; sed, quoniam id facere non possum, confitebor id quod ad laudem minus valebit, ad crimen non minus. Confiteor interficiendi Saturnini causa C. Rabirium arma cepisse. Quid est, Labiene? quam a me graviorem confessionem aut quod in hunc maius crimen exspectas? nisi vero interesse aliquid putas inter eum qui hominem occidit, et eum qui cum telo occidendi hominis causa fuit. Si interfici Saturninum nefas fuit, arma sumpta esse contra Saturninum sine scelere non possunt; si arma iure sumpta concedis, inter*fectum iure concedas necesse est.*

7
20 Fit senatus consultum ut C. Marius L. Valerius consules adhiberent tribunos pl. et praetores, quos eis videretur,

2 at *Turnebus*: et *codd.* 13 continetis *codd. et Rufinian.* § 33: compescitis *Quintil.* xi. 3. 169 vocem] istam *add. Quintil.*: vestram *add. Rufinian.* vestrae *om. Quintil.* 14 lubenter *V* confiteor $\Omega^1\mu b m \psi$ 26 concedis inter- *mei: suppl. m. 2 in Lagg.* 7, 12, 13, 25 (*sequitur in* Ω $7\frac{1}{2}$ *versuum lacuna, variant ceteri*): *in mg.* Ω *m. 2 add.* '*In exemplari vetustissimo deficit una pagina,*' *in* 4° *lacunae versu add.* 'nobis dabit' $\Omega^2\mu s$

operamque darent ut imperium populi Romani maiestasque conservaretur. Adhibent omnis tribunos pl. praeter Saturninum, *praetores* praeter Glauciam; qui rem publicam salvam esse vellent, arma capere et se sequi iubent. Parent omnes; ex aede Sancus armamentariisque publicis arma populo Romano C. Mario consule distribuente dantur. Hic iam, ut omittam cetera, de te ipso, Labiene, quaero. Cum Saturninus Capitolium teneret armatus, esset una C. Glaucia, C. Saufeius, etiam ille ex compedibus atque ergastulo Gracchus; addam, quoniam ita vis, eodem Q. Labienum, patruum tuum; in foro autem C. Marius et L. Valerius Flaccus consules, post cunctus senatus, atque ille senatus quem etiam vos ipsi, qui hos patres conscriptos qui nunc sunt in invidiam vocatis, quo facilius de hoc senatu detrahere possitis, *laudare consuevistis*, cum equester ordo — at quorum equitum, di immortales! patrum nostrorum atque eius aetatis, qui tum magnam partem rei publicae atque omnem dignitatem iudiciorum tenebant,—cum omnes omnium ordinum homines qui in salute rei publicae salutem suam repositam esse arbitrabantur arma cepissent: quid tandem C. Rabirio faciendum fuit? De te ipso, inquam, Labiene, quaero. 21
Cum ad arma consules ex senatus consulto vocavissent, cum armatus M. Aemilius, princeps senatus, in comitio constitisset, qui cum ingredi vix posset, non ad insequendum sibi tarditatem pedum sed ad fugiendum impedimento fore putabat, cum denique Q. Scaevola confectus senectute, perditus morbo, mancus et membris omnibus

2 adhibent $\Omega^2 b^2 \psi$: adhiberent (-et $\Omega^1 b^1$) *cett.* 3 praetores *suppl. Ant. Augustinus* 5 aede Sancus *Mommsen* : ede sui ancus $\Omega^1 p$: edificiis sui ancus μ : aedificiis $\Omega^2 b^1 m t^1 \psi$: aedificiis ancus *osc* : aedibus sacris $b^2 t^2$ 15 laudare consuevistis *suppl. Lag.* 9 16 equitum *ed. V* : equitum R. (ro. $\mu b k t^2$) *codd.* (*cf.* § 2) equitum, pro *Pluygers* 17 nostrorum *p* : nostrum *cett.* qui . . . tenebant *Lambinus* : quae . . . tenebat *codd.* 23 vocavissent] revocavissent *p* : evocassent *Kayser*

captus ac debilis, hastili nixus et animi vim et infirmitatem corporis ostenderet, cum L. Metellus, Ser. Galba, C. Serranus, P. Rutilius, C. Fimbria, Q. Catulus omnesque qui tum erant consulares pro salute communi arma cepissent, cum omnes praetores, cuncta nobilitas ac iuventus accurreret, Cn. et L. Domitii, L. Crassus, Q. Mucius, C. Claudius, M. Drusus, cum omnes Octavii, Metelli, Iulii, Cassii, Catones, Pompeii, cum L. Philippus, L. Scipio, cum M. Lepidus, cum D. Brutus, cum hic ipse P. Servilius, quo tu imperatore, Labiene, meruisti, cum hic Q. Catulus, admodum tum adulescens, cum hic C. Curio, cum denique omnes clarissimi viri cum consulibus essent: quid tandem C. Rabirium facere convenit? utrum inclusum atque abditum latere in occulto atque ignaviam suam tenebrarum ac parietum custodiis tegere, an in Capitolium pergere atque ibi se cum tuo patruo et ceteris ad mortem propter vitae turpitudinem confugientibus congregare, an cum Mario, Scauro, Catulo, Metello, Scaevola, cum bonis denique omnibus coire non modo salutis verum etiam periculi societatem?

8 Tu denique, Labiene, quid faceres tali in re ac tempore?
22 Cum ignaviae ratio te in fugam atque in latebras impelleret, improbitas et furor L. Saturnini in Capitolium arcesseret, consules ad patriae salutem ac libertatem vocarent, quam tandem auctoritatem, quam vocem, cuius sectam sequi, cuius imperio parere potissimum velles? 'Patruus,' inquit, 'meus cum Saturnino fuit.' Quid? pater quicum? quid? propinqui vestri, equites Romani? quid? omnis praefectura, regio, vicinitas vestra? quid? ager Picenus universus utrum tribunicium furorem, an consularem auctoritatem secutus est?
23 Equidem hoc adfirmo quod tu nunc de tuo patruo praedicas, neminem umquam adhuc de se

6 Cn.] C. *bm* Domitius *codd.*: *corr. Manutius* 7 Octavii *pϛ*: Octavi *cett.* Iulii *s. l. hab. b, om. mψ in lac.* 8 Cassii] Crassi *c*

esse confessum; nemo est, inquam, inventus tam profligatus, tam perditus, tam ab omni non modo honestate sed etiam simulatione honestatis relictus, qui se in Capitolio fuisse cum Saturnino fateretur. At fuit vester patruus. Fuerit, et fuerit *nulla* vi, nulla desperatione rerum suarum, nullis domesticis volneribus coactus; induxerit eum L. Saturnini familiaritas ut amicitiam patriae praeponeret; idcircone oportuit C. Rabirium desciscere a re publica, non comparere in illa armata multitudine bonorum, consulum voci atque imperio non oboedire? Atqui videmus haec in rerum 24
natura tria fuisse, ut aut cum Saturnino esset, aut cum bonis, aut lateret. Latere mortis erat instar turpissimae, cum Saturnino esse furoris et sceleris; virtus et honestas et pudor cum consulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimen vocas, quod cum eis fuerit C. Rabirius quos amentissimus fuisset si oppugnasset, turpissimus si reliquisset? At C. Decianus, de quo tu saepe commemoras, 9
quia, cum hominem omnibus insignem notis turpitudinis, P. Furium, accusaret summo studio bonorum omnium, queri est ausus in contione de morte Saturnini, condemnatus est, et Sex. Titius, quod habuit imaginem L. Saturnini domi suae, condemnatus est. Statuerunt equites Romani illo iudicio improbum civem esse et non retinendum in civitate, qui hominis hostilem in modum seditiosi imagine aut mortem eius honestaret, aut desideria imperitorum misericordia commoveret, aut suam significaret imitandae improbitatis voluntatem. Itaque mihi mirum videtur unde hanc 25
tu, Labiene, imaginem quam habes inveneris; nam Sex. Titio damnato qui istam habere auderet inventus est nemo.

4 at fuit *Naugerius* (1): affuit *codd.* 5 nulla *supplevi* vi *scripsi*: in Ω *bmstψ* : et *μop* : *om.* ς 6 eum $b^2tψ^2$ς : cum *cett.* 9 voci *pt*ς : voce *cett.* 24 imagine c^1k, *Naugerius* (1) : imaginem *cett.* 25 desiderio b^2 misericordiam b^2 26 imitandae *Lag.* 7 *m.* 2 : imitandam *cett.* 28 habes Ω *mg.* : tu $Ω^1$*μp* : tu habes *cett.*

Quod tu si audisses aut si per aetatem scire potuisses,
numquam profecto istam imaginem quae domi posita
pestem atque exsilium Sex. Titio attulisset in rostra
atque in contionem attulisses, nec tuas umquam ratis
ad eos scopulos appulisses ad quos Sex. Titi adflictam
navem et in quibus C. Deciani naufragium fortunarum
videres. Sed in his rebus omnibus imprudentia laberis.
Causam enim suscepisti antiquiorem memoria tua, quae
causa ante mortua est quam tu natus es; et qua in causa
tute profecto fuisses, si per aetatem esse potuisses, eam
26 causam in iudicium vocas. An non intellegis, primum quos
homines et qualis viros mortuos summi sceleris arguas,
deinde quot ex his qui vivunt eodem crimine in summum
periculum capitis arcessas? Nam si C. Rabirius fraudem
capitalem admisit quod arma contra L. Saturninum tulit,
huic quidem adferet aliquam deprecationem periculi aetas
illa qua tum fuit; Q. vero Catulum, patrem huius, in quo
summa sapientia, eximia virtus, singularis humanitas fuit,
M. Scaurum, illa gravitate, illo consilio, illa prudentia, duos
Mucios, L. Crassum, M. Antonium, qui tum extra urbem
cum praesidio fuit, quorum in hac civitate longe maxima
consilia atque ingenia fuerunt, ceteros pari dignitate prae-
ditos custodes gubernatoresque rei publicae quem ad
27 modum mortuos defendemus? Quid de illis honestissimis
viris atque optimis civibus, equitibus Romanis, dicemus qui
tum una cum senatu salutem rei publicae defenderunt?
quid de tribunis aerariis ceterorumque ordinum omnium
hominibus qui tum arma pro communi libertate ceperunt?
10 Sed quid ego de eis omnibus qui consulari imperio parue-
runt loquor? de ipsorum consulum fama quid futurum est?

3 exitium *coni. apud Manutium* 4 rates *Pithoeus*: rationes *codd.* 9 es et *Müller*: esses *codd.*: es *Baiter* 13 quot ς: quod (quos *b*) *cett.* 16 afferet *bp*: afferret (affert ψ) *cett.* 21 maximi *Bake* 30 de *del. Lambinus*

L. Flaccum, hominem cum semper in re publica, tum in magistratibus gerendis, in sacerdotio caerimoniisque quibus praeerat diligentissimum, nefarii sceleris ac parricidi mortuum condemnabimus? adiungemus ad hanc labem ignominiamque mortis etiam C. Mari nomen? C. Marium, quem vere patrem patriae, parentem, inquam, vestrae libertatis atque huiusce rei publicae possumus dicere, sceleris ac parricidi nefarii mortuum condemnabimus? Etenim si 28
C. Rabirio, quod iit ad arma, crucem T. Labienus in campo Martio defigendam putavit, quod tandem excogitabitur in eum supplicium qui vocavit? Ac si fides Saturnino data est, quod abs te saepissime dicitur, non eam C. Rabirius sed C. Marius dedit, idemque violavit, si in fide non stetit. Quae fides, Labiene, qui potuit sine senatus consulto dari? Adeone hospes *es* huiusce urbis, adeone ignarus disciplinae consuetudinisque nostrae ut haec nescias, ut peregrinari in aliena civitate, non in tua magistratum gerere videare? 'Quid iam ista C. Mario,' inquit, 'nocere possunt, quoniam 29
sensu et vita caret?' Itane vero? tantis in laboribus C. Marius periculisque vixisset, si nihil longius quam vitae termini postulabant spe atque animo de se et gloria sua cogitasset? At, credo, cum innumerabilis hostium copias in Italia fudisset atque obsidione rem publicam liberasset, omnia sua secum una moritura arbitrabatur. Non est ita, Quirites; neque quisquam nostrum in rei publicae periculis cum laude ac virtute versatur quin spe posteritatis fructuque ducatur. Itaque cum multis aliis de causis virorum bonorum mentes divinae mihi atque aeternae videntur esse, tum maxime quod optimi et sapientissimi cuiusque animus ita praesentit in posterum ut nihil nisi

9 iit] ul' Ω^1 : ut *bo*^{1}*s*^{1} : iuit *pc* 15 es *cod. Torrentii*: *om. mei* ignarus] ignarus es ς 16 nostrae] nostrae civitatis *o*ς 18 quoniam] qui iam *Ernesti* 25 quisquam ς : quisque *cett.* 29 quod] quia Ω^1 optumi Ω^2*mos*

30 sempiternum spectare videatur. Quapropter equidem et
C. Mari et ceterorum virorum sapientissimorum ac fortissi-
morum civium mentis, quae mihi videntur ex hominum
vita ad deorum religionem et sanctimoniam demigrasse,
testor me pro illorum fama, gloria, memoria non secus ac
pro patriis fanis atque delubris propugnandum putare, ac, si
pro illorum laude mihi arma capienda essent, non minus
strenue caperem, quam illi pro communi salute ceperunt.
Etenim, Quirites, exiguum nobis vitae curriculum natura
11 circumscripsit, immensum gloriae. Qua re, si eos qui iam
de vita decesserunt ornabimus, iustiorem nobis mortis
condicionem relinquemus. Sed si illos, Labiene, quos
iam videre non possumus neglegis, ne his quidem quos
31 vides consuli putas oportere? Neminem esse dico ex his
omnibus, qui illo die Romae fuerit, quem tu diem in
iudicium vocas, pubesque tum fuerit, quin arma ceperit,
quin consules secutus sit. Omnes ei quorum tu ex aetate
coniecturam facere potes quid tum fecerint abs te capitis
C. Rabiri nomine citantur. At occidit Saturninum Rabirius.
Vtinam fecisset! non supplicium deprecarer sed praemium
postularem. Etenim, si Scaevae, servo Q. Crotonis, qui
occidit L. Saturninum, libertas data est, quod equiti
Romano praemium dari par fuisset? et, si C. Marius, quod
fistulas quibus aqua suppeditabatur Iovis Optimi Maximi
templis ac sedibus praecidi imperarat, quod in clivo
Capitolino improborum civium ***

10 qua re] qua *Torrentius* 13 ne his *Beroaldus*: mihi *codd.* 14 his Ω^1*bp*: iis *cett.* 15 fuerit 1 *det.*: fuerint (-unt b^1c) *mei* 18 capitis] rei capitis *o*ς 20 deprecar Ω^2*u* 21 Crotoni *o*ς 24 Iovis opt. max. b^2t^2: I. O. (*vel* D) M. Ω, *alii*: Idibus martiis ς

FRAGMENTA

(a Niebuhrio ex *P* edita, supplementa sunt Niebuhrii, nisi aliter indicatum est)

12 32 *** aret. Itaque non senatus in ea causa cognoscenda me agente diligentior aut inclementior fuit quam vos universi, cum orbis terrae distributionem atque illum ipsum agrum Campanum animis, manibus, vocibus re*pudiavistis*.

Idem ego quod is qui auctor huius iudicii *est* clamo, 33 praedico, denuntio. Nullus est reliquus rex, nulla gens, nulla natio quam pertimescatis; nullum adventicium, nullum extraneum malum est qu*od insi*nuare in han*c rem publicam pos*sit. Si immorta*lem* hanc civitate*m esse* voltis, si aeter*num hoc* imperium, si g*loriam* sempiternam *manere*, nobis a nostris *cupi*ditatibus, a tu*rbulen*tis hominibus *atque no*varum rerum *cupidis, ab intestinis malis*, a domesticis co*nsiliis* est cavendum. Hisce autem m*alis mag*num 34 praesid*ium vo*bis maiores ve*stri re*liquerunt, vo*cem* illam consulis: 'qui *rem publicam* salvam esse *vellent*.' Huic voci fave*te*, *Quirites*, *neque v*estro iudicio *abstu*leritis mihi . . . . . . neque eripueri*tis rei publicae* spem liberta*tis*, *sp*em salutis, spem *digni*tatis. *Quid fac*erem, si T. Labie*nus c*aedem 35 civium *fecis*set ut L. Satur*ninus*, si carcerem re*fregi*sset, si Capitoli*um cum armatis occupa*visset? Facerem *idem qu*od C. Marius fe*cit*, *a*d senatum re*ferr*em, vos ad rem publicam *defe*ndendam co*hort*arer, armatus *ipse* vobiscum ar*mato* obsisterem. *Nunc* quoniam armorum suspicio nulla est, tela non video, non vis, non caedes, non Capitoli atque arcis obsessio est, sed accusatio perniciosa, iudicium acerbum, res tota a tribuno pl. suscepta contra rem publicam, non vos ad arma vocan*dos esse*, *verum* ad suffragia cohor-

5 diligenter *P*: *corr. Niebuhr* 13 hoc *suppl. Klotz* 18 vellent *Halm*: volt *Niebuhr* 19 neque] neve *coni. Halm* mihi] vim consulis *suppl. Halm* 23 idem *Halm*: id *Niebuhr* 30 vocandos esse verum *Halm*: vocandos mihi esse sed *Niebuhr*

tandos contra oppugnationem vestrae maiestatis putavi. Itaque nunc vos omnis oro atque obtestor hortorque. Non ita mos est, consulem es ***

13 *** *t*imet; qui hasce ore adverso pro re publica cicatrices
36 ac notas virtutis accepit, is ne quod accipiat famae volnus
perhorrescit; quem numquam incursiones hostium loco
movere potuerunt, is nunc impetum civium, *c*ui n*e*cessario
37 cedendum est, perhorrescit. *N*eque a vobis iam bene
*v*ivendi sed hones*t*e moriendi facul*t*atem petit, neque tam
*u*t domo sua frua*t*ur quam ne patrio *s*epulcro privetur
laborat. Nihil al*iud* iam vos orat atque *ob*secrat nisi uti
n*e se* legitimo funer*e et* domestica mor*te* privetis, ut eum
qui pro patria nu*llum* umquam mor*tis pe*riculum fugit *in*
patria mori pati*amini*.

38 Dixi ad id tempus q*uod* mihi a tribuno pl. pra*esti*tutum
est; a vob*is peto* quaesoque ut ha*nc me*am defension*em*
pro amici pericu*lo fi*delem, pro rei publicae salu*te* consularem pu*t*etis.

Cicero pro Rabirio: et cum universo populo Romano, tum vero equestri ordini longe carissimus. (Serv. Verg. *Aen.* i. 13.)

2 atque *del. Beier*   hortor, Quirites. Nolite nos et coss. omnis privare firmissimo praesidio rei p. defendendae *Beier*   6 perhorrescit] pertimescit *Niebuhr*: *del. Orelli*   9 tam *Niebuhr*: iam *P*

M. TVLLI CICERONIS

PRO L. FLACCO ORATIO

SIGLA

V = cod. tabularii Basilicae Vaticanae H. 25, saecl. ix (§§ 39–54 'litterarum . . . flabello sed' *continens*)
Schol. = Scholiasta Bobiensis
M = fragmentum Mediolanense (§ 5 externum . . . aliquid . . . ia sus—)
P = fragmentum Peutingerianum (§§ 75–83 'primum ut ... esse cetera'), quale in ed. Cratandrina legitur
Σ = cod. Paris. 14749
b = cod. S. Marci 255 (Lag. 6)
B = m. 2 in cod. S. Marci 255
χ = cod. S. Marci 254 (Lag. 3)
c = cod. Oxon. Canonici 226
k = cod. Paris. 7779
ς = codd. *ck*

---

i = cod. (vel codd.) ab E. Ströbel collatus
s = cod. Salisburgensis ab Halmio collatus

M. TVLLI CICERONIS

PRO L. FLACCO ORATIO

Cvm in maximis periculis huius urbis atque imperi, I 1
gravissimo atque acerbissimo rei publicae casu, socio atque
adiutore consiliorum periculorumque meorum L. Flacco,
caedem a vobis, coniugibus, liberis vestris, vastitatem
a templis, delubris, urbe, Italia depellebam, sperabam,
iudices, honoris potius L. Flacci me adiutorem futurum
quam miseriarum deprecatorem. Quod enim esset prae-
mium dignitatis quod populus Romanus, cum huius maiori-
bus semper detulisset, huic denegaret, cum L. Flaccus
veterem Valeriae gentis in liberanda patria laudem prope
quingentesimo anno rei publicae rettulisset? Sed si forte 2
aliquando aut benefici huius obtrectator aut virtutis hostis
aut laudis invidus exstitisset, existimabam L. Flacco multi-
tudinis potius imperitae, nullo tamen cum periculo, quam
sapientissimorum et lectissimorum virorum iudicium esse
subeundum. Etenim quibus auctoribus et defensoribus
omnium tum salus esset non civium solum verum etiam
gentium defensa ac retenta, neminem umquam putavi per
eos ipsos periculum huius fortunis atque insidias creaturum.
Quod si esset aliquando futurum ut aliquis de L. *Flacci*
pernicie cogitaret, numquam tamen existimavi, iudices,
D. Laelium, optimi viri filium, optima ipsum spe praeditum
summae dignitatis, eam suscepturum accusationem quae
sceleratorum civium potius odio et furori quam ipsius

2 in gravissimo *Baiter* 4 liberisque *Grillius* (*Rhet. M. p.* 605) 6 honorum *Faernus* 15 et lectissimorum *om.* $\Sigma b^1 k$ 20 Flacci *t*, *ed. V*: *om. cett.*

virtuti atque institutae adulescentiae conveniret. Etenim
cum a clarissimis viris iustissimas inimicitias saepe cum
bene meritis civibus depositas esse vidissem, non sum
arbitratus quemquam amicum rei publicae, postea quam
L. Flacci amor in patriam perspectus esset, novas huic
3 inimicitias nulla accepta iniuria denuntiaturum. Sed
quoniam, iudices, multa nos et in nostris rebus et in re
publica fefellerunt, ferimus ea quae sunt ferenda; tantum
a vobis petimus ut omnia rei publicae subsidia, totum
statum civitatis, omnem memoriam temporum praeteri-
torum, salutem praesentium, spem reliquorum in vestra
potestate, in vestris sententiis, in hoc uno iudicio positam
esse et defixam putetis. Si umquam res publica consilium,
gravitatem, sapientiam, providentiam iudicum imploravit,
2 hoc, hoc inquam, tempore implorat. Non estis de Lydorum
aut Mysorum aut Phrygum, qui huc compulsi concitatique
venerunt, sed de vestra re publica iudicaturi, de civitatis
statu, de communi salute, de spe bonorum omnium, si qua
reliqua est etiam nunc quae fortium civium mentis cogita-
tionesque sustentet; omnia alia perfugia bonorum, praesidia
innocentium, subsidia rei publicae, consilia, auxilia, iura
4 ceciderunt. Quem enim appellem, quem obtester, quem
implorem? Senatumne? At is ipse auxilium petit a vobis
et confirmationem auctoritatis suae vestrae potestati per-
missam esse sentit. An equites Romanos? Indicabitis
principes eius ordinis quinquaginta quid cum omnibus
senseritis. An populum Romanum? At is quidem omnem
suam de nobis potestatem tradidit vobis. Quam ob rem
nisi hoc loco, nisi apud vos, nisi per vos, iudices, non

1 instituto *cod. Faerni* 8 tantum] tamen $b^1\chi^2\varsigma$ 10 civitatis *om.* Σb^1 14 prudentiam $\chi^2 c$: *om. Schol.*, *s* iudicium $\Sigma^1 b^1 c$ 15 hoc, hoc *Schol.* : hoc *codd.* 16 compulsi] corrupti *Schol.* 22 enim *Schol.* : enim alium *codd.* 24 commissam $B\chi$ 25 sentiat Σ indicabitis *scripsi* : iudicabitis *codd.* (*cf.* § 105) 26 quid] quod *cod. Torrentii* 28 nobis *Faernus* : bonis *codd.* tradit Σ

auctoritatem, quae amissa est, sed salutem nostram, quae spe exigua extremaque pendet, tenuerimus, nihil est praeterea quo confugere possimus; nisi forte quae res hoc iudicio temptetur, quid agatur, cui causae fundamenta iaciantur, iudices, non videtis. Condemnatus est is qui 5 Catilinam signa patriae inferentem interemit; quid est causae cur non is qui Catilinam ex urbe expulit pertimescat? Rapitur ad poenam qui indicia communis exiti cepit; cur sibi confidat is qui ea proferenda et patefacienda curavit? Socii consiliorum, ministri comitesque vexantur; quid auctores, quid duces, quid principes sibi exspectent? Atque utinam inimici nostri ac bonorum omnium mecum potius aestiment, utrum tum omnes boni duces nostri an comites fuerint ad communem conservandam salutem ***

Fragmenta a scholiasta Bobiensi servata

i. Strangulatos maluit dicere.

ii. Quid sibi meus necessarius Caetra voluit?

iii. Quid vero Decianus?

iv. Vtinam esset proprie mea! Senatus igitur magna ex parte ***

v. Di, inquam, immortales Lentulum ***

Fragmentvm Mediolanense

*** externum cum domestica vita naturaque constaret. Itaque non patiar, D. Laeli, te tibi hoc sumere atque hanc ceteris in posterum, nobis in praesens tempus legem condicionemque ***

5 condemnatus *Schol.*: damnatus *codd.* 7 expulit *Pantagathus*: repulit (repp. *Bχc*) *codd. et Schol.* : pepulit *Baiter* 8 rapitur Σ^2*Bχc* : reperitur Σ^1 : repetitur b^1k excepit *cod. Faerni* 13 aestiment utrum *Madvig* : tum est utrum Σχ : contendant tum est utrum tamen b^1 : utrum tum est tum *B* : contenderent utrum ς an] aut Σ *mg.* 26 condicionemque] constituere *suppl. Mai*

Cum adulescentiam notaris, cum reliquum tempus aetatis turpitudinis maculis consperseris, cum privatarum rerum ruinas, cum domesticas labes, cum urbanam infamiam, cum Hispaniae, Galliae, Ciliciae, Cretae, quibus in provinciis non obscure versatus est, vitia et flagitia protuleris, tum denique quid Tmolitae et Dorylenses de L. Flacco existiment audiemus. Quem vero tot tam gravesque provinciae salvum esse cupiant, quem plurimi cives tota ex Italia devincti necessitudine ac vetustate defendant, quem haec communis nostrum omnium patria propter recentem summi benefici memoriam complexa teneat, hunc etiam si tota Asia deposcit ad supplicium, defendam, resistam. Quid? si neque tota neque optima neque incorrupta neque sua sponte nec iure nec more nec vere nec religiose nec integre, si impulsa, si sollicitata, si concitata, si coacta, si impie, si temere, si cupide, si inconstanter nomen suum misit in hoc iudicium per egentissimos testis, ipsa autem nihil queri vere de iniuriis potest, tamenne, iudices, haec ad breve tempus audita longinqui temporis cognitarum rerum fidem derogabunt? Tenebo igitur hunc ordinem defensor quem fugit inimicus, et accusatorem urgebo atque insequar et ultro crimen ab adversario flagitabo. Quid est, Laeli? num quid ea d . . d . . ea . . f . . . no qui quidem non in umbra neque in illius aetatis disciplinis artibusque versatus est? Etenim puer cum patre consule ad bellum est profectus. Nimirum etiam hoc ipso nomine aliquid . . ia sus ***

1 relicum *M* 6 molitae *M*: *corr. Mai* Dorylenses *Mommsen* (*cf.* § 39): Loreni *M* : Lorymeni *Heinrich* 7 gravesque] *fort.* graves 9 vetustatem *M* : *corr. Orelli* 13 neque optimos neque incorrupt *M* : *corr. Peyron* 15 impulsa *Peyron* : iniuria *M* 16 impia *M* : *corr. Orelli* 23 quid adulescentiam L. Flacci notasti ? qui *Beier* 24 equidem *M* : *corr. Beier*

FRAGMENTA SCHOLIASTAE BOBIENSIS

vi. Sed si neque Asiae luxuries infirmissimum tempus aetatis ***

vii. Ex hoc aetatis gradu se ad exercitum C. Flacci patrui contulit.

viii. Tribunus militaris cum P. Servilio, gravissimo et sanctissimo cive, profectus.

ix. Quorum amplissimis iudiciis ornatus quaestor factus est.

x. M. Pisone, qui cognomen frugalitatis, nisi accepisset, ipse peperisset.

xi. Idem novum bellum suscepit atque confecit.

xii. Non Asiae testibus, sed accusatoribus contubernalibus traditus.

Hunc igitur virum, Laeli, quibus tandem rebus oppugnas? 3 6
Fuit P. Servilio imperatore in Cilicia tribunus militum; ea res siletur. Fuit M. Pisoni quaestor in Hispania; vox de quaestura missa nulla est. Bellum Cretense ex magna parte gessit atque una cum summo imperatore sustinuit; muta est huius temporis accusatio. Praeturae iuris dictio, res varia et multiplex ad suspiciones et simultates, non attingitur. At vero in summo et periculosissimo rei publicae tempore etiam ab inimicis eadem praetura laudatur. At a testibus laeditur. Ante quam dico a quibus, qua spe, qua vi, qua re concitatis, qua levitate, qua egestate, qua perfidia, qua audacia praeditis, dicam de genere universo et de condicione omnium nostrum. Per deos immortalis! iudices, vos, quo modo is qui anno ante Romae ius dixerat anno post in Asia ius dixerit, a testibus quaeretis ignotis, ipsi coniectura nihil iudicabitis? *Cum* in tam varia iuris dictione tam multa decreta, tot hominum gratiosorum

17 missa *om. c* 21 at] ea $B\chi^2$ 22 inimicissimis $B\chi^2$ eadem praetura *om.* $B\chi$ 24 qua vi *om. b*, *Faernus* 29 cum *supplevi*

laesae sint voluntates, quae est umquam iacta non suspicio—quae tamen solet esse falsa—sed iracundiae vox aut doloris?
7 Et is est reus avaritiae qui in uberrima re turpe compendium, in maledicentissima civitate, in suspiciosissimo negotio maledictum omne, non modo crimen effugit? Praetereo illa quae praetereunda non sunt, nullum huius in privatis rebus factum avarum, nullam in re pecuniaria contentionem, nullam in re familiari sordem posse proferri. Quibus igitur
8 testibus ego hosce possum refutare nisi vobis? Tmolites ille vicanus, homo non modo nobis sed ne inter suos quidem notus, vos docebit qualis sit L. Flaccus? quem vos modestissimum adulescentem, provinciae maximae sanctissimum virum, vestri exercitus fortissimum militem, diligentissimum ducem, temperatissimum legatum quaestoremque cognoverunt, quem vos praesentes constantissimum senatorem, iustissimum praetorem atque amantissimum rei
4 publicae civem iudicastis. De quibus vos aliis testes esse
9 debetis, de eis ipsi alios testis audietis? At quos testis? Primum dicam, id quod est commune, Graecos; non quo nationi huic ego unus maxime fidem derogem. Nam si quis umquam de nostris hominibus a genere isto studio ac voluntate non abhorrens fuit, me et esse arbitror et magis etiam tum cum plus erat oti fuisse. Sed sunt in illo numero multi boni, docti, pudentes, qui ad hoc iudicium deducti non sunt, multi impudentes, inliterati, leves, quos variis de causis video concitatos. Verum tamen hoc dico de toto genere Graecorum: tribuo illis litteras, do multarum

1 laesae sint *scripsi*: laesas Σ: laesae *cett.* (tam multis decretis, tot hom. grat. laesa voluntate *Koch*) 4 civitate maledictum omne, in suspiciosissimo negotio omnem suspicionem *Lambinus* 9 hosce] hostes Σb^1: hos testes *Jeep* T. I. molites Σ: T. molites *c*: timolites *cett.*: *corr. Manutius* 10 vicanus] Nicenus *Turnebus* 14 temperantissimum *k*, *Lambinus* 15 cognorunt *Faernus* ('*propter numerum*'). *Cf. Zielinski, p.* 143 16 atque *om. i, cod. Torrentii*: *del. Faernus* 17 iudicavistis χ*c* 18 iis *k*, *ed. R*: his *cett.* 24 prudentes *codd.*: *corr. Naugerius* (2) 25 imprudentes *B*χς

artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam, denique etiam, si qua sibi alia sumunt, non repugno; testimoniorum religionem et fidem numquam ista natio coluit, totiusque huiusce rei
quae sit vis, quae auctoritas, quod pondus, ignorant. Vnde 10
illud est: 'da mihi testimonium mutuum'? num Gallorum, num Hispanorum putatur? Totum istud Graecorum est, ut etiam qui Graece nesciunt hoc quibus verbis a Graecis dici soleat sciant. Itaque videte quo voltu, qua confidentia dicant; tum intellegetis qua religione dicant. Numquam nobis ad rogatum respondent, semper accusatori plus quam ad rogatum, numquam laborant quem ad modum probent quod dicunt, sed quem ad modum se explicent dicendo. Iratus Flacco dixit M. Lurco quod, ut ipse aiebat, libertus erat eius turpi iudicio condemnatus. Nihil dixit quod laederet eum, cum cuperet; impediebat enim religio; tamen id quod dixit quanto cum pudore, quo tremore et pallore
dixit! Quam promptus homo P. Septimius, quam iratus 11
de iudicio et de vilico! Tamen haesitabat, tamen eius iracundiae religio non numquam repugnabat. Inimicus M. Caelius quod, cum in re manifesta putasset nefas esse publicanum iudicare contra publicanum, sublatus erat e numero recuperatorum, tamen tenuit se neque attulit in
iudicium quicquam ad laedendum nisi voluntatem. Hi si **5**
Graeci fuissent, ac nisi nostri mores ac disciplina plus valeret quam dolor ac simultas, omnes se spoliatos, vexatos, fortunis eversos esse dixissent. Graecus testis cum ea voluntate processit ut laedat, non iuris iurandi, sed laedendi verba meditatur; vinci, refelli, coargui putat esse turpissimum; ad id se parat, nihil curat aliud. Itaque non

2 docendi Σ   denique] dein Σb^1 si quae *s*   7 illud Σ*c*   11 respondetur Σ : respondet b^1 14 agebat Σ (*corr. in mg.*)   16 eum cum *B*χ : cum Σb^1c : quem *cod. H. Stephani* (laedere eum cuperet *k*)   25 mores] maiores *B*χ*c*

optimus quisque nec gravissimus, sed impudentissimus
12 loquacissimusque deligitur. Vos autem in privatis minimarum rerum iudiciis testem diligenter expenditis; etiam si formam hominis, si nomen, si tribum nostis, mores tamen exquirendos putatis. Qui autem dicit testimonium ex nostris hominibus, ut se ipse sustentat, ut omnia verba moderatur, ut timet ne quid cupide, ne quid iracunde, ne quid plus minusve quam sit necesse dicat! Num illos item putatis, quibus ius iurandum iocus est, testimonium ludus, existimatio vestra tenebrae, laus, merces, gratia, gratulatio proposita est omnis in impudenti mendacio? Sed non dilatabo orationem meam; etenim potest esse infinita, si mihi libeat totius gentis in testimoniis dicendis explicare levitatem. Sed propius accedam; de his vêstris testibus dicam.

13 Vehementem accusatorem nacti sumus, iudices, et inimicum in omni genere odiosum ac molestum; quem spero his nervis fore magno usui et amicis et rei publicae; sed certe inflammatus incredibili cupiditate hanc causam accusationemque suscepit. Qui comitatus in inquirendo! Comitatum dico; immo vero quantus exercitus! quae iactura, qui sumptus, quanta largitio! Quae quamquam utilia sunt causae, timide tamen dico, quod vereor ne Laelius ex his rebus quas sibi suscepit gloriae causa putet aliquid oratione
6 mea sermonis in sese aut invidiae esse quaesitum. Itaque hanc partem totam relinquam; tantum a vobis petam, iudices, ut, si quid ipsi audistis communi fama atque sermone de vi, de manu, de armis, de copiis, memineritis;

2 locacissimus Σ 5 autem] tum Σb^1 : etiam *Oetling* 6 vestris *B* 8 idem b^1 10 vestra tenebrae] verba et ineptiae *Kayser*, *cf. Pis.* 65 : verba tenebrae *Pantagathus* 11 in *om.* b^1 14 levitatem *B*χ*c* : vanitatem b^1k : veritatem (*mg.* vanitatem) levitatem Σ vestris *B* : nostris *cett.* 16 vehementissimum *B*χ 18 nervis *Garatoni* (*cf. Cael.* 80) : verbis *codd.* : rebus *Angelius* : viribus *Jeep* 21 vero *om.* Σ

quarum rerum invidia lege hac recenti ac nova certus est inquisitioni comitum numerus constitutus. Sed ut hanc vim 14
omittam, quanta illa sunt quae, quoniam accusatorio iure et more sunt facta, reprehendere non possumus, queri tamen cogimur! primum quod sermo est tota Asia dissipatus Cn. Pompeium, quod L. Flacco esset vehementer inimicus, contendisse a Laelio, paterno amico ac pernecessario, ut hunc hoc iudicio arcesseret, omnemque ei suam auctoritatem, gratiam, copias, opes ad hoc negotium conficiendum detulisse. Id hoc veri similius Graecis hominibus videbatur quod paulo ante in eadem provincia familiarem Laelium Flacco viderant. Pompei autem auctoritas cum apud omnis tanta est quanta esse debet, tum excellit in ista provincia quam nuper et praedonum et regum bello liberavit. Adiunxit illa ut eos qui domo exire nolebant testimoni denuntiatione terreret, qui domi stare non poterant, largo et liberali viatico commoveret. Sic adulescens 15
ingeni plenus locupletis metu, tenuis praemio, stultos errore permovit; sic sunt expressa ista praeclara quae recitantur psephismata non sententiis neque auctoritatibus declarata, non iure iurando constricta, sed porrigenda manu profundendoque clamore multitudinis concitatae.

O morem praeclarum disciplinamque quam a maioribus 7
accepimus, si quidem teneremus! sed nescio quo pacto iam de manibus elabitur. Nullam enim illi nostri sapientissimi et sanctissimi viri vim contionis esse voluerunt; quae scisceret plebes aut quae populus iuberet, submota contione, distributis partibus, tributim et centuriatim discriptis

5 cogitur Σ quod] distributis partibus *add. codd.* (*e v.* 28): *del. Naugerius* (2) 6 esset *Schol.*: est *codd.* vehementer *om. Schol.* 7 Laelio] D. Laelio *c* (*contra Schol.*) 15 volebant $\Sigma\chi^2$ 17 commovebat *Schol.* 19 quae recitantur *om.* χc 20 psephismata *b*: sophismata *cett.* non *Schol.*: nec (neque *b*) *codd.* 24 retineremus *B* 25 enim *del. Manutius* 27 plebs $b^1\chi\varsigma$ 28 descriptis *codd.*: *corr. Kayser*

ordinibus, classibus, aetatibus, auditis auctoribus, re multos dies promulgata et cognita iuberi vetarique voluerunt.
16 Graecorum autem totae res publicae sedentis contionis temeritate administrantur. Itaque ut hanc Graeciam quae iam diu suis consiliis perculsa et adflicta est omittam, illa vetus quae quondam opibus, imperio, gloria floruit hoc uno malo concidit, libertate immoderata ac licentia contionum. Cum in theatro imperiti homines rerum omnium rudes ignarique consederant, tum bella inutilia suscipiebant, tum seditiosos homines rei publicae praeficiebant, tum optime
17 meritos civis e civitate eiciebant. Quod si haec Athenis tum cum illae non solum in Graecia sed prope cunctis gentibus enitebant accidere sunt solita, quam moderationem putatis in Phrygia aut in Mysia contionum fuisse? Nostras contiones illarum nationum homines plerumque perturbant; quid, cum soli sint ipsi, tandem fieri putatis? Caesus est virgis Cymaeus ille Athenagoras qui in fame frumentum exportare erat ausus. Data Laelio contio est. Processit ille et Graecus apud Graecos non de culpa sua dixit, sed de poena questus est. Porrexerunt manus; psephisma natum est. Hoc testimonium est? Nuper epulati, paulo ante omni largitione saturati Pergameni, quod Mithridates qui multitudinem illam non auctoritate sua, sed sagina tenebat se velle dixit, id sutores et zonarii conclamarunt. Hoc testimonium est civitatis? Ego testis a Sicilia publice deduxi; verum erant ea testimonia non concitatae contionis,
18 sed iurati senatus. Qua re iam non est mihi contentio cum teste, vobis, iudices, videndum est, sintne haec testimonia putanda.

1 re] re in *B* 13 sunt] sint *B* 16 sint] sunt *ed. R* 17 Antenagoras Σ 18 contio Laelio χ 20 psephisma (psof. Σ) Σ*b* : sophisma χς (*ita* § 19) 23 sua *Schol.* : *om. cett.* 24 zonarii *b*χ*c. et Schol.* : coriarii Σ*k* 26 deduxi *Halm* : duxi *codd.* 28 iudices, videndum *Klotz* : dividendum Σ : videndum *cett.*

Adulescens bonus, honesto loco natus, disertus cum 8 maximo ornatissimoque comitatu venit in oppidum Graecorum, postulat contionem, locupletis homines et gravis ne sibi adversentur testimoni denuntiatione deterret, egentis et levis spe largitionis et viatico publico, privata etiam benignitate prolectat. Opifices et tabernarios atque illam omnem faecem civitatum quid est negoti concitare, in eum praesertim qui nuper summo cum imperio fuerit, summo autem in amore esse propter ipsum imperi nomen non potuerit? Mirandum vero est homines eos quibus odio 19 sunt nostrae secures, nomen acerbitati, scriptura, decumae, portorium morti, libenter adripere facultatem laedendi quaecumque detur! Mementote igitur, cum audietis psephismata, non audire vos testimonia, audire temeritatem volgi, audire vocem levissimi cuiusque, audire strepitum imperitorum, audire contionem concitatam levissimae nationis. Itaque perscrutamini penitus naturam rationemque criminum; iam nihil praeter spem, nihil praeter terrorem ac minas reperietis.

*** In aerario nihil habent civitates, nihil in vectigalibus. **9** 20 Duae rationes conficiendae pecuniae, aut versura aut tributo; nec tabulae creditoris proferuntur nec tributi confectio ulla recitatur. Quam vero facile falsas rationes inferre et in tabulas quodcumque commodum est referre soleant, ex Cn. Pompei litteris ad Hypsaeum et Hypsaei ad Pompeium missis, quaeso, cognoscite. LITTERAE POMPEI ET HYPSAEI. Satisne vobis coarguere his auctoribus dissolutam Graecorum consuetudinem licentiamque impudentem

4 adversarentur χ 5 largitionis] legationis $b\chi^2k$ viatici publici *coni. Müller* 6 prolectat (per- *B* b^1 : proiecta Σ : commovet ϛ 8 summo cum *c* : cum summo *k*, *ed. V* : cum in summo *cett.* 10 vero $\Sigma b^1 k$: non *cett.* 11 acerbitati *b* : acerbitatis *cett.* 14 vos (*om.* Σ^1) audire Σ 16 contionem *ed. R* : contentionem χ : contentionem et contionem *cett.* 18 spem] speciem χ 23-25 quam vero falsas rationes in tabulas inferre soleant *Schol. med. om*

videmur? Nisi forte qui Cn. Pompeium, qui praesentem, qui nullo impellente fallebant, eos urgente Laelio in absentem et in L. Flaccum aut timidos fuisse aut religiosos
21 putamus. Sed fuerint incorruptae litterae domi; nunc vero quam habere auctoritatem aut quam fidem possunt? Triduo lex ad praetorem deferri, iudicum signis obsignari iubet; tricesimo die vix deferuntur. Ne corrumpi tabulae facile possint, idcirco lex obsignatas in publico poni voluit; at obsignantur corruptae. Quid refert igitur tanto post ad iudices deferantur, an omnino non deferantur?

10 Quid? si testium studium cum accusatore sociatum est, tamenne isti testes habebuntur? Vbi est igitur illa exspectatio quae versari in iudiciis solet? Nam antea, cum dixerat accusator acriter et vehementer, cumque defensor suppliciter demisseque responderat, tertius ille erat exspectatus locus testium, qui aut sine ullo studio dicebant aut cum dissimulatione aliqua cupiditatis. Hoc
22 vero quid est? Vna sedent, ex accusatorum subselliis surgunt, non dissimulant, non verentur. De subselliis queror? una ex domo prodeunt; si verbo titubaverint, quo revertantur non habebunt. An quisquam esse testis potest quem accusator sine cura interroget nec metuat ne sibi aliquid quod ipse nolit respondeat? Vbi est igitur illa laus oratoris quae vel in accusatore antea vel in patrono spectari solebat: 'bene testem interrogavit; callide accessit, reprehendit; quo voluit adduxit; convicit et elinguem reddidit?'
23 Quid tu istum roges, Laeli, qui, prius quam hoc 'TE ROGO' dixeris, plura etiam effundet quam tu ei domi ante praescripseris? Quid ego autem defensor rogem? Nam aut oratio

2 eos (eo χ) urgente] consurgente Σ 4 putatis χc^2 5 quem habere auctorem b^1 possent *coni. Müller* 6 iudicum . . . obsignari *om. Schol.* 9 tanto *om.* Σ: quanto Σ *mg.* 10 an . . . deferantur *om.* Σ 11 cum causatore Σ 14 dixerit $B\chi^2$ 20 titubarint $B\chi$ 25 accessit] accessit, scite *Mommsen* 29 autem] tum *B*

testium refelli solet aut vita laedi. Qua disputatione orationem refellam eius qui dicit: 'dedimus,' nihil amplius? In hominem dicendum est igitur, cum oratio argumentationem non habet. Quid dicam in ignotum? Querendum est ergo et deplorandum, id quod iam dudum facio, de omni accusationis iniquitate, primum de communi genere testium; dicit enim natio minime in testimoniis dicendis religiosa. Propius accedo; nego esse ista testimonia quae tu psephismata appellas, sed fremitum egentium et motum quendam temerarium Graeculae contionis. Intrabo etiam magis. Qui gessit non adest, qui numerasse dicitur non est deductus; privatae litterae nullae proferuntur, publicae retentae sunt in accusatorum potestate; summa est in testibus; hi vivunt cum inimicis, adsunt cum adversariis, habitant cum accusatoribus. Vtrum hic tandem disceptationem 24 et cognitionem veritatis, an innocentiae labem aliquam aut ruinam fore putatis? Multa enim sunt eius modi, iudices, ut, etiam si in homine ipso de quo agitur neglegenda sint, tamen in condicione atque in exemplo pertimescenda videantur. Si quem infimo loco natum, 11 nullo splendore vitae, nulla commendatione famae defenderem, tamen civem a civibus communis humanitatis iure ac misericordia deprecarer, ne ignotis testibus, ne incitatis, ne accusatoris consessoribus, convivis, contubernalibus, ne hominibus levitate Graecis, crudelitate barbaris civem ac supplicem vestrum dederetis, ne periculosam imitationem exempli reliquis in posterum proderetis. Sed cum L. Flacci 25 res agatur, qua ex familia qui primus consul factus est

4 habeat *Campe* 6 primo Σ*k* testium *om.* *Bχc* 7 dicit b^1k, *Angelius*: dicet *cett.* 9 psephismata *i*, *Pluygers*: ipse psephismata *cett.* sed *B*, *Faernus*: et *cett.* 17 aut] ac *ed. Ascens.* 19 sunt Σb^1 20 videntur Σ*b* 22 civem] civis *s*, *ed. R* (*cf. Rull.* ii. 100) 23 ne incitatis inimicis *Campe* 25 credulitate Σ 26 nostrum Σ 28 qua *scripsi*: cuius *codd.* (ex ea familia cuius *Madvig*) est factus *s*, *Klotz*

primus in hac civitate consul fuit, cuius virtute regibus exterminatis libertas in re publica constituta est, quae usque ad hoc tempus honoribus, imperiis, rerum gestarum gloria continuata permansit, cumque ab hac perenni contestataque virtute maiorum non modo non degeneraverit L. Flaccus sed, quam maxime florere in generis sui gloria viderat, laudem patriae in libertatem vindicandae praetor adamarit, in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur pertimescam, in quo, etiam si quid
26 errasset, omnes boni conivendum esse arbitrarentur? Quod quidem ego non modo non postulo, sed contra, iudices, vos oro et obtestor ut totam causam quam maxime intentis oculis, ut aiunt, acerrime contemplemini. Nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum, contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, periurio reperientur.

12 27 Etenim iam universa istorum cognita cupiditate accedam ad singulas querelas criminationesque Graecorum. Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur. Quod nos factum, iudices, confitemur. Sed si hoc crimen est, aut in eo est quod non licuerit imperare, aut in eo quod non opus fuerit navibus, aut in eo quod nulla hoc praetore classis navigarit. Licuisse ut intellegas, cognosce quid me consule senatus decreverit, cum quidem nihil a superioribus continuorum annorum decretis discesserit. SENATVS CONSVLTVM. Proximum est ergo ut opus fuerit classe necne quaeramus. Vtrum igitur hoc Graeci statuent aut ullae exterae nationes, an nostri praetores, nostri duces, nostri imperatores? Equidem existimo in eius modi

3 imperii (-io χ) *codd.*: *corr. Faernus* 5 degeneravit *b*: degenerarit *i*, *Manutius* 6 quam *B*, *Müller*: id quod Σχ: quod *c*: in qua b^1k 7 gloria χ*c*: gloriam *cett.* 8 praetor] rei p. *B* 13 acerrime *del. Ruhnken* 16 reperientur Σb^1: reperietis *cett.* 22 praetore] tempore *B* 25 discesserit χ, *Lambinus*: decesserit (-at ς) *codd.* 28 vestri (*ter*) *b*χ duces] iudices Σ

regione atque provincia quae mari cincta, portibus distincta, insulis circumdata esset, non solum praesidi sed etiam ornandi imperi causa navigandum fuisse. Haec enim ratio 28 ac magnitudo animorum in maioribus nostris fuit ut, cum in privatis rebus suisque sumptibus minimo contenti tenuissimo cultu viverent, in imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quaeritur enim in re domestica continentiae laus, in publica dignitatis. Quod si etiam praesidi causa classem habuit, quis erit tam iniquus qui reprehendat? 'Nulli erant praedones.' Quid? nullos fore quis praestare poterat? 'Minuis,' inquit, 'gloriam Pompei.' Immo tu auges molestiam. Ille enim 29 classis praedonum, urbis, portus, receptacula sustulit, pacem maritimam summa virtute atque incredibili celeritate confecit; illud vero neque suscepit neque suscipere debuit ut, si qua uspiam navicula praedonum apparuisset, accusandus videretur. Itaque ipse in Asia, cum omnia iam bella terra marique confecisset, classem tamen isdem istis civitatibus imperavit. Quod si tum statuit opus esse cum ipsius praesentis nomine tuta omnia et pacata esse poterant, quid, cum ille decessisset, Flacco existimatis statuendum et faciendum fuisse? Quid? nos hic nonne ipso Pompeio 13 30 auctore Silano et Murena consulibus decrevimus ut classis in Italia navigaret? nonne eo ipso tempore cum L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hic in mare superum et inferum sestertium ter et quadragiens erogabamus? Quid? postero anno nonne M. Curtio et P. Sextilio quaestoribus pecunia in classem est erogata? Quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa enim est gloria

1 portubus c^2k 6 cultu] sumptu $B\chi$ atque in] atque Σk (atque in re p. ad dignitatem omnia splendoremque revocarent *Madvig*) 23 syllano (sill-) *codd.* : *corr. Manutius* 24 Italiam *B* 26 rogabamus *codd.* : *corr. Manutius* 27 postero *Lag.* 13, *Naugerius* (2) : postremo (priore b^1) *cett.* Sestullio Σ 29 est enim χc

primus in hac civitate consul fuit, cuius virtute regibus exterminatis libertas in re publica constituta est, quae usque ad hoc tempus honoribus, imperiis, rerum gestarum gloria continuata permansit, cumque ab hac perenni contestataque virtute maiorum non modo non degeneraverit L. Flaccus sed, quam maxime florere in generis sui gloria viderat, laudem patriae in libertatem vindicandae praetor adamarit, in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur pertimescam, in quo, etiam si quid
26 errasset, omnes boni conivendum esse arbitrarentur? Quod quidem ego non modo non postulo, sed contra, iudices, vos oro et obtestor ut totam causam quam maxime intentis oculis, ut aiunt, acerrime contemplemini. Nihil religione testatum, nihil veritate fundatum, nihil dolore expressum, contraque omnia corrupta libidine, iracundia, studio, pretio, periurio reperientur.

12 27 Etenim iam universa istorum cognita cupiditate accedam ad singulas querelas criminationesque Graecorum. Classis nomine pecuniam civitatibus imperatam queruntur. Quod nos factum, iudices, confitemur. Sed si hoc crimen est, aut in eo est quod non licuerit imperare, aut in eo quod non opus fuerit navibus, aut in eo quod nulla hoc praetore classis navigarit. Licuisse ut intellegas, cognosce quid me consule senatus decreverit, cum quidem nihil a superioribus continuorum annorum decretis discesserit. SENATVS CONSVLTVM. Proximum est ergo ut opus fuerit classe necne quaeramus. Vtrum igitur hoc Graeci statuent aut ullae exterae nationes, an nostri praetores, nostri duces, nostri imperatores? Equidem existimo in eius modi

3 imperii (-io χ) *codd.*: *corr. Faernus* 5 degeneravit *b*: degenerarit *i*, *Manutius* 6 quam *B*, *Müller*: id quod Σχ: quod *c*: in qua b^1k 7 gloria χ*c*: gloriam *cett.* 8 praetor] rei p. *B* 13 acerrime *del. Ruhnken* 16 reperientur Σb^1: reperietis *cett.* 22 praetore] tempore *B* 25 discesserit χ, *Lambinus*: decesserit (-at ς) *codd.* 28 vestri (*ter*) *b*χ duces] iudices Σ

regione atque provincia quae mari cincta, portibus distincta, insulis circumdata esset, non solum praesidi sed etiam ornandi imperi causa navigandum fuisse. Haec enim ratio 28
ac magnitudo animorum in maioribus nostris fuit ut, cum in privatis rebus suisque sumptibus minimo contenti tenuissimo cultu viverent, in imperio atque in publica dignitate omnia ad gloriam splendoremque revocarent. Quaeritur enim in re domestica continentiae laus, in publica dignitatis. Quod si etiam praesidi causa classem habuit, quis erit tam iniquus qui reprehendat? 'Nulli erant praedones.' Quid? nullos fore quis praestare poterat? 'Minuis,' inquit, 'gloriam Pompei.' Immo tu auges molestiam. Ille enim 29
classis praedonum, urbis, portus, receptacula sustulit, pacem maritimam summa virtute atque incredibili celeritate confecit; illud vero neque suscepit neque suscipere debuit ut, si qua uspiam navicula praedonum apparuisset, accusandus videretur. Itaque ipse in Asia, cum omnia iam bella terra marique confecisset, classem tamen isdem istis civitatibus imperavit. Quod si tum statuit opus esse cum ipsius praesentis nomine tuta omnia et pacata esse poterant, quid, cum ille decessisset, Flacco existimatis statuendum et faciendum fuisse? Quid? nos hic nonne ipso Pompeio 13
auctore Silano et Murena consulibus decrevimus ut classis 30
in Italia navigaret? nonne eo ipso tempore cum L. Flaccus in Asia remiges imperabat, nos hic in mare superum et inferum sestertium ter et quadragiens erogabamus? Quid? postero anno nonne M. Curtio et P. Sextilio quaestoribus pecunia in classem est erogata? Quid? hoc omni tempore equites in ora maritima non fuerunt? Illa enim est gloria

1 portubus c^2k 6 cultu] sumptu $B\chi$ atque in] atque Σk (atque in re p. ad dignitatem omnia splendoremque revocarent *Madvig*) 23 syllano (sill-) *codd.* : *corr. Manutius* 24 Italiam *B* 26 rogabamus *codd.* : *corr. Manutius* 27 postero *Lag.* 13, *Naugerius* (2) : postremo (priore b^1) *cett.* Sestullio Σ 29 est enim χc

divina Pompei, primum praedones eos qui tum cum illi bellum maritimum gerendum datum est toto mari dispersi vagabantur redactos esse omnis in *populi Romani* potestatem, deinde Syriam esse nostram, Ciliciam teneri, Cyprum per Ptolomaeum regem nihil audere, praeterea Cretam Metelli virtute esse nostram, nihil esse unde proficiscantur, nihil quo revertantur, omnis sinus, promunturia, litora, insulas,
31 urbis maritimas claustris imperi nostri contineri. Quod si Flacco praetore nemo in mari praedo fuisset, tamen huius diligentia reprehendenda non esset. Idcirco enim quod hic classem habuisset, existimarem non fuisse. Quid? si L. Eppi, L. Agri, C. Cesti, equitum Romanorum, huius etiam clarissimi viri, Cn. Domiti, qui in Asia tum legatus fuit, testimonio doceo eo ipso tempore quo tu negas classem habendam fuisse, compluris a praedonibus esse captos, tamen Flacci consilium in remigibus imperandis reprehendetur? Quid si etiam occisus est a piratis Adramytenus homo nobilis, cuius est fere nobis omnibus nomen auditum, Atyanas pugil Olympionices? hoc est apud Graecos, quoniam de eorum gravitate dicimus, prope maius et gloriosius quam Romae triumphasse. 'At neminem cepisti.' Quam multi orae maritimae clarissimi viri praefuerunt qui, cum praedonem nullum cepissent, mare tamen tutum praestiterunt! Casus est enim in capiendo, locus, ventus, occasio; defendendi facilis est cautio, non solum latibulis occultorum locorum sed etiam tempestatum
14 moderatione et conversione. Reliquum est ut quaeratur
32 utrum ista classis cursu et remis, an sumptu tantum et

2 dispersi *c*: disperse χ*k*: dispersa Σ*b* 3 populi Romani *suppl. Campe* 7 promunturia *B*: promuntoria Σ: promontoria *cett.* 12 L. Oppii *b* Cesti] Sextii *b* 14 tu] tu ipse *b* 18 adriani et (*om.* et b^1c^2) tenus Σb^1ς: adriatenus Σ *mg.*: adriametenus *B*χ: *corr. Vrsinus* 19 Atyanas pugil *Garatoni* (*cf. Phot. Bibl. p.* 83 *b*, 40 *Bekker*: Atinas (Ac- χς) pugil *B*χς: ut in aspugilo Σ: at pugil b^1 25 ventus *scripsi*: eventus *codd.* 27 conversione et moderatione b^1, *Faernus* 28 ista] nostra *B* cursu et *om.* Σb^1

litteris navigarit. Num id igitur negari potest, cuius rei cuncta testis est Asia, bipertito classem distributam fuisse, ut una pars supra Ephesum, altera infra Ephesum navigaret? Hac classe M. Crassus, vir amplissimus, ab Aeno in Asiam, his navibus Flaccus ex Asia in Macedoniam navigavit. In quo igitur praetoris est diligentia requirenda? in numero navium et in discriptione aequabili sumptus? Dimidium eius quo Pompeius erat usus imperavit; num potuit parcius? Discripsit autem pecuniam ad Pompei rationem, quae fuit accommodata L. Sullae discriptioni. Qui cum *in* omnis Asiae civitates pro portione pecuniam discripsisset, illam rationem in imperando sumptu et Pompeius et Flaccus secutus est. Neque est adhuc tamen ea summa completa. 'Non refert.' Vero; quid lucretur? 33
Cum enim onus imperatae pecuniae suscipit, id quod tu crimen esse vis confitetur. Qui igitur probari potest in ea pecunia non referenda crimen sibi ipsum facere in qua crimen esset nullum, si referret? At enim negas fratrem meum, qui L. Flacco successerit, pecuniam ullam in remiges imperasse. Equidem omni fratris mei laude delector, sed aliis magis gravioribus atque maioribus. Aliud quiddam statuit, aliud vidit; existimavit, quocumque tempore auditum quid esset de praedonibus, quam vellet subito classem se comparaturum. Denique hoc primus frater meus in Asia fecit ut hoc sumptu remigum civitates levaret; crimen autem tum videri solet cum aliquis sumptus instituit eos qui antea non erant instituti, non cum successor aliquid

1 id *om.* χ*c* 2 bipartito χ 4 ab Aeno *b*, *Turnebus*: abeno Σ: ab eno χς 6 est praetoris *b* 7 et in] et *B* descriptione *codd.*: *corr. Kayser* (*ita mox*) aequabili Σb^1: aequali *cett.* 11 in *suppl. Lambinus* pecuniam *Lambinus*: in provincias (-ia χ*c*) *codd.* (*mendum διττογραφίᾳ ortum vid.*, *cf.* § 87) 14 refert. Vero *Baiter*: refert vero (vere Σb^1: ergo *B*) *codd.* quid] quid ut *Müller* 15 onus Σ*b*: genus χς 16 in *om.* Σb^1 ea *B*χς: hac (hec Σ^1) Σ*b* 20 omni *Müller*: Q. *codd.* (laudibus *Oetling*)

immutat de institutis priorum. Flaccus quid alii postea facturi essent scire non poterat, quid fecissent videbat.

15 34 Sed, quoniam de communi totius Asiae crimine est dictum, adgrediar iam ad singulas civitates; ex quibus sit sane nobis prima civitas Acmonensis. Citat praeco voce maxima legatos Acmonensis. Procedit unus Asclepiades. Prodeant *ceteri*. Etiamne praeconem mentiri coegisti? Est enim, credo, is vir iste ut civitatis nomen sua auctoritate sustineat, damnatus turpissimis iudiciis domi, notatus litteris publicis; cuius de probris, adulteriis ac stupris exstant Acmonensium litterae, quas ego non solum propter longitudinem sed etiam propter turpissimam obscenitatem verborum praetereundas puto. Dixit publice data drachmarum $\overline{\mathrm{ccvi}}$. Dixit tantum, nihil ostendit, nihil protulit; sed adiunxit, id quod certe, quoniam erat domesticum, docere debuit, se privatim drachmarum $\overline{\mathrm{ccvi}}$ dedisse. Quantum sibi ablatum homo impudentissimus dicit, tantum numquam
35 est ausus ut haberet optare. Ab A. Sextilio dicit se dedisse et a suis fratribus. Potuit dare Sextilius; nam fratres quidem consortes sunt mendicitatis. Audiamus igitur Sextilium; fratres denique ipsi prodeant; quam volent impudenter mentiantur et, quod numquam habuerint, dedisse se dicant; tamen aliquid fortasse coram producti dicent in quo reprehendantur. 'Non deduxi,' inquit, 'Sextilium.' Cedo tabulas. 'Non deportavi.' Fratres saltem exhibe. 'Non denuntiavi.' Quod ergo unus Asclepiades fortuna egens, vita turpis, existimatione damnatus impudentia atque audacia fretus sine tabulis, sine auctore iecerit, id nos quasi crimen aut testi-

3 totius communis Σb^1 5 Acmon.] Aemon. *b* (*ubique*) 7 ceteri *suppl. Faernus* (prodeant *ante* procedit *transfert Graevius*) 13 data *Sylvius* : datum *codd.* drachmas *B* 18 ab *Angelius* : aut Σ : at *cett.* Sextullio Σ 19 et a] a χc 22 habuerunt *Faernus* 29 iecerit *Victorius* : legerit (-git b^1) *codd.*

monium pertimescamus? Idem laudationem quam nos 36
ab Acmonensibus Flacco datam proferebamus falsam esse dicebat. Cuius quidem laudationis iactura exoptanda nobis fuit. Nam ut signum publicum inspexit praeclarus iste auctor suae civitatis, solere suos civis ceterosque Graecos ex tempore quod opus sit obsignare dixit. Tu vero tibi habeto istam laudationem; nec enim Acmonensium testimonio Flacci vita et dignitas nititur. Das enim mihi quod haec causa maxime postulat, nullam gravitatem, nullam constantiam, nullum firmum in Graecis hominibus consilium, nullam denique esse testimoni fidem. Nisi vero hactenus ista formula testimoni atque orationis tuae describi ac distingui potest ut Flacco absenti aliquid civitates tribuisse dicantur, Laelio praesenti per se agenti vi legis, iure accusationis, opibus praeterea suis terrenti ac minanti nihil
temporis causa scripsisse aut obsignasse videantur. Equi- **16**
dem in minimis rebus saepe res magnas vidi, iudices, 37
deprehendi ac teneri, ut in hoc Asclepiade. Haec quae est a nobis prolata laudatio obsignata erat creta illa Asiatica quae fere est omnibus nota nobis, qua utuntur omnes non modo in publicis sed etiam in privatis litteris quas cotidie videmus mitti a publicanis, saepe uni cuique nostrum. Neque enim testis ipse signo inspecto falsum nos proferre dixit, sed levitatem totius Asiae protulit, de qua nos et libenter et facile concedimus. Nostra igitur laudatio, quam ille temporis causa nobis datam dicit, datam quidem confitetur, consignata creta est; in illo autem testimonio quod
accusatori dicitur datum ceram esse vidimus. Hic ego, 38

1 pertimescamus *ed. V*: pertimescimus (-i- *in ras. hab.* Σ) *mci*: pertimescemus *s* 3 exoptanda *b*χ: expetenda *c*: expectata Σ: exoptata *k* 8 vita Flacci *c* et] ac *B* 9 nullam constantiam *om.* Σb^1*k* 13 ac] atque χ^2*c* 14 iuris *Schol.* 19 creta Σ$b^1\chi^1$ *et Schol.*: cera *cett.* 23 enim] vero *coni. Müller*: *del. Mommsen* 26 confitemur Σ: confitentur b^1 27 obsignata *Lambinus*

iudices, si vos Acmonensium decretis, si ceterorum Phrygum litteris permoveri putarem, vociferarer et quam maxime possem contenderem, testarer publicanos, excitarem negotiatores, vestram etiam scientiam implorarem; cera deprehensa confiderem totius testimoni fictam audaciam manifesto comprehensam atque oppressam teneri. Nunc vero non insultabo vehementius nec volitabo in hoc insolentius neque in istum nugatorem tamquam in aliquem testem invehar neque in toto Acmonensium testimonio, sive hic confictum est, ut apparet, sive missum domo est, ut dicitur, commorabor. Etenim quibus ego laudationem istam remittam, quoniam sunt, ut Asclepiades dicit, leves, horum testimonium non pertimescam.

17 39 Venio nunc ad Dorylensium testimonium; qui producti tabulas se publicas ad Speluncas perdidisse dixerunt. O pastores nescio quos cupidos litterarum, si quidem nihil istis praeter litteras abstulerunt! Sed aliud esse causae suspicamur, ne forte isti parum versuti esse videantur. Poena est, ut opinor, Dorylai gravior quam apud alios falsarum et corruptarum litterarum. Si veras protulissent, criminis nihil erat, si falsas, erat poena. Bellissimum
40 putarunt dicere amissas. Quiescant igitur et me hoc in lucro ponere atque aliud agere patiantur. Non sinunt. Supplet enim iste nescio qui et privatim dicit se dedisse. Hoc vero ferri nullo modo potest. Qui de tabulis publicis recitat eis quae in accusatoris potestate fuerunt non debet habere auctoritatem; sed tamen iudicium fieri videtur, cum tabulae illae ipsae, cuicuimodi sunt, proferuntur. Cum

2 quam Σb^1 : quantum *cett.* 3 contendere *Gulielmius* 4 scientiam] conscientiam *Naugerius* (2) 9 hic] hoc *B* 10 commorabor b^1 : commovebor *cett.* (*cf. Clu.* 53) 11 istam laudationem *b*χ 15 Speluncas *du Mesnil* : speluncas *priores* 17 aliquid *Madvig* 22 putaverunt *Schol.* 23 aliud *Vbk* : aliud me *cett.* 24 iste *Vc* : ille *cett.* qui *V* : quis *cett.* 25 qui *V*b^1 : quia *cett.* 26 recitat iis *k* : recitatis *V* : recitat his Σ*b* : recitatur his *cett.* 27 cum] cui cum *V* 28 cuiuscemodi Σχς : huiusmodi V^2 *in ras.* : cuiusmodi *b* : *corr. Schütz*

vero is quem nemo vestrum vidit umquam, nemo qui mortalis esset audivit, tantum dicit: 'dedi,' dubitabitis, iudices, quin ab hoc ignotissimo Phryge nobilissimum civem vindicetis? Atque huic eidem nuper tres equites Romani honesti et graves, cum in causa liberali eum qui adserebatur cognatum suum esse diceret, non crediderunt. Qui hoc evenit ut, qui locuples testis doloris et sanguinis sui non fuerit, idem sit gravis auctor iniuriae publicae? Atque hic Dorylensis nuper cum efferretur magna fre- 41
quentia conventuque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Laelius conferebat. Facis iniuste, Laeli, si putas nostro periculo vivere tuos contubernalis, praesertim cum tua neglegentia factum arbitremur. Homini enim Phrygi qui arborem numquam vidisset fiscinam ficorum obiecisti. Cuius mors te aliqua re levavit; edacem enim hospitem amisisti; Flacco vero quid profuit? qui valuit tam diu dum huc prodiret, mortuus est aculeo iam emisso ac dicto testimonio. At istud columen accusationis tuae, Mithridates, postea quam biduum retentus testis a nobis effudit quae voluit omnia, reprensus, convictus fractusque discessit; ambulat cum lorica; metuit homo doctus et sapiens, ne L. Flaccus nunc se scelere adliget, cum iam testem illum effugere non possit, et, qui ante dictum testimonium sibi temperarit, cum tamen aliquid adsequi posset, is nunc id agat ut ad falsum avaritiae testimonium verum malefici crimen adiungat. Sed quoniam de hoc teste

2 dubitabitis -vitis *V* *V*ς : dubitatis *cett.* 4 idem *V* 9 nuper cum *V*χ*c* : nuper Σ : cum nuper *bk* haec ferertur *V* : ecferretur *Faernus* 10 conventuque *Kayser* : consensuque *mei* : consessuque *Paris.* 7778 (*m.* 2), *Naugerius* (2) : concursuque *Pluygers* 11 L. *om.* V^1 L. Laelius V^2 12 nostro periculo *Vc* : periculo nostro *cett.* 13 cum (quum) *V* : quod *cett.* 14 arborem *V*, *Schol.* : arborem fici *cett.* 15 aliqua relevavit *V* : ex aliqua parte relevavit *cett.* : *corr. Klotz* 17 emisso *V*, *Schol.* : demisso *cett.* 18 at *B*χς : ut *V*Σ : et b^1 accusationis *V* : actionis *cett.* 20 repraensus *V* : reprehensus *cett.* 23 et *Müller* : ut *codd.* 25 verum *V* : verum etiam *cett.* 26 quoniam Vb^2 : *om. cett.*

totoque Mithridatico crimine disseruit subtiliter et copiose
18 Q. Hortensius, nos, ut instituimus, ad reliqua pergamus.
42 Caput est omnium Graecorum concitandorum, qui cum
accusatoribus sedet, Heraclides ille Temnites, homo ineptus
et loquax, sed, ut sibi videtur, ita doctus ut etiam magistrum
illorum se esse dicat. At, qui ita sit ambitiosus ut omnis
vos nosque cotidie persalutet, Temni usque ad illam aeta-
tem in senatum venire non potuit et, qui se artem dicendi
traditurum etiam ceteris profiteatur, ipse omnibus turpissi-
43 mis iudiciis victus est. Pari felicitate legatus una venit
Nicomedes, qui nec in senatum ulla condicione pervenire
potuit et furti et pro socio damnatus est. Nam princeps
legationis, Lysania, adeptus est ordinem senatorium, sed
cum rem publicam nimium amplecteretur, peculatus damna-
tus et bona et senatorium nomen amisit. Hi tres etiam
aerari nostri tabulas falsas esse voluerunt; nam servos
novem se professi sunt habere, cum omnino sine comite
venissent. Decreto scribendo primum video adfuisse Ly-
saniam, cuius fratris bona, quod populo non solvebat, prae-
tore Flacco publice venierunt. Praeterea Philippus est,
Lysaniae gener, et Hermobius, cuius frater Pollis item pecu-
19 niae publicae est condemnatus. Dicunt se Flacco et eis
44 qui simul essent drachmarum CCIↃↃ IↃↃ dedisse. Cum
civitate mihi res est acerrima et conficientissima litterarum,
in qua nummus commoveri nullus potest sine quinque prae-
toribus, tribus quaestoribus, quattuor mensariis, qui apud
illos a populo creantur. Ex hoc tanto numero deductus

1 crimine *VB, Schol.* : testimonio b^1 : *om. cett.* suptiliter *V*: et subtiliter *cett.* 6 aliorum se $\chi^2\varsigma$ se esse $V\chi$: esse se *cett.* at *Baiter* : et *codd.* 8 potuit is et *V* 9 profitetur $\Sigma b^1 k$ 10 victus *V*: convictus *cett.* legatus una *V*: una legatus *cett.* 11 nec *V*: neque *cett.* 13 Lysania *V*: Lysanias *Schol.*, *cett.* 15 est bona et *V et Schol.* 19 quod *V*: quod is *cett.* 21 Pollis *V*: Poles *cett.* 23 drach. *b* : drag. (-gh. *V*) *cett.* CCIↃↃ IↃↃ *V*: xv milia *cett.* 24 et conficientissima (-marum *c*) $VB\chi c$: *om.* Σb^1 (et conficiendarum litterarum diligentissima *k*) 26 tribus *om. V* 27 hoc *om. Schol.*

est nemo. At cum illam pecuniam nominatim Flacco datam referant, maiorem aliam cum huic eidem darent in aedem sacram reficiendam se perscripsisse dicunt, quod minime convenit. Nam aut omnia occulte referenda fuerunt, aut aperte omnia. Cum perscribunt Flacco nominatim, nihil timent, nihil verentur; cum operi publico referunt, idem homines subito eundem quem contempserant pertimescunt. Si praetor dedit, ut est scriptum, a quaestore numeravit, quaestor a mensa publica, mensa aut ex vectigali aut ex tributo. Numquam erit istuc simile criminis, nisi hanc mihi totam rationem omni et personarum genere et litterarum explicaris.

Vel quod est in eodem decreto scriptum, homines claris- 45 simos civitatis amplissimis usos honoribus hoc praetore circumventos, cur hi neque in iudicio adsunt neque in decreto nominantur? Non enim credo significari isto loco illum qui se erigit Heraclidam. Vtrum enim est in clarissimis civibus is quem iudicatum hic duxit Hermippus, qui hanc ipsam legationem quam habet non accepit a suis civibus, sed usque Tmolo petivit, cui nullus honos in sua civitate habitus est umquam, res autem ea quae tenuissimis committebatur huic una in vita commissa sola est? Custos T. Aufidio praetore in frumento publico est positus; pro quo cum a P. Varinio praetore pecuniam accepisset, celavit suos civis ultroque eis sumptum intulit. Quod postea quam Temni litteris a P. Varinio missis cognitum atque patefactum est, cumque eadem de re Cn. Lentulus, qui

1 at *scripsi* : et *codd.* 2 aliam *V*: etiam aliquam (aliam χ^1) *cett.* cum] *fort.* quam eidem *Naugerius* (2) : fide *V*: idem (ii- *B*ς) *cett.* 4 occulte (-ae *V*) *V*Σ : occulta *cett.* 5 praescribunt *V* Flacco nominatim *V* : nominatim Flacco *cett.* 10 istuc *V*: istud *cett.* hanc *Niebuhr* : hunc *V* : *om. cett.* 17 Heraclidem Σ est in clar. *V*: in clar. est *cett.* 18 hic *om. Schol.* 20 Timolo $\Sigma^2 b \chi$ς 22 huic] haec *Pluygers* sola *om. c*, *Lambinus* 23 in *del. Lambinus* 24 Varinio *V*: Varino Σς : Varreno *b* 26 P. *om. V*

censor fuit, Temnitarum patronus, litteras misisset, Hera-
46 clidam istum Temni postea nemo vidit. Atque ut eius impudentiam perspicere possitis, causam ipsam quae levissimi hominis animum in Flaccum incitavit, quaeso, cogno-
20 scite. Fundum Cymaeum Romae mercatus est de pupillo Meculonio. Cum verbis se locupletem faceret, haberet nihil praeter illam impudentiam quam videtis, pecuniam sumpsit mutuam a Sex. Stloga, iudice hoc nostro, primario viro, qui et rem agnoscit neque hominem ignorat; qui tamen credidit P. Fulvi Nerati, lectissimi hominis, fide. Ei cum solveret, sumpsit a C. M. Fufiis, equitibus Romanis, primariis viris. Hic hercule 'cornici oculum,' ut dicitur. Nam hunc Hermippum, hominem eruditum, civem suum, cui debebat esse notissimus, percussit. Eius enim fide sumpsit a Fufiis. Securus Hermippus Temnum proficiscitur, cum iste se pecuniam quam huius fide sumpserat a discipulis suis diceret Fufiis persoluturum.
47 Habebat enim rhetor iste discipulos quosdam locupletis, quos dimidio redderet stultiores quam acceperat; neminem tamen adeo infatuare potuit ut ei nummum ullum crederet. Itaque cum Roma clam esset profectus multosque minutis mutuationibus fraudavisset, in Asiam venit Hermippoque percontanti de nomine Fufiano respondit se omnem pecuniam Fufiis persolvisse. Interim, neque ita longo intervallo, libertus a Fufiis cum litteris ad Hermippum venit;

1 Heraclidem Σ*Bχc* 2 postea nemo *V*, *Schol.* : nemo postea *cett.* 5 pupillo] populo *c* : P. *Vrsinus* 8 mutuam *B* : mutuum b^1*χc* : tum *VΣk* Stloga *Garatoni* : siloga *V* : stola *cett.* 10 P.] L. *Schol.* Nerati *Vk*, *Schol.* : Veratii (-tus Σ) *cett.* fide. Ei *V* : fidei. Is *cett.* 11 a C. M. *Vc* : ACMA Σ : a C. M. a *χk* : a C. et M. *b* Fufiis (-fis *V*) *V*Σ : Fusiis *cett.* 12 hercle *Schol.* 15 a *om. V* 16 se *V* : sese *cett.* 17 Fusiis *Bχ*ϛ : Fufio (Fi- Σ) *V*Σ 18 discipulos *Schol. et Arusian.* K. vii. *p.* 465 : adulescentes *codd.* 19 acceperat *V*, *Arusian.* : ubi nihil possint (-ent *B*ϛ) discere nisi ignorantiam litterarum *add. cett.* 20 tamen *V*, *Arusian.* : quidem *cett.* nummum concrederet *Arusian.* 23 percunctanti (-ei *V*) *V*Σ pecuniam . . . in re sit (§ 53) *Vχk*, *b in mg.* : *om. cett.*

pecunia petitur ab Hermippo. Hermippus ab Heraclida petit; ipse tamen Fufiis satis facit absentibus et fidem suam liberat; hunc aestuantem et tergiversantem iudicio ille persequitur. A recuperatoribus causa cognoscitur. Nolite existimare, iudices, non unam et eandem omnibus 48 in locis esse fraudatorum et infitiatorum impudentiam. Fecit eadem omnia quae nostri debitores solent; negavit sese omnino versuram ullam fecisse Romae; Fufiorum se adfirmavit numquam omnino nomen audisse; Hermippum vero ipsum, pudentissimum atque optimum virum, veterem amicum atque hospitem meum, splendidissimum atque ornatissimum civitatis suae, probris omnibus maledictisque vexat. Sed cum se homo volubilis quadam praecipiti celeritate dicendi in illa oratione iactaret, repente testimoniis Fufiorum nominibusque recitatis homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Itaque recuperatores contra istum rem minime dubiam prima actione iudicaverunt. Cum iudicatum non faceret, addictus Hermippo et ab hoc ductus est. Habetis et honestatem hominis et auctoritatem **21** testimoni et causam omnem simultatis. Atque is ab Her- 49 mippo missus, cum ei pauca mancipia vendidisset, Romam se contulit, deinde in Asiam rediit, cum iam frater meus Flacco successisset. Ad quem adiit causamque ita detulit, recuperatores vi Flacci coactos et metu falsum invitos iudicavisse. Frater meus pro sua aequitate prudentiaque decrevit ut, si iudicatum negaret, in duplum iret; si metu coactos diceret, haberet eosdem recuperatores. Recusavit et, quasi nihil esset actum, nihil iudicatum, ab Hermippo ibidem mancipia quae ipse ei vendiderat petere coepit. M. Gratidius legatus, ad quem est aditum, actionem se daturum negavit; re iudicata stari ostendit placere. Iterum 50

8 se *Naugerius* (2): sed (sed et *k*) *codd.* 14 oratione *k*: ratione *cett.* 16 ommutuit *codd. et Schol.* 22 rediit *bk*: redit *cett.*

iste, cui nullus esset usquam consistendi locus, Romam se rettulit; persequitur Hermippus, qui numquam istius impudentiae cessit. Petit Heraclides a C. Plotio senatore, viro primario, qui legatus in Asia fuerat, mancipia quaedam quae se, cum iudicatus esset, per vim vendidisse dicebat. Q. Naso, vir ornatissimus, qui praetor fuerat, iudex sumitur. Qui cum sententiam secundum Plotium se dicturum ostenderet, ab eo iudice abiit et, quod iudicium lege non erat, causam totam reliquit. Satisne vobis, iudices, videor ad singulos testis accedere neque, ut primo constitueram, tantum modo cum universo genere confligere?

51 Venio ad Lysaniam eiusdem civitatis, peculiarem tuum, Deciane, testem; quem tu cum ephebum Temni cognosses, quia tum te nudus delectarat, semper nudum esse voluisti. Abduxisti Temno Apollonidem; pecuniam adulescentulo grandi faenore, fiducia tamen accepta, occupavisti. Hanc fiduciam commissam tibi dicis; tenes hodie ac possides. Eum tu testem spe recuperandi fundi paterni venire ad testimonium dicendum coegisti; qui quoniam testimonium *nondum* dixit, quidnam sit dicturus exspecto. Novi genus hominum, novi consuetudinem, novi libidinem. Itaque, etsi teneo quid sit dicere paratus, nihil tamen contra disputabo prius quam dixerit. Totum enim convertet atque alia finget. Quam ob rem et ille servet quod paravit, et ego me ad id quod adtulerit integrum conservabo.

22

52 Venio nunc ad eam civitatem in quam ego multa et magna studia et officia contuli, et quam meus frater in

3 Heraclidaes *V*: Heraclida *com. Müller* 7 ostenderet, ab *V*[1], *Faernus*: ostenderet et ab *cett.* (*V*[2]) 8 abiit et *Faernus*: habitet *V*: abiret *cett.* 12 venio ad] veniat *V* tuum *k*: tum *V*: cum *bχ* 13 cognosses *ed. R*: cognosçes *V*: cognosceres *cett.* 14 quia tum *Faernus*: qua tum *V*: qui tunc *Schol.*: quantum *k*: quoniam *bχ* delectaverat *Schol.* 15 adduxisti *codd.*: *corr. ed. Ascens.* (2) 17 dicis *om. bχ* 18 tu testem *om. Schol.* 20 nondum *suppl. Faernus* 23 convertit *V* 24 et eo me *V* 26 et magna *bχ*: magna *Vk* 27 studia et *om. bχ*

primis colit atque diligit. Quae si civitas per viros bonos gravisque homines querelas ad vos detulisset, paulo commoverer magis. Nunc vero quid putem? Trallianos Maeandrio causam publicam commisisse, homini egenti, sordido, sine honore, sine existumatione, sine censu? Vbi erant illi Pythodori, Aetidemi, Lepisones, ceteri homines apud nos noti, inter suos nobiles, ubi illa magnifica et gloriosa ostentatio civitatis? Nonne esset puditum, si hanc causam agerent severe, non modo legatum sed Trallianum omnino dici Maeandrium? Huic illi legato, huic publico testi patronum suum iam inde a patre atque maioribus, L. Flaccum, mactandum civitatis testimonio tradidissent? Non est ita, iudices, non est profecto. Vidi ego in quodam 53
iudicio nuper Philodorum testem Trallianum, vidi Parrhasium, vidi Archidemum, cum quidem idem hic mihi Maeandrius quasi ministrator aderat subiciens quid in suos civis civitatemque, si vellem, dicerem. Nihil enim illo homine levius, nihil egentius, nihil inquinatius. Qua re, si hunc habent auctorem Tralliani doloris sui, si hunc custodem litterarum, si hunc testem iniuriae, si hunc actorem querelarum, remittant spiritus, comprimant animos suos, sedent adrogantiam, fateantur in Maeandri persona esse expressam speciem civitatis. Sin istum semper illi ipsi domi proterendum et conculcandum putaverunt, desinant putare auctoritatem esse in eo testimonio cuius auctor inventus est nemo.
Sed exponam quid in re *sit* ut quam ob rem ista civitas **23**
neque severe Flaccum oppugnarit neque benigne defen-

2 querellas *V* 4 publicam *Schol.* : P. V^2 : *om. cett.* 6 Pythodori Aetidemi Lepisones (-soni *k*) *k*, *Faernus* : pythodoria et idem iepisoni (-e V^1) *cett.* (Archidemi *pro* Aetidemi *Klotz*, Epigoni *pro* Lepisones *Baiter*) 8 putidum χk 11 a patre *i*, *ed. V* : aperte *mei* 14 parrhasidium *V* 15 mihi *Vi* : *om. cett.* 20 actorem *Camerarius* : auctorem *codd. et Schol.* quaerellarum *V* 21 sedent *b* : sedeant $V\chi$: seducant *k* 23 sin *Naugerius* (1) : in *Vk* : *om.* $b\chi$ 26 sit $b\chi$: *om. Vk in lac.* 27 vere *V* defenderet *V*

54 derit scire possitis. Erat ei Castriciano nomine irata, de
quo toto respondit Hortensius; invita solverat Castricio
pecuniam iam diu debitam. Hinc totum odium, hinc
omnis offensio. Quo cum venisset Laelius ad iratos et illud
Castricianum volnus dicendo refricuisset, siluerunt prin-
cipes neque in illa contione adfuerunt neque istius decreti
ac testimoni auctores esse voluerunt. Vsque adeo orba
fuit ab optimatibus illa contio ut princeps principum esset
Maeandrius; cuius lingua quasi flabello seditionis illa tum
55 est egentium contio ventilata. Itaque civitatis pudentis, ut
ego semper existimavi, et gravis, ut ipsi existimari volunt,
iustum dolorem querelasque cognoscite. Quae pecunia
fuerit apud se Flacci patris nomine a civitatibus, hanc a se
esse ablatam queruntur. Alio loco quaeram quid licuerit
Flacco; nunc tantum a Trallianis requiro, quam pecuniam
ab se ablatam querantur, suamne dicant, sibi a civitatibus
conlatam in usum suum. Cupio audire. 'Non,' inquit,
'dicimus.' Quid igitur? 'Delatam ad nos, creditam no-
bis L. Flacci patris nomine ad eius dies festos atque ludos.'
56 Quid tum? 'Hanc te,' inquit, 'capere non licuit.' Iam id
videro, sed primum illud tenebo. Queritur gravis, locuples,
ornata civitas, quod non retinet alienum; spoliatam se dicit,
quod id non habet quod eius non fuit. Quid hoc impuden-
tius dici aut fingi potest? Delectum est oppidum, quo in
oppido universa pecunia a tota Asia ad honores L. Flacci
poneretur. Haec pecunia tota ab honoribus translata est
in quaestum et faenerationem; recuperata est multis post
24 57 annis. Quae civitati facta est iniuria? At moleste fert

1 ei *om. V (fort.* nomine *ei* irata) 5 dicendum *V* exsiluerunt *cod. H. Stephani* 6 contionis *V* istius *V*: ipsius (illius *c*) *cett.* 7 ac *V*: atque Σ*bk*: aut χ*c* adeo *Vi*: eo *cett.* 8 ab *om.* b^1 optumatilius *V* 12 istum Σ 13 nomine collata a *Naugerius* (2) 14 querantur *c* 16 ab se Σϛ: a se χ: esse *b* queruntur b^1k 19 patris *om.* χ*c* 25 universa *scripsi*: una Σb^1χϛ: uno *B, Angelius* tota *del. Naugerius* (2) 26 est in] in χϛ

civitas. Credo; avolsum est enim praeter spem quod erat spe devoratum lucrum. At queritur. Impudenter facit; non enim omnia quae dolemus, eadem queri iure possumus. At accusat verbis gravissimis. Non civitas, sed imperiti homines a Maeandrio concitati. Quo loco etiam atque etiam facite ut recordemini quae sit temeritas multitudinis, quae levitas propria Graecorum, quid in contione seditiosa valeat oratio. Hic, in hac gravissima et moderatissima civitate, cum est forum plenum iudiciorum, plenum magistratuum, plenum optimorum virorum et civium, cum speculatur atque obsidet rostra vindex temeritatis et moderatrix offici curia, tamen quantos fluctus excitari contionum videtis! Quid vos fieri censetis Trallibus? an id quod Pergami? Nisi forte hae civitates existimari volunt facilius una se epistula Mithridatis moveri impellique potuisse ut amicitiam populi Romani, fidem suam, iura omnia offici humanitatisque violarent, quam ut filium testimonio laederent cuius patrem armis pellendum a suis moenibus censuissent. Qua re nolite mihi ista nomina civitatum nobilium 58
opponere; quos enim hostis haec familia contempsit, numquam eosdem testis pertimescet. Vobis autem est confitendum, si consiliis principum vestrae civitates reguntur, non multitudinis temeritate, sed optimatium consilio bellum ab istis civitatibus cum populo Romano esse susceptum; sin ille tum motus est temeritate imperitorum excitatus, patimini me delicta volgi a publica causa separare. At 25 59
enim istam pecuniam huic capere non licuit. Vtrum voltis patri Flacco licuisse necne? Si licuit *uti*, sicuti certe licuit, ad eius honores conlata, ex quibus nihil ipse capiebat,

1 avulsum Σb^1 : amissum *cett.* 3 iure queri *B*χ 12 contionum Σb^1*k* : contione χ*c* : in contione *B* 13 an id quod] an non id quod *Sylvius* : quid *Ernesti* 14 Pergami? Nisi *k* : pergameni si Σχ*c* : pergamenum (-ni nisi *B*) *b* 16 fidem ς : sedem *cett.* 21 autem] tum Σ 23 optimatium Σ : optimatum *cett.* 28 Flacci *B* uti *supplevi* 29 collatam b^1*k*, *ed. V* quibus] qua *Oetling* nihil ipse Σ : ipse nihil *cett.*

patris pecuniam recte abstulit filius; si non licuit, tamen illo mortuo non modo filius sed quivis heres rectissime potuit auferre. Ac tum quidem Tralliani cum ipsi gravi faenore istam pecuniam multos annos occupavissent, a Flacco tamen omnia quae voluerunt impetraverunt, neque tam fuerunt impudentes ut id quod Laelius dixit dicere auderent, hanc ab se pecuniam abstulisse Mithridatem. Quis enim erat qui non sciret in ornandis studiosiorem
60 Mithridatem quam in spoliandis Trallianis fuisse? Quae quidem a me si, ut dicenda sunt, dicerentur, gravius agerem, iudices, quam adhuc egi, quantam Asiaticis testibus fidem habere vos conveniret; revocarem animos vestros ad Mithridatici belli memoriam, ad illam universorum civium Romanorum per tot urbis uno puncto temporis miseram crudelemque caedem, praetores nostros deditos, legatos in vincla coniectos, nominis prope Romani memoriam cum vestigio *omni* imperi non modo ex sedibus Graecorum verum etiam ex litteris esse deletam. Mithridatem dominum, illum patrem, illum conservatorem Asiae, illum Euhium,
61 Nysium, Bacchum, Liberum nominabant. Vnum atque idem erat tempus cum L. Flacco consuli portas tota Asia claudebat, Cappadocem autem illum non modo recipiebat suis urbibus verum etiam ultro vocabat. Liceat haec nobis, si oblivisci non possumus, at tacere, liceat mihi potius de levitate Graecorum queri quam de crudelitate; auctoritatem isti habeant apud eos quos esse omnino noluerunt? Nam, quoscumque potuerunt, togatos interemerunt, nomen
26 civium Romanorum quantum in ipsis fuit sustulerunt. In hac igitur urbe se iactant quam oderunt, apud eos quos

1 si] sed *B* 3 gravi) *fort.* grandi (*cf.* § 51) 8 qui non] quin *coni. Müller* 16 vincla Σχ : vincula *cett.* 17 omni *supplevit Oetling* (*hoc loco, post* cum *Garatoni*) sedibus *cod. H. Stephani* : edibus (ae- χ) *mei* 18 dominum *Lambinus* : deum (dm̃ Σ) Σχ : demum *b* : deinde ϛ 19 Euhium *Lachmann* : euium Σχ : euchium *cett.* 20 nysum Σ*c* Liberum *del. Lambinus* 23 suis] in suis Σ 29 iactent *k*, *Lambinus*

inviti vident, in ea re publica ad quam opprimendam non animus eis, sed vires defuerunt? Aspiciant hunc florem legatorum laudatorumque Flacci ex vera atque integra Graecia; tum se ipsi expendant, tum cum his comparent, tum, si audebunt, dignitati horum anteponant suam.

Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, 62
fruges, iura, leges ortae atque in omnis terras distributae putantur; de quorum urbis possessione propter pulchritudinem etiam inter deos certamen fuisse proditum est; quae vetustate ea est ut ipsa ex sese suos civis genuisse ducatur, et eorum eadem terra parens, altrix, patria dicatur, auctoritate autem tanta est ut iam fractum prope ac debilitatum Graeciae nomen huius urbis laude nitatur. Adsunt Lace- 63
daemonii, cuius civitatis spectata ac nobilitata virtus non solum natura corroborata verum etiam disciplina putatur; qui soli toto orbe terrarum septingentos iam annos amplius unis moribus et numquam mutatis legibus vivunt. Adsunt ex Achaia cuncta multi legati, Boeotia, Thessalia, quibus locis nuper legatus Flaccus imperatore Metello praefuit. Neque vero te, Massilia, praetereo quae L. Flaccum *tribunum* militum quaestoremque cognosti; cuius ego civitatis disciplinam atque gravitatem non solum Graeciae, sed haud scio an cunctis gentibus anteponendam iure dicam; quae tam procul a Graecorum omnium regionibus, disciplinis linguaque divisa cum in ultimis terris cincta Gallorum gentibus barbariae fluctibus adluatur, sic optimatium consilio gubernatur ut omnes eius instituta laudare facilius possint quam aemulari.
Hisce utitur laudatoribus Flaccus, his innocentiae testibus, 64
ut *Graecorum cupiditati* Graecorum auxilio resistamus.

2 defuerunt *Naugerius* (2): defecerunt (deficiunt *c*) et defuerunt Σ*bcχ*: defecerunt *k*, *Gruterus* 4 his] his se *b* 5 eorum *b*[1] componant Σ*b*[1] 10 ducatur *scripsi*: dicatur (*om. Lag.* 7) *codd.* (*cf.* § 65) 19 L. Flaccus *Faernus* 20 tribunum militum *Gulielmius* (*cf.* § 101): militem *codd.* 23 iure *om.* Σ 26 adluatur *B*, *ed. R*: abluatur *cett.* optimatium Σ: optimatum *cett.* 29 Graecorum cupiditati *suppl. Naugerius* (2): Graecis *suppl. Angelius*

27 Quamquam quis ignorat, qui modo umquam mediocriter res istas scire curavit, quin tria Graecorum genera sint vere? quorum uni sunt Athenienses, quae gens Ionum habebatur, Aeolis alteri, Doris tertii nominabantur. Atque haec cuncta Graecia, quae fama, quae gloria, quae doctrina, quae plurimis artibus, quae etiam imperio et bellica laude floruit, parvum quendam locum, ut scitis, Europae tenet semperque tenuit, Asiae maritimam oram bello superatam cinxit urbibus, non ut victam coloniis illam constringeret, sed
65 ut obsessam teneret. Quam ob rem quaeso a vobis, Asiatici testes, ut, cum vere recordari voletis quantum auctoritatis in iudicium adferatis, vosmet ipsi describatis Asiam nec quid alienigenae de vobis loqui soleant, sed quid vosmet ipsi de genere vestro statuatis, memineritis. Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Vtrum igitur nostrum est an vestrum hoc proverbium, 'Phrygem plagis fieri solere meliorem'? Quid? de tota Caria nonne hoc vestra voce volgatum est, 'si quid cum periculo experiri velis, in Care id potissimum esse faciendum'? Quid porro in Graeco sermone tam tritum atque celebratum est quam, si quis despicatui ducitur, ut 'Mysorum ultimus' esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? Quis umquam Graecus comoediam scripsit in qua servus primarum partium non Lydus esset? Quam ob rem quae vobis fit iniuria, si statuimus vestro nobis iudicio
66 standum esse de vobis? Equidem mihi iam satis superque dixisse videor de Asiatico genere testium; sed tamen vestrum est, iudices, omnia quae dici possunt in hominum

4 habebatur Σb^1 : habetur *cett.* Aeoles b^1 Dores b^1 8 maritimam $\Sigma b^1 k$: maximam *cett.* 9 urbibus Σb^1 : viribus *cett.* victam *scripsi* (*cf.* § 69) : munitam *codd.* constringeret *scripsi* (*cf. Rull.* i. 16) : generaret Σ : augeret $b^1 k$: gentem $B\chi c$: gubernaret *i*, *Stangl* 12 afferatis $B\chi$: affertis $\Sigma b^1 k$: deferatis *c* 19 Care *s*, *Erasmus* : Caria Σbk : ea re χc 26 superque χk : supraque *cett.*

levitatem, inconstantiam, cupiditatem, etiam si a me minus dicuntur, vestris animis et cogitatione comprehendere.

Sequitur auri illa invidia Iudaici. Hoc nimirum est illud **28** quod non longe a gradibus Aureliis haec causa dicitur. Ob hoc crimen hic locus abs te, Laeli, atque illa turba quaesita est; scis quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in contionibus. Sic submissa voce agam tantum ut iudices audiant; neque enim desunt qui istos in me atque in optimum quemque incitent; quos ego, quo id facilius faciant, non adiuvabo. Cum aurum Iudaeorum 67 nomine quotannis ex Italia et ex omnibus nostris provinciis Hierosolymam exportari soleret, Flaccus sanxit edicto ne ex Asia exportari liceret. Quis est, iudices, qui hoc non vere laudare possit? Exportari aurum non oportere cum saepe antea senatus tum me consule gravissime iudicavit. Huic autem barbarae superstitioni resistere severitatis, multitudinem Iudaeorum flagrantem non numquam in contionibus pro re publica contemnere gravitatis summae fuit. At Cn. Pompeius captis Hierosolymis victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, sapienter; in tam 68 suspiciosa ac maledica civitate locum sermoni obtrectatorum non reliquit. Non enim credo religionem et Iudaeorum et hostium impedimento praestantissimo imperatori, sed pudorem fuisse. Vbi igitur crimen est, quoniam quidem furtum nusquam reprehendis, edictum probas, iudicatum fateris, quaesitum et prolatum palam non negas, actum esse per viros primarios res ipsa declarat? Apameae manifesto comprehensum ante pedes praetoris in foro expensum est auri pondo c paulo minus per Sex. Caesium, equitem

2 comprehendere *codd.* (*cf. Zielinski, p.* 177) 3 illud est *c*, *Baiter* 7 valeat ϛ : valet $\Sigma b\chi$ sic b^1k, *Faernus* : si Σ : *om. cett.* : *fort.* st! 10 Iud. nomine aurum *c* 11 nostris $\Sigma b^1 k$: *om. cett.* : vestris *Faernus* 12 Hierosolyma *Ernesti* 18 prae *Baiter* 20 in tam] quod in tam *cod. H. Stephani* 24 quoniam] quando ϛ 25 indicatum *Pantagathus* 27 manifesto Σb^1 : manifeste *cett.* 29 est] esse Σ cesiuium Σ

Romanum, castissimum hominem atque integerrimum, Laodiceae XX pondo paulo amplius per hunc L. Peducaeum, iudicem nostrum, Adramytii *c* per Cn. Domitium legatum,
69 Pergami non multum. Auri ratio constat, aurum in aerario est; furtum non reprehenditur, invidia quaeritur; a iudicibus oratio avertitur, vox in coronam turbamque effunditur. Sua cuique civitati religio, Laeli, est, nostra nobis. Stantibus Hierosolymis pacatisque Iudaeis tamen istorum religio sacrorum a splendore huius imperi, gravitate nominis nostri, maiorum institutis abhorrebat; nunc vero hoc magis, quod illa gens quid de nostro imperio sentiret ostendit armis; quam cara dis immortalibus esset docuit, quod est victa, quod elocata, quod serva facta.

29 70 Quam ob rem quoniam, quod crimen esse voluisti, id totum vides in laudem esse conversum, veniamus iam ad civium Romanorum querelas; ex quibus sit sane prima Deciani. Quid tibi tandem, Deciane, iniuriae factum est? Negotiaris in libera civitate. Primum patere me esse curiosum. Quo usque negotiabere, cum praesertim sis isto loco natus? Annos iam XXX in foro versaris, sed tamen in Pergameno. Longo intervallo, si quando tibi peregrinari commodum est, Romam venis, adfers faciem novam, nomen vetus, purpuram Tyriam, in qua tibi invideo, quod
71 unis vestimentis tam diu lautus es. Verum esto, negotiari libet; cur non Pergami, Smyrnae, Trallibus, ubi et multi cives Romani sunt et ius a nostro magistratu dicitur? Otium te delectat, lites, turbae, praetor odio est, Graecorum

2 hunc *Orelli* : hunc C. *codd.* (? C *e v. prox. adscitum*) : hunc ipsum *Naugerius* (2) 3 adrimeti Σ*b*χ : adrumeti ς : *corr. Sylvius* c *supplevi* (*cf. v.* 2) 6 convertitur Σ*b*[1] 12 victa] unita Σ*k* (*cf.* § 64, *Rull.* ii. 99) 13 elocata Σ*b*[1] : est locata *cett.* serva facta *Sylvius* : servata *codd.* : serva *Angelius* 19 isto *Naugerius* (2) : illo *codd.* 20 tamen in] tamen *Lagg.* 7. 13. *ed. Ascens.* (2) 23 Tyriam eandem in *Mommsen* 27 praetor *Naugerius* (2) : populus Romanus *codd.*

libertate gaudes. Cur ergo unus tu Apollonidensis aman-
tissimos populi Romani, fidelissimos socios, miseriores
habes quam aut Mithridates aut etiam pater tuus habuit
umquam? Cur his per te frui libertate sua, cur denique
esse liberos non licet? Homines sunt tota ex Asia fruga-
lissimi, sanctissimi, a Graecorum luxuria et levitate remo-
tissimi, patres familias suo contenti, aratores, rusticani;
agros habent et natura perbonos et diligentia culturaque
meliores. In hisce agris tu praedia habere voluisti. Omni-
no mallem, et magis erat tuum, si iam te crassi agri
delectabant, hic alicubi in Crustumino aut in Capenati
paravisses. Verum esto; Catonis est dictum 'pedibus 72
compensari pecuniam.' Longe omnino a Tiberi ad Caicum,
quo in loco etiam Agamemnon cum exercitu errasset, nisi
ducem Telephum invenisset. Sed concedo id quoque;
placuit oppidum, regio delectavit. Emisses. Amyntas est **30**
genere, honore, existimatione, pecunia princeps illius civi-
tatis. Huius socrum, mulierem imbecilli consili, satis locu-
pletem, pellexit Decianus ad sese et, cum illa quid ageretur
nesciret, in possessione praediorum eius familiam suam
conlocavit; uxorem abduxit ab Amynta praegnantem,
quae peperit apud Decianum filiam, hodieque apud De-
cianum est et uxor Amyntae et filia. Num quid harum 73
rerum a me fingitur, Deciane? Sciunt haec omnes nobiles,
sciunt boni viri, sciunt denique noti homines, sciunt me-
diocres negotiatores. Exsurge, Amynta, repete a Deciano
non pecuniam, non praedia, socrum denique sibi habeat;
restituat uxorem, reddat misero patri filiam. Membra
quidem, quae debilitavit lapidibus, fustibus, ferro, manus

1 libertate] levitate ϛ Apollonienses *codd.* : *corr. Naugerius* (2) 2 fidelissimosque *Lambinus* 4 iis *Baiter* 5 esse liberos non χϛ : liberos non esse Σ : esse non liberos *b* ex *om.* χ*k*. *del. Baiter* 10 et magis] magis *B*χ erat tutum sed te crassi ϛ iam *om.* b^1 13 longe] longe est *Baiter* 24 haec Σχ : hoc *b*ϛ 25 noti *scripsi* : nostri *codd.* (*cf.* §§ 8, 52) 29 quidem *supplevi* (nam membra *Naugerius*)

quas contudit, digitos quos confregit, nervos quos concidit,
restituere non potest; filiam, filiam inquam, aerumnoso
74 patri, Deciane, redde. Haec Flacco non probasse te mi-
raris? Cui, quaeso, tandem probasti? Emptiones falsas,
praediorum proscriptiones cum aperta circumscriptione
fecisti. Tutor his mulieribus Graecorum legibus ascri-
bendus fuit; Polemocratem scripsisti, mercennarium et
administrum consiliorum tuorum. Adductus est in iudicium
Polemocrates de dolo malo et de fraude a Dione huius
ipsius tutelae nomine. Qui concursus ex oppidis finitimis
undique, qui dolor animorum, quae querela! Condemna-
tus est Polemocrates sententiis omnibus; inritae vendi-
tiones, inritae proscriptiones. Num restituis? Defers ad
Pergamenos ut illi reciperent in suas litteras publicas
praeclaras proscriptiones et emptiones tuas. Repudiant,
reiciunt. At qui homines? Pergameni, laudatores tui.
Ita enim mihi gloriari visus es laudatione Pergamenorum
quasi honorem maiorum tuorum consecutus esses, et hoc
te superiorem esse putabas quam Laelium, quod te civitas
Pergamena laudaret. Num honestior est civitas Pergamena
31 75 quam Smyrnaea? At ne ipsi quidem dicunt. Vellem tan-
tum habere me oti, ut possem recitare psephisma Smyr-
naeorum quod fecerunt in Castricium mortuum, primum ut
in oppidum introferretur, quod aliis non conceditur, deinde
ut ferrent ephebi, postremo ut imponeretur aurea corona
mortuo. Haec P. Scipioni, clarissimo viro, cum esset Per-

2 filiam *semel hab.* b^1 4 quaeso *k*, *Angelius*: quasi *cett.* 5–6 cum aperta . . . his mulieribus *scripsi*: cum mulieribus (-erculis $B\chi$) aperta . . . his rebus (verbis χϛ) *codd.* 13 praescriptiones (-is Σ) $\Sigma^1 b$ num] non ϛ 16 at qui b^1: atque *cett.* 18 consecutus *i*, *Klotz*: secutus *mei*: assecutus *Naugerius* (2) 21 Smyrnaea. At ne *Camerarius*: Smyrne. An (an ut *k*) $b^2\chi$ϛ: Smyrne Σb^1 ipsi . . . recitare $B\chi$ϛ: *om.* Σb^1 23 primum ut . . . esse cetera (§ 83) *protulit Peutingerus e cod. Hieronymi Rorarii Foroiuliensis in ed. Crat.* (*de codd.* (?) *H. Stephani et Lambini consultus sileo*)

gami mortuus, facta non sunt. At Castricium quibus
verbis, di immortales! 'decus patriae, ornamentum populi
Romani, florem iuventutis' appellant. Qua re, Deciane,
si cupidus es gloriae, alia ornamenta censeo quaeras; Per-
gameni te deriserunt. Quid? tu ludi te non intellegebas, 76
cum tibi haec verba recitabant: 'clarissimum virum, prae-
stantissima sapientia, singulari ingenio'? Mihi crede, lude-
bant. Cum vero coronam auream litteris imponebant, re
vera non plus aurum tibi quam monedulae committebant,
ne tum quidem hominum venustatem et facetias perspicere
potuisti? *Ipsi* igitur illi Pergameni proscriptiones quas
tu adferebas repudiaverunt. P. Orbius, homo et prudens
et innocens, contra te omnia decrevit. Apud P. Globulum, 32
meum necessarium, fuisti gratiosior. Vtinam neque ipsum
neque me paeniteret! Flaccum iniuria decrevisse in tua re 77
dicis; adiungis causas inimicitiarum, quod patri L. Flacco
aedili curuli pater tuus tribunus plebis diem dixerit. At
istud ne ipsi quidem patri Flacco valde molestum esse
debuit, praesertim cum ille cui dies dicta est praetor postea
factus sit et consul, ille qui diem dixit non potuerit privatus
in civitate consistere. Sed si iustas inimicitias putabas,
cur, cum tribunus militum Flaccus esset, in illius legione
miles fuisti, cum per leges militaris effugere liceret iniqui-
tatem tribuni? Cur autem praetor te, inimicum paternum,
in consilium vocavit? Quae quidem quam sancte solita
sint observari scitis omnes. Nunc accusamur ab eis qui in 78
consilio nobis fuerunt. 'Decrevit Flaccus.' Num aliud
atque oportuit? 'In liberos.' Num aliter censuit sena-
tus? 'In absentem.' Decrevit, cum ibidem esses, cum

9 monedulae *Isidorus, Origg.* xii. 7. 35: monaedium *P* 11 ipsi *supplevi* (isti igitur Perg. *Mommsen*) 13 apud *Lambinus*: in *P* Globium *P* (*corr. in mg.*) 15 Flaccum in curia decrevissent veridicas adiungis *P*: *corr. Madvig* 16 Flacco *Orelli*: Flacci *P* (*ita mox*) 18 ne *Lambinus*: nec *P* 21 si istas *P*: *corr. Naugerius* (2) 22 illius] eius *Naugerius* 23 cum] cum tibi *Naugerius* 24 praetor *A. Augustinus*: per *P* 27 faverunt *P*: *corr. Faernus*

prodire nolles; non est hoc in absentem, sed in latentem
reum. SENATVS CONSVLTVM ET DECRETVM FLACCI. Quid?
si non decrevisset, sed edixisset, quis posset vere reprehen-
dere? Num etiam fratris mei litteras plenissimas humani-
tatis et aequitatis reprehensurus *es*? quas ea de muliere ad
79 me datas apud . . . requisivit. Recita. LITTERAE Q.
CICERONIS. Quid? haec Apollonidenses occasionem nacti
ad Flaccum *non* detulerunt, apud Orbium acta non sunt, ad
Globulum delata non sunt? Ad senatum nostrum me
consule nonne legati Apollonidenses omnia postulata de
iniuriis unius Deciani detulerunt? At haec praedia in
censum dedicavisti. Mitto quod aliena, mitto quod pos-
sessa per vim, mitto quod convicta ab Apollonidensibus,
mitto quod a Pergamenis repudiata, mitto etiam quod a
nostris magistratibus in integrum restituta, mitto quod nullo
80 iure neque re neque possessione tua; illud quaero sintne
ista praedia censui censendo, habeant ius civile, sint necne
sint mancipi, subsignari apud aerarium aut apud censorem
possint. In qua tribu denique ista praedia censuisti? Com-
misisti, si tempus aliquod gravius accidisset, ut ex isdem prae-
diis et Apollonide et Romae imperatum esset tributum.
Verum esto, gloriosus fuisti, voluisti magnum agri modum
censeri, et eius agri qui dividi plebi Romanae non potest.
Census es praeterea numeratae pecuniae $\overline{\text{CXXX}}$. Eam
opinor tibi numeratam non esse abs te. Sed haec omitto.
Census es mancipia Amyntae neque huic ullam in eo fecisti

1 nolet *Schol.* sed in latentem *Schol.*: *om. P* 3 dixisset *P*: *corr. Manutius* 5 es *suppl. Lambinus* easdem mulieri a me *P*: *correxi* 6 apud . . . . . *P*: Pataranos *suppl. Naugerius* (*malim* publicanos, *cf.* § 37) R. litterarumque Ciceronis *P*: *corr. Mommsen* 7 occasione facta *P*: *corr. Orelli* 8 non *suppl. Lambinus* 11 at *Lambinus*: ad *P* in] etiam in *Naugerius* incensa *P*: *corr. Lipsius* (*cf. Gell.* vi. 11. 9) 15 nullo in iure neque re *P*: *corr. Mommsen* 16 sunt ne *P*: *corr. Camerarius* 18 municipii *P*: *corr. Naugerius* aut *Schol.*: *om. P* 21 Appolonida *P*: *corr. Camerarius* et Romae *ed. Hervag.*: Roma est *P* 23 censere *P*: *corr. Naugerius* 26 es *Naugerius*: et *P*

iniuriam. Possidet enim ea mancipia Amyntas. Ac primo quidem pertimuit, cum te audisset servos suos esse censum; rettulit ad iuris consultos. Constabat inter omnis, si aliena censendo Decianus sua facere posset, eum maxima habiturum esse. . . . Habetis causam inimicitiarum, qua causa **33** 81
inflammatus Decianus ad Laelium detulerit hanc opimam accusationem. Nam ita questus est Laelius, cum de perfidia Deciani diceret: 'qui mihi auctor fuit, qui causam ad me detulit, quem ego sum secutus, is a Flacco corruptus est, is me deseruit ac prodidit.' Sicine tu auctor tandem eum cui tu in consilio fuisses, apud quem omnis gradus dignitatis tuae retinuisses, pudentissimum hominem, nobilissima familia natum, optime de re publica meritum in discrimen omnium fortunarum vocavisti? Si licet, defendam Decianum, qui tibi in suspicionem nullo suo delicto venit. Non est, mihi crede, corruptus. Quid enim fuit 82
quod ab eo redimeretur? ut duceret iudicium? Cui sex horas omnino lex dedit, quantum tandem ex his horis detraheret, si tibi morem gerere voluisset? Nimirum illud est quod ipse suspicatur. Invidisti ingenio subscriptoris tui; quod ornabat facile locum quem prehenderat, et acute testis interrogabat aut . . . fortasse fecisset ut tu ex populi sermone excideres, idcirco Decianum usque ad coronam applicavisti. Sed, ut hoc haud veri simile est Decianum a Flacco esse corruptum, ita scitote esse cetera, velut quod 83
ait Lucceius, L. Flaccum sibi dare cupisse, ut a fide se

5 esse . . . . *P*: dominia *suppl. ed. Hervag.* 11 favisses *P*: *corr. Faernus* 14 si licet *scripsi*: scilicet *P*: sed *Faber* 20 ingenio subscriptoris *Schol.*, *Naugerius*: ingeniosus scriptoris *P* 21 facile *Schol.*: facere *P*: facete *Sylvius* prenderat *Schol.* 22 aut . . . . . *P*: circumveniebat *suppl. ed. Hervag.* fecistis et tu et populi sermone exciperes *P*: *corr. Manutius* 24 applicavisti *scripsi*: applicuisti *P* haud veri simile est *scripsi*: veri simile est haud veri simile *P*: veri simile est *Madvig* 25 scitote, iudices, esse *ed. Hervag.* cetera *Naugerius* (2): certa *P* velut *Baiter*: vel *codd.*

abduceret, sestertium viciens. Et eum tu accusas avaritiae quem dicis sestertium viciens voluisse perdere? Nam quid emebat, cum te emebat? ut ad se transires? Quam partem causae tibi daremus? An ut enuntiares consilia Laeli? qui testes ab eo prodirent? Quid? nos non videbamus? Habitare una? Quis hoc nescit? Tabulas in Laeli potestate fuisse? Num dubium est? An ne vehementer, ne copiose accusares? Nunc facis suspicionem; ita enim dixisti ut nescio quid a te impetratum esse videatur.

34 At enim Androni Sextilio gravis iniuria facta est et non
84 ferenda, quod, cum esset eius uxor Valeria intestato mortua, sic egit eam rem Flaccus quasi ad ipsum hereditas pertineret. In quo quid reprehendas scire cupio. Quod falsum intenderit? Qui doces? 'Ingenua,' inquit, 'fuit.' O peritum iuris hominem! Quid? ab ingenuis mulieribus hereditates lege non veniunt? 'In manum,' inquit, 'convenerat.' Nunc audio; sed quaero, usu an coemptione? Vsu non potuit; nihil enim potest de tutela legitima nisi omnium tutorum auctoritate deminui. Coemptione? Omnibus ergo auctoribus; in quibus certe Flaccum fuisse
85 non dices. Relinquitur illud quod vociferari non destitit, non debuisse, cum praetor esset, suum negotium agere aut mentionem facere hereditatis. Maximas audio tibi, L. Luculle, qui de L. Flacco sententiam laturus es, pro tua eximia liberalitate maximisque beneficiis in tuos venisse hereditates, cum Asiam provinciam consulari imperio obtineres. Si quis eas suas esse dixisset, concessisses? Tu, T. Vetti, si quae tibi in Africa venerit hereditas, usu

2 dicis *edd. VR*: dices Σ*b*χ : dicens *Schol.* 7 num] non χ*c* : nam *k* 9 a *om.* Σ^1 : abs *Naugerius* (2) 11 Sestulio Σ : Sestullio χ, *Schol.* 12 intestata χς 17 manum *k*: manu *cett.* 18 an *Bk*: vel b^1 : *om. cett.* 19 enim *om. Schol.* 20 nisi *Schol.* : sine *codd.* 23 debuisset Σ 29 Vetti *Lambinus* Vecti *codd.* quae Σ : qua *cett.*

amittes, an tuum nulla avaritia salva dignitate retinebis?
At istius hereditatis iam Globulo praetore Flacci nomine
petita possessio est. Non igitur impressio, non vis, non
occasio, non tempus, non imperium, non secures ad
iniuriam faciendam Flacci animum impulerunt. Atque 86
eodem etiam M. Lurco, vir optimus, meus familiaris, con-
vertit aculeum testimoni sui; negavit a privato pecuniam
in provincia praetorem petere oportere. Cur tandem,
M. Lurco, non oportet? Extorquere, accipere contra leges
non oportet, petere non oportere numquam ostendes, nisi
docueris non licere. An legationes sumere liberas exigendi
causa, sicut et tu ipse nuper et multi viri boni saepe
fecerunt, rectum est, quod ego non reprehendo, socios
video queri; praetorem, si hereditatem in provincia non
reliquerit, non solum reprehendendum verum etiam con-
demnandum putas? 'Doti,' inquit, 'Valeria pecuniam 35
omnem suam dixerat.' Nihil istorum explicari potest,
nisi ostenderis illam in tutela Flacci non fuisse. Si fuit,
quaecumque sine hoc auctore est dicta dos, nulla est. Sed 87
tamen Lurconem, quamquam pro sua dignitate moderatus
est in testimonio dicendo orationi suae, tamen iratum Flacco
esse vidistis. Neque enim occultavit causam iracundiae
suae neque reticendam putavit; questus est libertum suum
Flacco praetore esse damnatum. O condiciones miseras
administrandarum provinciarum, in quibus diligentia plena
simultatum est, neglegentia vituperationum, ubi severitas
periculosa est, liberalitas ingrata, sermo insidiosus, adsen-
tatio perniciosa, frons omnium familiaris, multorum animus

3 non vis, non occasio *Manutius*: non occasio (occisio χi) non vis *codd.* 5 atque *Halm*: itaque *codd.* 9 extorquere *del. Kayser*: Eripere, extorquere *Naugerius* (2) accipere] arripere ς 13 rectum $\Sigma b^1\chi^1 k$: ratum *cett.* 15 non solum non $B\chi$ς 17 nihil] doti *add. codd.* (*e v. superiore*), *del. Naugerius* (1) 18 tutelam Σ fuit *Naugerius* (2): sit *codd.* 21 orationi *Bremius*: religioni *codd.* 22 neque enim *b*: nec enim *cett.* 25 provinciarum χc: civitatum (*add.* et *b*) provinciarum Σb (*cf.* § 32): pecuniarum *k*

iratus, iracundiae occultae, blanditiae apertae, venientis
praetores exspectant, praesentibus inserviunt, abeuntis
deserunt! Sed omittamus querelas, ne nostrum consilium
88 in praetermittendis provinciis laudare videamur. Litteras
misit de vilico P. Septimi, hominis ornati, qui vilicus
caedem fecerat; Septimium ardentem iracundia videre
potuistis. In Lurconis libertum iudicium ex edicto dedit;
hostis est Lurco. Quid igitur? hominum gratiosorum
splendidorumque libertis fuit Asia tradenda? an simultates
nescio quas cum libertis vestris Flaccus exercet? an vobis
in vestris vestrorumque causis severitas odio est, eandem
36 laudatis, cum de nobis iudicatis? At iste Andro spoliatus
bonis, ut dicitis, ad dicendum testimonium non venit.
89 Quid si veniat? Decisionis arbiter C. Caecilius fuit,
quo splendore vir, qua fide, qua religione! obsignator
C. Sextilius, Lurconis sororis filius, homo et pudens et
constans et gravis. Si vis erat, si fraus, si metus, si circum-
scriptio, quis pactionem fieri, quis adesse istos coegit?
Quid? si ista omnis pecunia huic adulescentulo L. Flacco
reddita est, si petita, si redacta per hunc Antiochum,
paternum huius adulescentis libertum seni illi Flacco pro-
batissimum, videmurne non solum avaritiae crimen effugere
sed etiam liberalitatis laudem adsequi singularem? Com-
munem enim hereditatem, quae aequaliter ad utrumque
lege venisset, concessit adulescenti propinquo suo, nihil
ipse attigit de Valerianis bonis. Quod statuerat facere
adductus huius pudore et non amplissimis patrimoni copiis,
id non solum fecit sed etiam prolixe cumulateque fecit. Ex
quo intellegi debet eum contra leges pecunias non cepisse
qui tam fuerit in hereditate concedenda liberalis.

10 exercuit *Naugerius* (2) vobis *om.* $B\chi$ 12 vobis $\Sigma\chi^2$ iudicatur *Kayser* 16 Sextullius Σ prudens *codd.* : *corr. Manutius* 20 si redacta si per *codd.* : *corr. Pantagathus* 22 non *Bk* : *om. cett.* 29 pecuniam *B*

At Falcidianum crimen est ingens; talenta quinquaginta 90
se Flacco dicit dedisse. Audiamus hominem. Non adest.
Quo modo igitur dicit? Epistulam mater eius profert et
alteram soror; scriptum ad se dicunt esse ab illo tantam
pecuniam Flacco datam. Ergo is cui, si aram tenens
iuraret, crederet nemo, per epistulam quod volet iniuratus
probabit? At qui vir! quam non amicus suis civibus! qui
patrimonium satis lautum, quod hic nobiscum conficere
potuit, Graecorum conviviis maluit dissipare. Quid attinuit 91
relinquere hanc urbem, libertate tam praeclara carere, adire
periculum navigandi? quasi bona comesse Romae non
liceret. Nunc denique materculae suae festivus filius,
aniculae minime suspiciosae, purgat se per epistulam, ut
eam pecuniam quacum traiecerat non consumpsisse, sed
Flacco dedisse videatur. At fructus isti Trallianorum 37
Globulo praetore venierant; Falcidius emerat HS non-
gentis milibus. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe
idcirco dat ut rata sit emptio. Emit igitur aliquid quod
certe multo pluris esset; dat de lucro, nihil detrahit de vivo.
Cur Albanum venire iubet, cur matri praeterea blanditur, 92
cur epistulis et sororis et matris imbecillitatem aucupatur,
postremo cur non audimus ipsum? Retinetur, credo, in
provincia. Mater negat. 'Venisset,' inquit, 'si esset
denuntiatum.' Tu certe coegisses, si ullum firmamentum
in illo teste posuisses; sed hominem a negotio abducere
noluisti. Magnum erat ei certamen propositum, magna
cum Graecis contentio; qui tamen, ut opinor, iacent victi.
Nam iste unus totam Asiam magnitudine poculorum
bibendoque superavit. Sed tamen quis tibi, Laeli, de

1 crimen est b^1 : est crimen est Σ : crimen *cett.* 3 dicitur χ*c* 5 cui *k*, *Graevius* : qui *cett.* 8 lautum] latum *Bc* 14 quacum traiecerat *B* : quam contra iecerat (legerat χ) Σχ : quam traiecerat b^1ϛ 16 venierunt Σb^1 HS] sextertiis *B* : talentis ϛ : *om. cett.* (*in lac.* Σχ) 19 vivo] minus igitur lucri facit *add. codd.* : *del. Kayser* 24 tu] aut Σ : at b^1 25 ab] ad *c*, χϛ

epistulis istis indicavit? Mulieres negant se scire qui sit.
Ipse igitur ille tibi se ad matrem et sororem scripsisse
93 narravit? An etiam scripsit oratu tuo? At vero M. Aebu-
tium, constantissimum et pudentissimum hominem, Falcidi
adfinem, nihil interrogas, nihil eius generum pari fide
praeditum, C. Manilium? qui profecto de tanta pecunia,
si esset data, nihil audisse non possent. His tu igitur
epistulis, Deciane, recitatis, his mulierculis productis, illo
absente auctore laudato tantum te crimen probaturum
putasti, praesertim cum ipse non deducendo Falcidium iudi-
cium feceris plus falsam epistulam habituram ponderis quam
ipsius praesentis fictam vocem et simulatum dolorem?

94 Sed quid ego de epistulis Falcidi aut de Androne Sextilio
aut de Deciani censu tam diu disputo, de salute omnium
nostrum, de fortunis civitatis, de summa re publica taceo?
quam vos universam in hoc iudicio vestris, *vestris* inquam,
umeris, iudices, sustinetis. Videtis quo in motu temporum,
quanta in conversione rerum ac perturbatione versemur.
38 Cum alia multa certi homines, tum hoc vel maxime
moliuntur ut vestrae quoque mentes, vestra iudicia, vestrae
sententiae optimo cuique infestissimae atque inimicissimae
reperiantur. Gravia iudicia pro rei publicae dignitate multa
de coniuratorum scelere fecistis. Non putant satis con-
versam rem publicam, nisi in eandem impiorum poenam
95 optime meritos civis detruserint. Oppressus est C. Antonius.
Esto; habuit quandam ille infamiam suam; neque tamen
ille ipse, pro meo iure dico, vobis iudicibus damnatus esset,

1 qui sit *scripsi*: quis is Σb^1: quis *cett.* 2 ipse igitur ille Σb: is est igitur? Ille $\chi\varsigma$ 3 at] an Σ 4 prudentissimum *codd.*: *corr. Manutius* 7 possent ς: posset *cett.* 10 in iudicium (-cio *B*) *b* 14 censu Σb^1: sensu *cett.* disputo *Faernus*: disputo, postulo, χk: disputo (et *add.* Σ^2) postulo *cett.*: disputo et expostulo *codd. Lambini* 15 re *edd. VR*: rei *codd.* 16 vestris, vestris *k1*, *Angelius*: vestris *cett.* 17 quo in motu *Schol.*: in quo motu (metu ς) *codd.* 23 conversam Σb^1: conversam esse *cett.*

cuius damnatione sepulcrum L. Catilinae floribus ornatum hominum audacissimorum ac domesticorum hostium conventu epulisque celebratum est. Iusta Catilinae facta sunt; nunc a Flacco Lentuli poenae per vos expetuntur. Quam potestis P. Lentulo, qui vos in complexu liberorum coniugumque vestrarum trucidatos incendio patriae sepelire conatus est, mactare victimam gratiorem quam si L. Flacci sanguine illius nefarium in vos omnis odium saturaveritis? Litemus igitur Lentulo, parentemus Cethego, revocemus 96
eiectos; nimiae pietatis et summi amoris in patriam vicissim nos poenas, si ita placet, sufferamus. Nos iam ab indicibus nominamur, in nos crimina finguntur, nobis pericula comparantur. Quae si per alios agerent, si denique per populi nomen civium imperitorum multitudinem concitassent, aequiore animo ferre possemus; illud vero ferri non potest, quod per senatores et per equites Romanos, qui haec omnia pro salute omnium communi consilio, una mente atque virtute gesserunt, harum rerum auctores, duces, principes spoliari omnibus fortunis atque civitate expelli posse arbitrantur. Etenim populi Romani perspiciunt eandem mentem et voluntatem; omnibus rebus quibus potest populus Romanus significat quid sentiat; nulla varietas est inter homines opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. Qua re, si quis illuc me vocat, venio; populum Romanum 97
disceptatorem non modo non recuso sed etiam deposco. Vis absit, ferrum ac lapides removeantur, operae facessant, servitia sileant; nemo erit tam iniustus qui me audierit, sit modo liber et civis, quin potius de praemiis meis quam de poena cogitandum putet. O di immortales! quid hoc 39
miserius? Nos qui P. Lentulo ferrum et flammam de

8 vos *edd. VR* : nos Σb^1 : *om. cett.* 11 ita dis placet *Angelius* 14 civium] cum Σ 17 atque Σχ : ac *b*ς 19 e civitate *cod. Faerni* 20 eandem *Gulielmius* : eam (*om.* b^1) *codd.* : iam *Naugerius* (2) 23 hominum opiniones b^1 28 sit] si b^1

manibus extorsimus, imperitae multitudinis iudicio con-
fidimus, lectissimorum civium et amplissimorum sententias
98 pertimescimus! M'. Aquilium patres nostri multis avaritiae
criminibus testimoniisque convictum, quia cum fugitivis
fortiter bellum gesserat, iudicio liberaverunt. Consul ego
nuper defendi C. Pisonem; qui, quia consul fortis con-
stansque fuerat, incolumis est rei publicae conservatus.
Defendi item consul L. Murenam, consulem designatum.
Nemo illorum iudicum clarissimis viris accusantibus audi-
endum sibi de ambitu putavit, cum bellum iam gerente
Catilina omnes me auctore duos consules Kalendis Ianuariis
scirent esse oportere. Innocens et bonus vir et omnibus
rebus ornatus bis hoc anno me defendente absolutus est,
A. Thermus. Quanta rei publicae causa laetitia populi
Romani, quanta gratulatio consecuta est! Semper graves
et sapientes iudices in rebus iudicandis quid utilitas civitatis,
quid communis salus, quid rei publicae tempora poscerent,
99 cogitaverunt. Cum tabella vobis dabitur, iudices, non de
Flacco dabitur solum, dabitur de ducibus auctoribusque
conservandae civitatis, dabitur de omnibus bonis civibus,
dabitur de vobismet ipsis, dabitur de liberis vestris, de vita,
de patria, de salute communi. Non iudicatis in hac causa
de exteris nationibus, non de sociis; de vobis atque de
40 100 vestra re publica iudicatis. Quod si provinciarum vos ratio
magis movet quam vestra, ego vero non modo non recuso
sed etiam postulo ut provinciarum auctoritate moveamini.
Etenim opponemus Asiae provinciae primum magnam
partem eiusdem provinciae quae pro huius periculis legatos
laudatoresque misit, deinde provinciam Galliam, provin-
ciam Ciliciam, *provinciam* Hispaniam, provinciam Cretam;

3 M. *codd.*: *corr. Manutius* 14 A. Thermus *ed. R*: athermus Σb^1: thermus *cett.* 15 gratulatio conservata Σ (gratulatione conservatus Σ *mg.*) 20 civibus bonis omnibus *b*: bonis omnibus *Faernus* 23 atque de Σ: ac de *b*: ac χς: et de *Lambinus* 29 deinde Σb^1: demum *cett.* 30 provinciam Hispaniam *k*, *Angelius*: Hispaniam *cett.*

Graecis autem Lydis et Phrygibus et Mysis obsistent Massilienses, Rhodii, Lacedaemonii, Athenienses, cuncta Achaia, Thessalia, Boeotia; Septimio et Caelio testibus P. Servilius et Q. Metellus huius pudoris integritatisque testes repugnabunt; Asiaticae iuris dictioni urbana iuris dictio respondebit; annui temporis criminationem omnis aetas L. Flacci et perpetua vita defendet. Et, si prodesse 101 L. Flacco, iudices, debet, quod se tribunum militum, quod quaestorem, quod legatum imperatoribus clarissimis, exercitibus ornatissimis, provinciis gravissimis dignum suis maioribus praestitit, prosit quod hic vobis videntibus in periculis communibus omnium nostrum sua pericula cum meis coniunxit, prosint honestissimorum municipiorum coloniarumque laudationes, prosit etiam senatus populique Romani praeclara et vera laudatio. O nox illa quae paene 102 aeternas huic urbi tenebras attulisti, cum Galli ad bellum, Catilina ad urbem, coniurati ad ferrum et flammam vocabantur, cum ego te, Flacce, caelum noctemque contestans flens flentem obtestabar, cum tuae fidei optimae et spectatissimae salutem urbis et civium commendabam! Tu tum, Flacce, praetor communis exiti nuntios cepisti, tu inclusam in litteris rei publicae pestem deprehendisti, tu periculorum indicia, tu salutis auxilia ad me et ad senatum attulisti. Quae tibi tum gratiae sunt a me actae, quae ab senatu, quae a bonis omnibus! Quis tibi, quis C. Pomptino, fortissimo viro, quemquam bonum putaret umquam non salutem verum honorem ullum denegaturum? O Nonae illae Decembres quae me consule fuistis! quem ego diem vere natalem huius urbis aut certe salutarem appellare

3 C. Caelio Σ (*fort.* P. Septimio et M. Caelio, *cf.* § 11) 4 Q. *Naugerius* (2): A. Σ*b*: M. χϛ 12 nostrum Σ: vestrum *cett.* 17 et] et ad Σ 19 et spectatissimae] expectatissimae $\Sigma\chi^1$ 20 tu tum Σ*k*: tu tamen b^1c: tum tu *B*: tu tu χ *ed. R* 24 ab Σχ: a *b*ϛ 25 C. Pomptino *Lambinus*: C. Pontimo (-nio χ) Σχ: Promptino ϛ: Cn. Pompeio *b*

41 103 possum. O nox illa quam iste est dies consecutus, fausta huic urbi, miserum me, metuo ne funesta nobis! Qui tum animus L. Flacci—nihil dicam enim de me—qui amor in patriam, quae virtus, quae gravitas exstitit! Sed quid ea commemoro quae tum cum agebantur uno consensu omnium, una voce populi Romani, uno orbis terrae testimonio in caelum laudibus efferebantur, nunc vereor ne non modo non prosint verum etiam aliquid obsint? Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam esse sentio quam bonorum. Ego te, si quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, prodidero. *O* mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cum te, si rem publicam conservaremus, omnium bonorum praesidio quoad viveres non modo munitum sed etiam ornatum fore pollicebar. Putavi, speravi, etiam si honos noster vobis vilior fuisset, salutem

104 certe caram futuram. Ac L. Flaccum quidem, iudices, si, quod di immortales omen avertant, gravis iniuria adflixerit, numquam tamen prospexisse vestrae saluti, consuluisse vobis, liberis, coniugibus, fortunis vestris paenitebit; semper ita sentiet, talem se animum et generis dignitati et pietati suae et patriae debuisse; vos ne paeniteat tali civi non pepercisse, per deos immortalis, iudices, providete. Quotus enim quisque est qui hanc in re publica sectam sequatur, qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat, qui optimi atque amplissimi cuiusque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet, *cum* illam viam sibi videant expeditiorem

42 ad honores et ad omnia quae concupiverunt? Sed cetera sint eorum; sibi habeant potentiam, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates; liceat eis qui

3 enim dicam *b*: dicam *Faernus* 4 quae virtus] qui iuratus Σ 5 cum χς : *om.* Σ*b* 11 prodidero Σχ : perdidero *b*ς O *supplevi* dextera Σ : dextra *cett.* 16 ac Σb^1 : at *cett.* 17 quod *Naugerius* (1) : id quod *codd.* 23 in re p. Σ : in rem p. b^1 : rei p. *cett.* 26 cum b^1k, *Faernus*: *om. cett.* (si *ante* sibi *suppl. Baiter*) videant Σb^1k : vident *cett.* 29 iis *k* : his *cett.*

haec salva esse voluerunt ipsis esse salvis. Nolite, iudices, 105
existimare eos quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non exspectare huius exitum iudici. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnis, tantum in rem publicam studium calamitati fuerit, quem posthac tam amentem fore putatis qui non illam viam vitae quam ante praecipitem et lubricam esse ducebat huic planae et stabili praeponendam esse arbitretur? Quod si talium civium vos, iudices, taedet, ostendite; mutabunt sententiam qui potuerint; constituent quid agant quibus integrum est; nos qui iam progressi sumus hunc exitum nostrae temeritatis feremus. Sin hoc animo quam plurimos esse voltis, declarabitis hoc iudicio quid sentiatis. Huic, huic misero puero vestro ac liberorum 106
vestrorum supplici, iudices, hoc iudicio vivendi praecepta dabitis. Cui si patrem conservatis, qualis ipse debeat esse civis praescribetis; si eripitis, ostendetis bonae rationi et constanti et gravi nullum a vobis fructum esse propositum. Qui vos, quoniam est id aetatis ut sensum iam percipere possit ex maerore patrio, auxilium nondum patri ferre possit, orat ne suum luctum patris lacrimis, patris maerorem suo fletu augeatis; qui etiam me intuetur, me voltu appellat, meam quodam modo flens fidem implorat ac repetit eam quam ego patri suo quondam pro salute patriae spoponderim dignitatem. Miseremini familiae, iudices, miseremini fortissimi patris, miseremini fili; nomen clarissimum et fortissimum vel generis vel vetustatis vel hominis causa rei publicae reservate.

4 in rem p. *cod. H. Stephani*: in re p. *mei* 7 ducebat Σ*b*: dicebat χς 9 poterunt *b, Ernesti* 13 huic, huic] huic *i* 15 dabitis] 'ei *supple*' Σ *mg.* 16 si] sin *Manutius* ostendetis *b*¹ : ostenditis *cett.* 22 implorat ac *Angelius*: imploratam Σ*b*χ : implorans ς 24 fortissimi *om. s* 25 et fortissimum *om. Paris.* 16228

41 103 possum. O nox illa quam iste est dies consecutus, fausta huic urbi, miserum me, metuo ne funesta nobis! Qui tum animus L. Flacci—nihil dicam enim de me—qui amor in patriam, quae virtus, quae gravitas exstitit! Sed quid ea commemoro quae tum cum agebantur uno consensu omnium, una voce populi Romani, uno orbis terrae testimonio in caelum laudibus efferebantur, nunc vereor ne non modo non prosint verum etiam aliquid obsint? Etenim multo acriorem improborum interdum memoriam esse sentio quam bonorum. Ego te, si quid gravius acciderit, ego te, inquam, Flacce, prodidero. *O* mea dextera illa, mea fides, mea promissa, cum te, si rem publicam conservaremus, omnium bonorum praesidio quoad viveres non modo munitum sed etiam ornatum fore pollicebar. Putavi, speravi, etiam si honos noster vobis vilior fuisset, salutem

104 certe caram futuram. Ac L. Flaccum quidem, iudices, si, quod di immortales omen avertant, gravis iniuria adflixerit, numquam tamen prospexisse vestrae saluti, consuluisse vobis, liberis, coniugibus, fortunis vestris paenitebit; semper ita sentiet, talem se animum et generis dignitati et pietati suae et patriae debuisse; vos ne paeniteat tali civi non pepercisse, per deos immortalis, iudices, providete. Quotus enim quisque est qui hanc in re publica sectam sequatur, qui vobis, qui vestri similibus placere cupiat, qui optimi atque amplissimi cuiusque hominis atque ordinis auctoritatem magni putet, *cum* illam viam sibi videant expeditiorem

42 ad honores et ad omnia quae concupiverunt? Sed cetera sint eorum; sibi habeant potentiam, sibi honores, sibi ceterorum commodorum summas facultates; liceat eis qui

3 enim dicam *b* : dicam *Faernus* 4 quae virtus] qui iuratus Σ 5 cum χς : *om.* Σ*b* 11 prodidero Σχ : perdidero *b*ς O *supplevi* dextera Σ : dextra *cett.* 16 ac Σb^1 : at *cett.* 17 quod *Naugerius* (1) : id quod *codd.* 23 in re p. Σ : in rem p. b^1 : rei p. *cett.* 26 cum b^1k, *Faernus* : *om. cett.* (si *ante* sibi *suppl. Baiter*) videant Σb^1k : vident *cett.* 29 iis *k* : his *cett.*

haec salva esse voluerunt ipsis esse salvis. Nolite, iudices, 105 existimare eos quibus integrum est, qui nondum ad honores accesserunt, non exspectare huius exitum iudici. Si L. Flacco tantus amor in bonos omnis, tantum in rem publicam studium calamitati fuerit, quem posthac tam amentem fore putatis qui non illam viam vitae quam ante praecipitem et lubricam esse ducebat huic planae et stabili praeponendam esse arbitretur? Quod si talium civium vos, iudices, taedet, ostendite; mutabunt sententiam qui potuerint; constituent quid agant quibus integrum est; nos qui iam progressi sumus hunc exitum nostrae temeritatis feremus. Sin hoc animo quam plurimos esse voltis, declarabitis hoc iudicio quid sentiatis. Huic, huic misero puero vestro ac liberorum 106 vestrorum supplici, iudices, hoc iudicio vivendi praecepta dabitis. Cui si patrem conservatis, qualis ipse debeat esse civis praescribetis; si eripitis, ostendetis bonae rationi et constanti et gravi nullum a vobis fructum esse propositum. Qui vos, quoniam est id aetatis ut sensum iam percipere possit ex maerore patrio, auxilium nondum patri ferre possit, orat ne suum luctum patris lacrimis, patris maerorem suo fletu augeatis; qui etiam me intuetur, me voltu appellat, meam quodam modo flens fidem implorat ac repetit eam quam ego patri suo quondam pro salute patriae spoponderim dignitatem. Miseremini familiae, iudices, miseremini fortissimi patris, miseremini fili; nomen clarissimum et fortissimum vel generis vel vetustatis vel hominis causa rei publicae reservate.

4 in rem p. *cod. H. Stephani*: in re p. *mei* 7 ducebat Σ*b* : dicebat χς 9 poterunt *b*, *Ernesti* 13 huic, huic] huic *i* 15 dabitis] 'ei *supple*' Σ *mg.* 16 si] sin *Manutius* ostendetis *b*[1] : ostenditis *cett.* 22 implorat ac *Angelius* : imploratam Σ*b*χ : implorans ς 24 fortissimi *om. s* 25 et fortissimum *om. Paris.* 16228

FRAGMENTA

1. *Cicero pro Flacco:* quam benivolum hunc populo Romano, quam fidelem putatis? (Arus. Mess. *K.* vii. 458.)

[2. *Doctissimi quique Graecorum, de quibus pro Flacco agens luculenter Cicero ait:* ingenita levitas et erudita vanitas. (Hieronym. *ep.* 10. 3, t. i, p. 25, ed. ii, Vallars., comm. ad Galat. i. 3, t. vii. 1, p. 416.)]

M. TVLLI CICERONIS

IN L. CALPVRNIVM PISONEM

ORATIO

SIGLA

In Pisonem

P = Palimpsestus Taurinensis (*continebat* §§ 17–23 '-to enim illud . . . consulatus aut te': §§ 33–36 '-rentur male praecarentur . . . esse visam': §§ 47–50 '-am in quam tantum . . . omitto: ille si non': §§ 61–63 '-terea mi Caesar . . . iam vides quo-': §§ 64–66 'num etiam . . . nolite': §§ 75–79 'quorum quidem . . . ego C.': §§ 79–82 '-vit. Non sum . . . montes rese-')

V = cod. tabularii Basilicae Vaticanae H. 25, saecl. ix (§§ 32–74 'tamen misericordia . . . oratione hoc' *continens*)

E = cod. Erfurtensis, saecl. xii/xiii

e = cod. Palatinus 1525

M = cod. S. Mariae, nunc Laur. Conv. Soppr. 13 (Lag. 39)

ω = cod. Laur. XLVIII. 26 (Lag. 26)

o = cod. Oxon. Dorvill. 78 (Lag. 38)

s = cod. Senensis H. VI. 12

φ = cod. Laur. XLVIII. 24 (Lag. 24)

χ = cod. S. Marci 254 (Lag. 3)

Cus. = cod. Cusanus C. 14, saecl. xii

c = cod. Oxon. Canonici 226

k = cod. Paris. 7779, A. D. 1459 scriptus

μ = codd. *ωos*

n = codd. Lagg. 1, 7, 8, 13

N = codd. $\chi^2 n$

ς = codd. *ck*

i = cod. (vel codd.) ab E. Ströbel collatus

In Asconio

S = cod. Pistoriensis, Forteguerri 37, a Sozomeno scriptus

P = cod. Matritensis X. 81 a Poggio scriptus

M = cod. Laur. LIV. 5 ex apographo Bartolomaei de Montepolitiano descriptus

KS = Kiessling-Schoell

Paginas et versus secundum editionem meam dedi

M. TVLLI CICERONIS

IN L. CALPVRNIVM PISONEM ORATIO

FRAGMENTA

1. Pro di inmortales! qui hic inluxit dies mihi quidem, patres conscripti, peroptatus, ut hoc portentum huius loci, monstrum urbis, prodigium civitatis viderem! (Cus. 1, Quint. ix. 4. 76, Charis. *K.* ii. 235, Diom. *K.* ii. 468, Claud. Sacerd. *K.* vi. 447.)

2. Equidem nihil malui; vos fortasse consumptum istum cruciatu aut demersum fluctibus audire malletis. (Cus. 2.)

3. Perturbatio istum mentis et quaedam scelerum offusa caligo et ardentes Furiarum faces excitaverunt. (Cus. 3, Quint. ix. 3. 47.)

4. Quem enim iste in scopulum non incidit, quod in telum non inruit? (Cus. 4.)

5. Quid est negare ausus aut potius quid non confessus? (Cus. 5.)

6. Quid enim illo inertius, quid sordidius, quid nequius, quid enervatius, quid stultius, quid abstrusius? (Cus. 6.)

7. Turbulenti, seditiosi, factiosi, perniciosi. (Cus. 7.)

8. Quod minimum specimen in te ingeni? Ingeni autem? immo ingenui hominis ac liberi: qui colore ipse patriam aspernaris, oratione genus, moribus nomen. (Ascon. 2. 13.)

9. Hoc non ad contemnendam Placentiam pertinet unde se is ortum gloriari solet; neque enim hoc mea natura fert

19 colore *M*: colorore *S*: color. colore *P*: color. Ore *Poggius*

nec municipi, praesertim de me optime meriti, dignitas patitur. (Ascon. 2. 22.)

10. Hic cum a domo *profectus* Placentiae forte consedisset, pauci*s post annis* in eam civitatem—nam tum erat . . . .—ascendit. Prius enim Gallus, dein Gallica*nus*, extremo Placentinus haberi *coeptus* est. (Ascon. 4. 3.)

11. Insuber quidam fuit, idem mercator et praeco: is cum Romam cum filia venisset, adulescentem nobilem, Caesonini hominis furacissimi filium, ausus est appellare *eique* filiam conlocavit. Calventium aiunt eum appellatum. (Ascon. 5. 3.)—homini levi et subito filiam conlocavit. (Arus. Mess. *K.* vii. 462.)

12. Maiorem sibi Insuber ille avus adoptavit. (Arus. 496.)

13. Lautiorem . . . . pater tuus socerum quam C. Piso . . . . in illo luctu meo. Ei enim filiam meam conlocavi quem ego, *si mihi* potestas tum omnium fuisset, unum potissimum delegissem. (Ascon. 4. 16.)—unum potissimum delegissem. (Cus. 8.)

14. Te tua illa nescio quibus a terris apportata mater pecudem ex alvo, non hominem effuderit. (Cus. 9.)—quae te beluam ex utero, non hominem fudit. (Serv. Verg. *Aen.* viii. 139.)

15. Cum tibi tota cognatio serraco advehatur. (Quintil. viii. 3. 21.)

16. Simulata ista, ficta, fucata sunt omnia. (Cus. 10.)

17. Putavi austerum hominem, putavi tristem, putavi gravem, sed video adulterum, video ganeonem, video parie-

3 a domo profectus *KS* : ad om . . . . *codd.* foret consedit et *codd.* : *corr. Manutius* 4 erat . . . . *codd.* : civitas *suppl. Manutius* : incola *suppl. Mommsen* 5 Gallica . . . . . . extremus Placentinus haberi . . . . est *codd.* : *suppl. Manutius* 7 intuber *codd.* : *corr. ed. V* 8 filio *codd.* : *corr. Manutius* 9 caesoniani *codd.* : *corr. Mommsen* 10 eique *suppl. Rinkes* calventinum *codd.* : *corr. ed. Ald.* 16 meo. Ei *scripsi* : non enim (ei *P*) *codd.* 17 si mihi *supplevi*

tum praesidio, video amicorum sordibus, video tenebris occultantem libidines suas. (Cus. 11.) — putavi gravem, video adulterum, video ganeonem. (Grillius, Rhet. M. 599.)

[18. Neque adsidere Gabinium aut adloqui in curia quisquam audebat. (Arus. 452.)]

[19. Quid quod miser, cum loqui non posset, tacere non poterat? (Quint. viii. 5. 18.)]

Iamne vides, belua, iamne sentis quae sit hominum **I** 1 querela frontis tuae? Nemo queritur Syrum nescio quem de grege noviciorum factum esse consulem. Non enim nos color iste servilis, non pilosae genae, non dentes putridi deceperunt; oculi, supercilia, frons, voltus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in fraudem homines impulit, hic eos quibus erat ignotus decepit, fefellit, induxit. Pauci ista tua lutulenta vitia noramus, pauci tarditatem ingeni, stuporem debilitatemque linguae. Numquam erat audita vox in foro, numquam periculum factum consili, nullum non modo inlustre sed ne notum quidem factum aut militiae aut domi. Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil praeter colorem. Is mihi etiam gloria- 2 batur se omnis magistratus sine repulsa adsecutum? Mihi ista licet de me vera cum gloria praedicare; omnis enim honores populus Romanus mihi ipsi homini detulit. Nam tu cum quaestor es factus, etiam qui te numquam viderant, tamen illum honorem nomini mandabant tuo. Aedilis es factus; Piso est a populo Romano factus, non iste Piso.

8 iamne *N*, *Asconius* : iam *cett.* vides] sentis *N* querela hominum *E* (*contra Arusian. K.* vii. 504) 11 putridi *E*ϕϚ : putidi (-edi *M*) *cett.* 14 eras *Lallemand* (*contra Gellium* xiii. 25. 23) 15 noramus] novimus *N* 20 famosarum *M*μ 21 gloriabitur Ϛ : gloriatur *i*, *ed. V* 24 homini] non nomini *cod. Vrsini* : homini novo *Manutius* 25 tu Ϛ, *Naugerius* (1) : tum *cett.*

Praetura item maioribus delata est tuis. Noti erant illi mortui, te vivum nondum noverat quisquam. Me cum quaestorem in primis, aedilem priorem, praetorem primum cunctis suffragiis populus Romanus faciebat, homini ille honorem non generi, moribus non maioribus meis, virtuti
3 perspectae non auditae nobilitati deferebat. Nam quid ego de consulatu loquar, parto vis anne gesto? Miserum me! cum hac me nunc peste atque labe confero! Sed nihil comparandi causa loquar ac tamen ea quae sunt longissime disiuncta comprendam. Tu consul es renuntiatus—nihil dicam gravius, quam quod omnes fatentur—impeditis rei publicae temporibus, dissidentibus consulibus, cum hoc non recusares eis a quibus dicebare consul, quin te luce dignum non putarent, nisi nequior quam Gabinius exstitisses. Me cuncta Italia, me omnes ordines, me universa civitas non
2 prius tabella quam voce priorem consulem declaravit. Sed omitto ut sit factus uterque nostrum; sit sane Fors domina campi. Magnificentius est dicere quem ad modum gesserimus consulatum quam quem ad modum ceperimus.

4 Ego Kalendis Ianuariis senatum et bonos omnis legis agrariae maximarumque largitionum metu liberavi. Ego agrum Campanum, si dividi non oportuit, conservavi, si oportuit, melioribus auctoribus reservavi. Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam atque defendi. Ego adulescentis bonos et fortis, sed usos ea condicione fortunae ut, si essent magistratus adepti, rei publicae statum convolsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla senatus mala
5 gratia comitiorum ratione privavi. Ego Antonium conlegam cupidum provinciae, multa in re publica molientem pa-

6 perspectae ς: perfectae *cett.* 9 ac tamen *Ee*: attamen *cett.* 10 comprendam *E*: compendam *eM*μ: comprehendam *N*ς 12 consulibus] Caesare et Bibulo *add. codd.*: *del. Manutius* 20 ego] ergo *Ee*[1] 28 esse convulsuri *E* 30 multaque ς

tientia atque obsequio meo mitigavi. Ego provinciam
Galliam senatus auctoritate exercitu et pecunia instructam
et ornatam, quam cum Antonio commutavi, quod ita existi-
mabam tempora rei publicae ferre, in contione deposui
reclamante populo Romano. Ego L. Catilinam caedem
senatus, interitum urbis non obscure sed palam molientem
egredi ex urbe iussi ut, a quo legibus non poteramus, moe-
nibus tuti esse possemus. Ego tela extremo mense consu-
latus mei intenta iugulis civitatis de coniuratorum nefariis
manibus extorsi. Ego faces iam accensas ad huius urbis
incendium comprehendi, protuli, exstinxi. Me Q. Catulus, 3 6
princeps huius ordinis et auctor publici consili, frequentis-
simo senatu parentem patriae nominavit. Mihi hic vir
clarissimus qui propter te sedet, L. Gellius, his audientibus
civicam coronam deberi a re publica dixit. Mihi togato se-
natus non ut multis bene gesta, sed ut nemini conservata re
publica, singulari genere supplicationis deorum immortalium
templa patefecit. Ego cum in contione abiens magistratu
dicere a tribuno pl. prohiberer quae constitueram, cumque
is mihi tantum modo ut iurarem permitteret, sine ulla dubi-
tatione iuravi rem publicam atque hanc urbem mea unius
opera esse salvam. Mihi populus Romanus universus illa 7
in contione non unius diei gratulationem sed aeternitatem
immortalitatemque donavit, cum meum ius iurandum tale
atque tantum iuratus ipse una voce et consensu approbavit.
Quo quidem tempore is meus domum fuit e foro reditus ut
nemo, nisi qui mecum esset, civium esse in numero vide-
retur. Atque ita est a me consulatus peractus ut nihil

1 meo *om. Lag.* 12 3 commutavi *Lag.* 9, *Hotoman*: communicavi *cett.* 8 extremo] s. Decembri *M in mg.* mense] mense Decembri *Ee* 14 propter] iuxta *Ee* (*contra Arusian. K.* vii. 502) 15 civicam] de quercu eam *Ee* 16 gesta . . . conservata *Lag.* 9, *Garatoni*: gestae . . . conservatae *cett.* 19 dicere a tr. pl. *codd. et Asconii cod. S*: a tr. pl. dicere *Asconii cod. M* quae] ea quae *Asconii codd. PM* cumque] cum *Asconius* 20 ut iurarem] iurare *Asconius* 24 tale] tacite *Ee*

sine consilio senatus, nihil non approbante populo Romano egerim, ut semper in rostris curiam, in senatu populum defenderim, ut multitudinem cum principibus, equestrem ordinem cum senatu coniunxerim. Exposui breviter consulatum meum.

4 8 Aude nunc, o furia, de tuo dicere! cuius fuit initium ludi compitalicii tum primum facti post L. Iulium et C. Marcium consules contra auctoritatem huius ordinis; quos Q. Metellus—facio iniuriam fortissimo viro mortuo, qui illum cuius paucos paris haec civitas tulit cum hac importuna belua conferam—sed ille designatus consul, cum quidam tribunus pl. suo auxilio magistros ludos contra senatus consultum facere iussisset, privatus fieri vetuit atque id quod nondum potestate poterat obtinuit auctoritate. Tu, cum in Kalendas Ianuarias compitaliorum dies incidisset, Sex. Clodium, qui numquam antea praetextatus fuisset, ludos facere et praetextatum volitare passus es, hominem impurum ac non
9 modo facie sed etiam oculo tuo dignissimum. Ergo his fundamentis positis consulatus tui triduo post inspectante et tacente te a fatali portento prodigioque rei publicae lex Aelia et Fufia eversa est, propugnacula murique tranquillitatis atque oti; conlegia non ea solum quae senatus sustulerat restituta, sed innumerabilia quaedam nova ex omni faece urbis ac servitio concitata. Ab eodem homine in stupris inauditis nefariisque versato vetus illa magistra pudoris et modestiae censura sublata est, cum tu interim, bustum rei publicae, qui te consulem tum Romae dicis

7 L. Luscellum et G. Marium *codd.: corr. Orelli* (*cf. Ascon.* 7. 9) Metellus] fieri voluit *add. codd. Asconii* 11 designatos consules *Ee* 15 incidisset *Asconius*: incidissent *codd.* 17 ac *Ee*: atque *cett.* 18 facie] *fort.* calice: *cf.* § 67 *et Housman ad Iuv.* vi. O. 5 oculo] *fort.* osculo (*cf. Sest.* 111): culo *L. Roche* 19 post triduo *Ee* 20 te et tacente *Asconius* te] te clodio *Ee*: clodio $\phi^1\chi^1$: tribuno (tr.) *N* 21 eversa $\omega\phi^2\varsigma$: versa *cett.* 23 nova *om. Asconius* 26 censura *Asconius, M mg., s*: severitas *cett.*: severitas censoria *Naugerius* (1)

fuisse, verbo numquam significaris sententiam tuam tantis in naufragiis civitatis.

Nondum quae feceris, sed quae fieri passus sis, dico. **5** 10
Neque vero multum interest, praesertim in consule, utrum ipse perniciosis legibus, improbis contionibus rem publicam vexet, an alios vexare patiatur. An potest ulla esse excusatio non dicam male sentienti, sed sedenti, cunctanti, dormienti in maximo rei publicae motu consuli? c prope annos legem Aeliam et Fufiam tenueramus, cccc iudicium notionemque censoriam. Quas leges ausus est non nemo improbus, potuit quidem nemo convellere, quam potestatem minuere, quo minus de moribus nostris quinto quoque anno iudicaretur, nemo tam effuse petulans conatus est, haec sunt, o carnifex! in prooemio sepulta consulatus tui. Per- 11
sequere continentis his funeribus dies. Pro Aurelio tribunali ne conivente quidem te, quod ipsum esset scelus, sed etiam hilarioribus oculis quam solitus eras intuente, dilectus servorum habebatur ab eo qui nihil sibi umquam nec facere nec pati turpe esse duxit. Arma in templo Castoris, o proditor templorum omnium! vidente te constituebantur ab eo latrone cui templum illud fuit te consule arx civium perditorum, receptaculum veterum Catilinae militum, castellum forensis latrocini, bustum legum omnium ac religionum. Erat non solum domus mea sed totum Palatium senatu, equitibus Romanis, civitate omni, Italia cuncta refertum, cum tu non modo ad eum—mitto enim domestica, quae negari possunt; haec commemoro quae sunt palam—non modo, inquam, ad eum cui primam comitiis tuis dederas

3 sis *om.* *M*μ 4 vero *om.* *M*μ 10 notionem *Manutius*: rationem *codd.* est *E*, *M mg.*, ϕϛ : esse *cett.* 14 prooemio *Madvig*: gremio *codd.* 15 continentes *Asconius*: connexos *codd.* 18 habebantur *Lag.* 9: *cod. S Asconii* eo] eo clodio *Ec*χ^1 19 esse *om. Asconius* dixit *Ee*, *Asconii codd. SM* 26 eum] Ciceronem *add. codd.*, *del. Wunder* 27 palam] palam facta *Halm* 28 dederas] desideras *E*

tabulam praerogativae, quem in senatu sententiam rogabas tertium, numquam aspirasti, sed omnibus consiliis quae ad me opprimendum parabantur non interfuisti solum verum etiam crudelissime praefuisti.

6 12 Mihi vero ipsi coram genero meo, propinquo tuo quae dicere ausus es? Egere sordidissime Gabinium, sine provincia stare non posse, spem habere a tribuno pl., si sua consilia cum illo coniunxisset, a senatu quidem desperasse; huius te cupiditati obsequi, sicuti ego fecissem in conlega meo; nihil esse quod praesidium consulum implorarem; sibi quemque consulere oportere. Atque haec dicere vix audeo; vereor ne qui sit qui istius insignem nequitiam frontis involutam integumentis nondum cernat; dicam tamen. Ipse certe agnoscet et cum aliquo dolore flagitio-
13 rum suorum recordabitur. Meministine, caenum, cum ad te quinta fere hora cum C. Pisone venissem, nescio quo e gurgustio te prodire involuto capite soleatum, et, cum isto ore foetido taeterrimam nobis popinam inhalasses, excusatione te uti valetudinis, quod diceres vinulentis te quibusdam medicaminibus solere curari? Quam nos causam cum accepissemus—quid enim facere poteramus?—paulisper stetimus in illo ganearum tuarum nidore atque fumo; unde tu nos cum improbissime respondendo, tum turpissime ru-
14 ctando eiecisti. Idem illo fere biduo productus in contionem ab eo cui sicam quandam praebebas consulatum tuum, cum esses interrogatus quid sentires de consulatu meo, gravis auctor, Calatinus credo aliquis aut Africanus aut Maximus

6 sordidissime *Madvig*: foris esse *codd.* 7 pl.] pl. clodio χ^1: pl. clodio antonio *Ee* sua *Ee*χ^1: tua *cett.* 8 coniunxeris (-it χ^1) sed a *codd.*: *corr. Halm* 16 quinta fere hora] hora .V., *Arusian. K.* vii. 491 17 te e gurgustio *Arusianus* 18 inhalasses] inhiasses *Mμ* 19 vinulentis *Mμς*, *Müller*: vinolentis *cett.* 23 respondendo *EcN*: responderes *cett.* eructando *codd.*: *corr. Lambinus* 25 sicam quandam *scripsi* (*cf. Sest.* 24, *Ascon.* 93. 14): sic aequatum *codd.*: inlaqueatum *Müller* 26 sentires ς: sentires eis *cett.*

et non Caesoninus Semiplacentinus Calventius, respondes
altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso
supercilio crudelitatem tibi non placere. Hic te ille homo 7
dignissimus tuis laudibus conlaudavit. Crudelitatis tu,
furcifer, senatum consul in contione condemnas? non
enim me qui senatui parui; nam relatio illa salutaris et
diligens fuerat consulis, animadversio quidem et iudicium
senatus. Quae cum reprehendis, ostendis qualis tu, si ita
forte accidisset, fueris illo tempore consul futurus. Stipendio
me hercule et frumento Catilinam esse putasses iuvandum.
Quid enim interfuit inter Catilinam et eum cui tu senatus
auctoritatem, salutem civitatis, totam rem publicam pro-
vinciae praemio vendidisti? Quae enim L. Catilinam 15
conantem consul prohibui, ea P. Clodium facientem con-
sules adiuverunt. Voluit ille senatum interficere, vos
sustulistis; leges incendere, vos abrogastis; interimere
patriam, vos adflixistis. Quid est vobis consulibus gestum
sine armis? Incendere illa coniuratorum manus voluit
urbem, vos eius domum quem propter urbs incensa non
est. Ac ne illi quidem, si habuissent vestri similem con-
sulem, de urbis incendio cogitassent; non enim se tectis
privare voluerunt, sed his stantibus nullum domicilium
sceleri suo fore putaverunt. Caedem illi civium, vos servi-
tutem expetistis. Hic vos etiam crudeliores; huic enim
populo ita fuerat ante vos consules libertas insita ut ei
mori potius quam servire praestaret. Illud vero geminum 16
consiliis Catilinae et Lentuli, quod me domo mea expulistis,
Cn. Pompeium domum suam compulistis. Neque enim
me stante et manente in urbis vigilia neque resistente Cn.

1 Caesoninus χ^1 : Censoninus *N* : cesonius *cett.* 3 ille *E c χ n* : *om. cett.* 7 fuerat] fuerat bona *E χ n* 15 volunt illi *N* 16 incendere] rescindere *Koch* interimere c^2k, *Naugerius* (2) : interire (vi terrere *c*) *codd.* 17 adflixistis *Luterbacher* : adiuvistis *codd.* (vos adiuvistis *del. Ernesti*) 24 hic] his *Manutius* 25 ut emori *codd.* : *corr. Halm*

Pompeio, omnium gentium victore, umquam se illi rem publicam delere posse duxerunt. A me quidem etiam poenas expetistis quibus coniuratorum manis mortuorum expiaretis ; omne odium inclusum nefariis sensibus impiorum in me profudistis. Quorum ego furori nisi cessissem, in Catilinae busto vobis ducibus mactatus essem. Quod autem maius indicium exspectatis nihil inter vos et Catilinam interfuisse quam quod eandem illam manum ex intermortuis Catilinae reliquiis concitastis, quod omnis undique perditos conlegistis, quod in me carcerem effudistis, quod coniuratos
8 armastis, quod eorum ferro ac furori meum corpus atque
17 omnium bonorum vitam obicere voluistis? Sed iam redeo ad praeclaram illam contionem tuam. Tu es ille, cui crudelitas displicet? qui, cum senatus luctum ac dolorem suum vestis mutatione declarandum censuisset, cum videres maerere rem publicam amplissimi ordinis luctu, o noster misericors! quid facis? Quod nulla in barbaria quisquam tyrannus. Omitto enim illud, consulem edicere ut senatus consulto ne obtemperetur, quo foedius nec fieri nec cogitari quicquam potest; ad misericordiam redeo eius cui nimis
18 videtur senatus in conservanda patria fuisse crudelis. Edicere est ausus cum illo suo pari, quem tamen omnibus vitiis superare cupiebat, ut senatus contra quam ipse censuisset ad vestitum rediret. Quis hoc fecit ulla in Scythia tyrannus ut eos quos luctu adficeret lugere non sineret? Maerorem relinquis, maeroris aufers insignia; eripis lacrimas non consolando sed minando. Quod si vestem non publico consilio patres conscripti, sed privato officio aut misericordia mutavissent, tamen id his non licere

3 manes *MsN*: mentes *cett.* (*M mg.*) 9 concitatis *E* 11 ac furori *Ee*: *om. cett.* 14 qui *ed. V*: cui *codd.* 16 maerorem rei p., amplissimi ordinis luctum *Madvig* 18 illum *T* senatus consulto *PEeχ* : senatus senatus consulto *cett.* 19 obtemperetur *P*: obtemperet *cett.* 24 fecit *Pς* : facit *cett.* 26 relinquis *Pφς* : non relinquis *cett.* 29 his *PEe* : iis *cett.*

per interdicta potestatis tuae crudelitatis erat non ferendae; cum vero id senatus frequens censuisset et omnes ordines reliqui iam ante fecissent, tu ex tenebricosa popina consul extractus cum illa saltatrice tonsa senatum populi Romani —
occasum atque interitum rei publicae lugere vetuisti. At 9
quaerebat etiam paulo ante de me quid suo mihi opus fuisset auxilio; cur non meis inimicis meis copiis restitissem. Quasi vero non modo ego, qui multis saepe auxilio fuerim, sed quisquam tam inops fuerit umquam qui isto non modo propugnatore tutiorem se sed advocato aut adstipulatore paratiorem fore putaret. Ego istius pecudis 19
ac putidae carnis consilio scilicet aut praesidio niti volebam, ab hoc eiecto cadavere quicquam mihi aut opis aut ornamenti expetebam. Consulem ego tum quaerebam, consulem inquam, non illum quidem quem in hoc maiali invenire non possem, qui tantam rei publicae causam gravitate et consilio suo tueretur, sed qui tamquam truncus atque stipes, si stetisset modo, posset sustinere tamen titulum consulatus. Cum enim esset omnis causa illa mea consularis et senatoria, auxilio mihi opus fuerat et consulis et senatus; quorum alterum etiam ad perniciem meam erat a vobis consulibus conversum, alterum rei publicae penitus ereptum. Ac tamen, si consilium exquiris meum, neque ego cessissem et me ipsa suo complexu patria tenuisset, si mihi cum illo bustuario gladiatore et tecum et cum conlega tuo decertandum fuisset. Alia enim causa praestantissimi viri, Q. Metelli, 20
fuit, quem ego civem meo iudicio cum deorum immortalium laude coniungo; qui C. illi Mario, fortissimo viro et consuli

1 potestatis *hic hab. PE, post* tuae *cett.* : *del. Madvig* tuae] tua *Madvig* 2 et omnes *P* : *om. cett.* 9 fuerim *P* : fuissem *cett.* 12 putridae *Eς* canis *Lag.* 9, *Faber* volebam niti *P* 14 expectabam *ωNς* quaerebam *P* : requirebam *cett.* 15 maiali *P, Isidorus Origg* ii. 30. 4 : animali *cett.* 20 consulis *Pc²k* : consulum *E* : coss. cos. ; *cett.* 24 cum clodio illo *Ecχ¹ς* 25 cum] cum gabinio *P*

et sextum consuli et eius invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit. Quod mihi igitur certamen esset huius modi? cum C. Mario scilicet aut cum aliquo pari, an cum altero barbato Epicuro, cum altero Catilinae lanternario consule? Neque hercule ego supercilium tuum neque conlegae tui cymbala fugi neque tam fui timidus ut, qui in maximis turbinibus ac fluctibus rei publicae navem gubernassem salvamque in portu conlocassem, frontis tuae nubeculam aut conlegae tui contaminatum spiritum per-
21 timescerem. Alios ego vidi ventos, alias prospexi animo procellas, aliis impendentibus tempestatibus non cessi sed bis unum me pro omnium salute obtuli. Itaque discessu tum meo omnes illi nefarii gladii de manibus crudelissimis exciderunt, cum quidem tu, o vaecors et amens! cum omnes boni abditi inclusique maererent, templa gemerent, tecta ipsa urbis lugerent, complexus es funestum illud animal ex nefariis stupris, ex civili cruore, ex omni scelerum importunitate conceptum atque eodem in templo, eodem loci vestigio et temporis arbitria non mei solum sed patriae funeris abstulisti.

10
22 Quid ego illorum dierum epulas, quid laetitiam et gratulationem tuam, quid cum tuis sordidissimis gregibus intemperantissimas perpotationes praedicem? Quis te illis diebus sobrium, quis agentem aliquid quod esset libero dignum, quis denique in publico vidit? cum conlegae tui domus cantu et cymbalis personaret, cumque ipse nudus in convivio

2 dixit *Ec* 4 barbato *cod. Pithoei* : barbaro *mei* Epicuro *n* : Epicureo *cett.* 5 consule *P* : quos (-od *Ec*) *cett.* ego hercule *P* 6 cymbala $PM^2\omega^2s\phi$: crotalia *cett.* 7 qui in *PEe* : qui *cett.* turbinibus] tempestatibus *Mart. Cap.* § 512 9 aut *P* : tum *cett.* : et *Mart. Cap.* 12 bis *Mommsen* : his *codd.* 15 templa gemerent *om. E* 16 ipsa urbis $PN\phi$: urbis ipsa *cett.* fun. illud *P* : illud fun. *cett.* 17 omni *P* : omnium *cett.* importunitate *P* : et flagitiorum impunitate *om.* impunitate *Ec* *add.* *cett.* 18 loci *Pi* : et loci *cett.* 21 dierum $PEc\phi\chi^1$: dicam *cett.* 22 intemperatissimas $M\mu S$

saltaret; in quo cum illum saltatorium versaret orbem, ne tum quidem fortunae rotam pertimescebat. Hic autem non tam concinnus helluo nec tam musicus iacebat in suorum Graecorum foetore et caeno; quod quidem istius in illis rei publicae luctibus quasi aliquod Lapitharum aut Centaurorum convivium ferebatur; in quo nemo potest dicere utrum iste plus biberit an vomuerit an effuderit. Tune etiam mentionem facies consulatus aut te fuisse 23
Romae consulem dicere audebis? Quid? tu in lictoribus et in toga praetexta esse consulatum putas? quae ornamenta etiam in Sex. Clodio te consule esse voluisti, his tu, Clodiane canis, insignibus consulatum declarari putas? Animo consulem esse oportet, consilio, fide, gravitate, vigilantia, cura, toto denique munere consulatus omni officio tuendo, maximeque, id quod vis nominis ipsa praescribit, rei publicae consulendo. An ego consulem esse putem qui senatum esse in re publica non putavit, et sine eo consilio consulem numerem, sine quo Romae ne reges quidem esse potuerunt? Etenim illa iam omitto. Cum servorum dilectus haberetur in foro, arma in templum Castoris luce et palam comportarentur, id autem templum sublato aditu revolsis gradibus a coniuratorum reliquiis atque a Catilinae praevaricatore quondam, tum ultore, armis teneretur, cum equites Romani relegarentur, viri boni lapidibus e foro pellerentur, senatui non solum iuvare rem publicam sed ne lugere quidem liceret, cum civis is quem hic ordo adsentiente Italia cunctis-

1 illum *P*: suum illum *Ecχ*: illum suum *cett.* ne tum quidem *hoc loco hab. P, post* in quo *cett.* 4 suorum *P, Vrsinus*: suo *cett.* et caeno *Cus.*: atque vino *cett.* (*P*) 5 aut] atque *Baiter* 6 convivium] convivium esset *Cus.* 8 tune *P*: tun M^2*os*: tum (tu ς) *cett.* consulatus *P*: consulatus tui *cett.* 9 dicere *om. Mμ* 10 et in toga *Garatoni*: in toga et *codd.* 11 his *Lambinus*: huius *codd.* Clodiane *Lag.* 12, *Lambinus*: Clodiani *cett.* 14–16 tuendo . . . consulendo. An (K. an *E. cf. Rab. perd.* 4) *Ec*: *om. cett.* 19 etenim] sed enim *Lehmann* 20 templum *Ec*: templo *cett.* luce et] luce 1 *det.*, *Garatoni* 21 adito *Mμχ* 24 relegarentur M^2ς: religarentur *cett.*

que gentibus conservatorem patriae iudicarat nullo iudicio, nulla lege, nullo more servitio atque armis pelleretur, non dicam auxilio vestro, quod vere licet dicere, sed certe silentio: tum Romae fuisse consules quisquam existimabit?
24 Qui latrones igitur, si quidem vos consules, qui praedones, qui hostes, qui proditores, qui tyranni nominabuntur?
11 Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna maiestas consulis; non capiunt angustiae pectoris tui, non recipit levitas ista, non egestas animi; non infirmitas ingeni sustinet, non insolentia rerum secundarum tantam personam, tam gravem, tam severam. Seplasia me hercule, ut dici audiebam, te ut primum aspexit, Campanum consulem repudiavit. Audierat Decios Magios et de Taurea illo Vibellio aliquid acceperat; in quibus si moderatio illa quae in nostris solet esse consulibus non fuit, at fuit pompa, fuit species, fuit incessus saltem Seplasia dignus et Capua.
25 Gabinium denique si vidissent duumvirum vestri illi unguentarii, citius agnovissent. Erant illi compti capilli et madentes cincinnorum fimbriae et fluentes purpurissataeque buccae, dignae Capua, sed illa vetere; nam haec quidem quae nunc est splendidissimorum hominum, fortissimorum virorum, optimorum civium mihique amicissimorum multitudine redundat. Quorum Capuae te praetextatum nemo aspexit qui non gemeret desiderio mei, cuius consilio cum universam rem publicam, tum illam ipsam urbem meminerant esse servatam. Me inaurata statua donarant, me patronum unum asciverant, a me se habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur, me et praesentem contra latrocinium tuum suis decretis legatisque defenderant et absentem

10 secundarum] sclarium *E*: salutarium *Koch* 11 ut dici audiebam *om. Asconius* 13 taureia *E* 14 Vibellio *c*: iubellio (in bello *Eχ*) *cett.* 15 at fuit *om. E* 17 duumvirum *codd.* (*cf. Rull.* ii. 93) 19 purpurissataeque *Halm*: pulsataeque *mei*: cerussataeque *i*, *Angelius* 21 hominum *om. E* 26 donarunt *Ec*, *Arusianus K.* vii. 463 27 se *om. Arusianus*

principe Cn. Pompeio referente et de corpore rei publicae tuorum scelerum tela revellente revocarant. An tum eras 26 consul cum in Palatio mea domus ardebat non casu aliquo sed ignibus iniectis instigante te? Ecquod in hac urbe maius umquam incendium fuit cui non consul subvenerit? At tu illo ipso tempore apud socrum tuam prope a meis aedibus, cuius domum ad meam domum exhauriendam patefeceras, sedebas non exstinctor sed auctor incendi et ardentis faces furiis Clodianis paene ipse consul ministrabas. An vero reliquo tempore consulem te quisquam duxit, 12 quisquam tibi paruit, quisquam in curiam venienti adsurrexit, quisquam consulenti respondendum putavit? Numerandus est ille annus denique in re publica, cum obmutuisset senatus, iudicia conticuissent, maererent boni, vis latrocini vestri tota urbe volitaret neque civis unus ex civitate sed ipsa civitas tuo et Gabini sceleri furorique cessisset?

Ac ne tum quidem emersisti, lutulente Caesonine, ex 27 miserrimis naturae tuae sordibus, cum experrecta tandem virtus clarissimi viri celeriter et verum amicum et optime meritum civem et suum pristinum morem requisivit; neque est ille vir passus in ea re publica quam ipse decorarat atque auxerat diutius vestrorum scelerum pestem morari, cum tamen ille, qualiscumque est, qui est ab uno te improbitate victus, Gabinius, conlegit ipse se vix, sed conlegit tamen, et contra suum Clodium primum simulate, deinde non libenter, ad extremum tamen pro Cn. Pompeio

2 revocarunt *codd.* : *corr. Lambinus* 4 et quod *codd.* : *corr. Manutius* 5 subveniret *Asconius* 6 prope . . . aedibus *om. Asconius* 7 meam domum] meam *Asconius* 10 dixit *codd.* : *corr. ed. V* 11 tibi paruit *i, ed. V* : disparuit (disperauit *N*) *codd.* 13 ommutuisset *Mμ* 18 ac ne *Ec, Asconius* : at ne *Mμπ* : anne *Σ* Caesonine *Manutius* : Ceso (Caesoni *c. Angelius*) *codd.* (Caesone *Asconii cod. S*, Ceso *codd. PM*) e *Asconius* 19 experrecta *c²k, Asconius* : experta *cett.* 20 clarissimi viri *om. Asconius* 25 Gabinius *del. Muretus*

vere vehementerque pugnavit. Quo quidem in spectaculo mira populi Romani aequitas erat. Vter eorum perisset, tamquam lanista in eius modi pari lucrum fieri putabat, 28 immortalem vero quaestum, si uterque cecidisset. Sed ille tamen agebat aliquid; tuebatur auctoritatem summi viri. Erat ipse sceleratus, erat gladiator, cum scelerato tamen et cum pari gladiatore pugnabat. Tu scilicet homo religiosus et sanctus foedus quod meo sanguine in pactione provinciarum iceras frangere noluisti. Caverat enim sibi ille sororius adulter ut, si tibi provinciam, si exercitum, si pecuniam ereptam ex rei publicae visceribus dedisset, omnium suorum scelerum socium te adiutoremque praeberes. Itaque in illo tumultu fracti fasces, ictus ipse, cotidie tela, lapides, fugae, deprehensus denique cum ferro ad senatum is quem ad Cn. Pompeium interimendum
13 conlocatum fuisse constabat. Ecquis audivit non modo
29 actionem aliquam aut relationem sed vocem omnino aut querelam tuam? Consulem tu te fuisse putas, cuius in imperio, qui rem publicam senatus auctoritate servarat, qui omnis omnium gentium partis tribus triumphis devinxerat, is se in publico, is denique in Italia tuto statuit esse non posse? An tum eratis consules cum, quacumque de re verbum facere coeperatis aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat ostendebatque nihil esse vos acturos, nisi prius de me rettulissetis? cum vos, quamquam foedere obstricti tenebamini, tamen cupere vos diceretis, sed lege 30 impediri. Quae lex privatis hominibus esse lex non videbatur, inusta per servos, incisa per vim, imposita per latrocinium, sublato senatu, pulsis e foro bonis omnibus,

1 vero *Mμ* 2 populi R. *Eeχ*[1] : rei p. *cett.* 9 ieceras *codd.* : *corr. Manutius* 12 omnium] omnium ut *Eeχ* 16 et quis *codd.* : *corr. Manutius* 18 tu te *χn* : tum te *cett.* : tune te *Wunder* 21–23 is denique in Italia *post* servarat *hab. codd.*, *post* publico *transtuli* (is domi se aut denique in Italia *post* servarat *Madvig*) 28 inusta] iusta 1 *del.* : iussa *Ernesti*

capta re publica, contra omnis leges nullo scripta more, hanc qui se metuere dicerent, consules non dicam animi hominum, sed fasti ulli ferre possunt? Nam si illam legem non putabatis, quae erat contra omnis leges indemnati civis atque integri capitis bonorumque tribunicia proscriptio, ac tamen obstricti pactione tenebamini, quis vos non modo consules sed liberos fuisse putet, quorum mens fuerit oppressa praemio, lingua astricta mercede? Sin illam vos soli legem putabatis, quisquam vos consules tunc fuisse aut nunc esse consularis putet, qui eius civitatis in qua in principum numero voltis esse non leges, non instituta, non mores, non iura noritis? An, cum pro- 31
ficiscebamini paludati in provincias vel emptas vel ereptas, consules vos quisquam putavit? Itaque, credo, si minus frequentia sua vestrum egressum ornando atque celebrando, at ominibus saltem bonis ut consules, non tristissimis ut hostes aut proditores prosequebantur.

Tune etiam, immanissimum ac foedissimum monstrum, 14
ausus es meum discessum illum testem sceleris et crudelitatis tuae *in* maledicti et contumeliae loco ponere? Quo quidem tempore cepi, patres conscripti, fructum immortalem vestri in me et amoris et iudici; qui non admurmuratione sed voce et clamore abiecti hominis ac semivivi furorem petulantiamque fregistis. Tu luctum senatus, tu 32
desiderium equestris ordinis, tu squalorem Italiae, tu curiae taciturnitatem annuam, tu silentium perpetuum iudiciorum ac fori, tu cetera illa in maledicti loco pones quae meus discessus rei publicae volnera inflixit? Qui si calamitosissimus fuisset, tamen misericordia dignior

2 consules] hos consules *E* 4 putabatis] putabam his *E* 5 ac *Wunder*: hac *codd.* 8 asstricta *E* 16 at] atque *E* ominibus c^2, *Beroaldus*: hominibus $\chi^1 k$: omnibus *cett.* 17 aut] ac *Halm* prosequebantur *Eφ, edd. VR*: persequebantur *cett.* 18 etiam] etiam, o *Cus.* 20 in *suppl. Halm* 23 ac *E*: et *cett.* semiviri *Lag.* 9, *Draeger* 28 inflixerit *Bake* 29 qui si *M mg.*, ς: quasi *cett.*

quam contumelia et cum gloria potius esse coniunctus quam cum probro putaretur, atque ille dolor meus dumtaxat, vestrum quidem scelus ac dedecus haberetur. Cum vero—forsitan hoc quod dicturus sum mirabile auditu esse videatur, sed certe id dicam quod sentio—cum tantis a vobis, patres conscripti, beneficiis adfectus sim tantisque honoribus, non modo illam calamitatem esse non duco sed, si quid mihi potest a re publica esse seiunctum, quod vix potest, privatim ad meum nomen augendum, optandam
33 duco mihi fuisse illam expetendamque fortunam. Atque ut tuum laetissimum diem cum tristissimo meo conferam, utrum tandem bono viro et sapienti optabilius putas sic exire e patria ut omnes sui cives salutem, incolumitatem, reditum precentur, quod mihi accidit, an, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes exsecrarentur, male precarentur, unam tibi illam viam et perpetuam esse vellent? Mihi me dius fidius in tanto omnium mortalium odio, iusto praesertim et debito, quaevis fuga quam ulla provincia esset optatior.

15 Sed perge porro. Nam si illud meum turbulentissimum tempus tuo tranquillissimo praestat, quid conferam reliqua
34 quae in te dedecoris plena fuerunt, in me dignitatis? Me Kalendis Ianuariis, qui dies post obitum occasumque nostrum rei publicae primus inluxit, frequentissimus senatus, concursu Italiae, referente clarissimo ac fortissimo viro, P. Lentulo, consentiente atque una voce revocavit. Me idem senatus exteris nationibus, me legatis magistratibusque

3 ac] aut *E* cum *VEe* : tum *cett.* 6 tantisque *V*, *Lag.* 9 : tantis *cett.* 7 dico $VE^{1}c^{1}$ 10 mihi fuisse illam *VEcχn* : illam mihi fuisse illam *M* : fuisse mihi illam *μς* 13 e *V* : a *cett.* sui] ei sui *mg. Lambini* 14 tibi] in provinciam *add.* V^{2} 18 quaevis *PV*, *M mg.* : eius *cett.* fuga *PV* : fuga potius *cett.* 21 tempus *P* : tempus profectionis *cett.* 24 vestrum $PVEc\chi^{1}$ 25 concursus *E* 26 consentiente *PV* : consentiente populo Rom. *cett.*

nostris auctoritate sua consularibusque litteris non, ut tu Insuber dicere ausus es, orbatum patria sed, ut senatus illo ipso tempore appellavit, civem servatoremque rei publicae commendavit. Ad meam unius hominis salutem senatus auxilium omnium civium cuncta ex Italia qui rem publicam salvam esse vellent consulis voce et litteris implorandum putavit. Mei capitis conservandi causa Romam uno tempore quasi signo dato Italia tota convenit. De mea salute P. Lentuli, praestantissimi viri atque optimi consulis, Cn. Pompei, clarissimi atque invictissimi civis, ceterorumque principum civitatis celeberrimae et gratissimae contiones fuerunt. De me senatus ita decrevit Cn. Pompeio 35
auctore et eius sententiae principe ut, si quis impedisset reditum meum, in hostium numero putaretur, eisque verbis ea de me senatus auctoritas declarata est ut nemini sit triumphus honorificentius quam mihi salus restitutioque perscripta. De me cum omnes magistratus promulgassent praeter unum praetorem, a quo non fuit postulandum, fratrem inimici mei, praeterque duos de lapide emptos tribunos, legem comitiis centuriatis tulit P. Lentulus consul de conlegae Q. Metelli sententia, quem mecum eadem res publica quae in tribunatu eius diiunxerat in consulatu virtute optimi ac iustissimi viri sapientiaque coniunxit. Quae lex quem ad modum accepta sit quid me attinet 36
dicere? Ex vobis audio nemini civi ullam quo minus adesset satis iustam excusationem esse visam; nullis comitiis umquam neque multitudinem hominum tantam

1 consularibusque *PV*: consularibus *cett.* 2 Insuber *Turnebus*: insuper (super V^1, semper V^2) *codd.* 3 servatoremque (*om.* que *P*) *PV*: conservatorem (-remque *e*) *cett.* 4 hominis *PV*: *om. cett.* 5 civium *om. V* 7 conservandi *P*: servandi *cett.* 9 consule *V mg.* (*m.* 2) 14 reputaretur *V* eisque *V*: iisque EM^2n: hisque *P*ς: usque $eM^1\mu\chi$ 15 ea de me] eadem *V* 17 praescripta *VN* 20 tribunos P.L.B. *V* 22 diiunxerat *i*: disiunxerat (diluxerat *P*) *cett.* 23 ac] atque *Halm* 24 recepta *P* 27 neque mult. *V*: nec mult. *cett.*

neque splendidiorem fuisse; hoc certe video, quod indicant tabulae publicae, vos rogatores, vos diribitores, vos custodes fuisse tabellarum, et, quod in honoribus vestrorum propinquorum non facitis vel aetatis excusatione vel honoris, id in salute mea nullo rogante vos vestra sponte fecistis.

16 Confer nunc, Epicure noster ex hara producte non
37 ex schola, confer, si audes, absentiam tuam cum mea. Obtinuisti provinciam consularem finibus eis quos lex cupiditatis tuae, non quos lex generi tui pepigerat. Nam lege Caesaris iustissima atque optima populi liberi plane et vere erant liberi, lege autem ea quam nemo legem praeter te et conlegam tuum putavit omnis erat tibi Achaia, Thessalia, Athenae, cuncta Graecia addicta; habebas exercitum tantum quantum tibi non senatus aut populus Romanus dederat, sed quantum tua libido conscripserat;
38 aerarium exhauseras. Quas res gessisti imperio, exercitu, provincia consulari? Quas res gesserit, quaero! Qui ut venit, statim—nondum commemoro rapinas, non exactas pecunias, non captas, non imperatas, non neces sociorum, non caedis hospitum, non perfidiam, non immanitatem, non scelera praedico; mox, si videbitur, ut cum fure, ut cum sacrilego, ut cum sicario disputabo; nunc meam spoliatam fortunam conferam cum florente fortuna imperatoris. Quis umquam provinciam cum exercitu obtinuit qui nullas ad senatum litteras miserit? tantam vero provinciam cum tanto exercitu, Macedoniam praesertim, quam tantae barbarorum gentes attingunt ut semper Macedonicis imperatoribus idem fines provinciae fuerint qui gladiorum

1 splendorem *N* 2 diribitores *V*: distributores *cett.* 3 tabellarum *codd. Lallemandi*: tabularum *mei* 6 nunc] te nunc *V* 11 erant *om. V* 16 imperio *V*: in imperio *cett.* 18 *post* statim *lacunam statuit Lagomarsini* non exactas *VEeφχ*[1]: nondum exactas *cett.* 20 caedes *V*: caedem *cett.* 22 sacrilego ut] sacrilego *Mμ* 26 quam tantae barb. gentes attingunt *V*: quae tantis barb. gentibus attingitur *cett.* 27 Macedonicis *VEeφχ*[1]*ς*: Macedonibus *cett.* 28 gladiatorum *MeN*

atque pilorum; ex qua aliquot praetorio imperio, consulari
quidem nemo rediit, qui incolumis fuerit, quin triumpharit!
Est hoc novum; multo illud magis. Appellatus est hic
volturius illius provinciae, si dis placet, imperator. Ne tum 17
quidem, Paule noster, tabellas Romam cum laurea mittere 39
audebas? 'Misi,' inquit. Quis umquam recitavit, quis ut
recitarentur postulavit? Nihil enim mea iam refert, utrum
tu conscientia oppressus scelerum tuorum nihil umquam
ausus sis scribere ad eum ordinem quem despexeras, quem
adflixeras, quem deleveras, an amici tui tabellas abdiderint
idemque silentio suo temeritatem atque audaciam tuam
condemnarint; atque haud scio an malim te videri nullo
pudore fuisse in litteris mittendis, at amicos tuos plus habuisse
et pudoris et consili, quam aut te videri pudentiorem fuisse
quam soles, aut tuum factum non esse condemnatum
iudicio amicorum. Quod si non tuis nefariis in hunc 40
ordinem contumeliis in perpetuum tibi curiam praeclusisses,
quid tandem erat actum aut gestum in tua provincia de quo
ad senatum cum gratulatione aliqua scribi abs te oporteret?
vexatio Macedoniae, an oppidorum turpis amissio, an
sociorum direptio, an agrorum depopulatio, an munitio
Thessalonicae, an obsessio militaris viae, an exercitus
nostri interitus ferro, fame, frigore, pestilentia? Tu vero
qui ad senatum nihil scripseris, ut in urbe nequior inventus
es quam Gabinius, sic in provincia paulo tamen quam ille
demissior. Nam ille gurges atque helluo natus abdomini 41
suo non laudi et gloriae, cum equites Romanos in provincia,
cum publicanos nobiscum et voluntate et dignitate coniunctos omnis fortunis, multos fama vitaque privasset, cum

1 consularis *MμN* 2 redit *V* qui] quin *V* quin *V*: qui non *cett.* 5 tabellas *Asconius*: tabulas *codd.* cum laurea Romam *Asconius* 7 mea iam *V*: iam mea *cett.* 10 tabellas *V*: tabulas *cett.* 13 at *scripsi*: an *codd.*: et *Lambinus*: *del. Graevius* habuisse et] habuisset V^1: habuisse V^2 18 tua *V*: illa *cett.* 24 es inventus *E* 27 et *V*: atque *cett.*

egisset aliud nihil illo exercitu nisi ut urbis depopularetur, agros vastaret, exhauriret domos, ausus est—quid enim ille non audeat?—a senatu supplicationem per litteras postulare.
18 O di immortales! tune etiam atque adeo vos, geminae voragines scopulique rei publicae, vos meam fortunam deprimitis, vestram extollitis, cum de me ea senatus consulta absente facta sint, eae contiones habitae, is motus fuerit municipiorum et coloniarum omnium, ea decreta publicanorum, ea conlegiorum, ea denique generum ordinumque omnium quae non modo ego optare numquam auderem sed cogitare non possem, vos autem sempiternas
42 foedissimae turpitudinis notas subieritis? An ego, si te et Gabinium cruci suffixos viderem, maiore adficerer laetitia ex corporis vestri laceratione quam adficior ex famae? Nullum est supplicium putandum quo adfici casu aliquo etiam boni viri fortesque possunt. Atque hoc quidem etiam isti tui dicunt voluptarii Graeci: quos utinam ita audires ut erant audiendi; numquam te in tot flagitia ingurgitasses. Verum audis in praesepibus, audis in stupris, audis in cibo et vino. Sed dicunt isti ipsi qui mala dolore, bona voluptate definiunt, sapientem, etiam si in Phalaridis tauro inclusus succensis ignibus torreatur, dicturum tamen suave illud esse seque ne tantulum quidem commoveri. Tantam virtutis vim esse voluerunt ut non
43 posset esse umquam vir bonus non beatus. Quae est igitur poena, quod supplicium? Id mea sententia quod accidere nemini potest nisi nocenti, suscepta fraus, impedita

1 illo V: in illo *cett.* 2 ille non V: non ille *cett.* 3 audeat V: auderet *cett.* 4 tune V, *Lag.* 9: tunc (*del.* c^2) *cett.* 7 sint Vc: sunt *cett.* 8 ea decreta] decreta V^1 10 non modo ego $VEe\chi^1$: ego non modo *cett.* 14 famae V: fama $Ee\chi^1$: infamia *cett.* 15 aliquo quo *Ee* 16 viri $VEe\omega^1$: *om. cett.* 20 et V: et in *cett.* 22 inclusus *om. Charisius K.* i. 130 23 dicturum *post* sapientem *hab. Charisius* seque V: seseque *cett.* 24 vim esse V: esse vim *cett.* 25 esse umquam $V\chi^1$: umquam esse *cett.*

et oppressa mens, bonorum odium, nota inusta senatus, amissio dignitatis. Nec mihi ille M. Regulus quem 19
Carthaginienses resectis palpebris inligatum in machina vigilando necaverunt supplicio videtur adfectus, nec C. Marius quem Italia servata ab illo demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem expulsum et naufragum vidit. Fortunae enim ista tela sunt non culpae; supplicium autem est poena peccati. Neque vero ego, si umquam vobis mala precarer, quod saepe feci, in quo di immortales meas preces audiverunt, morbum aut mortem aut cruciatum precarer. Thyestea est ista exsecratio poetae volgi animos non sapientium moventis, ut tu 'naufragio expulsus uspiam

saxis fixus asperis, evisceratus
latere penderes,'

ut ait ille,

'saxa spargens tabo, sanie et sanguine atro.'

Non ferrem omnino moleste, si ita accidisset; sed id tamen 44
esset humanum. M. Marcellus, qui ter consul fuit, summa virtute, pietate, gloria militari, periit in mari; qui tamen ob virtutem in gloria et laude vivit. In fortuna quadam est illa mors non in poena putanda. Quae est igitur poena, quod supplicium, quae saxa, quae cruces? Esse duos duces in provinciis populi Romani, habere exercitus, appellari imperatores; horum alterum sic fuisse infrenatum conscientia scelerum et fraudum suarum ut ex ea provincia

1 mens *V*: mens conscientia *cett.* bonorum *V*: bonorum omnium *cett.* inusta *Faernus*: iusta *V*: iussu *Ee*: iusti *cett.* 10 audierunt *V* 11 est ista exsecratio *V*: ista exsecratio est *cett.* 15 pendens *Ennius* 17 et *V*: *om. cett.* 19 M. *om.* V^{1}, *codd. Asconii* 20 perit *VEe*, *codd. Asconii* 21 in gloria et laude (*om.* in *Asconius*) *V*, *Asconius*: gloriae laude *cett.* 22 non in $VEe\omega^{1}\psi k$: non *cett.* 23 esse *V*: ecce *cett.* duo $Ee\chi^{1}$ 25 infrenatum *V*: infirmatum *cett.* 26 fraudium $M\mu$ ut ea ex $Ee\phi$

quae fuerit ex omnibus una maxime triumphalis nullam sit ad senatum litteram mittere ausus. Ex qua provincia modo vir omni dignitate ornatissimus, L. Torquatus, magnis rebus gestis me referente ab senatu imperator est appellatus, unde his paucis annis Cn. Dolabellae, C. Curionis, M. Luculli iustissimos triumphos vidimus, ex ea te imperatore nuntius ad senatum adlatus est nullus; ab altero adlatae litterae,
45 recitatae, relatum ad senatum. Di immortales! idne ego optarem ut inimicus meus ea qua nemo umquam ignominia notaretur, ut senatus is qui in eam iam benignitatis consuetudinem venit ut eos qui bene rem publicam gesserint novis honoribus adficiat et numero dierum et genere verborum, huius unius litteris nuntiantibus non crederet, postu-
20 lantibus denegaret? His ego rebus pascor, his delector, his perfruor, quod de vobis hic ordo opinatur non secus ac de acerrimis hostibus, quod vos equites Romani, quod ceteri ordines, quod cuncta civitas odit, quod nemo bonus, nemo denique civis est, qui modo se civem esse meminerit, qui vos non oculis fugiat, auribus respuat, animo aspernetur, recordatione denique ipsa consulatus vestri perhor-
46 rescat. Haec ego semper de vobis expetivi, haec optavi, haec precatus sum; plura etiam acciderunt quam vellem; nam ut amitteretis exercitum, numquam me hercule optavi. Illud etiam accidit praeter optatum meum, sed valde ex voluntate. Mihi enim numquam venerat in mentem furorem et insaniam optare vobis in quam incidistis. Atqui fuit optandum. Me tamen fugerat deorum immortalium

1 fuerit ex] fuerit *V* nullam . . . litteram *V*: nullas . . . litteras *cett.* 4 ab senatu *Manutius*: absens *codd.* est *V*: sit (*om. Ee*) *cett.* 6 ex ea te] et ex ea *Ee*: ex ea a te *Bake* 7 litterae *om.* *V*[1] 8 relatae *E* 9 optaram *Garatoni* 10 iam *om.* *V* 11 gesserunt *φ*, *edd. VR* 16 de acerrimis *V*: deterrimis *Ee* *Lagg.* 7, 13: de deterrimis *Mμ*: de (*om.* de ς) teterrimis *cett.*, *edd. VR* 20 recordationem . . . ipsam *Eeχ*[1] 23 me *om.* *V* 25 numquam *V*: *om. cett.* veniret *VEeχ* 27 me] nec me *Bake*

has esse in impios et consceleratos poenas certissimas.
Nolite enim ita putare, patres conscripti, ut in scaena
videtis, homines consceleratos impulsu deorum terreri furia-
libus taedis ardentibus; sua quemque fraus, suum facinus,
suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat;
hae sunt impiorum furiae, hae flammae, hae faces. Ego 47
te non vaecordem, non furiosum, non mente captum, non
tragico illo Oreste aut Athamante dementiorem putem, qui
sis ausus primum facere—nam id est caput—deinde paulo
ante Torquato, sanctissimo et gravissimo viro, premente
confiteri te provinciam Macedoniam, in quam tantum
exercitum transportasses, sine ullo milite reliquisse? Mitto
de amissa maxima parte exercitus; sit hoc infelicitatis tuae:
dimittendi vero exercitus quam potes adferre causam?
quam potestatem habuisti, quam legem, quod senatus
consultum, quod ius, quod exemplum? Quid est aliud
furere? non cognoscere homines, non cognoscere leges,
non senatum, non civitatem? Cruentare corpus suum leve
est; maior haec est vitae, famae, salutis suae volneratio.
Si familiam tuam dimisisses, quod ad neminem nisi ad ip- 48
sum te pertineret, amici te constringendum putarent; prae-
sidium tu rei publicae, custodiam provinciae iniussu populi
Romani senatusque dimisisses, si tuae mentis compos fuisses?
Ecce tibi alter effusa iam maxima praeda quam ex fortunis **21**
publicanorum, quam ex agris urbibusque sociorum ex-
hauserat, cum partim eius praedae profundae libidines
devorassent, partim nova quaedam et inaudita luxuries,
partim etiam in illis locis ubi omnia diripuit emptiones ad

1 certissimas *V*: constitutas *add. cett.* 2 ita *V*: *om. cett.* 3 furialibus *V*: furiarum *cett.* 10 sanctissimo et gravissimo *V*: gravissimo et sanctissimo *cett.* premente] praesente *V* 17 furere] quam *add. M mg.*: nisi *add. N* 18 leve est *V*: *om. cett.* 21 amici te *PV*: amici te tui *cett.* 22 rei p. *V*: populi R. *cett.* 23 Romani *PV*: *om. cett.* 25 quam ex agris *P*: ex agris *cett.* 26 partem *V* praedae *PV*: praedam *cett.* 28 emptiones *P*: partim permutationes (mut- V^2) *add. cett.* (V^2 *in lac.*)

hunc Tusculani montem exstruendum; cum iam egeret, cum illa eius intermissa intolerabilis aedificatio constitisset, se ipsum, fascis suos, exercitum populi Romani, numen interdictumque deorum immortalium, responsa sacerdotum, auctoritatem senatus, iussa populi Romani,
49 nomen ac dignitatem imperi regi Aegyptio vendidit. Cum finis provinciae tantos haberet quantos voluerat, quantos optarat, quantos pretio mei capitis periculoque emerat, eis se tenere non potuit; exercitum eduxit ex Syria. Qui licuit extra provinciam? Praebuit se mercennarium comitem regi Alexandrino. Quid hoc turpius? In Aegyptum venit, signa contulit cum Alexandrinis. Quando hoc bellum aut hic ordo aut populus susceperat? Cepit Alexandream. Quid aliud exspectamus a furore eius nisi
50 ut ad senatum tantis de rebus gestis litteras mittat? Hic si mentis esset suae, nisi poenas patriae disque immortalibus eas quae gravissimae sunt furore atque insania penderet, ausus esset — mitto exire de provincia, educere exercitum, bellum sua sponte gerere, in regnum iniussu populi Romani aut senatus accedere, quae cum plurimae leges veteres, tum lex Cornelia maiestatis, Iulia de pecuniis repetundis planissime vetat? Sed haec omitto; ille si non acerrime fureret, auderet, quam provinciam P. Lentulus, amicissimus huic ordini, cum et auctoritate senatus et sorte haberet, interposita religione sine ulla dubitatione deposuisset, eam sibi adsciscere, cum, etiam si religio non impediret, mos maiorum tamen et exempla et gravissimae legum poenae vetarent?

1 Tusculani (-culani *in lac. ante* 5 *litt. spatium add.* V^2) *PV*: Tusculam in montem *Ee*: Tusculanum *cett.*: *fort.* Tusculi immanem cum iam egeret *PV*: *om. cett.* 2 cui illa *V* intermissa *PVς*: inmissa (immensa et *N*) *cett.* 3 Romani *Pς*: *om. cett.* 8 optarat *P*: optaverat *cett.* pretio mei cap. *PV*: mei cap. pretio *cett.* periculoque *om. V* 10 praebuit se *P*: praebuisse *V*: tribuit se *cett.* 11 Alexandrino *PV*χ^1*ς*: Alexandro *cett.* 14 Alexandriam *codd.* 20 Romani *P*: *om. cett.* aut] ac *V* 21 maiestatis Cornelia *P* 22 vetat *PV*: vetant *cett.* 24 cum et] cum ex *V* 26 sibi] sibi cum *N*

Et quoniam fortunarum contentionem facere coepimus, **22** de reditu Gabini omittamus, quem, etsi sibi ipse praecidit, 51 ego tamen os ut videam hominis exspecto; tuum, si placet, reditum cum meo conferamus. Ac meus quidem is fuit ut a Brundisio usque Romam agmen perpetuum totius Italiae viderit. Neque enim regio ulla fuit nec municipium neque praefectura aut colonia ex qua non ad me publice venerint gratulatum. Quid dicam adventus meos, quid effusiones hominum ex oppidis, quid concursus ex agris patrum familias cum coniugibus ac liberis, quid eos dies qui quasi deorum immortalium festi atque sollemnes apud omnis sunt adventu meo redituque celebrati? Vnus ille 52 dies mihi quidem immortalitatis instar fuit quo in patriam redii, cum senatum egressum vidi populumque Romanum universum, cum mihi ipsa Roma prope convolsa sedibus suis ad complectendum conservatorem suum progredi visa est. Quae me ita accepit ut non modo omnium generum, aetatum, ordinum omnes viri ac mulieres omnis fortunae ac loci, sed etiam moenia ipsa viderentur et tecta urbis ac templa laetari. Me consequentibus diebus in ea ipsa domo qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, pontifices, consules, patres conscripti conlocaverunt mihique, quod ante me nemini, pecunia publica aedificandam domum censuerunt.

Habes reditum meum. Confer nunc vicissim tuum, 53 quando quidem amisso exercitu nihil incolume domum praeter os illud tuum pristinum rettulisti. Qui primum

1 et *V*: sed *cett.* 5 a] e *V* 6 viderit *V*: viderem *cett.*: viderim *Garatoni* ulla fuit nec *V*: fuit ulla neque *cett.* 7 ad me publice *V*: publice ad me *cett.* 9 concursus *V*: concursum occurs. *N*) *cett.* 11 apud omnis *om.* *Mμ* 14 cum *V*: quo *cett.* Romanum *om.* *V* 16 progredi *V*: procedere *cett.* 17 quae me] me Roma *Cus.* 21 quam expilaras *om.* *Asconius* 22 collocarunt *Asconius* 23 ante me] antea *Asconius* pecuniam publicam ad aedific. *codd. Asconii* 27 tuum pristinum *Vφ*: pristinum tuum *cett.*

qua veneris cum laureatis tuis lictoribus quis scit? Quos tu Maeandros, dum omnis solitudines persequeris, quae deverticula flexionesque quaesisti? quod te municipium vidit, quis amicus invitavit, quis hospes aspexit? Nonne tibi nox erat pro die, solitudo pro frequentia, caupona pro oppido, non ut redire ex Macedonia nobilis imperator sed

23 ut mortuus infamis referri videretur? Romam vero ipsam, o familiae non dicam Calpurniae sed Calventiae, neque huius urbis sed Placentini municipi, neque paterni generis sed bracatae cognationis dedecus! quem ad modum ingressus es? quis tibi non dicam horum aut civium cete-

54 rorum sed tuorum legatorum obviam venit? Mecum enim L. Flaccus, vir tua legatione indignissimus atque eis consiliis quibus mecum in consulatu meo coniunctus fuit ad conservandam rem publicam dignior, mecum fuit tum cum te quidam non longe a porta cum lictoribus errantem visum esse narraret; scio item virum fortem in primis, belli ac rei militaris peritum, familiarem meum, Q. Marcium, quorum tu legatorum opera in proelio imperator appellatus eras cum longe afuisses, adventu isto tuo domi

55 fuisse otiosum. Sed quid ego enumero qui tibi obviam non venerint? quin dico venisse paene neminem ne de officiosissima quidem natione candidatorum, cum volgo essent et illo ipso et multis ante diebus admoniti et rogati? Togulae lictoribus ad portam praesto fuerunt; quibus illi acceptis sagula reiecerunt, catervam imperatori suo novam praebuerunt. Sic iste a tanto exercitu tantae provinciae triennio post Macedonicus imperator in urbem se intulit ut

1 quis *V*: qui *cett.* 2 quae *om. V* 5 die *V*: die non *cett.* 7 efferri *M*[2] ipsam *Arusian. K.* vii. 483: foedavit (*om.* foedavit *V*) adventus tuus *add. codd.* 8 o *om.* *V*[1] 10 ingressus es *Arusian.*: venisti *codd.* 12 enim *V*: enim tum *cett.* 17 narraret *V*: narrabat *cett.* 19 opera in *V*: *om. cett.* 20 longe afuisses *V*: non longe abfuisses (aff- *cχ*) *cett.* 22 quin *Jeep*: cui *V*: qui *cett.* 24 et ipso illo *V* admoniti . . . lictoribus *om. V* 26 catervam *V*: et catervam *cett.* 27 a *V*: *om. cett.* tantae provinciae *V*: tanta provincia *cett.*

nullius negotiatoris obscurissimi reditus umquam fuerit
desertior. In quo me tamen, qui esset paratus ad se de-
fendendum, reprehendit. Cum ego eum Caelimontana in-
troisse dixissem, sponsione me ni Esquilina introisset homo
promptus lacessivit; quasi vero id aut ego scire debuerim
aut vestrum quisquam audierit aut ad rem pertineat qua
tu porta introieris, modo ne triumphali, quae porta Mace-
donicis semper *pro* consulibus ante te patuit; tu inventus
es qui consulari imperio praeditus ex Macedonia non
triumphares.

At audistis, patres conscripti, philosophi vocem. Negavit 24 56
se triumphi cupidum umquam fuisse. O scelus, o pestis,
o labes! Cum exstinguebas senatum, vendebas auctori-
tatem huius ordinis, addicebas tribuno pl. consulatum tuum,
rem publicam evertebas, prodebas caput et salutem meam
una mercede provinciae, si triumphum non cupiebas, cuius
tandem te rei cupiditate arsisse defendes? Saepe enim
vidi qui et mihi et ceteris cupidiores provinciae viderentur
triumphi nomine tegere atque celare cupiditatem suam.
Hoc D. Silanus consul in hoc ordine, hoc meus etiam con-
lega dicebat. Neque enim quisquam potest exercitum
cupere aperteque petere, ut non praetexat cupiditatem
triumphi. Quod si te senatus populusque Romanus aut 57
non appetentem aut etiam recusantem bellum suscipere,
exercitum ducere coegisset, tamen erat angusti animi atque
demissi iusti triumphi honorem dignitatemque contemnere.
Nam ut levitatis est inanem aucupari rumorem et omnis

3 cum *V*: *om. cett.* Caelimontana *V*: porta *add. cett.* 4 sponsione me ni *V*: responsione me menia *cett.* introisset *V*: introisse *cett.* 5 promptus *V*: promptissimus *cett.* 6 quisquam *V*: quispiam *cett.* 8 pro *suppl. Naugerius* (2) 16 una *om.* *V*^{1} 17 te rei *V*: rei te *cett.* 19 celare *V*: velare *cett.* 20 hoc dicebat *ex* -am Silanus *V*: hoc modo decimus sylanus (sil- *E*) *cett.*: *corr. Garatoni* 21 potest quisquam *V* 23 senatus P. R. aut *V* 26 demissi *VEnς*: dimissi *cett.* iusti *V*: iussi *Ec*: *om. cett.* dignitatemque *V*: atque dignitatem *cett.* 27 et *V*: ut *cett.*

umbras etiam falsae gloriae consectari, sic est animi lucem splendoremque fugientis iustam gloriam, qui est fructus verae virtutis honestissimus, repudiare. Cum vero non modo non postulante atque cogente sed invito atque oppresso senatu, non modo nullo populi Romani studio sed nullo ferente suffragium libero, provincia tibi ista manupretium fuerit eversae per te et perditae civitatis, cumque omnium tuorum scelerum haec pactio exstiterit ut, si tu totam rem publicam nefariis latronibus tradidisses, Macedonia tibi ob eam rem quibus tu velles finibus traderetur: cum exhauriebas aerarium, cum orbabas Italiam iuventute, cum mare vastissimum hieme transibas, si triumphum contemnebas, quae te, praedo amentissime, nisi praedae ac
58 rapinarum cupiditas tam caeca rapiebat? Non est integrum Cn. Pompeio consilio iam uti tuo; erravit enim; non gustarat istam tuam philosophiam; ter iam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui. Quid est quod confecto per te formidolosissimo bello coronam illam lauream tibi tanto opere decerni volueris a senatu? P. Servili, Q. Metelle, C. Curio, L. Afrani, cur hunc non audistis tam doctum hominem, tam eruditum, prius quam in istum errorem induceremini? C. ipsi Pomptino, necessario meo, iam non est integrum; religionibus enim susceptis impeditur. O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Calatinos, Scipiones, Marcellos, Maximos! o amentem Paulum, rusticum Marium, nullius consili patres horum amborum consulum, qui triumpharint!

1 est animi *Lambinus*: est levis animi (-is *V*) *V*, *Cus.*: levis est animi (-us *N*) *cett.* 6 suffragia V^2 7 eversae *V*: non eversae *cett.* et *V*: sed *cett.* 8 tu *om. V* 10 velles finibus *V*: finibus velles *cett.* traderetur *Faernus*: utraderetur (ut trad. *sup. lin. m.* 1 *V*): redderetur *cett.* 12 transiebas VM^1 13 praedae *V*: praeda *cett.* 18 per te *VEe*: *om. cett.* 19 tanto opere *V*: tantopere *cett.* 20 C. *om.* V^1 luci afrane *V*: P. africani *cett.* hunc non *V*: non hunc *cett.* 22 Pomptino *V*: Pontino *cett.* 24 o *om. V* 26 horum] istorum *N* 27 triumpharint VM^1: triumpharunt (-rat *e*) *cett.*, *Asconius*

Sed quoniam praeterita mutare non possumus, quid 25 59 cessat hic homullus, ex argilla et luto fictus Epicurus, dare haec praeclara praecepta sapientiae clarissimo et summo imperatori genero suo? Fertur ille vir, mihi crede, gloria; flagrat, ardet cupiditate iusti et magni triumphi. Non didicit eadem ista quae tu. Mitte ad eum libellum et, si iam ipse coram congredi poteris, meditare quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimas atque restinguas. Valebis apud hominem volitantem gloriae cupiditate vir moderatus et constans, apud indoctum eruditus, apud generum socer. Dices enim, ut es homo factus ad persuadendum, concinnus, perfectus, politus ex schola: 'quid est, Caesar, quod te supplicationes totiens iam decretae tot dierum tanto opere delectent? in quibus homines errore ducuntur, quas di neglegunt; qui, ut noster divinus ille dixit Epicurus, neque propitii cuiquam esse solent neque irati.' Non facies fidem scilicet, cum haec disputabis; tibi enim et esse et fuisse videbit iratos. Vertes te ad alteram 60 scholam; disseres de triumpho: 'quid tandem habet iste currus, quid vincti ante currum duces, quid simulacra oppidorum, quid aurum, quid argentum, quid legati in equis et tribuni, quid clamor militum, quid tota illa pompa? Inania sunt ista, mihi crede, delectamenta paene puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle. Quibus ex rebus nihil est quod solidum tenere, nihil quod referre ad voluptatem corporis possis. Quin tu me vides qui, ex qua pro- 61 vincia T. Flamininus, L. Paulus, Q. Metellus, T. Didius,

2 humillus *V* factus $V\phi^1$ Epicurus $V\chi$: Epicureus *cett.* : *del. Müller* 3 praeclara $V\phi\varsigma$: paratae clara $E c\chi^1$: paratae *cett.* 6 et si iam *V* : sed iam si *cett.* 11 factus V^1, *A. Augustinus* : facetus *cett. Cus.* 13 iam *V* : *om. cett.* 14 delectent *V* : delectant *cett.* 15 divinus ille *V* : ille divinus *cett.* 18 videbit iratos *V* : deos videbis iratos *cett.* 19 iste] iste triumphalis *Cus.* 24 ex] ex e *V* 26 corporis *om. N* tu] tum *V* 27 T. *om.* V^1 flaminius *codd.* : *corr. Manutius*

innumerabiles alii levitate et cupiditate commoti triumpharunt, ex ea sic redii ut ad portam Esquilinam Macedonicam lauream conculcarim, ipse cum hominibus quindecim male vestitis ad portam Caelimontanam sitiens pervenerim; quo in loco mihi libertus praeclaro imperatori domum ex hac die biduo ante conduxerat; quae vacua si non fuisset, in campo Martio mihi tabernaculum conlocassem. Nummus interea mihi, Caesar, neglectis ferculis triumphalibus domi manet et manebit. Rationes ad aerarium continuo, sicut tua lex iubebat, detuli, neque alia ulla in re legi tuae parui. Quas rationes si cognoris, intelleges nemini plus quam mihi litteras profuisse. Ita enim sunt perscriptae scite et litterate ut scriba ad aerarium qui eas rettulit perscriptis rationibus secum ipse caput sinistra manu perfricans commurmuratus sit:

'ratio quidem hercle apparet, argentum οἴχεται.'

Hac tu oratione non dubito quin illum iam escendentem in currum revocare possis.

26 62 O tenebrae, o lutum, o sordes, o paterni generis oblite, materni vix memor! ita nescio quid istuc fractum, humile, demissum, sordidum, inferius etiam est quam ut Mediolanensi praecone, avo tuo, dignum esse videatur. L. Crassus, homo sapientissimus nostrae civitatis, specillis prope scrutatus est Alpis ut, ubi hostis non erat, ibi triumphi causam aliquam quaereret; eadem cupiditate vir summo ingenio praeditus, C. Cotta, nullo certo hoste flagravit. Eorum neuter triumphavit, quod alteri illum honorem conlega, alteri

1 levitate et *V*: levi *cett.* 3 male] a male *V*: ac male *Halm* 7 marciali *V* 8 mi *P* ferculis *PV*: vehiculis *cett.* 9 continuo . . . iubebat detuli *V*: retuli continuo . . . iubebat *cett.* (*P*) 16 *οἴχεται Naugerius* (1): oechetç *V*, *et corr. in* ω: et doctum te thece (chere ως϶) *cett.* (*deficit P*) 17 tua *V* iam *om. PN* escendentem *P*: ascendentem *cett.* 18 revocare possis *PV*: possis revocare *cett.* 19 o sordes] sordes *P* 20 o materni *P* istud *V* 23 specillis *Madvig*: pecullis (-ulis V^2) *V*: speculis χ: spiculis *cett.* 26 C. *om. codd. Asconii* 27 quod] quorum *V*

mors peremit. Inrisa est abs te paulo ante M. Pisonis cupiditas triumphandi, a qua te longe dixisti abhorrere. Qui etiam si minus magnum bellum gesserat, ut abs te dictum est, tamen istum honorem contemnendum non putavit. Tu eruditior quam Piso, prudentior quam Cotta, abundantior consilio, ingenio, sapientia quam Crassus, ea contemnis quae illi 'idiotae,' ut tu appellas, praeclara duxerunt. Quos si reprehendis quod cupidi coronae laureae 63
fuerint, cum bella aut parva aut nulla gessissent, tu tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis minime fructum laborum tuorum, praemia periculorum, virtutis insignia contemnere debuisti. Neque vero contempsisti, sis licet Themista sapientior, sed os tuum ferreum senatus convicio verberari noluisti.

Iam vides—quoniam quidem ita mihimet fui inimicus ut me tecum compararem—et digressum meum et absentiam et reditum ita longe tuo praestitisse ut mihi illa omnia immortalem gloriam dederint, tibi sempiternam turpitudinem inflixerint. Num etiam in hac cotidiana adsidua 64
urbanaque vita splendorem tuum, gratiam, celebritatem domesticam, operam forensem, consilium, auxilium, auctoritatem, sententiam senatoriam nobis aut, ut verius dicam, cuiquam es infimo ac despicatissimo antelaturus? Age, sena- **27**
tus odit te—quod eum tu facere iure concedis—adflictorem ac perditorem non modo dignitatis et auctoritatis sed omnino ordinis ac nominis sui; videre equites Romani non possunt,

1 peremit *V*, *cod. S Asconii*: praeripuit *P*: ademit *cett.* a te *Asconius* 3–4 ut . . . est *om. Asconius* 4 contemnendum] omittendum *Asconius* 5 prudentior] doctior *N* 6 ea *om.* *V* 8 quos si *Vc*: quod si *cett.* 9 fuerunt *V* 12 sis *PVM*[2]: *om. cett.* 13 sed *PVM*[2]: si *cett.* 14 verberari *PVEe*: verberare *cett.* 15 quoniam *PVEcφc*[1]: quando *cett.* mihimet] met mihi *V*: egomet mihi *Garatoni* 19 num *PV*: nunc *cett.* assidua *PVN*: assiduaque *cett.* 22 ut *P*[2]*V*: *om. cett.* 23 es *om.* *V* infimo *PV*: infirmissimo *cett.* desperatissimo (despectissimo *c*[2]*k*) *codd.*: *corr. Lambinus* sis antelaturus *V* 25 ac *VE*: et *cett.*

quo ex ordine vir praestantissimus et ornatissimus, L. Aelius, est te consule relegatus; plebs Romana perditum cupit, in cuius tu infamiam ea quae per latrones et per servos de me egeras contulisti; Italia cuncta exsecratur, cuius idem tu
65 superbissime decreta et preces repudiasti. Fac huius odi tanti ac tam universi periculum, si audes. Instant post hominum memoriam apparatissimi magnificentissimique ludi, quales non modo numquam fuerunt, sed ne quo modo fieri quidem posthac possint possum ullo pacto suspicari. Da te populo, committe ludis. Sibilum metuis? Vbi sunt vestrae scholae? Ne acclametur times? Ne id quidem est curare philosophi. Manus tibi ne adferantur? Dolor enim est malum, ut tu disputas; existimatio, dedecus, infamia, turpitudo verba atque ineptiae. Sed de hoc non dubito; non audebit accedere ad ludos. Convivium publicum non dignitatis causa inibit, nisi forte ut cum P. Clodio, hoc est cum amoribus suis, cenet, sed plane animi sui
66 causa; ludos nobis 'idiotis' relinquet. Solet enim in disputationibus suis oculorum et aurium delectationi abdominis voluptates anteferre. Nam quod vobis iste tantum modo improbus, crudelis, olim furunculus, nunc vero etiam rapax, quod sordidus, quod contumax, quod superbus, quod fallax, quod perfidiosus, quod impudens, quod audax esse videatur, nihil scitote esse luxuriosius, nihil libidinosius, nihil protervius, nihil nequius. Luxuriem autem nolite in
67 isto hanc cogitare. Est enim quaedam quae, quamquam omnis est vitiosa atque turpis, *est* tamen ingenuo ac libero

3 et per] per *V* 4 item *V* 7 apparatissimi *P, Asconius*: paratissimi *cett.* 11 times *V*: *om. cett.* 12 afferantur *V*: afferantur times *cett.* 13 tu *P* (*sup. lin.*): *om. cett.* 14 verba *PV*: verba sunt *cett.* atque *om.* *P*[1] de hoc] haec *V* 15 dubito nam non *V* audebis *N* 16 P. Clodio *Naugerius* (1): patribus conscriptis (P. C. *Mψk*) *codd.* 17 amoribus *Manutius*: amatoribus *V*: maioribus *cett.* 18 enim *V*: *om. cett.* 25 proterbius *V*: posterius *cett.* luxuriem *P*: luxuriam *cett.* nolite in isto *PV*: in isto nolite *cett.* 26 quae *V*: *om. cett.* 27 est *supplevi*

dignior. Nihil apud hunc lautum, nihil elegans, nihil exquisitum—laudabo inimicum—quin ne magno opere quidem quicquam praeter libidines sumptuosum. Toreuma nullum, maximi calices, et ei, ne contemnere suos videatur, Placentini; exstructa mensa non conchyliis aut piscibus, sed multa carne subrancida. Servi sordidati ministrant, non nulli etiam senes; idem coquus, idem atriensis; pistor domi nullus, nulla cella; panis et vinum a propola atque de cupa; Graeci stipati quini in lectis, saepe plures; ipse solus; bibitur usque eo dum de dolio ministretur. Vbi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat; mensam tolli iubet.

Dicet aliquis: 'unde haec tibi nota sunt?' Non me 28
hercules contumeliae causa describam quemquam, prae- 68
sertim ingeniosum hominem atque eruditum, cui generi esse ego iratus ne si cupiam quidem possum. Est quidam Graecus qui cum isto vivit, homo, vere ut dicam—sic enim cognovi—humanus, sed tam diu quam diu aut cum aliis est aut ipse secum. Is cum istum adulescentem iam tum hac dis irata fronte vidisset, non fastidivit eius amicitiam, cum esset praesertim appetitus; dedit se in consuetudinem sic ut prorsus una viveret nec fere umquam ab eo discederet. Non apud indoctos sed, ut ego arbitror, in hominum eruditissimorum et humanissimorum coetu loquor. Audistis profecto dici philosophos Epicureos omnis res quae sint homini expetendae voluptate metiri; rectene an secus, nihil ad nos

2 quin *Halm*: cui *V*: *om. cett.* 4 ii χς, *Klotz*: hi *cett.* 5 conchyliis *V*: conchiliis *cett.* 8 propala (-ula *V*) *codd.*: *corr. Manutius* 9 lectis *V*: lectulis *cett.* 10 bibitur usque eo dum *V*: biiturusque eodem *cett.* solio *codd.*: *corr. A. Augustinus* (*cf. Brut.* 288) 13 tibi haec *N* 14 hercules *V*: hercule (-cle *E*) *cett.* 16 esse ego *VE*: ego esse *cett.* 17 ut vere dicam *V* 18 quam diu *om. codd. Asconii* aut cum *V*, *Asconius*: cum *cett.* aliis] humanis *Müller* 19 tum *V*: tum cum *cett.* 20 fastidivit *V*: fugit *cett.* 22 unquam ab eo *V*: ab isto umquam *cett.* 25 sint *V*: sunt *cett.* 26 recteneant *V*: recte an (nam *Ee*) *cett.*: *corr. Garatoni*

aut, si ad nos, nihil ad hoc tempus; sed tamen lubricum genus orationis adulescenti non acriter intellegenti et saepe

69 praeceps. Itaque admissarius iste, simul atque audivit voluptatem a philosopho tanto opere laudari, nihil expiscatus est, sic suos sensus voluptarios omnis incitavit, sic ad illius hanc orationem adhinnivit, ut non magistrum virtutis sed auctorem libidinis a se illum inventum arbitraretur. Graecus primo distinguere et dividere illa quem ad modum dicerentur; iste 'claudus,' quem ad modum aiunt, 'pilam'; retinere quod acceperat, testificari, tabellas obsignare velle, Epicurum diserte dicere existimare. Dicit autem, opinor, se nullum bonum intellegere posse demptis corporis voluptatibus.

70 Quid multa? Graecus facilis et valde venustus nimis pugnax contra imperatorem populi Romani esse noluit.

29 Est autem hic de quo loquor non philosophia solum sed etiam ceteris studiis quae fere Epicureos neglegere dicunt perpolitus; poema porro facit ita festivum, ita concinnum, ita elegans, ut nihil fieri possit argutius. In quo reprehendat eum licet, si qui volet, modo leviter, non ut improbum, non ut audacem, non ut impurum, sed ut Graeculum, ut adsentatorem, ut poetam. Devenit autem seu potius incidit in istum eodem deceptus supercilio Graecus atque advena quo tot sapientes et tanta civitas. Revocare se non poterat familiaritate implicatus et simul inconstantiae famam verebatur. Rogatus, invitatus, coactus ita multa ad istum de ipso quoque scripsit ut omnis libidines, omnia

2 et *Müller*: est *V*: *om. cett.* 6 adhinnivit *V*: adhinniit (adhibuit *χn*) *cett.* 8 et *V*: atque *cett.* 9 quem ad modum *V*: quo modo *cett.* 11 diserte *Ee*: disertum *cett.*: desertum *Madvig* dicere *V*: decernere *cett.* existimare. Dicit autem *scripsi*: est tamen. Dicit ut *V*: et tamen dictum *cett.* 14 imperatorem *V*: senatorem *cett.* 16 ceteris studiis quae *V*: litteris quod *cett.* fere] ceteros *add. codd.*: *del. Orelli* 18 ut nihil *VM*: nihil ut *cett.* 19 qui modo vult *V* 20 non ut impurum *hic hab. V*, *post* leviter *cett.* 21 autem seu *V*: aut *cett.* 23 tot sapientes *V*: tam sapiens *cett.* revocare se *VEe*: se revocare *cett.* 26 ipso *Müller*: isto *codd.* quoque *V*: *om. cett.* omnis *V*: omnis hominis *cett.* omnia stupra *V*: om. *cett.*

stupra, omnia cenarum conviviorumque genera, adulteria denique eius delicatissimis versibus expresserit, in quibus, 71
si qui velit, possit istius tamquam in speculo vitam intueri; ex quibus multa a multis et lecta et audita recitarem, ni vererer ne hoc ipsum genus orationis quo nunc utor ab huius loci more abhorreret; et simul de ipso qui scripsit detrahi nihil volo. Qui si fuisset in discipulo comparando meliore fortuna, fortasse austerior et gravior esse potuisset; sed eum casus in hanc consuetudinem scribendi induxit philosopho valde indignam, si quidem philosophia, ut fertur, virtutis continet et offici et bene vivendi disciplinam; quam qui profitetur gravissimam sustinere mihi personam videtur. Sed idem casus illum ignarum quid profiteretur, cum se 72
philosophum esse diceret, istius impurissimae atque intemperantissimae pecudis caeno et sordibus inquinavit.

Qui modo cum res gestas consulatus mei conlaudasset, quae quidem conlaudatio hominis turpissimi mihi ipsi erat paene turpis, 'non illa tibi,' inquit, 'invidia nocuit sed versus tui.' Nimis magna poena te consule constituta est sive malo poetae sive libero. 'Scripsisti enim: "cedant arma togae."' Quid tum? 'Haec res tibi fluctus illos excitavit.' At hoc nusquam opinor scriptum fuisse in illo elogio quod te consule in sepulcro rei publicae incisum est: 'VELITIS IVBEATIS VT, QVOD M. CICERO VERSVM FECERIT,' sed 'QVOD VINDICARIT.' Verum tamen, quoniam te non 30
73
Aristarchum, sed Phalarin grammaticum habemus, qui non notam apponas ad malum versum, sed poetam armis persequare, scire cupio quid tandem in isto versu reprehendas:

1 conviv. genera *V*: genera conviv. *cett.* 2 denique *V*: *om. cett.* 3 si quis *ed.* *V* 4 et lecta *V*: lecta *cett.* ni *V*: nisi *cett.* 7 nihil volo *V*: nolo (volo *Ee*) *cett.* 12 confitetur *V* sustinere mihi *V*: mihi sustinere *cett.* 16 cum *VEe*: *om. cett.* conlaudasset] cum laudasset c^2k 17 conlaudatio *V*: laudatio *cett.* 18 illa *V*: ulla *cett.* 20 enim *V*: enim versus *cett.* 24 ut quod $V\chi^1$: ut non (nunc *N*) quod *cett.* 26 Phalarin *V*: Phalarim *cett.* 28 in isto *VEe*: isto in *cett.*

'Cedant arma togae.' 'Tuae dicis,' inquit, 'togae summum imperatorem esse cessurum.' Quid nunc te, asine, litteras doceam? Non opus est verbis sed fustibus. Non dixi hanc togam qua sum amictus, nec arma scutum aut gladium unius imperatoris, sed, quia pacis est insigne et oti toga, contra autem arma tumultus atque belli, poetarum more tum locutus hoc intellegi volui, bellum ac tumultum
74 paci atque otio concessurum. Quaere ex familiari tuo Graeco illo poeta; probabit genus ipsum et agnoscet neque te nihil sapere mirabitur. 'At in altero illo,' inquit, 'haeres: "concedat laurea laudi."' Immo me hercule habeo tibi gratiam; haererem enim nisi tu me expedisses. Nam, cum tu timidus ac tremens tuis ipse furacissimis manibus detractam e cruentis fascibus lauream ad portam Esquilinam abiecisti, iudicasti non modo amplissimae sed etiam minimae laudi lauream concessisse. Atque ista oratione hoc tamen intellegi, scelerate, vis, Pompeium inimicum mihi isto versu esse factum, ut, si versus mihi nocuerit, ab eo quem is versus offenderit videatur mihi
75 pernicies esse quaesita. Omitto nihil istum versum pertinuisse ad illum; non fuisse meum, quem quantum potuissem multis saepe orationibus scriptisque decorassem, hunc uno violare versu. Sed sit offensus primo; nonne compensavit cum uno versiculo tot mea volumina laudum suarum? Quod si esset commotus, ad perniciemne non dicam amicissimi, non ita de sua laude meriti, non ita de re publica, non consularis, non senatoris, non civis, non liberi, in hominis caput ille tam crudelis propter versum

4 aut *V*: et *cett.* 5 quia *V*: quae *Ee*: quod *cett.* 6 poetarum more *V*: more poetarum *cett.* 7 tum locutus *Lambinus*: conlocutus *V*: locutus *cett.* 9 probabis . . . agnosces *Ee* 10 altero illo *V*: illo altero *cett.* 11 laudi] linguae χ^1, *Quintil.* i. 24 (*cf. Off.* i. 77) 12 tu me] tu *M*, *Faernus* 14 e *V*: *om. cett.* 15 indicasti 1 *det.*, *Naugerius* (1) 17 oratione *VEe*: ratione *cett.* intelligi $\phi^2\chi^2$: intelligis *cett.* 21 meum] eum *Ee* 23 violarem *Ee*χ compensabit *codd.*: *corr. Klotz* 25 esset *Schütz*: est *codd.*

fuisset? Tu quid, tu apud quos, tu de quo dicas, intellegis? 31 Complecti vis amplissimos viros ad tuum et Gabini scelus, neque id occulte; nam paulo ante dixisti me cum eis confligere quos despicerem, non attingere eos qui plus possent, quibus iratus esse deberem. Quorum quidem—quis enim non intellegit quos dicas?—quamquam non est causa una omnium, tamen est omnium mihi probata. Me 76 Cn. Pompeius multis obsistentibus eius erga me studio atque amori semper dilexit, semper sua coniunctione dignissimum iudicavit, semper non modo incolumem sed etiam amplissimum atque ornatissimum voluit esse. Vestrae fraudes, vestrum scelus, vestrae criminationes insidiarum mearum, illius periculorum nefarie fictae, simul eorum qui familiaritatis licentia suorum improbissimorum sermonum domicilium in auribus eius impulsu vestro conlocarant, vestrae cupiditates provinciarum effecerunt ut ego excluderer omnesque qui me, qui illius gloriam, qui rem publicam salvam esse cupiebant, sermone atque aditu prohiberentur; quibus rebus est perfectum ut illi plane suo 77 stare iudicio non liceret, cum certi homines non studium eius a me alienassent, sed auxilium retardassent. Nonne ad te L. Lentulus, qui tum erat praetor, non Q. Sanga, non L. Torquatus pater, non M. Lucullus venit? qui omnes ad eum multique mortales oratum in Albanum obsecratumque venerant ut ne meas fortunas desereret cum rei publicae salute coniunctas. Quos ille ad te et ad tuum conlegam remisit, ut causam publicam susciperetis, ut ad senatum referretis; se contra armatum tribunum pl.

1 fuisset] fuit *Müller* quid *E*: quidem *cett.* tu de *Ec*: de *cett.* 2 complecti vis *E*: complecteris *cett.* 3 mecum hos *E* 4 quos ... attingere *om. N* 7 causa una *P*: una causa *cett.* 8 erga me eius *P* 13 mearum] vestrae cupiditates provinciarum effecerunt *add. codd.* (*deficit P*), *post* conlocarant *transtulit Angelius* 15 colocarant *P*: collocaverunt (-arunt χ^2) *cett.* 19 stare in suo *P* 25 ut *P*: *om. cett.* 27 remisit *om. E* 28 ut ... referretis *del. Müller*

sine publico consilio decertare nolle; consulibus ex senatus consulto rem publicam defendentibus se arma sumpturum.

78 Ecquid, infelix, recordaris quid responderis? in quo illi omnes quidem, sed Torquatus praeter ceteros furebat contumacia responsi tui: te non esse tam fortem quam ipse Torquatus in consulatu fuisset aut ego; nihil opus esse armis, nihil contentione; me posse rem publicam iterum servare, si cessissem; infinitam caedem fore, si restitissem. Deinde ad extremum neque se neque generum neque conlegam suum tribuno pl. defuturum. Hic tu hostis ac proditor aliis me inimiciorem quam tibi debere esse dicis?

32

79 Ego C. Caesarem non eadem de re publica sensisse quae me scio; sed tamen, quod iam de eo his audientibus saepe dixi, me ille sui totius consulatus eorumque honorum quos cum proximis communicavit socium esse voluit, detulit, invitavit, rogavit. Non sum propter nimiam fortasse constantiae cupiditatem adductus ad causam; non postulabam ut ei carissimus essem cuius ego ne beneficiis quidem sententiam meam tradidissem. Adducta res in certamen te consule putabatur, utrum quae superiore anno ille gessisset manerent, an rescinderentur. Quid loquar plura? Si tantum ille in me esse uno roboris et virtutis putavit ut quae ipse gesserat conciderent, si ego restitissem, cur ego

80 non ignoscam, si anteposuit suam salutem meae? Sed praeterita mitto. Me ut Cn. Pompeius omnibus studiis suis, laboribus, vitae periculis complexus est, cum municipia pro me adiret, Italiae fidem imploraret, P. Lentulo

1 consulibus] se consulibus *P*: sed consulibus *Klotz* 3 ecquid *ed. R*: haec quid *E*: et quid *cett.* quid] quid his *Ee* 6 esset armis nihil contione *P* 7 rem p. iterum *P*: iterum rem p. *cett.* 8 fore caedem *E* 9 se . . . suum] te . . . tuum *coni. Garatoni* 10 tribunum pl. *P* defuturum *P*: non defuturum *cett.* 16 sum *P*: sum ego *cett.* 18 ne beneficiis quidem *P*: beneficiis ne quidem *Ms*: beneficiis quidem *cett.* 20 quae *P*: ea quae *cett.* superiorem anno ille gessissent *P* 23 cur ego *Pφ*: cur *cett.* 25 mitto *P*: omitto *cett.* studiis suis *P*: suis studiis *cett.*

consuli, auctori salutis meae, frequens adsideret, senatus sententiam praestaret, in contionibus non modo se defensorem salutis meae sed etiam supplicem pro me profiteretur, huius voluntatis eum quem multum posse intellegebat, mihi non inimicum esse cognorat, socium sibi et adiutorem, C. Caesarem, adiunxit. Iam vides me tibi non inimicum sed hostem, illis quos describis non modo non iratum sed etiam amicum esse debere; quorum alter, id quod meminero, semper aeque mihi amicus fuit ac sibi, alter, id quod obliviscar, sibi aliquando amicior quam mihi. Deinde hoc 81 ita fit ut viri fortes, etiam si ferro inter se comminus decertarint, tamen illud contentionis odium simul cum ipsa pugna armisque deponant. Neque me ille odisse potuit umquam, ne tum quidem cum dissidebamus. Habet hoc virtus, quam tu ne de facie quidem nosti, ut viros fortis species eius et pulchritudo etiam in hoste posita delectet.

Equidem dicam ex animo, patres conscripti, quod sentio, 33 et quod vobis audientibus saepe iam dixi. Si mihi numquam amicus C. Caesar fuisset, si semper iratus, si semper aspernaretur amicitiam meam seque mihi implacabilem inexpiabilemque praeberet, tamen ei, cum tantas res gessisset gereretque cotidie, non amicus esse non possem; cuius ego imperium, non Alpium vallum contra ascensum transgressionemque Gallorum, non Rheni fossam gurgitibus illis redundantem Germanorum immanissimis gentibus obicio et oppono; perfecit ille ut, si montes resedissent, amnes 82 exaruissent, non naturae praesidio sed victoria sua rebusque gestis Italiam munitam haberemus. Sed cum me expetat,

1 senatus *P*: senatui *cett.* 6 C. Caesarem *del. Bake* 9 amicus fuit *PEe*: fuit amicus *φϛ*: fuit (favit *M*[2]) *cett.* 10 sibi aliquando $P\chi^2$: aliquando sibi *cett.* 13 deponant *P*: ponant *cett.* neque *PEe*: atque *cett.* potuit umquam *P*: numquam (um- *E*) potuit *cett.* 14 hoc habet *E* 19 fuisset si *PEe*: fuisset sed *cett.* semper (*ante* aspern.) *P*: *om. cett.* 20 seque *P*: seseque *cett.* 23 imperium $P\chi^1$, *Lambinus*: imperio *cett.* 26 residissent *EeMφϛ*

diligat, omni laude dignum putet, tu me a tuis inimicitiis ad simultatem veterem vocabis, sic tuis sceleribus rei publicae praeterita fata refricabis? Quod quidem tu, qui bene nosses coniunctionem meam et Caesaris, eludebas, cum a me trementibus omnino labris, sed tamen cur tibi nomen non deferrem requirebas. Quamquam, quod ad me attinet,

'numquam istam imminuam curam infitiando tibi,'

tamen est mihi considerandum quantum illi tantis rei publicae negotiis tantoque bello impedito ego homo amicissimus sollicitudinis atque oneris imponam. Nec despero tamen, quamquam languet iuventus nec perinde atque debebat in laudis et gloriae cupiditate versatur, futuros aliquos qui abiectum hoc cadaver consularibus spoliis nudare non nolint, praesertim tam adflicto, tam inopi, tam infirmo, tam enervato reo, qui te ita gesseris ut timeres ne indignus beneficio videreris, nisi eius a quo missus eras simillimus exstitisses.

34 83 An vero tu parum putas investigatas esse a nobis labis imperi tui stragisque provinciae? quas quidem nos non vestigiis odorantes ingressus tuos sed totis volutationibus corporis et cubilibus persecuti sumus. Notata a nobis sunt et prima illa scelera in adventu cum, accepta pecunia a Dyrrachinis ob necem hospitis tui Platoris, eius ipsius domum devertisti cuius sanguinem addixeras, eumque servis symphoniacis et aliis muneribus acceptis timentem multumque dubitantem confirmasti et Thessalonicam fide tua venire iussisti. Quem ne maiorum quidem more supplicio adfecisti, cum miser ille securibus hospitis sui cervices

2 veterem vocabis *scripsi*: revocabis *codd.* 3 fata] f͠ta *ω*, facta *φk, ed. V* quod] in quo *Koch* tu qui] cum qui *Ee*: cum tu *n*: tum qui *coni. Halm* 12 debebat *Ee*: debeat *cett.* 14 nolint *Eeς*: nolit *cett.* inopi *Halm*: opimo *codd.* 15 infirmo *φς*: infimo *cett.* 20 gressus *N* 21 notanda *codd.*: *corr. Angelius* 24 evertisti *codd.*: *corr. Mommsen* 25 accepisti trementem *Ee*

subicere gestiret, sed ei medico quem tecum tu eduxeras imperasti ut venas hominis incideret; cum quidem tibi 84
etiam accessio fuit ad necem Platoris Pleuratus eius comes, quem necasti verberibus summa senectute confectum. Idemque tu Rabocentum, Bessicae gentis principem, cum te trecentis talentis regi Cotyi vendidisses, securi percussisti, cum ille ad te legatus in castra venisset et tibi magna praesidia et auxilia a Bessis peditum equitumque polliceretur, neque eum solum sed etiam ceteros legatos qui simul venerant; quorum omnium capita regi Cotyi vendidisti. Denseletis, quae natio semper oboediens huic imperio etiam in illa omnium barbarorum defectione Macedoniam C. Sentio praetore tutata est, nefarium bellum et crudele intulisti, eisque cum fidelissimis sociis uti posses, hostibus uti acerrimis maluisti. Ita perpetuos defensores Macedoniae vexatores ac praedatores effecisti; vectigalia nostra perturbarunt, urbes ceperunt, vastarunt agros, socios nostros in servitutem abduxerunt, familias abripuerunt, pecus abegerunt, Thessalonicensis, cum *de* oppido desperassent, munire arcem coegerunt. A te Iovis Vrii fanum 35 85
antiquissimum barbarorum sanctissimumque direptum est. Tua scelera di immortales in nostros milites expiaverunt; qui cum novo genere morbi adfligerentur neque se recreare quisquam posset, qui semel incidisset, dubitabat nemo quin violati hospites, legati necati, pacati atque socii nefario bello lacessiti, fana vexata hanc tantam efficerent vastitatem. Cognoscis ex particula parva scelerum et crudelitatis tuae genus universum.

1 tu] tum *Halm*: *del. Naugerius* 1 2 quidem *i. ed. V*: equidem *codd.* 6 te *del. Mommsen* Cotyi *Garatoni*: coddo (coccho *c*) *codd.* 8 et auxilia] auxilia *Ee*, *del. Baiter* 10 coccho (cottho *E*, coddo M^2) *codd.*: *corr. Garatoni* 12 macedonica (-ia *N*) *codd.*: *corr. Garatoni* 13 C. Sentio p. R. *Ee*: C. sextio (-ium M^2) *cett.* 16 praedatores *E*: perditores *cett.* 18 arripuerunt *codd.*: *corr. Hotoman* 19 de *supplevi* 20 Vrii *Turnebus*: velsuri *codd.* 23 novo *Müller*: uno *codd.* 24 simul *Eeφ*

86 Quid avaritiae, quae criminibus infinitis implicata est, summam nunc explicem? Generatim ea quae maxime nota sunt dicam. Nonne sestertium centiens et octogiens, quod quasi vasari nomine in venditione mei capitis ascripseras, ex aerario tibi attributum Romae in quaestu reliquisti? Nonne, cum CC talenta tibi Apolloniatae Romae dedissent ne pecunias creditas solverent, ultro Fufidium, equitem Romanum, hominem ornatissimum, creditorem debitoribus suis addixisti? Nonne, hiberna cum legato praefectoque tuo tradidisses, evertisti miseras funditus civitates, quae non solum bonis sunt exhaustae sed etiam nefarias libidinum contumelias turpitudinesque subierunt? Qui modus tibi fuit frumenti aestimandi, qui honorarii? si quidem potest vi et metu extortum honorarium nominari. Quod cum peraeque omnes, tum acerbissime Bottiaei, Byzantii, Cherronensus, Thessalonica sensit. Vnus tu dominus, unus aestimator, unus venditor tota in provincia per triennium
36 87 frumenti omnis fuisti. Quid ego rerum capitalium quaestiones, reorum pactiones, redemptiones, acerbissimas damnationes, libidinosissimas liberationes proferam? Tantum locum aliquem cum mihi notum esse senseris, tecum ipse licebit quot in eo genere et quanta sint crimina recordere. Quid? illam armorum officinam ecquid recordaris, cum omni totius provinciae pecore compulso pellium nomine omnem quaestum illum domesticum paternumque renovasti? Videras enim grandis iam puer bello Italico repleri quaestu vestram domum, cum pater armis faciendis tuus

1 implicita *Priscian.* ix. 37 6 c *E* apolloniatae (-ini- *E*) *E*χ : apollinate *cett.* 10 tuo *Ee* : *om. cett.* 13 aestimandi *Ee*χ*k* : extimandi *cett.* 15 Bottiaei *Madvig* : boetii *cett.* Byzantii *Müller* : et Byzantii (biz-) *codd.* Cherronenses cherr- *M*, *codd.* : *corr. Müller* (Cherronesus et *Halm*) 17 aestimator *E*χ[2]ς : extimator *cett.* 21 esse χ[1]ς : est *cett.* 22 recordere ς, *Angelius* : recordare *cett.* 23 armorum *i*, *Beroaldus* : marmorum *mei* ecquid *E*, *Angelius* : et quid *cett.*

praefuisset. Quid? vectigalem *populi Romani* provinciam, singulis rebus quaecumque venirent certo portorio imposito, servam tuis publicanis a te factam esse meministi? Quid? centuriatus palam venditos, quid? per tuum ser- 88
volum ordines adsignatos, quid? stipendium militibus per omnis annos a civitatibus mensis palam propositis esse numeratum? quid? illa in Pontum profectio et conatus tuus, quid? debilitatio atque abiectio animi tui Macedonia praetoria nuntiata, cum tu non solum quod tibi succederetur sed quod Gabinio non succederetur exsanguis et mortuus concidisti, quid? quaestor aediliciis reiectis praepositus, legatorum tuorum optimus abs te quisque violatus, tribuni militares non recepti, M. Baebius, vir fortis, interfectus iussu tuo? Quid quod tu totiens diffidens ac 89
desperans rebus tuis in sordibus, lamentis luctuque iacuisti, quod populari illi sacerdoti sescentos ad bestias amicos sociosque misisti, quod, cum sustentare vix posses maerorem tuum doloremque decessionis, Samothraciam te primum, post inde Thasum cum tuis teneris saltatoribus et cum Autobulo, Athamante, Timocle, formosis fratribus, contulisti, quod inde te recipiens in villa Euchadiae, quae fuit uxor Execesti, iacuisti maerens aliquot dies atque inde obsoletus Thessalonicam omnibus inscientibus noctuque venisti, quod, cum concursum plorantium ac tempestatem querelarum ferre non posses, in oppidum devium Beroeam profugisti? quo in oppido cum tibi spe falsa, quod Q.

1 populi Romani (*i.e.* p.r.) *supplevi*: *cf. Rull.* ii. 64 3 servam *scripsi*: servis *codd.* publicanis *del. Bake* factam *eφc*: facta *E*: factum *cett.* 11 aedilicius reiectus *codd.*: *corr. Gulielmius* 16 ad bestias socios stipendiariosque misisti *Asconius* 17 quod *Garatoni*: quid *Eeς*: quid quod *cett.* 18 decessionis *i, Angelius*: descensionis (discess- ς) *cett.* 19 post inde (in ς) *Eφς*: inde *cett.* tharsum *codd.*: *corr. Turnebus* 20 Autobulo *E*: antobulo *cett.* Athamante] et *add. codd.*, *del. Madvig* timode *codd.*: *corr. Beroaldus* 21 quod inde *Garatoni*: quid cum inde (quid quod cum *E*) *codd.* 22 exegisti *codd.*: *corr. Garatoni* 24 quod cum *Lambinus*: qui cum *codd.* 26 profugisti *Ee*: perfugisti *cett.*

Ancharium non esse successurum putares, animos rumor
inflasset, quo te modo ad tuam intemperantiam, scelerate,
37 renovasti! Mitto aurum coronarium quod te diutissime
90 torsit, cum modo velles, modo nolles. Lex enim generi
tui et decerni et te accipere vetabat nisi decreto triumpho.
In quo tu acceptam iam et devoratam pecuniam, ut in
Achaeorum centum talentis, evomere non poteras, vocabula
tantum pecuniarum et genera mutabas. Mitto diplomata
tota in provincia passim data, mitto numerum navium
summamque praedae, mitto rationem exacti imperatique
frumenti, mitto ereptam libertatem populis ac singulis qui
erant adfecti praemiis nominatim, quorum nihil est quod non
91 sit lege Iulia ne fieri liceat sanctum diligenter. Aetoliam,
quae procul a barbaris disiuncta gentibus, in sinu pacis
posita, medio fere Graeciae gremio continetur, o Poena et
Furia sociorum! decedens miseram perdidisti. Arsinoen,
Stratum, Naupactum, ut modo tute indicasti, nobilis urbis
atque plenas, fateris ab hostibus esse captas. Quibus autem
hostibus? Nempe eis quos tu Ambraciae sedens primo
tuo adventu ex oppidis Agrianum atque Dolopum demi-
grare et aras et focos relinquere coegisti. Hoc tu in exitu,
praeclare imperator, cum tibi ad pristinas cladis accessio
fuisset Aetoliae repentinus interitus, exercitum dimisisti,
neque ullam poenam quae tanto facinori deberetur non
maluisti subire quam *quemquam* numerum tuorum militum
reliquiasque cognoscere.

38 92 Atque ut duorum Epicureorum similitudinem in re
militari imperioque videatis, Albucius, cum in Sardinia
triumphasset, Romae damnatus est; hic cum similem

3 renovasti *scripsi*: innovasti *codd.* 5 te *om. k, codd. Faerni* 6 accepta tamen et devorata pecunia *codd.*: *corr. Abram* (iam *add. Klotz*) 13 liceat *Eep*: possit *cett.* 14 disiuncta *ς, ed. V*: disiuncta est *cett.* 16 Arsinoan Thracum *codd.*: *corr. Turnebus* 17 Naupactum *Ee*: neopactum *cett.* 20 aggrinarum *codd*: *corr. Turnebus* 25 quemquam *suppl. Madvig* 26 cognosci *Lallemand*

exitum exspectaret, in Macedonia tropaea posuit; eaque *quae* bellicae laudis victoriaeque omnes gentes insignia et monumenta esse voluerunt noster hic praeposterus imperator amissorum oppidorum, caesarum legionum, provinciae praesidio et reliquis militibus orbatae ad sempiternum dedecus sui generis et nominis funesta indicia constituit; idemque, ut esset quod in basi tropaeorum inscribi incidique posset, Dyrrachium ut venit decedens, obsessus est ab eis ipsis militibus quos paulo ante Torquato respondit benefici causa a se esse dimissos. Quibus cum iuratus adfirmasset se quae deberentur postero die persoluturum, domum se abdidit; inde nocte intempesta crepidatus veste servili navem conscendit Brundisiumque vitavit et ultimas Hadriani maris oras petivit, cum interim Dyrrachii milites 93
domum in qua istum esse arbitrabantur obsidere coeperunt et, cum latere hominem putarent, ignis circumdederunt. Quo metu commoti Dyrrachini profugisse noctu crepidatum imperatorem indicaverunt. Illi autem statuam istius persimilem, quam stare celeberrimo in loco voluerat ne suavissimi hominis memoria moreretur, deturbant, adfligunt, comminuunt, dissipant. Sic odium quod in ipsum attulerant, id in eius imaginem ac simulacrum profuderunt. Quae cum ita sint—non enim dubito quin, cum haec quae 94
excellunt me nosse videas, non existimes mediam illam partem et turbam flagitiorum tuorum mihi esse inauditam—nihil est quod me hortere, nihil est quod invites; admoneri me satis est. Admonebit autem nemo alius nisi rei publicae tempus, quod mihi quidem magis videtur quam tu umquam arbitratus es appropinquare. Ecquid vides, ecquid 39

1 exspectaret *Faernus*: spectaret *cett.* eaque quae *ed. Crat.*: eaque (ea quae $\phi\chi\varsigma$) *codd.* 3 monimenta *Ec* 6 funesta *Ecϕ*: *om. cett.* 13 Brundisiumque *E*: Brundusiumque *cett.* 15 arbitrabantur *Lag.* 9, *edd. VR*: arbitrantur (-rarentur 1 *det.*) *cett.* 19 in *om. E* 24 excellunt *Lag.* 9, *Naugerius* (1): excellent *cett.* 25 e turba *N* 26 nihil quod invites ω^1, *Halm* 28 quidem mihi *Ep* 29 ecquid ... et quid *E*: et quid ... et quid *cett.*

sentis, lege iudiciaria lata, quos posthac iudices simus habituri? Neque legetur quisquis voluerit, nec quisquis noluerit non legetur; nulli conicientur in illum ordinem, nulli eximentur; non ambitio ad gratiam, non iniquitas ad aemulationem conitetur; iudices iudicabunt ei quos lex ipsa, non quos hominum libido delegerit. Quod cum ita sit, mihi crede, neminem invitum invitabis; res ipsa et rei publicae tempus aut me ipsum, quod nolim, aut alium quempiam aut invitabit aut dehortabitur.

95 Equidem, ut paulo ante dixi, non eadem supplicia esse in hominibus existimo quae fortasse plerique, damnationes, expulsiones, neces; denique nullam mihi poenam videtur habere id quod accidere innocenti, quod forti, quod sapienti, quod bono viro et civi potest. Damnatio ista quae in te flagitatur obtigit P. Rutilio, quod specimen habuit haec civitas innocentiae. Maior mihi iudicum et rei publicae poena illa visa est quam Rutili. L. Opimius eiectus est e patria, is qui praetor et consul maximis rem publicam periculis liberarat. Non in eo cui facta est iniuria sed in eis qui fecerunt sceleris et conscientiae poena permansit. At contra bis Catilina absolutus *est*, emissus etiam ille auctor tuus provinciae, cum stuprum Bonae deae pulvinaribus intulisset. Quis fuit in tanta civitate qui illum incesto liberatum, non eos qui ita
40 96 iudicarant pari scelere obstrictos arbitraretur? An ego exspectem dum de te V et LXX tabellae diribeantur, de quo iam pridem omnes mortales omnium generum,

1 post haec *E* 2 neque *Madvig*: non aeque (enim ς) *codd.* 5 aemulationem *Madvig*: simulationem *codd.* conicientur *codd.*: *corr. Faernus* 7 invitus *codd.*: *corr. Hotoman* 16 haec civitas *i*, *ed. V*: hic civis *EeM*^{1}ς: hic cuius *cett.* 18 e *Ee*: a *cett.*: *om. codd. Asconii* praetor] et post praeturam *Asconius* 19 periculis rem p. *Asconius* 20 iniuria est *Asconius* et *Eeφ*ς, *Asconius*: ac *cett.* 21 permansit *Ee*: remansit *cett.*, *codd. Asconii* 22 est *o*: *om. cett.* provinciae *om. N* 25 iudicarint *codd.*: *corr. Madvig* 26 diripiantur *codd.*: *corr. A. Augustinus*

aetatum, ordinum iudicaverunt? Quis enim te aditu, quis ullo honore, quis denique communi salutatione dignum putat? Omnes memoriam consulatus tui, facta, mores, faciem denique ac nomen a re publica detestantur. Legati qui una fuerunt alienati, tribuni militum inimici, centuriones, et si qui ex tanto exercitu reliqui milites exstant non dimissi abs te sed dissipati, te oderunt, tibi pestem exoptant, te exsecrantur. Achaia exhausta, Thessalia vexata, laceratae Athenae, Dyrrachium et Apollonia exinanita, Ambracia direpta, Parthini et Bulidenses inlusi, Epirus excisa, Locri, Phocii, Boeotii exusti, Acarnania, Amphilochia, Perraebia, Athamanumque gens vendita, Macedonia condonata barbaris, Aetolia amissa, Dolopes finitimique montani oppidis atque agris exterminati; cives Romani qui in eis locis negotiantur te unum suum sociorumque depeculatorem, vexatorem, praedonem, hostem venisse senserunt. Ad horum omnium iudicia tot atque tanta 97
domesticum iudicium accessit sententiae damnationis tuae, occultus adventus, furtivum iter per Italiam, introitus in urbem desertus ab amicis, nullae ad senatum e provincia litterae, nulla ex trinis aestivis gratulatio, nulla triumphi mentio; non modo quid gesseris sed ne quibus in locis quidem fueris dicere audes. Ex illo fonte et seminario triumphorum cum arida folia laureae rettulisses, cum ea abiecta ad portam reliquisti, tum tu ipse de te 'FECISSE VIDERI' pronuntiavisti. Qui si nihil gesseras dignum honore, ubi exercitus, ubi sumptus, ubi imperium, ubi illa

1 aditu *Eeφχς* : auditu *cett.* 3 putat *Cus.*: putet *cett.* 5 fuerunt *i*, *Halm* : fuere *cett.* militum *φk*, *ed. V*: mil. *cett.* 6 exstant *Eeφ* : existunt *cett.* 10 parthenii *codd.* : *corr. Naugerius* (1) bullienses *codd.* : *corr. Vrsinus* 11 excisa *c*[1], *Lambinus* boeotii *i* : boetii *cett.* Acarnania *n*, *ed. R* : acharnia *cett.* 12 perrhebia *Eeo* : perthebia *cett.* Athamanumque *c*, *Lag.* 7 : achamanumque *cett.* 15 iis *ed. V* : his *codd.* suum sociorumque *Cus.* : solum suum *cett.* 18 sententiae . . . tuae *del. Bake* 24 laurea *Ee*

uberrima supplicationibus triumphisque provincia? Sin
autem aliquid sperare potueras, *si* cogitaras id quod impe-
ratoris nomen, quod laureati fasces, quod illa tropaea plena
dedecoris et risus te commentatum esse declarant, quis te
miserior, quis te damnatior, qui neque scribere ad senatum a
te bene rem publicam esse gestam neque praesens dicere
41 ausus es? An tu mihi cui semper ita persuasum fuerit non
98 eventis sed factis cuiusque fortunam ponderari, neque in
tabellis paucorum iudicum sed in sententiis omnium civium
famam nostram fortunamque pendere, te indemnatum videri
putas, quem socii, quem foederati, quem liberi populi, quem
stipendiarii, quem negotiatores, quem publicani, quem uni-
versa civitas, quem legati, quem tribuni militares, quem reliqui
milites qui ferrum, qui famem, qui morbum effugerunt, omni
cruciatu dignissimum putent, cui non apud senatum, non
apud equites Romanos, non apud ullum ordinem, non in
urbe, non in Italia maximorum scelerum venia ulla ad igno-
scendum dari possit, qui se ipse oderit, qui metuat omnis,
qui suam causam nemini committere audeat, qui se ipse
99 condemnet? Numquam ego sanguinem expetivi tuum,
numquam illud extremum quod posset esse improbis et
probis commune supplicium legis ac iudici, sed abiectum,
contemptum, despectum a ceteris, a te ipso desperatum et
relictum, circumspectantem omnia, quicquid increpuisset
pertimescentem, diffidentem tuis rebus, sine voce, sine
libertate, sine auctoritate, sine ulla specie consulari, hor-

2 aliquid *Eς* : aliquod *cett.* potueras *Madvig*: volueras *codd.*: visus eras *Müller* si *suppl. Naugerius* (2) 5 quis dampnatior, quis impudentior *Cus.* quis te damnatior *om. N* 8 ponderari c^2k, *Manutius*: dicere audes *add. cett.* 10 te *del. Garatoni* 14 morbum *Ec*: mortem *cett.* 15 putant *codd.*: *corr. Garatoni* non . . . Romanos *huc transp. Garatoni, post* ordinem *hab. codd.*: *del. Halm* 18 ipse *cod. Pithoei*: ipsum *mei* 19 ipse *Ec*: ipsum *cett.* 20 expetivi *M*: expectavi *Ecω*[1] 22 ac] atque *Halm* iudicium *N*

rentem, trementem, adulantem omnis videre te volui; vidi. Qua re si tibi evenerit quod metuis ne accidat, equidem non moleste feram; sin id tardius forte fiet, fruar tamen tua et indignitate et timiditate, nec te minus libenter metuentem videbo ne reus fias quam reum, nec minus laetabor cum te semper sordidum, quam si paulisper sordidatum viderem.

1 omnibus *i, ed. V* (*cf. Arusian. K.* vii. 457) 4 et indignitate et timiditate *Cus.* : indignitate *cett.* te *om. ΛΣ* videbo metuentem *Cus.* 7 viderim *Cus.*

M. TVLLI CICERONIS

PRO C. RABIRIO POSTVMO ORATIO

SIGLA

Ω = cod. Laur. XLVIII. 26 (Lag. 26)
μ = cod. Matritensis 10097
m = cod. Ambros. C. 96 supr.
o = cod. Oxon. Dorvill. 78 (Lag. 38)
p = cod. Paris. Nouv. Acq. 1564
q = cod. Paris. 7788
s = cod. Senensis H. VI. 12
t = cod. Senensis H. XI. 61
ψ = cod. Laur. (Gadd.) XC. sup. 69

---

c = cod. Oxon. Canon. 226
k = cod. Paris. 7779, A. D. 1459 scriptus
ς = codd. *ck*

Omnes codices saeculo XV° scripti sunt

M. TVLLI CICERONIS

PRO C. RABIRIO POSTVMO ORATIO

Si quis est, iudices, qui C. Rabirium, quod fortunas suas, I 1 fundatas praesertim atque optime constitutas opes, potestati regiae libidinique commiserit, reprehendendum putet, ascribat ad iudicium suum non modo meam sed huius etiam ipsius qui commisit sententiam; nec enim cuiquam eius consilium vehementius quam ipsi displicet. Quamquam hoc plerumque facimus ut consilia eventis ponderemus et, cui bene quid processerit, multum illum providisse, cui secus, nihil sensisse dicamus. Si exstitisset in rege fides, nihil sapientius Postumo, quia fefellit rex, nihil hoc amentius dicitur, ut iam nihil esse videatur nisi divinare sapientis. Sed tamen, si quis est, iudices, qui illam Postumi sive 2 inanem spem sive inconsultam rationem sive, ut gravissimo verbo utar, temeritatem vituperandam putet, ego eius opinioni non repugno; illud tamen deprecor ut, cum ab ipsa fortuna crudelissime videat huius consilia esse multata, ne quid ad eas ruinas quibus hic oppressus est addendum acerbitatis putet. Satis est homines imprudentia lapsos non erigere, urgere vero iacentis aut praecipitantis impellere certe est inhumanum, praesertim, iudices, cum sit hoc generi hominum prope natura datum ut, *si* qua in familia laus aliqua forte floruerit, hanc fere qui sint eius stirpis,

1 fortunas suas *t*: fortunae suae (suae fortunae *μpqς*) *cett.* 2 *fort.* fundatissimas opes *om. t, del. Muretus* 16 Fortuna *Halm* 19 aut periclitantes *ς* 21 uti qua in (in qua *p*) *codd.*: *corr. ed. Bipont.* 22 sunt *ς*

quod sermone hominum ac memoria patrum virtutes cele-
brantur, cupidissime persequantur, si quidem non modo in
gloria rei militaris Paulum Scipio ac Maximus filii, sed
etiam in devotione vitae et in ipso genere mortis imitatus
est P. Decium filius. Sint igitur similia, iudices, parva
2 magnis. Fuit enim pueris nobis huius pater, C. Curtius,
3 princeps ordinis equestris, fortissimus et maximus publi-
canus, cuius in negotiis gerendis magnitudinem animi non
tam homines probassent, nisi in eodem benignitas incredi-
bilis fuisset, ut in augenda re non avaritiae praedam, sed
4 instrumentum bonitati quaerere videretur. Hoc ille natus,
quamquam patrem suum numquam viderat, tamen et natura
ipsa duce, quae plurimum valet, et adsiduis domesticorum ser-
monibus in paternae disciplinae similitudinem deductus est.
Multa gessit, multa contraxit, magnas partis habuit publi-
corum ; credidit populis ; in pluribus provinciis eius versata
res est ; dedit se etiam regibus ; huic ipsi Alexandrino
grandem iam antea pecuniam credidit ; nec interea locu-
pletare amicos umquam suos destitit, mittere in negotium,
dare partis, augere *re*, fide sustentare. Quid multa ? cum
magnitudine animi, tum liberalitate vitam patris et consue-
tudinem expresserat. Pulsus interea regno Ptolomaeus
dolosis consiliis, ut dixit Sibylla, sensit Postumus, Romam
venit. Cui egenti et roganti hic infelix pecuniam credidit,
nec tum primum ; nam regnanti crediderat absens ; nec
temere se credere putabat, quod erat nemini dubium quin

1 quod sermone h. ac memoria p. virtutes celebrantur *Schütz* : quod sermo h. ad memoriam p. virtute celebretur *codd.* 3 ac Maximus filii *scripsi* (*cf. Lael.* 69) : aut Maximum filium (-ius *pfqtk*) *codd.* : aut Maximus *Madvig* 6 fuit Ω^2*ost*ϛ : sufficit *cett.* Curtius ϛ : Curius *cett.* 9 homines $t\psi^2$: *om. pc* : in eo (eos) *cett.* 12 quamquam *Klotz* : quamvis *co id.* : qui oculis *Klussmann* videret *Madvig* et *t*ϛ : ei *cett.* 14 disciplinae *scripsi* (*cf. Verr.* v. 30) : culpae *codd.* : vitae *Hotoman* esset *Madvig* 20 augere re *Klotz* : re augere *codd. Lambini* : augere *mei* 24 cui *Müller* : huic *codd.* 25 regnanti] *fort.* ante *addendum*

is in regnum restitueretur a senatu populoque Romano. In dando autem et credendo processit longius nec suam 5 solum pecuniam credidit sed etiam amicorum, stulte; quis negat, aut quis iam audebit, quod male cecidit, bene consultum putare? sed est difficile, quod cum spe magna sis ingressus, id non exsequi usque ad extremum. Supplex **3** erat rex, multa rogabat, omnia pollicebatur, ut iam metuere Postumus cogeretur ne quod crediderat perderet, si credendi constituisset modum. Nihil autem erat illo blandius, nihil hoc benignius, ut magis paeniteret coepisse quam liceret desistere.

Hinc primum exoritur crimen illud; senatum corruptum 6 esse dicunt. O di immortales! haec est illa exoptata iudiciorum severitas? corruptores nostri causam dicunt; nos qui corrupti sumus non dicimus? Quid ergo? senatum*ne* defendam hoc loco, iudices? Omni equidem loco debeo; ita de me est meritus ille ordo; sed nec id agitur hoc tempore nec cum Postumi causa res ista coniuncta est. Quamquam ad sumptum itineris, ad illam magnificentiam apparatus comitatumque regium suppeditata pecunia a Postumo est, factaeque syngraphae sunt in Albano Cn. Pompei, cum ille Roma profectus esset, tamen non debuit is qui dabat, cur ille qui accipiebat tum sumeret, quaerere. Non enim latroni, sed regi credidit, nec regi inimico populi Romani, sed ei cuius reditum consuli commendatum *a* senatu videbat, nec ei regi qui alienus ab hoc imperio esset, sed ei quicum foedus feriri in Capitolio viderat.

4 iam audebit *Müller*: iam amouet (admonet *p*) *codd.*: iam audet *Madvig*: iam volet *Halm* bene] id bene *Patricius* 5 putares *Ωμοψ*: putaret *cett.*: *corr. Patricius* sed *Turnebus*: at *o*: id *cett.* spe magna *qtϛ*: spem magnam *cett.* 7 rogabat *μpqϛ*: rogarat *cett.* 8 si credere $Ω^2$*pq* 15 ergo] ego *ed. R* -ne *add. Patricius* 23 cur *k*: cum t- Ω *cett.*: quo modo *Patricius* tum sumeret *Turnebus*: consumeret *codd.* 25 consulucum *ex* -sulcu Ω, consolutum *tψ*: est solutum *μq* datum senatum *codd.*: *corr. ten Brink* (*sic fere Lambinus*) 27 ferire *codd.*: *corr. Naugerius* (2)

7 Quod si creditor est in culpa, non is qui improbe credita pecunia usus *est*, damnetur is qui fabricatus gladium est et vendidit, non is qui illo gladio civem aliquem interemit. Quam ob rem neque tu, C. Memmi, hoc facere debes ut senatum, cuius auctoritati te ab adulescentia dedidisti, in tanta infamia versari velis, neque ego id quod non agitur defendere. Postumi enim causa, quaecumque est, seiuncta
8 a senatu est. Quod si item a Gabinio seiunctam ostendero, certe quod dicas nihil habebis.

4 Est enim haec causa 'QVO EA PECVNIA PERVENERIT' quasi quaedam appendicula causae iudicatae atque damnatae. Sunt lites aestimatae A. Gabinio, nec praedes dati nec ex bonis populo universae *lites solutae.* Iubet lex Iulia persequi ab eis ad quos ea pecunia quam is ceperit qui damnatus sit pervenerit. Si est hoc novum in lege Iulia, sicuti multa sunt severius scripta quam in antiquis legibus et sanctius, inducatur sane etiam consuetudo huius
9 generis iudiciorum nova; sin hoc totidem verbis translatum caput est quot fuit non modo in Cornelia sed etiam ante in lege Servilia, per deos immortalis! quid agimus, iudices, aut quem hunc morem novorum iudiciorum in rem publicam inducimus? Erat enim haec consuetudo nota vobis quidem omnibus, sed, si usus magister est optimus, mihi debet esse notissima. Accusavi de pecuniis repetundis, iudex sedi, praetor quaesivi, defendi plurimos; nulla pars quae aliquam facultatem discendi adferre posset a me afuit.

1 est in c. non is *Klotz*: in c. sit non is ς: is in c. non sit *cett.* 2 usus est *Orelli*: sit usus *k*; usus *cett.* est gladium *Quintil.* ix. 3. 6 5 dedidisti *Patricius*: dedisti *codd.* 13 populo universae lites solutae *scripsi*: populi servari lex (*om.* lex Ω*st*) aequa est (*adnotatio* 'lex aequa est' *verba Ciceronis expulit*) 17 inducta Ω²*st* etiam *pq*, *Angelius*: etiam cum *cett.* 18 sin *Manutius*: sit (sint) *codd.* 19 quot *Manutius*: quod *codd.* 20 lege *del. Patricius* 21 rem *pk*: R. (re) *cett.* 24 notissimus *codd.*: *corr. ed. Hervag.* 26 dicendi *codd.*: *corr. Hotoman* a me afuit *Halm*: mea (non mea ς) fuit *codd.*: mea non fuit *Angelius*

Ita contendo, neminem umquam 'QVO EA PECVNIA PERVENISSET' causam dixisse qui in aestimandis litibus appellatus non esset. In litibus autem nemo appellabatur nisi ex testium dictis aut tabulis privatorum aut rationibus
civitatum. Itaque in inferendis litibus adesse solebant qui 10
aliquid de se verebantur, et, cum erant appellati, si videbatur, statim contra dicere solebant; sin eius temporis recentem invidiam pertimuerant, respondebant postea. Quod cum
fecissent, permulti saepe vicerunt. Hoc vero novum et 5
ante hoc tempus omnino inauditum. In litibus Postumi nomen est nusquam. In litibus dico; modo vos idem in A. Gabinium iudices sedistis; num quis testis Postumum appellavit? testis autem? num accusator? num denique
toto illo in iudicio Postumi nomen audistis? Non igitur 11
reus ex ea causa quae iudicata est redundat Postumus, sed est adreptus unus eques Romanus de pecuniis repetundis reus. Quibus tabulis? Quae in iudicio Gabiniano recitatae non sunt. Quo teste? A quo tum appellatus nusquam est. Qua aestimatione litium? In qua Postumi mentio facta nulla est. Qua lege? Qua non tenetur.

Hic iam, iudices, vestri consili res est, vestrae sapientiae; quid deceat vos, non quantum liceat vobis, spectare debetis. Si enim quid liceat quaeritis, potestis tollere e civitate quem voltis; tabella est quae dat potestatem; occultat eadem libidinem, cuius conscientiam nihil est quod quis-
quam timeat, si non pertimescat suam. Vbi est igitur sapien- 12
tia iudicis? In hoc, ut non solum quid possit, sed etiam quid debeat, ponderet nec quantum sibi permissum meminerit

2 qui in *st*: quin *cett.* limitibus *Ωmoψc* (*v.* 5 $Ω^1$*oc*[2]) 9 et *Müller*: est *om.* *ΩtψϚ*) *codd.*: est et *Patricius* 11 idem Ϛ: iidem *cett.* 14 non] num $Ω^1$ 17 Gabiniano *Muretus*: Gabinio $Ω^1$*os*: a Gabinio (-iio $Ω^2$) *cett.*: A. Gabinii *Hotoman* 18 quo teste *stψ*[2]Ϛ: quod iste *cett.* 19 qua aestimatione *Pantagathus*: quam (qua *st*Ϛ) appellationem (-ne *st*Ϛ) *codd.* 25 conscientiam Ϛ: conscientia *cett.* quicquam *codd.*: *corr. ed. V*

solum, sed etiam quatenus commissum sit. Datur tibi tabella iudici. Qua lege? Iulia de pecuniis repetundis. Quo de reo? De equite Romano. At iste ordo lege ea non tenetur. 'Illo,' inquit, 'capite: *quo ea pecunia pervenerit.*' *Nihil audisti* in Postumum, cum in Gabinium iudex esses, nihil Gabinio damnato, cum in eum litis aestimares. 'At nunc audio.' Reus igitur Postumus est ea lege qua non modo ipse sed totus etiam ordo solutus ac liber est.

6
13 Hic ego nunc non vos prius implorabo, equites Romani, quorum ius iudicio temptatur, quam vos, senatores, quorum agitur fides in hunc ordinem; quae quidem cum saepe ante, tum in hac ipsa causa nuper est cognita. Nam cum optimo et praestantissimo consule, Cn. Pompeio, de hac ipsa quaestione referente existerent non nullae, sed perpaucae tamen acerbae sententiae, quae quidem censerent ut tribuni, ut praefecti, ut scribae, ut comites omnes magistratuum lege hac tenerentur, vos, vos inquam, ipsi et senatus frequens restitit, et, quamquam tum propter multorum delicta etiam ad innocentium periculum tempus illud exarserat, tamen, cum odium nostri restingueretis,
14 huic ordini ignem novum subici non sivistis. Hoc animo igitur senatus. Quid? vos, equites Romani, quid tandem estis acturi? Glaucia solebat, homo impurus, sed tamen acutus, populum monere ut, cum lex aliqua recitaretur, primum versum attenderet. Si esset 'DICTATOR, CONSVL, PRAETOR, MAGISTER EQVITVM,' ne laboraret; sciret nihil ad se pertinere; sin esset 'QVICVMQVE POST HANC LEGEM,'

2 iudicii *codd.*: *corr. Madvig* 4-5 quo . . . audisti *suppl. Madvig* 5 cum *Manutius*: quod *codd.* 6 damnato *Madvig*: dato *codd.* aestimaret (-rentur μ) *codd.*: *corr. Madvig* 7 at] ad $\Omega^1 s$ 8 etiam totus Ωq 10 R. equites Ω 11 iudicio hoc *Patricius* 16 quidem ς: qui (*om. t*) *cett.* 19 restitistis *Kayser* 21 nostri *Müller*: non *codd.*: nostrum *Madvig* 24 *fort.* C. Glaucia 27 sciret ς: scire *cett.*

videret ne qua nova quaestione adligaretur. Nunc vos, 15 equites Romani, videte. Scitis me ortum e vobis omnia semper sensisse pro vobis. Nihil horum sine magna cura et summa caritate vestri ordinis loquor. Alius alios homines et ordines, ego vos semper complexus sum. Moneo et praedico, integra re causaque denuntio, omnis homines deosque testor: dum potestis, dum licet, providete ne duriorem vobis condicionem statuatis ordinique vestro quam ferre possitis. Serpet hoc malum, mihi credite, longius quam putatis. Potentissimo et nobilissimo tribuno **7** 16 pl., M. Druso, novam in equestrem ordinem quaestionem ferenti: 'SI QVIS OB REM IVDICANDAM PECVNIAM CEPISSET' aperte equites Romani restiterunt. Quid? hoc licere volebant? Minime; neque solum hoc genus pecuniae capiendae turpe sed etiam nefarium esse arbitrabantur. Ac tamen ita disputabant, eos teneri legibus *eis* oportere qui suo iudicio essent illam condicionem vitae secuti. Delectat amplissimus civitatis gradus, sella curulis, fasces, imperia, provinciae, sacerdotia, triumphi, denique imago ipsa ad posteritatis memoriam prodita; esto simul etiam 17 sollicitudo aliqua et legum et iudiciorum maior quidam metus. 'Nos ista numquam contempsimus'—ita enim disputabant—'sed hanc vitam quietam atque otiosam secuti sumus; quae quoniam honore caret, careat etiam molestia.' 'Tam es tu iudex *eques* quam ego senator.' 'Ita est, sed tu istud petisti, ego hoc cogor. Qua re aut iudici mihi non esse liceat, aut lege senatoria non teneri.' Hoc 18 vos, equites Romani, ius a patribus acceptum amittetis? Moneo ne faciatis. Rapientur homines in haec iudicia ex

7 testes Ω 9 possitis *Patricius*: possit *codd.* 11 novam *Madvig*: unam *codd.* 12 iudicatam *codd.*: *corr. Patricius* 14 nec enim *Patricius* 16 eis *suppl. Patricius* 20 esto *Patricius*: est *codd.*: sit *Mommsen* 21 maior *k, Hotoman*: maiorum *cett.* 25 tam *Angelius*: tum *q*: tamen (eadem *ost*ς), *cett.* eques *suppl. Patricius* 27 legem lege senatoria non timere *codd.*: *corr. Patricius*

omni non modo invidia sed sermone malivolorum, nisi
cavetis. Si iam vobis nuntiaretur in senatu sententias dici
ut his legibus teneremini, concurrendum ad curiam puta-
retis; si lex ferretur, convolaretis ad rostra. Vos senatus
liberos hac lege esse voluit, populus numquam adligavit,
soluti huc convenistis; ne constricti discedatis cavete.
19 Nam, si Postumo fraudi fuerit, qui nec tribunus nec prae-
fectus nec ex Italia comes nec familiaris Gabini fuit,
quonam se modo defendent posthac qui vestri ordinis
cum magistratibus nostris fuerint his causis implicati?

8 'Tu,' inquit, 'Gabinium ut regem reduceret impulisti.'
Non patitur mea me iam fides de Gabinio gravius agere.
Quem enim ex tantis inimicitiis receptum in gratiam sum-
mo studio defenderim, hunc adflictum violare non debeo.
Quocum me si ante Cn. Pompei auctoritas in gratiam non
20 reduxisset, nunc iam ipsius fortuna reduceret. Sed tamen,
cum ita dicis, Postumi impulsu Gabinium profectum Alexan-
dream, si defensioni Gabini fidem non habes, oblivisce-
risne etiam accusationis tuae? Gabinius se id fecisse
dicebat rei publicae causa, quod classem Archelai timeret,
quod mare refertum fore praedonum putaret; lege etiam
id sibi licuisse dicebat. Tu inimicus negas. Ignosco, et
eo magis quod est contra illud iudicatum. Redeo igitur
21 ad crimen et accusationem tuam. Quid vociferabare? decem
milia talentum Gabinio esse promissa. Auctor videlicet
perblandus reperiendus fuit qui hominem, ut tu vis, avarissi-
mum exoraret, HS bis miliens et quadringentiens *ne* magno

4 ferretur *Angelius*: referretur (conf. μ) *codd.*: ea de re ferretur *Mommsen* 8 ex Italia *del. Patricius* 10 fuerint $p\varsigma$: fuere Ω: fuerunt *cett.* 12 mea me iam *Muretus*: etiam mea *pqc*, mea (-am *o*) etiam *cett.* 13 tantis] tacitis Ω 14 defenderim $pq\psi^2$: defenderem (-dente Ω^1) *cett.* 15 me stantem *codd.*: *corr. Madvig* 16 nunc *c*: hunc *cett.* 17 Alexandriam *codd.* (*ita* §§ 26, 35, 39) 20 marchilei *codd.*: *corr. ed. Hervag.* 24 quid] qui *mg. Lambini* 25 talenta *codd.*: *corr. Naugerius* (2) auctor *scripsi*: huic (hui c^1, *Turnebus*) *codd.* 26 persuasor blandus *cod. Hotomani* 27 HS *om.* Ωpqs et] sed $\Omega^1 mpq\psi^1$ ne *suppl. Angelius*

opere contemneret. Gabinius illud, quoquo consilio fecit, fecit certe suo; quaecumque mens illa fuit, Gabini fuit. Sive ille, ut ipse dicebat, gloriam, sive, ut tu vis, pecuniam quaesivit, sibi, *non Rabirio quaesivit; Rabirius enim* non Gabini comes vel sectator nec ad Gabini, cuius id negotium non erat, sed ad P. Lentuli, clarissimi viri, auctoritatem a senatu profectam et consilio certo et spe non dubia Roma contenderat.

At dioecetes fuit regius. Et quidem in custodia etiam 22 fuit regia et *vis* vitae eius adlata paene est; multa praeterea quae libido regis, quae necessitas coegit perferre, pertulit. Quarum omnium rerum una reprehensio est quod regnum intrarit, quod potestati *se* regis commiserit. Verum si quaerimus, stulte. Quid enim stultius quam equitem Romanum ex hac urbe, huius, inquam, rei publicae civem, quae est una maxime et fuit semper libera, venire in eum locum ubi parendum alteri et serviendum sit? Sed ego in **9** 23 hoc tamen Postumo non ignoscam, homini mediocriter docto, *in* quo videam sapientissimos homines esse lapsos? Virum unum totius Graeciae facile doctissimum, Platonem, iniquitate Dionysi, Siciliae tyranni, cui se ille commiserat, in maximis periculis insidiisque esse versatum accepimus; Callisthenem, doctum hominem, comitem Magni Alexandri, ab Alexandro necatum; Demetrium, qui Phalereus vocitatus est, et ex re publica Atheniensi, quam optime gesserat, et

4 non . . . enim *suppl. Madvig* non Gabinio Ω^1 5 nec ad *Madvig*: negat *codd.* 6 clarissimi viri *Naugerius* (1): C. V. *codd.* 8 contenderet *codd.*: *corr. Orelli* 9 diogenes *codd.*: *corr. Beroaldus* 10 vis vitae *Madvig*: vita *codd.* allata $\Omega m\psi$: ablata (ob- *pq*) *cett.* 11 perferre *om.* c^1 12 quarum *Naugerius* (2): quare (quae $m\psi$) *codd.* 13 se *hic suppl. Halm, post* quod *hab. k*: *om. cett.* 18 tamen *cod. Hotomani*: tandem *mei*: labenti *Kayser* 19 in *suppl. Angelius* 21 tyranni $t\psi^2 k$: et tyrannide *cett.* 22 insidiisque *ed. V*: inediisque mt^2k: insidiis mediisque (ined- *o*) *cett.*: mediisque in insidiis *Halm* 24 qui . . . est *post* clarum *hab. codd.*: *huc transp. Patricius* 25 Atheniensi *Lambinus*: Athenis *codd.*: *del. Madvig* gesserat ς: digesserat *cett.*

ex doctrina nobilem et clarum, in eodem isto Aegyptio
24 regno aspide ad corpus admota vita esse privatum. Plane
confiteor fieri nihil posse dementius quam scientem in eum
locum venire ubi libertatem sis perditurus. Sed huius ipsius
facti stultitiam alia iam superior stultitia defendit, quae facit
ut hoc stultissimum facinus, quod in regnum venerit, quod *se*
regi commiserit, sapienter factum esse videatur, si quidem *non*
tam semper stulti quam sero sapientis est, cum stultitia sua
25 impeditus sit, quoquo modo possit se expedire. Quam ob
rem illud maneat et fixum sit quod neque moveri neque
mutari potest; in quo aequi sperasse Postumum dicunt,
peccasse iniqui, ipse etiam insanisse se confitetur, quod suam,
quod amicorum pecuniam regi crediderit cum tanto fortunarum suarum periculo, hoc quidem semel suscepto atque
contracto perpetienda *illa* fuerunt ut se aliquando ac suos
vindicaret. Itaque obicias licet quam voles saepe palliatum
fuisse, aliqua habuisse non Romani hominis insignia, quotiens eorum quippiam dices, totiens unum dices atque *idem*
illud, temere hunc pecuniam regi credidisse, suas fortunas
26 atque famam libidini regiae commisisse. Fecerat temere,
fateor; mutari factum iam nullo modo poterat; aut pallium
sumendum Alexandreae ut ei Romae togato esse liceret,
10 aut omnes fortunae abiciendae, si togam retinuisset. Deliciarum causa et voluptatis non modo *notos* civis Romanos,
sed et nobilis adulescentis et quosdam etiam senatores
summo loco natos non in hortis aut suburbanis suis, sed
27 Neapoli, in celeberrimo oppido, in tunica pulla saepe *vidi*,

1 et clarum *om.* Ω Aegyptio] phalerio $\mu p^1 q c^1$: Phario *Turnebus* 4 istius *codd.* : *corr. Halm* 5 alia *Madvig* : mali (maior *k*) *codd.* iam ς : iam iam *cett.* 6 se ς, *Halm* : *om. cett.* 7 non *cod. Hotomani* : *om. mei* 14 suscepto . . . contracto $o^2 s t$ς (c^2) : susceptum . . . contractum *cett.* 15 illa *k*, *Naugerius* (2) : *om. cett.* ac *Turnebus* : ad *codd.* 18 idem *suppl. Müller* 22 ei *k* : et (est Ω^1) *codd.* 24 notos *supplevi* 27 in tunica pulla *scripsi* (*cf. Verr.* iv. 54) : maeciapella *codd.* : in manicata palla *Reid* vidi, ibidem multi *supplevi*

ibidem multi viderunt chlamydatum illum L. Sullam impera-
torem. L. vero Scipionis, qui bellum in Asia gessit Antio-
chumque devicit, non solum cum chlamyde sed etiam cum
crepidis in Capitolio statuam videtis; quorum impunitas
fuit non modo a iudicio sed etiam a sermone. Facilius
certe P. Rutilium Rufum necessitatis excusatio defendet;
qui cum a Mithridate Mytilenis oppressus esset, crudeli-
tatem regis in togatos vestitus mutatione vitavit. Ergo ille
P. Rutilius qui documentum fuit hominibus nostris virtutis,
antiquitatis, prudentiae, consularis homo soccos habuit et
pallium; nec vero id homini quisquam sed tempori adsi-
gnandum putavit; Postumo crimen vestitus adferet is in quo
spes fuit posse sese aliquando ad fortunas suas pervenire?
Nam ut ventum est Alexandream, iudices, haec una ratio a 28
rege proposita Postumo est servandae pecuniae, si curatio-
nem et quasi dispensationem regiam suscepisset. Id autem
facere non poterat, nisi dioecetes—hoc enim nomine utitur
qui ea regit—esset constitutus. Odiosum negotium Postumo
videbatur, sed erat nulla omnino recusatio; molestum etiam
nomen ipsum, sed res habebat nomen hoc apud illos, non
hic imposuerat. Oderat vestitum etiam illum, sed sine eo
nec nomen illud poterat nec munus tueri. Ergo 'aderat
vis' ut ait poeta ille noster,

'quae summas frangit infirmatque opes.'

'Moreretur,' inquies; nam id sequitur. Fecisset certe, si 29
sine maximo dedecore tam impeditis suis rebus potuisset
emori. Noli igitur fortunam convertere in culpam neque regis 11
iniuriam huius crimen putare nec consilium ex necessitate

1 viderunt *scripsi*: videri (-e *t*) *codd.* 5 sermone] *fort.* omnium *addendum* (*clausulae gratia*) 9 qui] quod Ω^1*pq* 11 homini tum *ed. Crat.* 12 quo uno *Patricius* 14 Alexandriam $\mu p \psi^2 \varsigma$ iudices *Quintil.* iv. 2. 18: audies (vides μ) *codd.* 16 regiae *Patricius* 17 diocetes *codd.*: *corr. Angelius* 18 ea regit *Madvig.*: aretie (a rege *p*) *codd.* 21 hic *Angelius*: hoc *codd.* 26 impeditis *k*, *Angelius*: impudentis *cett.* 27 noli *scripsi*: nolite *codd.* 28 putare Ω^2*ost*ς: punire *cett.*

nec voluntatem ex vi interpretari, nisi forte eos etiam qui in hostis aut in praedones inciderint, si aliter quippiam coacti faciant *ac* liberi, vituperandos putes. Nemo nostrum ignorat, etiam si experti non sumus, consuetudinem regiam. Regum autem sunt haec imperia: 'animadverte ac dicto pare' et 'praeter rogitatum si plus' et illae minae:

> 'si te secundo lumine hic offendero,
> moriere';

quae non ut delectemur solum legere et spectare debemus, sed ut cavere etiam *et* effugere discamus.

30 At ex hoc ipso crimen exoritur. Ait enim, Gabinio pecuniam Postumus *cum* cogeret, decumas imperatarum pecuniarum sibi coegisse. Non intellego hoc quale sit, utrum accessionem decumae, ut nostri facere coactores solent *in* centesima, an decessionem de summa fecerit. Si accessionem, undecim milia talentum ad Gabinium pervenerunt. At non modo abs te decem milia obiecta
31 sunt sed etiam ab his aestimata. Addo illud etiam: qui tandem convenit aut tam gravi onere tributorum ad tantam pecuniam cogendam mille talentum accessionem esse factam aut in tanta mercede hominis, ut vis, avarissimi mille talentum decessionem esse concessam? Neque enim fuit Gabini remittere tantum de suo nec regis imponere tantum pati suis. At erunt testes legati Alexan-

2 hostis] hospites $\Omega^1\mu pqc^1$ 3 ac liberi *Madvig*: libere (-os μ) *codd.*: quam liberos *ed. Hervag.* putetis *Patricius* 5 autem] enim *Patricius* ac dicto *pqc*: addicto (edicto *k*) *cett.* 6 rogitandum Ω^1 si plus *scripsi* (*cf. Flacc.* 10): sit (si $m\psi$) pic *codd.*: sile *Bücheler* 7 hic *Cic. Att.* vii. 26. 1: hoc *codd.* 9 solum $\Omega^2 ost\varsigma$: si dum *cett.* 10 et *c*, *Naugerius* (1): *om. cett.* fugere *Patricius* discamus *k*: dicamus (du- $\Omega^2 m^1 p$) $\Omega\mu m^1 p$: dicamur *cett.* 12 cum *suppl. Klotz* decumas *Madvig*: decumus $\Omega\mu$: decumis *cett.* imperatarum ψ, *Madvig*: imperatorum *cett.* 13 pecuniarum Ω^1, *Madvig*: pecuniam *cett.* 15 in centesima c^2, *Halm*: centima *cett.* 19 oneri *Patricius* 21 de tanta *Patricius*: tantam de *Müller* 22 mille talentum *del. Madvig* 24 imponere $\mu t\psi\varsigma$: imponere tantum de suo nec regis imponere *cett.* pati *del. Patricius* aderunt *codd.*: *corr Madvig*

drini. Ei nihil in Gabinium dixerunt; immo ei Gabinium laudaverunt. Vbi ergo ille mos, ubi consuetudo iudiciorum, ubi exempla? Solet is dicere in eum qui pecuniam *redegit* qui in illum cuius nomine ea pecunia redigeretur non dixerit? Age, si is qui non dixit solet, etiamne is solet qui laudavit? 32
Isdem testibus, et quidem non productis, sed dictis testium recitatis, quasi praeiudicata res ad has causas deferri solet. Et ait etiam meus familiaris et necessarius eandem causam **12**
Alexandrinis fuisse cur laudarent Gabinium quae mihi fuerit cur eundem defenderem. Mihi, C. Memmi, causa defendendi Gabini fuit reconciliatio gratiae. Neque me vero paenitet mortalis inimicitias, sempiternas amicitias habere. Nam si me invitum putas, ne Cn. Pompei animum offende- 33
rem, defendisse causam, et illum et me vehementer ignoras. Neque enim Pompeius me sua causa quicquam facere voluisset invitum, neque ego cui omnium civium libertas carissima fuisset meam proiecissem. *Nec*, quam diu inimicissimus Gabinio fui, non amicissimus mihi Cn. Pompeius fuit, nec, postea quam illius auctoritate eam dedi veniam quam debui, quicquam simulate *feci*, ne cum mea perfidia illi etiam ipsi facerem cui beneficium dedissem iniuriam. Nam non redeundo in gratiam cum inimico non violabam Pompeium; si per eum reductus insidiose redissem, me scilicet maxime, sed proxime illum quoque fefellissem. Ac de me 34
omittamus; ad Alexandrinos istos revertamur. Quod habent os, quam audaciam! Modo vobis inspectantibus in iudicio Gabini tertio quoque verbo excitabantur; negabant pecuniam Gabinio datam. Recitabatur identidem Pompei

1 ii] ·II· Ω*st* : duo *o*ς 3 solet is ς : soletis *codd.* pecunia *codd.* : *corr. ed. V* redegit *suppl. Naugerius* (2) 4 qui in *k* : quin (qui $\Omega^{2}\mu p$, *cett.* 6 testium] tantum *Patricius* 10 fuerat *codd.* : *corr. Manutius* 17 nec *suppl. Madvig* 18 Cn. *scripsi* : non *codd.* : *del. Madvig* 19 auctoritati *Lambinus* 20 simulare *p*ψ : simulavi ς feci *suppl. Klotz* ne *q*, *ed. R* : nec *cett.* cum] enim ς 24 quoque *most*ς : quem *cett.* ac *Müller* : at *codd.*

testimonium regem ad se scripsisse nullam pecuniam
Gabinio nisi in rem militarem datam. 'Non est,' inquit,
'tum Alexandrinis testibus creditum.' Quid postea?
'Creditur nunc.' Quam ob rem? 'Quia nunc aiunt quod
35 tum negabant.' Quid ergo? ista condicio est testium ut,
quibus creditum non sit negantibus, isdem credatur dicen-
tibus? At, si verum tum severissima fronte dixerunt, nunc
mentiuntur; si tum mentiti sunt, doceant nos verum quo
voltu soleant dicere. Audiebamus Alexandream, nunc
cognoscimus. Illinc omnes praestigiae, illinc, inquam, omnes
fallaciae, omnia denique ab eis mimorum argumenta nata
sunt. Nec mihi longius quicquam est, iudices, quam videre
13 36 hominum voltus. Dixerunt hic modo nobiscum ad haec
subsellia, quibus superciliis renuentes huic decem milium
crimini! Iam nostis insulsitatem Graecorum; umeris gestum
agebant tum temporis, credo, causa; nunc scilicet tempus
nullum est. Vbi semel quis peieraverit, ei credi postea,
etiam si per pluris deos iuret, non oportet, praesertim,
iudices, cum in his iudiciis ne locus quidem novo testi
soleat esse ob eamque causam idem iudices retineantur qui
fuerint de reo, ut eis nota sint omnia neve quid fingi novi
37 possit. *** QVO EA PECVNIA PERVENERIT † non suis propriis
iudiciis in reum facti † condemnari solent. Itaque si aut
praedes dedisset Gabinius aut tantum ex eius bonis quanta
summa litium fuisset populus recepisset, quamvis magna ad
Postumum ab eo pecunia pervenisset, non redigeretur; ut

4 nunc *Manutius*: non *codd.* 5 negabatur Ω 6 aientibus *coni. apud Orellium* 7 tum *ed. V*: cum Ω^1: tum (-nc *k*) cum *cett.* verissima *codd.*: *corr. Hotoman* 8 tum *t*: tunc *cett.* verum quid (quo *p*) multi (*ita* Ω*pq*, vulti (-is) *cett.*) sileant *codd.*: *corr. Madvig* 10 illinc . . . illum *m*: illim . . . illim *Wesenberg* 11 iis *k*: his *cett.* mimorum ς, *ed. V*: minorum (malorum Ω *mg. t*) *cett.* 16 causa *tk*: causae *cett.* 17 eiraverit (err- *q*) Ω*μpq*: deieraverit *cett.* (Ω *mg.*): *corr. ed. Crat.* ei *t*ς: et *cett.* 21 neve *Patricius*: neque *codd.* 22 qui causam dicunt *ante* quo *suppl. Halm* non . . . facti] *fort.* criminibus suis propriis, non iudiciis de reo factis

intellegi facile possit, quod ex ea pecunia quae ad aliquem
reum qui damnatus est *venisset*, pervenisse ad aliquem
in illo primo iudicio planum factum sit, id hoc genere iudici
redigi solere. Nunc vero quid agitur? ubi terrarum sumus?
quid tam perversum, *tam* praeposterum dici aut excogitari
potest? Accusatur is qui non abstulit a rege, sicut Gabinius 38
iudicatus est, sed qui maximam regi pecuniam credidit.
Ergo is Gabinio dedit qui non huic reddidit. Itane? Age,
cedo, cum is qui pecuniam Postumo debuit non huic, sed
Gabinio dederit, condemnato Gabinio utrum illi quo ea pecu-
nia *pervenerit* an huic dicenda causa *est*? At habet et celat. 14
Sunt enim qui ita loquantur. Quod genus tandem est
istud ostentationis et gloriae? Si nihil habuisset umquam,
tamen, si quaesisset, cur se dissimularet habere causa non
esset. Qui vero duo lauta et copiosa patrimonia accepisset
remque praeterea bonis et honestis rationibus auxisset, quid
esset tandem causae cur existimari vellet nihil habere? An, 39
cum credebat inductus usuris, id agebat ut haberet quam
plurimum; postea quam exegit quod crediderat, ut existi-
maretur egere? Novum genus hoc gloriae concupiscit.
'Dominatus est enim,' inquit, 'Alexandreae.' Immo vero
in superbissimo dominatu fuit; pertulit ipse custodiam,
vidit in vinclis familiaris suos, mors ob oculos saepe ver-
sata est, nudus atque egens ad extremum fugit e regno.
At permutata aliquando pecunia est, delatae naves Postumi 40
Puteolos sunt, auditae visaeque merces. Fallaces quidem

1 ad aliquem reum *scripsi*: ad quem eorum *codd.* 2 venisset *supplevi*, *cf. Verr.* iii. 89, 90 pervenisse] pervenisset ψc^1 3 id] id in ψ^2 4 solere *noc*[2]: soleret *cett.* 5 tam *ed. Ascens.*: aut *k*: *om. cett.* 8 itane? age cedo *scripsi*: iam ac credo (accredo *st*ψ: accedo *no*ς) *codd.* 10 illi *scripsi*: illa *codd.* 11 pervenerit *Reid*: sit *codd.* an huic *Madvig*: a an *p*ψ^2ς nunc *codd.* dicenda causa est *scripsi*: de (d' Ω) ea *codd.* 12 enim ψ: etenim *cett.* 14 se *Muretus*: si *mp*ψ: is (*om.* c^1) *cett.*: *del. Madvig* 17 habere *om.* ψ^1, *ed. R* 25 delatae *scripsi*: dictae (duc- *nst*ς) *codd.* (*cf. infra*) 26 Puteolos *scripsi*: Puteolis *codd.*

et fucosae *e* chartis et linteis et vitro; quibus cum multae naves refertae fuissent, naulum non potuit parari. Cataplus ille Puteolanus, sermo illius temporis, vectorumque cursus atque ostentatio, tum subinvisum apud malivolos Postumi nomen propter opinionem pecuniae nescio quam aestatem unam, non pluris, auris refersit istis sermonibus.

15 41 Verum autem, iudices, si scire voltis, nisi C. Caesaris summa in omnis, incredibilis in hunc eadem liberalitas exstitisset, nos hunc Postumum iam pridem in foro non haberemus. Ille onera multorum huius amicorum excepit unus, quaeque multi homines necessarii secundis Postumi rebus discripta sustinuerunt, nunc eius adflictis fortunis universa sustinet. Vmbram equitis Romani et imaginem videtis, iudices, unius amici conservatam auxilio et fide. Nihil huic eripi potest praeter hoc simulacrum pristinae dignitatis quod Caesar solus tuetur et sustinet; quae quidem in miserrimis rebus huic tamen tribuenda maxima est; nisi vero hoc mediocri virtute effici potest ut tantus ille vir tanti ducat hunc, et adflictum praesertim et absentem, et in tanta fortuna sua ut alienam respicere magnum sit, *et in* tanta occupatione maximarum rerum quas gerit atque gessit *ut* vel oblivisci aliorum non sit mirum vel, si meminerit,

42 oblitum esse *se* facile possit probare. Multas equidem C. Caesaris virtutes magnas incredibilisque cognovi, sed sunt ceterae maioribus quasi theatris propositae et paene populares. Castris locum capere, exercitum instruere, expugnare urbis, aciem hostium profligare, hanc vim frigorum hiemum-

1 e *supplevi* vitro] delatae (velatae *cod. Turnebi*) *add. codd.* (*cf. supra*) 2 naulum non potuit parari *scripsi*: una non potuerit parva *codd.* cataplus *Turnebus*: artata plus *codd.* 6 una *codd.*: *corr. Naugerius* (1) pluribus $\Omega^1\mu o^1 pqs$ 9 Postumum *del. Manutius* 11 homines ψ: hominis *cett.* 12 descripta *codd.*: *corr. Kayser* eius] unus *Patricius* 20 aliena *codd.*: *corr. Patricius* et in *suppl. Lambinus* 21 occupatione *Patricius*: oppugnatione *codd.* 22 ut ς, *Naugerius* (1): *om. cett.* 23 esse se *Patricius*: esset $\Omega^1\mu c$: esse *pq*: etiam *cett.* 25 et] haec *Patricius* populares *pk*: popularis *cett.*, *Patricius* 27 hiememque *codd.*: *corr. Patricius*

que quam nos vix huius urbis tectis sustinemus excipere, eis ipsis diebus hostem persequi cum etiam ferae latibulis se tegant atque omnia bella iure gentium conquiescant — sunt ea quidem magna; quis negat? sed magnis excitata sunt praemiis ac memoria hominum sempiterna. Quo minus admirandum est eum facere illa qui immortalitatem concupiverit. Haec vera laus est, quae non poetarum carminibus, 16 non annalium monumentis celebratur, sed prudentium 43 iudicio expenditur. Equitem Romanum veterem amicum suum studiosum, amantem, observantem sui non libidine, non turpibus impensis cupiditatum atque iacturis, sed experientia patrimoni amplificandi labentem excepit, corruere non sivit, fulsit et sustinuit re, fortuna, fide, hodieque sustinet nec amicum pendentem corruere patitur; nec illius animi aciem praestringit splendor sui nominis, nec mentis quasi luminibus officit altitudo fortunae et gloriae. Sint sane illa magna, quae re vera magna sunt; de iudicio 44 animi mei, ut volet quisque, sentiat; ego enim hanc in tantis opibus, tanta fortuna liberalitatem in suos, memoriam amicitiae reliquis virtutibus omnibus antepono. Quam quidem vos, iudices, eius in novo genere bonitatem, inusitatam claris ac praepotentibus viris, non modo *non* aspernari ac refutare sed complecti etiam et augere debetis, et eo magis quod videtis hos quidem sumptos dies ad labefactandam illius dignitatem. Ex qua illi nihil detrahi potest quod non aut fortiter ferat aut facile restituat; amicissimum hominem si honestate spoliatum audierit, nec sine magno dolore feret et id amiserit quod posse non speret recuperari.

2 iis *Halm*: his *codd.* cum *Patricius*: tum cum *codd.* 5 ad memoriam . . . sempiternam *codd.*: *corr. Madvig* 7 concupiverit *k*, *ed. V*: concupiverat *cett.* vera *Patricius*: mira *codd.*: nimirum *Ernesti* 13 corruere non sivit *del. Schütz* fortuna *del. Halm* 14 pendentem *pk*: prudentem *cett.*: imprudentem (*cf.* § 2) *Halm* (nec . . . patitur *del. Madvig*) 15 praestringit *cod. Turnebi*: perstringit *mei* 22 non ς, *ed. V*: *om. cett.* 24 quidem *scripsi*: quasi *codd.* 25 dignitatem] claritatem Ω[1] 28 et *Müller*: nec *codd.* non *del. Angelius*

17 45 Satis multa hominibus non iniquis haec esse debent, nimis etiam multa vobis quos aequissimos esse confidimus. Sed ut omnium vel suspicioni vel malivolentiae vel crudelitati satis fiat: 'occultat pecuniam Postumus, latent regiae divitiae.' Ecquis est ex tanto populo qui bona C. Rabiri Postumi nummo sestertio sibi addici velit? Sed miserum me, quanto hoc dixi cum dolore! Hem, Postume, tune es *C.* Curti filius, C. Rabiri iudicio et voluntate filius, natura sororis? tune ille in omnis tuos liberalis, cuius multos bonitas locupletavit, qui nihil profudisti, nihil ullam in libidinem contulisti? Tua, Postume, nummo sestertio a me addicuntur? O meum miserum acerbum-
46 que praeconium! At hoc etiam optat miser ut vel condemnetur a vobis, *si* ita bona veneant ut solidum suum cuique solvatur. Nihil iam aliud nisi fidem curat, nec vos huic, si iam oblivisci vestrae mansuetudinis volueritis, quicquam praeterea potestis eripere. Quod, iudices, ne faciatis oro obtestorque vos, atque eo magis, si adventicia pecunia petitur ab eo cui sua non redditur. Nam in eum
47 cui misericordia opitulari debebat invidia quaesita est. Sed iam, quoniam, *ut* spero, fidem quam *tibi dedi* praestiti, Postume, reddam etiam lacrimas quas debeo; quas quidem ego tuas in meo casu plurimas vidi. Versatur ante oculos luctuosa nox meis omnibus, cum tu totum te cum tuis copiis ad me detulisti. Tu comitibus, tu praesidio, tu etiam tanto pondere auri quantum tempus illud postulabat discessum illum sustentasti, tu numquam meis me absente liberis, numquam coniugi meae defuisti. Possum excitare multos

5 et quis *codd.* : *corr. Naugerius* (1) 8 C. *suppl. Orelli* Curii Ω 9 sororis] filius *add. codd.* : *del. Ernesti* tune *k* : tun *os* : tu *μ* : tum (tamen *pc*) *cett.* 11 tua ... sestertio *om.* Ω Postume *ψς* : Postumi *cett.* 13 optat miser ut vel *t* : optatim servi vel Ω*μpq* : optat miser ut servi vel *s* : optet miser ut (miserve Ω *mg.*) *cett.* : optat miser ut sive servetur sive *ten Brink* 14 si *supplevi* 20 debeat *codd.* : *corr. Muretus* 21 ut *suppl. Madvig* tibi dedi *Madvig* : potui *k* : *om. cett.* : *fort.* debui

in patriam reductos testis liberalitatis tuae, quod saepe audivi patri tuo Curtio magno adiumento in iudicio capitis fuisse; sed iam omnia timeo; bonitatis ipsius invidiam 48
reformido. Nam indicat tot hominum fletus quam sis carus tuis, et me dolor debilitat intercluditque vocem. Vos obsecro, iudices, ut huic optimo viro, quo nemo melior umquam fuit, nomen equitis Romani et usuram huius lucis et vestrum conspectum ne eripiatis. Hic vos aliud nihil orat nisi ut rectis oculis hanc urbem sibi intueri atque ut in hoc foro vestigium facere liceat, quod ipsum fortuna eripuerat, nisi unius amici opes subvenissent.

1 in patriam *supplevi* reductos] re doctos *Turnebus* : *del. Madvig* 2 Curtio *Madvig* : cui id *codd.* adiumento *k*, *Madvig* : adiumento fecisset (fuisset *μp*) *cett.* 3 fuisse *ψ*[2] : fuisset (si stetisset *p*) *cett.* 4 nam *c*[1], *Halm* : iam *cett.* 5 includitque *codd.* : *corr. Lambinus* 9 atque ut] atque *μq*, *ed. V*

OXFORD CLASSICAL TEXTS

All prices are subject to alteration without notice

GREEK

All prices are net

	Cloth	India Paper
AESCHYLUS. G. G. A. Murray	8*s* 6*d*	
ANTONINUS. J. H. Leopold	6*s*	
APOLLONIUS RHODIUS. R. C. Seaton	6*s*	
ARISTOPHANES. F. W. Hall, W. M. Geldart		
I. *Ach.*, *Eq.*, *Nubes*, *Vesp.*, *Pax*, *Aves*. Second edition	6*s*	
II. *Lys.*, *Thesm.*, *Ran.*, *Eccl.*, *Plutus*, *Fragmenta*. Sec. ed.	6*s*	
ARISTOTLE. I. Bywater, F. G. Kenyon		
De Arte Poetica. Second edition	3*s* 6*d*	
De Caelo		
Ethica	6*s* 6*d*	
Atheniensium Respublica	4*s* 6*d*	
BUCOLICI GRAECI. U. v. Wilamowitz-Moellendorff	6*s*	
DEMOSTHENES		35*s*
I. *Orationes* I–XIX. S. H. Butcher	7*s* 6*d*	
II. i. *Orationes* XX–XXVI. S. H. Butcher	6*s*	
II. ii. *Orationes* XXVII–XL. W. Rennie	6*s*	
III. *Or.* XLI–LXI; *Prooemia*; *Epistulae*. W. Rennie	7*s* 6*d*	
EURIPIDES. G. G. A. Murray		25*s*
I. *Cyc.*, *Alc.*, *Med.*, *Heracl.*, *Hip.*, *Andr.*, *Hec.*	7*s* 6*d*	
II. *Suppl.*, *Herc.*, *Ion*, *Tro.*, *El.*, *I.T.* Third ed.	7*s* 6*d*	
III. *Hel.*, *Phoen.*, *Or.*, *Bacch.*, *Iph. Aul.*, *Rhesus*	7*s* 6*d*	
HELLENICA OXYRHYNCHIA *cum Theopompi et Cratippi fragmentis*. B. P. Grenfell, A. S. Hunt	10*s*	
HERODOTUS. K. Hude. Second edition		
I (Books I–IV), II (Books V–IX) each	7*s* 6*d*	
HOMER		30*s*
I–II. *Iliad*. D. B. Monro, T. W. Allen		15*s*
Books I–XII. Second edition	5*s*	
Books XIII–XXIV. Third edition	5*s*	
III–IV. *Odyssey*. T. W. Allen		15*s*
Books I–XII. Second edition	5*s*	
Books XIII–XXIV. Second edition	5*s*	
V. Hymns, &c. T. W. Allen	7*s* 6*d*	
HYPERIDES. F. G. Kenyon	6*s*	
LONGINUS. A. O. Prickard. Second edition	5*s*	

October 1947

	Cloth	*India Paper*
LYSIAS. K. Hude	6*s*	
PINDAR. C. M. Bowra. Second edition	10*s*	
PLATO. J. Burnet		
I. *Euth., Apol., Crit., Ph.; Crat. Tht., Soph., Polit.* Ed. 2	7*s* 6*d*	30*s* (I–III)
II. *Par., Phil., Symp., Phdr.; Alc. I, II, Hipp., Am.* Ed. 2	7*s* 6*d*	
III. *Thg., Chrm., Laches, Lysis, Euthd., Prot., Gorg., Meno, Hp. Ma. et Min., Io, Mnx.*	7*s* 6*d*	
IV. *Clitopho, Respublica, Timaeus, Critias* *Respublica* separately, 7*s* 6*d*	10*s*	25*s* (IV–V)
V. *Minos, Leges; Ep., Epp., Def., Spuria*	10*s*	
SOPHOCLES, *Fabulae.* A. C. Pearson	8*s* 6*d*	
THEOPHRASTUS, *Characteres.* H. Diels	6*s*	
THUCYDIDES. H. Stuart Jones and J. E. Powell		20*s*
Books I–IV	6*s*	
Books V–VIII	6*s*	
XENOPHON. E. C. Marchant		
I–V		40*s*
I. *Historia Graeca,* Ed. 2	6*s*	
II. *Libri Socratici* and III. *Anabasis*	each 7*s* 6*d*	
IV. *Institutio Cyri* and V. *Opuscula*	each 7*s* 6*d*	

LATIN

	Cloth	*India Paper*
ASCONIUS. A. C. Clark	6*s*	
CAESAR, COMMENTARII. R. L. A. Du Pontet		12*s* 6*d* (set)
I. *Bellum Gallicum*	5*s*	
II. *Bellum Civile*	5*s*	
CATULLUS. R. Ellis	4*s* 6*d*	
CICERO		
EPISTULAE. L. C. Purser		
I. *ad Fam.*	10*s*	
II. *ad Att., Pars* i (1–8), *Pars* ii (9–16)	each 7*s* 6*d*	
III. *ad Q. F., ad M. Brut., Fragm.*	7*s* 6*d*	
ORATIONES. A. C. Clark and W. Peterson		
I. *Rosc. Am., I. Pomp., Clu., Cat., Mur., Cael.* Clark	5*s*	
II. *Pro Milone, Caesarianae, Philippicae.* Clark. Ed. 2	5*s*	
III. *Verrinae.* Peterson. Second edition	6*s*	
IV. *Quinct., Rosc. Com., Caec., Leg. Agr., Rab. Perduell., Flacc., Pis., Rab. Post.* Clark	5*s*	
V. *Post Reditum, De Domo, Har. Resp., Sest., Vat., Prov. Cons., Balb.* Peterson	5*s*	
VI. *Tull., Font., Sull., Arch., Planc., Scaur.* Clark	4*s* 6*d*	

LATIN (*cont.*)

All prices are net

	Cloth	*India Paper*
CICERO (*cont.*)		
RHETORICA. A. S. Wilkins		
I. *De Oratore*	7*s* 6*d*	
II. *Brutus*, &c.	7*s* 6*d*	
HORACE. E. C. Wickham. Ed. 2. H. W. Garrod	6*s*	8*s* 6*d*
ISIDORI ETYMOLOGIAE. W. M. Lindsay. Two vols.	30*s*	
LIVY. R. S. Conway and C. F. Walters		
Books I–V	8*s* 6*d*	
Books VI–X	8*s* 6*d*	
Books XXI–XXV	8*s* 6*d*	
Books XXVI–XXX. R. S. Conway and S. K. Johnson	10*s*	
LUCRETIUS. C. Bailey	6*s*	
MARTIAL. W. M. Lindsay	10*s*	
NEPOS. E. O. Winstedt	4*s* 6*d*	
OVID, *Tristia, Epistulae ex Ponto*, &c. S. G. Owen	6*s*	
PERSIUS and JUVENAL. S. G. Owen. Second ed.	6*s*	
PHAEDRUS, *Fabulae*. J. P. Postgate	7*s* 6*d*	
PLAUTUS. W. M. Lindsay		
I. *Amphitruo–Mercator*	10*s* 6*d*	
II. *Miles Gloriosus–Fragmenta*	10*s* 6*d*	
PROPERTIUS. J. S. Phillimore. Ed. 2	5*s*	
STATIUS		
Silvae. J. S. Phillimore. Second edition	7*s* 6*d*	
Thebais and *Achilleis*. H. W. Garrod		
TACITUS		28*s*
Annales. C. D. Fisher	8*s* 6*d*	
Historiae. C. D. Fisher	7*s* 6*d*	
Opera Minora. H. Furneaux	5*s*	
TERENCE. W. M. Lindsay and R. Kauer. Second ed.	7*s* 6*d*	10*s*
TIBULLUS. J. P. Postgate. Ed. 2	3*s* 6*d*	
VELLEIUS PATERCULUS. R. Ellis		
VIRGIL. Sir Arthur Hirtzel	6*s*	8*s* 6*d*
APPENDIX VERGILIANA. R. Ellis	6*s*	

The Oxford Greek Testament, 10*s* 6*d* net (I.P. 12*s* 6*d* net); Dr. Souter's Pocket Lexicon to the above, 6*s* net; The New Testament in Latin, 5*s* net.

OXFORD UNIVERSITY PRESS

Amen House Warwick Square London, E.C. 4

105107512031